БИБЛИОТЕКА.
ЛИТЕРАТУРНО-КРАЕВЕДЧЕСКИЙ МУЗЕЙ.
ВЕХИ ИСТОРИИ.

2018 г.

УДК 82.09/ 069
ББК 83.3 (2 Рос = Тат) + 79.1
Б. 59

ОТВЕТСТВЕННЫЙ ЗА ВЫПУСК ИЗДАНИЯ
ГАЙНУЛЛИНА Венера Марсиловна,
директор МБУ «Централизованная библиотечная система»
города Набережные Челны
РЕДАКТОР-КОНСУЛЬТАНТ:
САФИН Мансур Габдуллович,
член Союза писателей России и Республики Татарстан,
лауреат премий Союза писателей РТ имени Шайхи Маннура,
Егора Уткина и Эдуарда Касимова.
СОСТАВИТЕЛИ:
ХАМИДУЛЛИНА Роза Галимулловна,
заведующий литературно-краеведческим музеем Центральной городской
библиотеки имени Мусы Джалиля,
Заслуженный работник культуры Республики Татарстан.
ХАМИДУЛЛИНА Вера Петровна,
сотрудник Центральной городской библиотеки имени Мусы Джалиля,
Заслуженный деятель искусств Республики Татарстан.

Б.59 Библиотека. Литературно-краеведческий музей. Вехи истории / сост. Р.Г. Хамидуллина, В.П. Хамидуллина; ред.-конс. М.Г. Сафин. – Казань: ____________, 2018. – 256 с.
ISBN

В настоящий сборник включены материалы, рассказывающие о создании и основных направлениях деятельности литературно-краеведческого музея города Набережные Челны и доклады Первой Региональной научно-практической конференции «Значение творчества писателей города Набережные Челны в современном поликультурном пространстве», посвященной 10-летию литературно-краеведческого музея Центральной городской библиотеки имени Мусы Джалиля.

Сборник адресован студентам, преподавателям и широкому кругу читателей, интересующихся историей литературной жизни города.

УДК 82.09/ 069
ББК 83.3 (2 Рос = Тат) + 79.1
Б. 59

ISBN

БИБЛИОТЕКА. ЛИТЕРАТУРНО-КРАЕВЕДЧЕСКИЙ МУЗЕЙ. ВЕХИ ИСТОРИИ.

к 10-летию
литературно-краеведческого музея
при Центральной городской библиотеке
имени Мусы Джалиля
города Набережные Челны
Республики Татарстан

Казань
2018

ОТ СОСТАВИТЕЛЕЙ

Литературно-краеведческий музей имеет богатую историю. На протяжении десяти лет его фонды пополнялись архивными материалами, фотодокументами, публикациями, научными изданиями, авторскими сборниками. Ежегодно более двух тысяч экскурсантов знакомятся с творчеством наиболее ярких писателей-земляков, посещают тематические выставки, посвящённые знаменательным датам, являются участниками и гостями творческих вечеров и литературных уроков с участием писателей города.

Всё это говорит о сохранении литературных традиций, направленных на воспитание подрастающего поколения, возникновение и поддержку интереса к литературе в целом и в частности к автору, как к создателю книги. Научить ребёнка читать, разбираться в основных направлениях, литературных жанрах, помочь ему в выборе книги, которая в дальнейшем способна повлиять на воспитание в нём главных человеческих и эстетических качеств – основные задачи литературно-краеведческого музея, успешно воплощаемые в жизнь.

28 апреля 2017 года в Литературно-краеведческом музее МБУ «ЦБС» состоялась Региональная научно-практическая конференция по теме «Значение творчества писателей города Набережные Челны в современном поликультурном пространстве», посвященная 10-летию литературно-краеведческого музея при Центральной городской библиотеке имени Мусы Джалиля. Цель конференции: привлечение внимания к творчеству писателей Нижнего Прикамья; развитие исследовательских навыков и интереса к литературно-краеведческой работе. Участниками конференция стали учащиеся, учителя средних школ, писатели, библиотечные работники города, преподаватели высших учебных заведений. Всего в работе конференции приняли участие около сорока выступающих и столько же слушателей.

Значение конференции в сохранении литературного наследия города Набережные Челны, роль литературы в вопросах воспитания подрастающего поколения, преемственность духовно-нравственных идеалов через художественное слово: такие аспекты отметили в своих выступлениях на пленарном заседании руководители конференции Гайнуллина В.М., Юстус Г.Д., Хамидуллина Р.Г., Алешков Н.П., Гоголев М.Н., Сафин М.Г., Хамидуллина В.П.. Руководители секций, по окончании работы, отметили высокий уровень докладов, разнообразие и актуальность исследованных тем в творческой деятельности писателей-челнинцев.

В целях поощрения научно-исследовательской и краеведческой деятельности все учебные заведения, чьи представители стали участниками конференции, получили в подарок книги Галимуллиной Альфии Фоатовны и Хамидуллиной Веры Петровны «Праздники и фольклор татарского народа»; сборники сценариев Хамидуллиной Розы Галимулловны «Китапханә сәхнәсе» в трёх изданиях, и сборник стихов Петра Прихожана «Сказание о граде Китеже».

Работы участников конференции пополнили фонды литературно-краеведческого музея и явились подспорьем для создания биографических справочников писателей города Набережные Челны, данные из которых частично представлены в этом сборнике.

Надеемся, что это издание окажет помощь в работе учителей-словесников, преподавателей средних и высших учебных заведений и сотрудников библиотечной системы.

I

ЛИТЕРАТУРНО-КРАЕВЕДЧЕСКИЙ МУЗЕЙ

ЛИТЕРАТУРНО-КРАЕВЕДЧЕСКИЙ МУЗЕЙ ПРИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ ГОРОДСКОЙ БИБЛИОТЕКЕ ГОРОДА НАБЕРЕЖНЫЕ ЧЕЛНЫ РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН

ВВЕДЕНИЕ

Прошлое, Настоящее, Будущее – в нашей жизни тесно связаны эти три огромных пласта времени. На этом святом триединстве эпох зиждется познание Человечества, познание самих себя, как граждан, обладающих даром любви к жизни, к Отечеству, любви к современникам.

«Прошлое – это родина души человека», – справедливо заметил поэт Генрих Гейне. Несомненно, история – движитель Прогресса, без понимания которой невозможно постичь гармонию мира[1].

В наши дни музей стал средством расширения культурного горизонта, центром образовательного, досугого и научного общения людей.

Музей – это священное место, где собраны уникальные, памятные, дорогие исторические предметы и документы, раскрывающие факты и содержащие сведения о прошлом, настоящем и будущем нашего народа[2].

Музей осуществляет связь времён, даёт уникальную возможность окунуться в прошлое и познакомиться с настоящим.

---

1 Музейные термины // Терминологические проблемы музееведения: Сб. науч. Тр.ЦМР.М., 1999. – С. 128.

2 Личность – музей-общество: грани взаимодействия: Дьяконовские чтения. К 100-летию со дня рождения В.М. Дьяконова. – Казань: РИЦ «Школа», 2006. – С. 124.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ГОРОДА НАБЕРЕЖНЫЕ ЧЕЛНЫ И ЧЕЛНИНСКОГО КРАЯ

Набережные Челны (Яр Чаллы) – город республиканского подчинения, одновременно является центром Тукаевского района (в 1930-1976 годы называвшегося Челнинским). Расположен на северо-востоке Татарстана, на левом берегу нижнего течения Камы – одной из крупнейших рек Европы.

Расстояние до столицы республики – Казани – составляет 225 километров. Набережные Челны являются важным транспортным узлом северо-востока республики. От него отходят железные дороги в Бугульму и Агрыз, автодороги (магистральные шоссе) на Казань, Уфу и Заинск – Альметьевск. Имеется крупный речной порт на реке Кама. Международный аэропорт «Бегишево» обслуживает города и районы Нижнего Прикамья.

Территория города – 135,1 квадратных километров. Население (второе по численности в республике) состоит из более 530 тысяч человек восьмидесяти с лишним национальностей, в том числе 49 процентов составляют русские, около 41 процента – татары, два с половиной процента – украинцы, более двух процентов – чуваши, почти два процента – башкиры.

Ведущее градообразующее предприятие – ОАО «КАМАЗ». Большое развитие в конце XX века получили такие предприятия, как Научно-производственное объединение «Татэлектромаш», Ремонтно-механический завод; заводы крупного панельного домостроения, железобетонных изделий, ячеистого бетона, силикатного кирпича; Нижнекамская ГЭС, ТЭЦ КамАЗа; картонно-бумажный комбинат и мебельная фабрика; комбинаты хлебопродуктов, мясной, молочный; заводы рыбный и пивоваренный и многие другие предприятия города.

Герб города Набережные Челны. Описание герба: «В лазоревом (синем, голубом) поле на серебряной волнистой оконечности золотой чёлн под парусом и с семью видимыми вёслами, имеющий украшение на носу в виде девичьей головы, обращённой прямо по ходу движения чёлна, в платке и с развевающимися лентами; парус пересечён зелёным и червленью (красным); обе части тонко окаймлены золотом; в зелени три безанта того же металла в выгнутый пояс».

Обоснование символики герба: главная фигура герба – чёлн указывает на название города, делая герб гласным. В геральдике такой приём создания герба считается классическим.

Чёлн – символ неустанного движения вперёд, преодоления преград, укрощения стихии и средство достижения цели. Носовое украшение в виде девичьей головы показывает образ женщины как символ домашнего очага.

Полный парус говорит о попутном ветре, об удаче и успешности во всех начинаниях. Парус чёлна по своим очертаниям напоминает стилизованное изображение тюльпана – традиционного символа духовности, подчёркивает и усиливает значение города, показывая Набережные Челны как неповторимую жемчужину Татарстана. Вёсла в воде показывают то, что жители города не довольствуются посланными силами природы (ветер в парусах), а своим трудом на вёслах стремятся ускорить движение вперёд.

Серебряные волны символизируют реку Кама и Нижнекамское водохранилище, на берегах которых расположен город. Цвет волн (серебро-белый) перекликается с одной из версий названия города на татарском языке «Яр Чаллы» – белый камень на берегу.

Золото символизирует прочность, величие, богатство, интеллект, стабильность, уважение.

Серебро – символ чистоты, совершенства, духовности, взаимопонимания.

Лазурь (синий, голубой) – символ истины, чести и добродетели.

Зелёный цвет дополняет содержание герба, являясь символом природы, здоровья, весны, роста и обновления.

Червлёный (красный) цвет в геральдике – символ труда, мужества, жизненной энергии, красоты, праздника.

Герб города Набережные Челны помещается на печатях органов местного самоуправления, предприятий, организаций, учреждений, находящихся в муниципальной собственности, удостоверениях депутатов представительного органа местного самоуправления, лиц, осуществляющих службу на должностях в органах местного самоуправления, муниципальных служащих, служащих (работников) предприятий, организаций, учреждений, находящихся в муниципальной собственности.

Флаг города Набережные Челны. Описание флага: «Флаг города Набережные Челны представляет собой прямоугольное голубое полотнище с отношением ширины к длине 2:3, с воспроизведением чёлна под парусом и с вёслами из герба города (в жёлтом, красном и зелёном цветах с оранжевыми контурами) и с волнистой белой полосой вдоль нижнего края, с габаритной шириной, составляющей 1/4 от ширины полотнища; чёлн прилегает к полосе, вёсла заходят на полосу».

Символика флага аналогична символике герба города.

Согласно Постановлению, при воспроизведении флага города Набережные Челны, независимо от его размеров и техники исполнения, должно быть обеспечено его цветовое и изобразительное соответствие эталону и описанию. Ответственность за искажение рисунка флага или изменение композиции или цветов, выходящее за пределы геральдически допустимого, несёт исполнитель допущенных искажений или изменений.

Флаг города, наряду с флагами Республики Татарстан и Российской Федерации, поднимается в особо торжественных случаях и на официальных мероприятиях.

Благодаря активному росту экономического и культурного потенциала происходит формирование современных Набережных Челнов как города европейского формата. По мнению многих наших современников, у города уже есть свое лицо. Мы, челнинцы, не только выпускаем КАМАЗы, строим дома, производим электроэнергию, обустраиваем быт, мы научились ценить искусство и литературу. Мы с уважением относимся к собственной истории и к нашим символам, к нашим землякам, которым мы обязаны победой в Великой Отечественной войне, к именам героев труда, на которых равнялись тысячи рядовых строителей и заводчан, к нашим спортсменам, прославляющим российский спорт на других континентах.

Л.И. Дорженковская

Набережночелнинская поэтесса и художница Людмила Константиновна Дорженковская родилась в далёкой Литве и навсегда сохранила в памяти янтарные пески Балтийского моря, суровую, но прекрасную природу. Юность и зрелые годы напоены ласковым солнцем Татарстана. Закончила Елабужский педагогический институт. Филфак – это особый дух литературы, стихов и лучших произведений мировой культуры. Поэзия Л. Дорженковской глубоко индивидуальна и полна философского осмысления жизни, переживаний, чувств. В то же время её стихи легко находят отклик у читателей, так как они отражают общечеловеческие ценности. Метафоричность и образность поэтического языка, лёгкость и напевность строчек делают стихи легкозапоминаемыми. Наверное, поэтому на её стихи написано немало песен.

Талант Людмилы Дорженковской удивительно многогранен, мы знаем её и как оригинального художника, автора философских картин, выполненных в современной технике.

Поэтесса сочинила и замечательное стихотворение «Наши Челны», посвящённое родному городу. Положенное на музыку Нияза и Лилии Тархановых, оно приобрело широкую популярность у челнинцев и стало неофициальным гимном Набережных Челнов.

НАШИ ЧЕЛНЫ

Как чудесный корабль, выплывают Челны,
Парусами взметнув, свои белые башни.
Он прекраснее всех, город нашей судьбы,
Здесь причал всех надежд, и любви светлой нашей.

Город надежд, город ветров,
Город-мечта из сбывшихся снов.
Город, который построили мы –
Наши Челны, Наши Челны.

Распахнули проспекты объятья свои,
И знакомые песни, ветра напевают.
Самый мирный из всех, город нашей судьбы,
Из цветочных узоров, наряд примеряет.

Город надежд, город ветров,
Город-мечта из сбывшихся снов.
Город, который построили мы –
Наши Челны, Наши Челны.

Кама гладит волной золотые пески,
Время новые звёзды для нас зажигает.
Самый лучший из всех, город нашей судьбы
Как счастливые рельсы, нас в жизнь отправляет.

Сл. Л.Дорженковской
Муз. Нияза и Лилии Тархановых

Роза Галимулловна ХАМИДУЛЛИНА,
заведующий литературно-краеведческим музеем
Центральной городской библиотеки имени Мусы Джалиля,
Заслуженный работник культуры Республики Татарстан.

ИСТОРИЯ СОЗДАНИЯ ЛИТЕРАТУРНО-КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ

Каждая земля, каждый район имеет свои исторические традиции. Главная гордость Набережные Челны – это люди. Люди, которые своей мудростью, знаниями, талантами, трудолюбием создали духовное и материальное богатство.

Сегодня никто не сомневается в том, что главенствующая роль в деятельности библиотек принадлежит информационному обеспечению пользователей. И, тем не менее, библиотеки – это, прежде всего, хранилища духовного, исторического, литературного наследия народа. И этому способствует работа музеев при библиотеках.

В конце XX века во многих библиотеках страны появились свои музеи литературного краеведения. Справедливости ради стоит отметить, что библиотеки-музеи существовали и ранее, но широкого распространения не получили. Возросшее число запросов краеведческого характера подвигло библиотеку в 2007 году создать свой литературно-краеведческий музей.

В наши дни всё чаще среди бюджетных библиотек, филиалов ЦБС, можно встретить специализированные библиотеки. Среди них особое место занимают библиотеки-музеи. Наиболее часто при библиотеках создаются литературно-краеведческие музеи и др.

Причин возникновения музеев при библиотеках много. Библиотека, клуб, музей – все эти элементы историко-культурного комплекса являются насущной потребностью духовной жизни людей. Но если библиотека и клуб до недавнего времени были почти в каждом населенном пункте, то сеть музеев в городе значительно меньше. Поэтому функции музея берёт на себя библиотека. «Здесь не пропадёт» – это главный аргумент, который приводят писатели. Библиотекари, как правило, пользуются авторитетом и доверием, и именно им, чаще всего, завещают свои экспонаты писатели.

Центральная городская библиотека подходила для создания музея по многим параметрам: при библиотеке работает национально-краеведческий отдел, фонд которого составляет 13800 экземпляров книг. Отдел выписывает 65 названий местных периодических изданий. В отделе наиболее полно представлены книги писателей г. Набережные Челны, причём многие с автографами авторов. Налажены творческие контакты с писательскими организациями, (а их в городе – 3) и литературными объединениями молодых и начинающих писателей «Лейсян», «Орфей» и другими.

Ещё одна, не менее важная причина возникновения музеев – активизация краеведческой деятельности библиотек. Библиотекарь изучая историю литературной жизни, творчество местных писателей, историю писательской организации, начинает собирать книги с автографами, личные вещи писателей, фотографии, пишет сценарии по творчеству писателей. Изучаются автобиографии, и выпускаются биобиблиографические указатели по творчеству местных писателей. В библиотеке появляется сначала небольшая выставка, а затем, в результате поисковой работы, она пополняется и, в итоге, получается экспозиция, претендующая на звание музея.

Следует назвать ещё одну причину: каждая библиотека хочет быть уникальной, иметь своё лицо. Создание музейной экспозиции считается престижным, так как положительно влияет на имидж библиотеки, способствует росту её авторитета.

Хочется обратить внимание на то, что учитывая всевозрастающие культурные потребности полумиллионного города и общественно-политическую обстановку в регионе, а также с целью пропаганды творчества писателей Нижнего Прикамья и проведения научно-исследовательских работ, созрела необходимость создания в Набережных Челнах литературно-краеведческого музея, который также станет и хорошим подспорьем в деле духовного воспитания молодёжи в наше нелёгкое время.

Благодаря плодотворной деятельности библиотекарей накопилось огромное наследие. Сегодня хотелось бы подробнее написать об опыте Центральной городской библиотеки имени Мусы Джалиля МБУ «Централизованная библиотечная система» города Набережные Челны Республики Татарстан, а именно об организации литературно-краеведческого музея. Организация музея требовала энергии и труда конкретных людей, благодаря которым он сегодня существует. Мы по сей день признательны историку, краеведу, члену Татарстанского и Российского Союзов писателей Мансуру Габдулловичу Сафину и главному библиотекарю Розе Галимулловне Хамидуллиной. Ведь именно они начали собирать экспонаты для литературно-краеведческого музея.

Роза Хамидуллина, Мансур Сафин. 2008 год

Наличие богатого материала привело нас к мысли о необходимости создания литературно-краеведческого музея, объединяющего творчество всех писателей города Набережные Челны. В первую очередь при создании музея пришлось изучить историю литературы города и края.

В городе Набережные Челны, начиная с 1963 года проживало и проживает более ста писателей, внёсших значительную лепту в историю просветительства и литературы Республики Татарстан.

Первоначально был закуплен инвентарь для будущей экспозиции музея, приобретены экспонаты и все это разместили в одной из комнат городской библиотеки имени Мусы Джалиля. И в намеченный срок 26 апреля 2007 года, ко дню рождения Габдуллы Тукая был открыт литературно-краеведческий музей.

(Праздничную ленточку в день открытия музея разрезали начальник управления культуры города Рамиль Мазитов и руководитель Набережночелнинской писательской организации Вахит Имамов. 2007 год)

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЛИТЕРАТУРНО-КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ

Работа музея осуществляется в четырёх основных направлениях:

1. Научно-исследовательское направление включает в себя организацию поисковой деятельности, научных исследований, археографических и фольклорных экспедиций для пополнения фондов, сбор материалов на основании предварительного изучения литературы и других источников профильной тематики, обеспечение учёта и надёжного хранения собранного материала, а также изучение собранного материала, разработка текстов и мультимедийного сопровождения экскурсий, проектирование дизайнерских и технологических решений экспозиции музея.

В гостях у вдовы поэта Махмута Газизова. Справа налево: Разиля Сунгатова, Тагир Сунгатов, Нурсина Газизова, Фания Ханнатова. 11 сентября 2016 года

2. Просветительское направление предполагает создание информационно-насыщенной предметно-пространственной среды, проведение экскурсий для горожан и гостей города, чтение лекций, подготовку и проведение литературно-музыкальных и творческих вечеров писателей, оформление стационарных и передвижных выставок и экспозиций, а также активное участие в мероприятиях, проводимых совместно с местными отделениями Союзов писателей Татарстана и России, городской Ассоциацией учителей литературы и русского языка, Союзом художников Татарстана, а также с другими общественными организациями города и региона.

«Игелекле төбәктән» вечер памяти поэта Ямаша Игенея. 16 января 2013 года

3. Коммуникативное направление включает в себя информационную открытость, консультационную деятельность, налаживание переписки и личных контактов с профессиональными писателями, учёными-литературоведами, городскими литературными объединениями и кружками, а также установление творческой связи с другими музеями города и республики.

Гости музея – библиотекари Тукаевского района. 2016 год

4. Учебно-методическое направление предусматривает проведение литературно-краеведческих занятий для педагогов, студентов, учащихся школ, поддержание музейной учебной практики студентов педагогических институтов, создание фонда учебно-методических материалов (аудио-видео средств, текстов лекций, методических разработок, рефератов, биобиблиографических справочников, фотоальбомов, видеофильмов, текстов курсовых и дипломных работ о жизни и творчестве местных писателей и так далее), издательская деятельность.

Гость музея – писатель. Шахинур Мустафин с Мансуром Сафиным. 2015 год

Основная задача экспозиции – как можно полнее представить историю литературной жизни города и края, жизнь и творчество известных местных, набережночелнинских писателей на протяжении двадцатого столетия и начала двадцать первого века, при этом ярко и убедительно показав регионально-национальные особенности.

Экспозиция литературно-краеведческого музея освещает литературную жизнь города и челнинского края с докамазовских времён до наших дней.

Галерея местных писателей. Почти с самого начала строительства автогиганта, на этой земле появились такие, ныне известные на всю страну писатели, как Эдуард Касимов, Назип Мадьяров, Валерий Суров, Руслан Галимов, Газиз Кашапов и другие. При этом у каждого из них есть своё лицо, своя творческая индивидуальность, свой круг тем и привязанностей, на формирование которых существенно повлияла их камазовская биография, судьба. Все писатели приехали сюда в бурные годы строительства автозавода и впитали в себя всё то, что было тогда характерным для камазовской творческой молодёжи.

Инна Лимонова и Венера Хабибрахманова начали свою рабочую биографию отделочницами, Владимир Лавришко здесь был врачом и спецкором газеты «Комсомолец Татарии», Пётр Прихожан – инженером-строителем, Ханиф Хуснуллин и Махмут Газизов – геодезистами. Именно здесь, в гуще единомышленников, романтиков-энтузиастов новостройки приобрели свой голос поэты Валерий Хатюшин, Махмут Газизов, Валентина Мурзина, Юрий Котов, Павел Юлаев.

В экспозиции музея рассказывается о жизни и творчестве известных местных писателей, об истории Набережночелнинских писательских организаций (отделения Союза писателей Татарстана и России), о камазовских поэтах, московских писателях – гостях Автограда (о Роберте Рождественском, Евгении Евтушенко, Феодосии Видрашку, Владимире Высоцком и других), о литературном творчестве юных челнинцев.

Есть и необычные стенды, характеризующие многогранность челнинских литераторов, таких как поэты-художники Хамза Шариф, Евгений Прохоров, Людмила Дорженковская, Николай Кудрявцев, Сания Шавалиева и других.

В основной экспозиции представлен богатый материал о подробностях биографий известных писателей Эдуарда Касимова, Кадыйра Сибгата, Назипа Мадияра, Загиры Гумеровой и других.

В музее проводятся творческие встречи с писателями, презентации книг, работает литературная гостиная, предоставляются информационные услуги по биобиблиографии авторов.

ЦЕЛЬ – УВЛЕЧЬ МОЛОДЫХ

Творчество юных челнинцев – один из разделов литературно-краеведческого музея посвящён творчеству таких талантливых юных челнинцев, как Айгуль Нуретдинова, Энже Авзалова, Ленар Сафин, Булат Садретдинов, Светлана Сафонова и других авторов книг стихов и прозы. Также этот уголок обогащён экземплярами газет и журналов с произведениями детей изданными в средних общеобразовательных учреждениях («Тюбетейка», «Твоя газета», «Переменка», «Без. Сез. Алар», «Илһам», «Чулпан», «Мизгел», «Гимназия сулышы», «Үзебез» и другие).

Уголок Габдуллы Тукая. Рассказ о творчестве челнинских писателей стоит продолжить цитатой великого татарского поэта Габдуллы Тукая:

Жизнь люби, люби народ,
Мир его, его стремленья!
Ну, а если смерть придёт, –
Умирай без сожаленья!
Светлым будущим дыша,
Презирая оскорбленья,
Всё стерпи ты! Лишь душа
Пусть не знает униженья!

Да, эти прекрасные строки написаны Г. Тукаем.

Многое в Набережных Челнах связано с именем выдающегося татарского поэта Габдуллы Тукая – его имя носят наш пригородный Тукаевский район, Набережная в поселке ГЭС и улица в поселке Круглое Поле.

В 1992 году наш земляк Мударрис Аглямов, в 2007 году – поэт Разиль Валеев, в 2015 году – писатель Вахит Имамов стали лауреатами Государственной республиканской премии имени Габдуллы Тукая.

Уголок Мусы Джалиля

Знакомство школьников с экспонатами выставки «Поэт-патриот»

Уголок Мусы Джалиля. Материалы с мест боёв Второй Ударной Армии (собраны летом 1990 года под селом Мясной Бор в Долине Смерти сотрудником Центральной городской библиотеки имени Мусы Джалиля – поисковиком Розой Хамидуллиной.)

Не менее важную образовательную роль играют организуемые музеем выставки. В литературно-краеведческом музее существуют не только стационарные выставки, но и создаются временные, которые позволяют показать редкие и уникальные экспонаты, которые хранятся в закрытых фондах музея и не представлены в основной экспозиции.

Ежегодно в музее проводится 8-10 небольших выставок на основе фондовых коллекций музея или с привлечением предметов из архивов других организаций. Как правило, эти выставки приурочены к юбилеям писателей.

Гости литературно-краеведческого музея. Слева направо: Рабит Батулла, Аморат Закирзянов, Анур Фалях, Айгуль Ахметгалиева, Мансур Сафин, Фируза Замалетдинова, Вахит Имамов. 2010 год

Надо сказать, что дополнительных экспозиционных площадей в музее нет, поэтому материалы передвижных выставок размещаются в двух небольших витринах, которые легко перемещаются в пространстве.

В гостях у музея побывали известные писатели, журналисты, артисты из города Казани – Мусагит Хабибуллин, Рабит Батулла, Радиф Гаташ, Клара Булатова, Шахинур Мостафин, Фируза Жамалетдинова, Эльмира Шарифуллина, Халим Жалял, Фоат Садриев, Зиннур Мансуров, Газинур Морат, Ленар Шаех, Йолдыз Шарипова, Рифат Салах и другие.

Музей оказывает бесплатные консультационные услуги студентам и школьникам по написанию рефератов, курсовых и дипломных работ по творчеству местных писателей.

Работниками музея ведётся большая работа по организации лекций и экскурсий для разных категорий посетителей музея. Традиционными стали литературно-музыкальные вечера-встречи, в которых принимают участие преподаватели и ученики школ и лицеев города.

С 2007 по 2017 года Музей пополняет свои коллекции разными способами. Во-первых, активную работу ведут сотрудники: они уточняют адреса писателей, составляют планы по сбору музейных предметов. Во-вторых, устанавливаются тесные контакты с писателями. Также в формирование коллекций активно включаются писатели-земляки, родственники писателей, готовые передать музею ценные предметы или документы.

Постоянный поиск новых форм работы, применение эффективных методов их использования – одно из условий повышения привлекательности музея для самых разнообразных групп посетителей.

«Тормыш бу». Учащиеся 20-й школы на встрече с писателем Марсом Ягудиным. 10 февраля 2016 года

Деятельность литературно-краеведческого музея сегодня – это литературно-музыкальные вечера, литературные уроки, экскурсии для горожан и любителей, ценителей литературы и гостей города. Все виды и формы культурно-образовательной деятельности музея проводятся на основе разработанных сценариев и с использованием музейной экспозиций.

Ежегодно услугами музея пользуются более двух тысяч посетителей, 40 процентов которых составляют дети до 14 лет, юношеская аудитория составляет 44,5 процента организовано дифференцированное обслуживание всех категорий населения. Особое внимание уделяется организации обслуживания социально незащищенных категорий граждан – пенсионеров, инвалидов и других.

Совместная работа библиотеки и музея оказывает практическую помощь учащимся ВУЗов и школьникам при изучении творчества местных писателей. Хочется особо отметить, что взаимодействие библиотеки и музея способствует формированию научного мировоззрения, воспитанию эстетических вкусов, чувства патриотизма молодёжи. Музей и библиотека дополняют деятельность друг друга, координируя свои усилия в деле становления молодой личности.

ЛКМ – это особая форма организации учебной и внеклассной работы, которая отвечает требованиям сегодняшнего дня. Она способна пробудить интерес к чтению, к литературе и к истории писательской организации, к писателям, к самостоятельной творческой деятельности.

Персональные выставки по творчеству челнинских писателей

Наш литературно-краеведческий музей по своему профилю является литературным и в своей экспозиции показывает прошлую и сегодняшнюю литературную жизнь писателей Набережночелнинского края. И этот профиль соответствует историко-биографическому характеру музейного фонда.

Общее количество экспонатов в музее – около 2000, основной фонд –1200, научно-вспомогательный фонд – 800. Музей организован в одной комнате, общей площадью 48 кв.м. В фондах музея собраны фотографии, документы, письма, книги с автографами, рукописи, личные вещи, произведения писателей, публикации в СМИ, аудиовидеозаписи.

Семнадцать стендов и пристендовые материалы рассказывают о литературной жизни города, о писателях, которые жили в нашем городе ещё до строительство КамАЗа и о тех, которые, приехав сюда, живут и трудятся по сегодняшний день.

Мы считаем, что литературно-краеведческий музей даёт возможность осуществления полномасштабного сбора, обработки и систематизации материалов по истории литературной жизни города, края и привлечения наибольшего количества участников образовательного процесса к использованию этих материалов.

В работе литературно-краеведческого музея широко применяются информационно-технологические ресурсы. Сегодня в литературно-краеведческом музее имеется: один компьютер, сканер, принтер, фотоаппарат, осуществлено подключение к сети Интернет. С 2007 года информация о деятельности ЛКМ регулярно размещается на сайте администрации города (www.libraru.nabchelny.ru).

Гордостью музейной экспозиции в разделе докамазовского периода (до 1969 года) истории Набережночелнинской литературы являются материалы, посвящённые известной детской русской писательнице Софье Радзиевской (1892-1989), и поэту Нур Баяну (1895-1945).

Известный татарский поэт Нур Баян приехал в Набережные Челны по решению областного комитета КПСС и стал первым редактором начавшей здесь выходить районной газеты «Трактор», которая позже называлась «Коммунизм байрагы», «Знамя коммунизма», «Челнинская газета», «Челнинские известия».

За годы работы в Набережных Челнах Нур Баян, близко познакомившись с жизнью Нижнего Прикамья, написал свои знаменитые поэмы «Симфония полей», «Дождливая ночь», «Роберт» (для детей) и десятки лирических стихотворений, а также ряд произведений публицистики.

Писательница Софья Радзиевская в Набережных Челнах проживала во время Великой Отечественной войны. Она в 1942-1944 годы трудилась на Набережночелнинском элеваторе. Многие её изумительные рассказы о животном мире написаны по материалам наблюдений именно в Челнинском крае.

История становления писательской организации города

В разделе, посвящённом периоду строительства КамАЗа (1969 – первая половина 1980-х годов) истории Челнинской литературы – целая плеяда Набережночелнинских писателей. Вот, например, на стенде галерея Челнинских писателей помещены портреты и основные биобиблиографические данные детских писателей – членов Союза писателей СССР Эдуарда Касимова, Петра Прихожана, Газиза Кашапова; членов Союза писателей РТ Загира Гумеровой, Назипа Мадьярова, Махмута Газизова, Ямаша Игенея, Бориса Казакова, Инны Лимоновой, Мансура Сафина, Николая Алешкова, Рашита Башара, Факиля Сафина и других.

В разделе посткамазовского периода (со второй половины 1980-ых годов – по настоящее время) имеются биобиблиографические сведения о детских писателях, членах Союза писателей РТ Айдаре Халиме, Фаузие Байрамовой, Михаиле Гоголеве, Разине Мухияр, Галиахмете Шахи, Вере Хамидуллиной, Алфие Ситдиковой, Сирень Якуповой, Айгуль Ахметгалиевой, Рахмане Шафигуллине, Раисе Гимадиеве, Айрате Суфиянове и других.

Во время проведения экскурсий в музее практикуется приглашение одного или нескольких детских писателей для непосредственного общения с детьми (знакомятся с писателем-современником, который отвечает на вопросы, делится творческими планами).

«Тургайлар һәм игеннәр иленнән». Гость библиотеки писатель Фоат Садриев. Справа налево: 1-й ряд – Фания Хамматова, Факил Сафин, Фоат Садриев, Роза Хамидуллина; 2-й ряд – Фиалка Шайдуллина, Альфия Ситдикова, Римма Ахметова, Рушания Гилязова, Зульфия Нигманова, Рашит Башар, Разина Саетгараева, Фарида Шакирова, Зифа Кадырова. 14 апреля 2009 года

На выставке «Пишущая машинка» учащиеся видят, что представляют собой и чем отличаются машинки ручная и электрическая. На экскурсии дети могут попробовать напечатать на такой машинке, своё имя, фамилию, отчество, школу, класс и так далее.

Знакомство учащихся и студентов с экспонатами музея. 2017 год

Во время экскурсии практикуются беседы, сюжетные рассказы о ручках, истории о производстве письменных принадлежностей и школьных парт, которые проводят музейный работник и библиотекарь. Беседа сопровождается показом музейных предметов и слайдов. Это занятие по содержанию связано с уроками чтения, развития речи, изобразительного искусства.

Дети узнают о том, чем отличались перо от чернильной и шариковой ручек, историю парты. Завершается беседа игрой: дети, сидя за партой, выполняют «Творческое задание»: пробуют писать пером, чернильной и шариковой ручками.

Литературные Челны (об улицах города): эта тема раскрывается в ходе экскурсии, которая проводится в музее. Дети познакомятся с тем, как улицы и площади получали свои литературные названия, как в них отражалась история нашего города. Дети должны понять, что с топонимами нужно обращаться бережно, каждый топоним – памятник истории, так как он хранит сведения о прошлом нашего города. В ходе этой экскурсии работник музея рассказывает также об истории основания города, его населении, занятиях, ремесленных слободах.

При этом, мы помним, что музей – это учреждение, занимающееся комплектованием, хранением, изучение произведений искусства, письменных источников, рукописных и печатных материалов и предметов, отражающих профиль коллекции и экспозиции музеев. Фактором первостепенной важности, как в рождении музея, так и в процессе его эволюции являются определения его места в обществе и культуре.

«Пятьдесят книг, пятьдесят творческих лет». Справа налево: 1-й ряд – Людмила Ткачук, Фания Хамматова, Нурия Гильмутдинова; 2-й ряд – Галия Биккулова, Марс Ягудин, Гузель Блинова, Мансур Сафин, Роза Хамидуллина, Ильдар Алишев, Рушания Гилязова. 2016 год

НАГРАДЫ, ДОСТИЖЕНИЯ ЛИТЕРАТУРНО-КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ

2007 год

- Диплом МБУ ЦБС за активную работу по созданию литературного музея и за организацию культурно-просветительской деятельности по итогам работы;
- Диплом Союза писателей РОССИИ за активную научно-исследовательскую литературно-пропагандистскую деятельность и в связи с годовщиной литературно-краеведческого музея;

2008 год

- Диплом Союза писателей РОССИИ за активную научно-исследовательскую литературно – пропагандистскую деятельность в год русского языка Российской Федерации.
- Диплом Победителя Гранта Республики Татарстан.
- Диплом управление культуры города победитель в номинации «Проект года».

2009 год

- Благодарность Национальной литературной премии: ЗОЛОТОЕ ПЕРО РУСИ (Москва) – объявлена за бережное отношение к литературному наследию Республики Татарстан.

2011 год

- Диплом за лучшую работу по итогам профессионального конкурса «Челнинские биографии».

2017 год

- Диплом за победу в номинации «Самая содержательная web-страница».

БЕЗ ПРОШЛОГО НЕТ БУДУЩЕГО

Наш литературно-краеведческий музей по своему профилю является литературным и в своих экспозициях показывает историю писателей Набережночелнинского края. И этот профиль соответствует историко-биографическому характеру музейного фонда. «Пройдут годы, десятилетия и в музей придут наши потомки. Очень хотелось бы, чтобы они помянули добрым словом и нас», – писал В.М. Дьяконов[3].

3 Личность – музей-общество: грани взаимодействия: Дьяконовские чтения. К 100-летию со дня рождения В.М. Дьяконова. – Казань: РИЦ «Школа», 2006. – С. 24.

Справа налево: 1-й ряд – Резеда Камалова, Рашит Мавлявиев, Мария Мартынова, Резеда Юсупова, Роза Хамидуллина; 2-й ряд – Лариса Яруллина, Резида Гасимова, Илгиза Лотфуллина, Гульфия Шайхразиева, Гульназ Ахметзянова, Гульшат Нуретдинова, Гумер Даутов

Справа налево: 1-й ряд – Валентин Самарцев, Шарига Тахирова, Михаил Гоголев; 2-й ряд – Мансур Сафин, Лариса Полякова, Пётр Прихожан, Людмила Леонтьева, Валентина Аглеева, Флёра Шайхутдинова, Роза Хамидуллина. 2006 год

Справа налево: 1-й ряд – Насим Саханов, Альфия Ситдикова, Айдар Халим, Клара Булатова, Рубис Зарипов; 2-й ряд – Разина Саетгараева, Светлана Газизова, Рушания Гилязова, Людмила Белоусова, Нурия Гильмутдинова, _?_ , Кадрия Наил, Исламия Динмухаметова, Роза Хамидуллина

II

МАТЕРИАЛЫ
региональной научно-практической конференции

«ЗНАЧЕНИЕ ТВОРЧЕСТВА ПИСАТЕЛЕЙ ГОРОДА НАБЕРЕЖНЫЕ ЧЕЛНЫ В СОВРЕМЕННОМ ПОЛИКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ»

(посвящена 10-летию
литературно-краеведческого музея
при Центральной городской библиотеке
имени Мусы Джалиля)

Мансур САФИН,
член Союза писателей России и Республики Татарстан,
лауреат премий имени Шайхи Маннура,
Егора Уткина и Эдуарда Касимова

ДНЕЙ ГОРИЗОНТ СТАНОВИТСЯ СВЕТЛЕЕ
(Из истории литературы Челнинского края)

Разговор о творчестве челнинских писателей хочется начать со слов великого Тукая:

Как я горд, народ прекрасный, что тебе принадлежу!
Быть хочу твоим поэтом, за тебя стоять стеной.

Близок сердцу дух народный, я мечтаю, край родной,
Жить с тобой одной печалью или радостью одной.

(Г. Тукай «К народу»)

Да, эти прекрасные стихи написаны искренним человеком большой души, пламенно любившим свою Родину – чье имя ныне носят наш пригородный Тукаевский район и одна из набережных города. Время всегда нуждалось и нуждается в отважных, честных, беззаветных сердцах писателей – истинных граждан, сеющих добро во имя Добра. К счастью, такие люди в нашем обществе ещё не перевелись! Есть они и в Челнинском крае. Прежде всего, к ним, конечно же, относятся писатели, быть может и не такие уж великие, но зато свои! Они в Набережных Челнах – Чаллыяре были всегда. Ведь не случайно с января 1980 года здесь начала работать своя писательская организация, которая была создана по решению секретариата правления Союза писателей РСФСР. В его состав вошли пять членов Союза писателей СССР: кандидат филологических наук Эдуард Касимов, доктор филологических наук Талгат Галиуллин, поэты Кадыйр Сибгатуллин, Махмут Газизов, Назип Мадьяров, также и другие писатели, являющиеся членами городских литературных объединений «Лейсян» и «Орфей». Затем к ним присоединились Михаил Лукин из Елабуги и Рахмай Хисматуллин из Нижнекамска.

Историю литературы Челнинского региона можно хронологически условно разделить на четыре периода: докамазовский период (до 1969 года); период строительства КамАЗа и города (1969 – первая половина 1980 годов); период посткамазовский

(вторая половина 1980 годов – 2000 год); новейший период (начало двадцать первого века – по настоящее время). Первый из них охватывает обширный отрезок времени, но, к сожалению, малоизученный.

В докамазовском периоде литературы челнинского края сверкают такие имена, как Тази Гиззат, Борис Пастернак, Владимир Короленко, Дмитрий Стахеев, Даут Губайди, Надежда Дурова, Марина Цветаева, Егор Уткин... А если взглянуть на литературное прошлое самих Челнов – Нур Баян, Софья Радзиевская, Маргарита Алигер, Эдуард Касимов, Мударрис Аглямов, Рашит Гарай и другие. Здесь бывали и писали о челнинском крае А.Радищев, Л.Рейснер, Б.Немирович-Данченко, О.Мандельштам, А.Чехов и другие. Этот пласт истории литературы нашего края нуждается в больших и обстоятельных литературно-краеведческих исследованиях.

В докамазовском периоде активно работало татарское литературное объединение (с 1963 года) при районной газете «Коммунизм байрагы», где начинали писать такие ныне известные писатели, как Разиль Валеев, Ханиф Хуснуллин, Фаннур Сафин, Мударрис Аглямов.

Второй период истории Челнинской литературы приходится на годы строительства первой и второй очереди КамАЗа (условно с 1969 по 1981 годы), на котором мы остановимся более подробней, насколько позволяют рамки этой статьи.

К третьему периоду истории челнинской литературы (посткамазовскому), когда уже отошел пафос ударной стройки на второй план и в городе начала целенаправленно работать писательская организация, можно отнести творчество таких талантливых писателей, как Рашит Башар, Ямаш Игеней, Владимир Гофман, Факил Амак, Александр Макаров-Век, Михаил Волостнов, Фаузия Байрамова, Айдар Халим, Нияз Валиев, Михаил Гоголев, Юрий Кучумов, Владимир Кирилев, Рахмай Хисматуллин, Вахит Имамов и других, чья активность пришлась на восьмидесятые и последующие годы, когда КамАЗ уже был построен и полностью вошёл в строй.

Четвертый, новейший период – челнинская литература начала XXI века характеризуется приходом в литературу таких имён как Людмила Дорженковская, Айрат Суфиянов, Разина Мухияр, Марс Ягудин, Зулейха Мингазова, Альфия Ситдикова, Сирень Якупова, Галиахмет Шаги, Алла Орехова, Ольга Кузмичева, Амур Фалях, Наталья Первова, Фидаиль Мазитов, Олег и Игорь Лоншаковы, Зинаида Плотонова, Вера Хамидуллина, Рубис Зарипов, Разина Саетгараева, Ракит Абдульманов, Айгуль

Ахметгалиева, Артур Муллин, Вячеслав Крапивин, Сания Шавалиева, Равиль Ахметзянов и другие.

Как известно, с началом строительства КамАЗа и Нижнекамской ГЭС литературная жизнь в Набережных Челнах круто пошла вверх, заметно активизировалась литературная деятельность челнинцев. Здесь было создано одно из крупнейших в стране литературных объединений «Орфей» (авторов, пишущих на русском языке) и вышло на более высокий уровень развития татарское литературное объединение «Лейсян» за счет увеличения притока творческой молодежи со всех краев тогдашнего Советского Союза.

Почти с самого начала строительства автогиганта, на этой земле появились такие, ныне известные на всю страну, писатели как Эдуард Касимов, Валерий Суров, Газиз Кашапов, Петр Прихожан, Руслан Галимов, Махмут Газизов, Валерий Хатюшин, Назип Мадьяров, Кадыйр Сибгатуллин, Фирдавус Баширова, Борис Казаков... У каждого из них есть свое лицо, своя творческая индивидуальность, свой круг тем и привязанностей, на формирование которых повлияла их биография, судьба. Естественно что и тема КамАЗа не могла не отразиться в творчестве этих, уже ставших челнинскими, писателей. Пожалуй самыми характерными и заметными в «камазовской обойме» челнинских поэтов являются Евгений Кувайцев, Юрий Малков, Ханиф Хуснуллин, Инна Лимонова, Махмут Газизов, Нина Грязнова, Петр Прихожан, Мансур Сафин, Равиль Валеев, Иван и Павел Юлаевы, Зинаида Фадеева, Владимир Потапов, Венера Хабибрахманова, Рафис Хисами, Данис Хайруллин, Наталья Кандудина, Валентина Мурзина, Светлана Попова, Николай Кудрявцев, Рина Асылбаева, Руслан Галимов, Владимир Лавришко, Юрий Котов, Викторин Максимов, Салима Шарипова. Хотя немало и других имен. Несомненно, что именно им в самой сильной и доходчивой форме удалось выразить пафос большой камазовской стройки, чувства и мысли строителей, а затем и рабочих автогиганта. Как бы мы не ругали те многострадальные годы «застоя», но тем не менее, КамАЗ – это наша история, наша жизнь.

Все перечисленные писатели приехали сюда в первые же годы развернувшейся стройки и впитали в себя все то, что было тогда характерным для камазовской творческой молодежи. К примеру, Инна Лимонова в Набережных Челнах начала свою рабочую биографию плиточницей-отделочницей, Владимир Лавришко здесь был врачом и спецкором газеты «Комсомолец Татарии», Петр Прихожан – инженером-строителем, Ханиф Хуснуллин и Махмут Газизов – геодезистами.

Именно здесь, в гуще единомышленников, романтиков-энтузиастов новостройки приобрели свой голос поэты Валерий Хатюшин, Николай Алешков, Махмут Газизов, Руслан Галимов… Непосредственным участием в «муравейнике» дел, своими трудовыми мозолями получили они право писать от имени поколения первостроителей, как писала Лимонова:

Мы обрекли себя на вечные спецовки,
На ватник неуклюжий, сапоги,
Троллейбусы сменили на вахтовки,
Благополучье подарив другим.

Мы обрекли себя на вечные заботы,
На беспокойный, суматошный век,
Зато на век без жалоб и зевоты,
На испытанье в званьи – ЧЕЛОВЕК.

И прекрасно, что это были не просто случайные порывы городской избалованной молодежи, а глубоко обдуманные жизненные поступки, ставшие началом биографии, как трудовой, так и поэтической:

Неугомонны, словно двери,
Что в шумный мир растворены…
Я к вам бежала от неверья,
Мои Челны, мои Челны.
Мне так необходимо сбыться,
Вы, словно воздух, мне нужны,
В себе и в людях утвердиться
Вы мне поможете, Челны?

Со свойственной ей гордостью за свою работу, совсем ещё юная Инна Лимонова в одном из своих стихотворений замечает: «Этот город построит не кто-нибудь, этот город построим мы». Так оно и случилось. Оттого-то так гармонично вторят им и другие строки, вошедшие в первые подборки, а затем и в первую книгу стихов:

Когда вырываясь на новый рубеж,
Реальность мешали со снами,
Когда этот город вставал из надежд,
Как жаль, что вас не было с нами…

Таким городам не дано прозябать,
Бесследно пропасть и незримо,
Таким городам больше не вырастать –
Прекрасное – неповторимо!

Да, именно с КамАЗа начался поиск своего творческого лица у Инны Валерьевны и у других камазовских поэтов. К счастью, она вовремя поняла, что камазовские стихи – это лишь начало биографии, отнюдь не главное, а только малая часть большого айсберга её поэзии. И вот, окончив Литературный институт и выпустив книгу «В час утренний» (Казань, 1984), она ощутила, что говорить-то от себя лично труднее, чем от имени поколения: «Однажды начинаешь постигать унылый смысл судьбы своей безгрешной…» И видимо поэтому так задержался выход её последующих книг, а возможно, что причиной тому и её самозабвенное увлечение кинодраматургией. При этом, не могу не привести несколько строк, характерных для «взрослой» И. Лимоновой:

Как я хожу – так ходят по жнивью.
Мои ступни исколоты – шагаю:
Так строки в строфы, мучаясь, слагают
И так крутое зелье жизни пьют.

Кого люблю? – Теперь люблю весь мир.
Люблю тебя – ты лучший в целом свете,
Но главное – не мы с тобой, не мы,
А наши очень маленькие дети.

Когда они взахлеб зовут к себе
И затихают у меня в ладонях,
Я обо всех не обогретых помню,
Я целый мир могу вот так же греть.

Наша ударная стройка пришлась по душе уже зрелому поэту Махмуту Газизову, приехавшему насовсем на берега Камы:

Надо же, столько дорог и дел
На одном перекрестке судеб –
Сердце ставится на предел
Ради общего: «Город будет!»

Его стихи часто звучали не только на строительных площадках и в цехах заводов, но и по республиканскому радио. Кого же из камазовцев, челнинцев семидесятых годов оставят равнодушными вот эти строки:

Парень с девушкой так спешат
Добежать до закрытия ЗАГСа:
Может даже и разрешат
Им сегодня же расписаться.

Всё на скорости большой
И у них начинается в жизни,
Меж одной и другой душой
Ими выбран путь самый ближний!

С самых первых дней строительства КамАЗа на литературном небосклоне Челнов засветилась поэтическая звезда Евгения Кувайцева (1946-2001):

Эгей!
Комсомольцы,
Молодо-зелено!
Вам
эта стройка доверена.
Самая крупная,
самая важная!
Вперед,
неотступная,
братва отважная!
Гудеть –
КамАЗу, быть
Городу – быть!

Редко кто из ветеранов КамАЗа и города не помнит этих зажигательных, лозунговых, но весьма характерных для тогдашних лет стихов. В них было море романтики, патриотизма, в лучшем смысле этого слова, гордости за своё собственное дело. Да, многие стихи Евгения Кувайцева стали крылатыми выражениями тех дней ударной стройки. Но ведь действительно, не каждому смертному дано по-кувайцевски воскликнуть:

Город дарю вам,
Построенный мной –
Живите!

Однако, и в те далекие годы уже не только лозунги витали над поэтическим КамАЗом. Рядом с ними, в том же поэтическом сборнике «Лебеди над Челнами» есть и такие:

Если видишь, женщина рыдает,
То ее упреком не коли:
Плачущая женщина – святая,
Поклонись ей в ноги до земли.

Поэт Евгений Кувайцев – уважаемый гражданин своего города, «Ударник строительства КамАЗа», профессиональный литератор, окончивший Литературный институт имени М.Горького. И прекрасно, что его стихи и ныне подкупают всё той же искренностью и добротой. «Секрет» поэтического успеха Е.Кувайцева можно найти в самих произведениях, в том числе и вот в этих:

Я напишу Вам такие стихи,
Их поместит опавший листик клена.
Обычно это свойственно влюбленным.
И я влюблен. Простите за грехи.

Спасибо Вам за тихие слова,
Которые и вспомнить-то не смею.
Летит, летит осенняя листва,
И горизонт становится светлее.

В число так называемых тогда «рабочих поэтов» входит и Юрий Котов (псевдонимы: Клёнов, Юрьев, Сентябрёв, Октябрёв). Действительно, тема труда стала содержанием лучшей части его творчества, а стихи – лирическим рассказом о строительстве автозавода на Каме и города. Вот несколько строк, в которых сумел воплотиться трудовой героизм современников, проникнутый сознанием высокого долга:

Все высоты возьмем!
Словно пламя,
Полыхая на камских ветрах,
Согревавшее космос
Знамя
Получило прописку
В Челнах.

Поэтом-москвичом с камазовским стажем называют известного ныне Валерия Хатюшина. И это по той простой причине, что он – автор нескольких прекрасных книг стихов и поэм, член Союза писателей РФ – сегодня живет в Москве и является одним из ведущих поэтов страны. Он и сейчас в своем творчестве пытается раскрыть ту главную, побудительную силу, которая движет человеком в его попытках самоутвердиться, осознать себя личностью, найти свое место в жизни:

Эта истина, как прозрение,
Осветила меня, мудра,
Стал я в людях ценить умение
Всем живущим делать добро.

Пусть кому-то карьера видится,
Я смогу без нее прожить.
Нет, нельзя в человека выбиться,
Им с рожденья надо быть!

И всё же, чувство восторга свойственно поэтам, строителям нового: «Легла, укрыв следы коней, асфальта полоса. Там, где темнела на пути случайная скирда, / Как звезды Млечного Пути, сияют города», – пишет Ханиф Хуснуллин. Одновременно, глубоко задумываясь о грядущих, неизбежных экологических потерях, стоя перед деревенскими воротами, которые скоро пойдут на слом, поэт говорит:

Где ж тот конь, тот конь буланый,
Что некогда был к кольцу привязан?

Петербуржцем с камазовским стажем (по предыдущей аналогии) можно было бы назвать известного писателя Валерия Сурова (1946-1996), который был одним из зачинателей и руководителей литературного объединения «Орфей», ставшего для десятков челнинских писателей своего рода литературным лицеем. До последних дней жизни Валерий не прерывал связи с челнинцами, стараясь помогать молодым дарованиям, будучи редактором журнала «Нева». Замечу, что он – автор многочисленных повестей и рассказов, в которых немалое место заняли опыт и камазовское литературное начало.

В те же годы стали появляться талантливые строки поэта-челнинца Николая Алешкова. Автор около десяти книг, он долгое время считался «камазовским поэтом», даже был

награжден знаком «Ударник строительства КамАЗа», хотя по своей природе, просто-напросто КамАЗ не принял и не мог принять. И ничего одиозного о КамАЗе не писал, но писал с любовью о своем отчем крае, о малой родине – селе Орловка, беспокоясь за её судьбу, тревожась за будущее своих земляков:

Будь негромким слово о России,
О любви не принято кричать.
Вот опять рассветы оросили
Землю, что добра ко мне, как мать…

Да, видя как исчезает, как погибает милая его сердцу красота, он с нескрываемой есенинской горечью вынужден писать:

Помнишь ты не одно поколение.
Что же ныне с тобою, река?
Вот течешь – воробью по колено:
Мне ль забыть, как была глубока?
Я бежал за тобой огородами,
Пятки мне щекотала трава…
Я бы тоже гордился заводами,
Если б речка осталась жива.

Но и все же, поэт знает, что город неумолимо наступает, город неотступно входит в судьбу и его земляков-односельчан:

Из трамвая выйду я на остановке
Под названием «Орловское кольцо»,
Поднимусь на уцелевшее в Орловке
Деревянное скрипучее крыльцо.
В дом родимый привела меня дорога.
– С чем вернулся?
– спросят сына старики.
Я отвечу: виден город от порога,
Он, как парусник, белеет у реки.
А на Каме половодье забродило
И вода в ней, словно память, глубока.
Все, что с ними на земле происходило,
В этот город воплотилось на века…

Хочется к слову заметить, что Н. Алешков успешно работает и в области переводов – с татарского языка на русский – стихов Хасана Туфана, Газиза Кашапова и других поэтов.

У поэта Петра Прихожана (1938-2010) особое, во многом отличное от других камазовских поэтов, видение стройки. Здесь он, работая с первых колышков на местах будущих заводов, вырос из молодого инженера до опытного начальника СМУ, стал зрелым поэтом, автором восьми книг. Недаром кто-то в шутку заметил: «Пётр Прихожан – вечный прихожан Храма поэзии!». Его поэма «Стройка», уже трижды переизданная, стала классической вещью, где в отличие от многих урапатриотических (характерных для тех лет) произведений, поэт пытается объективно, честно разобраться с тем, что мы, в конце концов, воздвигли и чего это стоило? И в материальном, и в духовном отношении… На фоне гигантской челнинской стройки автор показал и сказал о том, как трагично были перемешаны в людях откровенная показуха и подлинный патриотизм – хроническая болезнь брежневской эпохи. Поэтому мне хочется, чтобы поэзия Петра Прихожана вошла в ваши души так же основательно, как та аллегорическая птица из его стихотворения:

Летела птица в теплое дупло,
Но любопытство подтолкнуло
к дверце –
впорхнула внутрь, сознанию назло –
и бьется в клетке.
Слева. Там, где сердце.

К сожалению, по причине ограниченности объёма статьи, я вынужден отказаться хотя бы от небольшого обзора творчества талантливых поэтов Назипа Мадиярова, Разиля Валеева, Владимира Лавришко, Рахмая Хисматуллина, Айдара Халима, Ямаша Игенея, Рашита Гарая, Владимира Гофмана, Юрия Дулесова, Анны Барсегян, Александра Макарова, Салимы Шариповой, Павла Юлаева, Юрия Кучумова, Даниса Хайруллина, Викторина Максимова, Бориса Казакова, Габдельнура Салимова, Руслана Галимова, Надежды Камышевой, Ларисы Василенко, Факиля Амак, Габдельнура Набиева, Шаригы Тагировой, Мирхади Разова, Нияза Валиева и многих других.

Задачи новых отдельных статей – обстоятельные рассказы о работе писателей в редакциях местных и республиканских газет и журналов, на радио и телевидении, о работе местных книжных издательств, о деятельности Набережночелнинской писательской организации…

Но и все же, хочется с удовлетворением отметить, что в Набережных Челнах выросла и трудится целая плеяда прекрасных

детских писателей: Рашит Башар, Загира Гумерова (1930-2002), Назип Мадьяров (1928-2002), Рина Асылбаева, Михаил Гоголев, Вера Хамидуллина, Альфия Ситдикова и другие.

Вот, например, поэтесса Рина Асылбаева, как и многие камазовские поэты, начинала со «взрослых» лирических стихов, которые успешно пишет и поныне. А строчки для детей появились как-то сами собой. Рине к тому же повезло – её наставницей в детской литературе была Агния Барто, с которой Рину судьба свела на совещании молодых писателей в Москве. В 1987 году в Татарском книжном издательстве вышла первая книга поэтессы «Кто тень мою рисует?». А в 1991 году уже увидела свет книга «Болытка хат» («Письмо тучке») на татарском языке в переводах Фаиля Шафигуллина и Нияза Акмалова.

Нельзя не сказать несколько слов и о Михаиле Гоголеве. Человек трудной судьбы, родившийся в 1956 году в селе Ижевка Менделеевского района и в студенческие годы, по воле трагических обстоятельств, ставший инвалидом первой группы, он нашёл в себе мужество и силы продолжить активную жизнь и стал известным писателем – профессионалом, удостоился премий Эдуарда Касимова, Егора Уткина, Николая Островского. Его перу принадлежат сотни стихотворений, рассказов, десятки сказок, эссе, повестей и романы. Назову только книги, вышедшие первыми – «Белый шар» («Казань, 1987), «Пираты на Каме» (Набережные Челны, 1990), «Смелый щурёнок» (Набережные Челны, 1991). Сейчас он – автор более тридцати книг.

Наверное, среди челнинцев нет такого человека, который бы не знал имен известных, но, к сожалению, рано ушедших из жизни писателей Эдуарда Касимова (1930-1986), Газиза Кашапова (1942-1991), Альберта Сафина (1948-1991), Руслана Галимова (1946-1982), Кадыйра Сибгатуллина (1942-1994), Ханифа Хуснуллина (1935-1994), Ямаша Игенея (1938-1997), Ирека Диндарова (1953-1999), Загиры Гумеровой (1930-2002), Назипа Мадьярова (1928-2002), Фаяза Дуная (1936-2007), Шамиля Шайдуллина (1939-2008), Махмута Газизова (1940-2013). Творчество каждого из них – тема большого и интересного разговора, тема читательских конференций, тема исследований краеведов.

Вошедший уже в золотой фонд татарской классики Эдуард Салихзянович Касимов – автор более двадцати книг, наиболее известная из которых – «Чулман – река внуков» («Чулман – оныклар дәрьясы»). Примечательно, что этот роман-дилогия, удостоенный в 1978 году премии Союза писателей СССР и ЦК ВЦСПС, в застойные годы сперва вышел в Москве в переводе на русский язык и лишь спустя несколько лет – в Казани на родном

татарском. Много у него насыщенных большой поэзией повестей и рассказов, новелл и очерков о нашем крае. Память Эдуарда Касимова челнинцами увековечена: его именем назван один из красивых бульваров, учреждена литературно-краеведческая премия имени Эдуарда Касимова, лауреатами которой стали уже около 30 литераторов и краеведов. В селе Карино (Нократ) Кировской области открыт музей писателя.

Талантливый поэт, прозаик и публицист Газиз Салихзянович Кашапов ушел из жизни 30 августа 1991 года от инфаркта сердца. Его перу принадлежат множество повестей, рассказов, очерков, публицистических и критических статей, поэмы и роман о жизни и творчестве своего земляка и учителя – Хасан Туфана. В родном селе Новое Узеево, где похоронен писатель, согласно завещанию, установлен ему памятник и открыт его государственный музей.

Руслан Галимов скончался 11 августа 1982 года от лейкоза крови. Писал он стихи и прозу на русском языке. Долгое время работал на КамАЗе и в шутку называли его «поэтом из Зубаргана», так как его произведения были настолько узнаваемо пронизаны лучами высокой романтики и вечного поиска человеческой добродетели. Он за книгу «Сказочник» (Москва, 1982) удостоин премии как за лучшую книгу года…

Не могу не подметить, что очень интересна для краеведов литературная топонимика Набережных Челнов: есть у нас проспекты, названные именами Мусы Джалиля, Мулланура Вахитова, Шамиля Усманова, Хасана Туфана, площадь Владимира Высоцкого, улицы Абдуллы Алиша, Нур Баяна, Александра Пушкина, Газиза Кашапова, Кадыйра Сибгатуллина, Баки Урманче, Набережная Тукая, бульвар Бердаха и многие другие топонимы – все они как-то связаны с историей города и края, литературной жизнью КамАЗа и тех писателей, что бывали в Набережных Челнах.

Несмотря на небольшой объем статьи, автор считает свою цель достигнутой: здесь впервые дано деление истории литературы Челнинского региона на периоды (докамазовский, камазовский, посткамазовский) и доведены до читателей некоторые сведения о литературной жизни края. Надеюсь, что всё это послужит дополнительным толчком к ещё одному шагу краеведов и литературоведов в страну челнинской литературии.

В заключение хочется обратить внимание на то, что, учитывая всевозрастающие культурные потребности полумиллионного города и общественно-политическую обстановку в регионе, а также с целью пропаганды творчества писателей Нижнего Прикамья и проведения научно-исследовательских работ, в 2007 году созрела необходимость создания в Набережных Челнах литературно-краеведческого музея, который ныне стал хорошим подспорьем в деле духовного воспитания молодежи в наше нелегкое время.

Раиса САЛИХОВА,
заведующий отделом автоматизации
библиотечных процессов МБУ «ЦБС»
города Набережные Челны

ЛИТЕРАТУРНАЯ КАРТА ГОРОДА НАБЕРЕЖНЫЕ ЧЕЛНЫ. ЭЛЕКТРОННЫЙ ПУТЕВОДИТЕЛЬ «НА WEB-САЙТЕ МБУ «ЦЕНТРАЛИЗОВАННАЯ БИБЛИОТЕЧНАЯ СИСТЕМА»

История литературной жизни и современная литературная жизнь города Набережные Челны чрезвычайно богата и разнообразна. Работа с творчеством писателей-земляков – основная составляющая краеведческой деятельности библиотек. Работа по сбору информации о местных авторах ведётся постоянно.

С целью обеспечения доступа к имеющейся информации широкого круга пользователей, возникла необходимость создания электронного ресурса – Литературной карты города Набережные Челны. Вся информация о литературной жизни нашего города (в историческом и современном плане) должна быть объединена, и доступ к ней должен быть расширен. Для этого в 2016 году была открыта «Литературная карта города Набережные Челны» на сайте МБУ «Централизованной библиотечной системы».

«Литературная карта города Набережные Челны» – многоаспектный источник информации для всех жителей города, и особенно для тех, кто интересуется литературным краеведением, в том числе для учащихся, студентов, историков, краеведов, писателей и поэтов. Мультимедийный проект МБУ «ЦБС» представляет прошлую и современную литературную жизнь города в виде территориальной литературной карты.

«Литературная карта» задумана как раздел сайта, где собирается и будет собираться информация об ушедших мастерах слова, о современниках – наших земляках и тех, кого судьба связала с городом Набережные Челны. Благодаря «Литературной карте»,

пользователи смогут познакомиться с литературными памятниками и памятными местами, с улицами, названными именами писателей, литературными объединениями города. Она станет своеобразным путеводителем по литературным местам города Набережные Челны и будет способствовать развитию интереса к литературному краеведению.

Развитие литературного пространства через создание электронного ресурса, собирающего или накапливающего информацию о литературной жизни города Набережные Челны, также способствует объединению всех литературных сил и представлению творческого и краеведческого потенциала широким массам.

Задачи проекта «Литературная карта города Набережные Челны»:

- максимально объединить и представить через электронный ресурс информацию о прошлой и современной литературной жизни города в целостном виде: писатели и поэты, организации и объединения, события, литературные издания, литературные памятные места;
- обеспечить заинтересованных читателей и авторов необходимой, проверенной и качественной информацией по данной теме;
- продвигать чтение и развивать литературное пространство через общественно-значимые и культурно-просветительские мероприятия.

Путеводитель представлен следующими разделами:

- Литературная карта – интерактивная карта города Набережные Челны, на которой отмечены литературные улицы и литературные памятники. Путешествовать по карте очень просто – нужно выбрать интересующее нас место, поставить на неё указатель. На экране появится информация о писателе, чьё имя носит улица.
- Памятные места – раздел содержит информацию о литературных музеях, литературных памятниках и литературных улицах города.
- Литературная жизнь города – эта страничка ресурса состоит из разделов: История литературной жизни; Литературные события; Юбилеи года.
- Персоналии – самый большой раздел портала. Содержит сведения о писателях и поэтах города Набережные Челны
- Литературные издания – это литературные журналы, издающиеся в городе.
- Литературные объединения содержит перечень писательских организаций и объединений.

Также с целью повышения интереса к чтению детей и молодёжи, привлечения читателей в библиотеку в Центральной детской библиотеке стартовал проект «Книги в жизни успешных челнинцев». О главных книгах своей жизни рассказывают известные челнинцы в сфере культуры, науки и образования, политики, спорта и крупного бизнеса.

На вопрос о том, какие результаты достигнуты внедрением опыта в практику библиотеки, и в чём его преимущество перед ранее применявшейся системой, методом, можно сказать: размещение создаваемого информационного ресурса в сети Интернет позволяет обеспечить доступ к нему пользователей разной удаленности, даёт возможность приобщить к духовным ценностям города Набережные Челны всех заинтересованных людей. Любой пользователь узнает, как можно больше информации о насыщенной литературной жизни города, о маститых и начинающих поэтах и писателях Прикамского региона.

Мы надеемся, что создание «Литературной карты» поднимет на новый уровень общественный интерес к литературной культуре региона, привлечёт внимание к малоисследованным темам и ускорит развитие литературного туризма в республике.

Мы рады видеть Вас на нашем сайте, и приглашаем совершить поучительное путешествие в литературную среду города Набережные Челны. Создавая наш сайт, мы старались, чтобы он был интересным и познавательным для всех.

Вера ХАМИДУЛЛИНА,
библиотекарь МБУ «ЦБС» города Набережные Челны,
член Союза российских писателей
и Союза писателей Республики Татарстан,
Заслуженный деятель искусств РТ

ПРОБЛЕМА СОХРАНЕНИЯ ЛИТЕРАТУРНЫХ ТРАДИЦИЙ

В современном обществе всё чаще стоит вопрос о сохранении культуры в целом и литературного наследия, как её неотъемлемой части. На протяжение столетий создавалась база общечеловеческих ценностей, которые воспевались писателями в произведениях, называемых сегодня литературной классикой. Невозможно представить процессы воспитания и образования

без фундаментальной базы нравственности, культуры, эстетики, морали. Именно литературе отводилась главенствующая роль в этих процессах, именно на примере литературных героев, их поступках формировалась личность будущего человека-гражданина, представителя своего народа, а, следовательно, и культуры этого народа.

Лауреат Нобелевской премии Ч.Шеррингтон в своих работах сравнивал внутренний мир человека с воронкой, обращённой широким отверстием в мир, а узким к самому человеку, его действиям и поступкам. Внешний мир вливается через индивида мириадами желаний, позывов, влечений, но только ничтожная часть получает отклик и доходит до завершающей стадии [1].

Искусство и литература призваны внести гармонию во внутренний мир человека, помочь преодолеть диссонанс, пробудить возвышенные чувства и духовные силы, реализовать недостижимое посредством фантазии. Для этого в арсенале внутреннего мира должно быть всё накопленное человеческой цивилизацией оружие против хаоса: красота, мудрость, жизнелюбие.

Если человек научится понимать, что временные рамки жизни легко раздвинуть с помощью погружения в пространство иных эпох, судеб и событий, если научится личное существование измерять и соотносить с другими, не только схожими судьбами – накопленный личный опыт помноженный на откровения творцов и создателей художественных полотен расширится до необозримого. Таким образом культурное наследие включает, прикоснувшегося к нему, в сложные и глубокие процессы поиска гармонии и смысла жизни. Именно так формируется человек гуманный, обладающий духовностью и душевной чуткостью.

За последние два с небольшим десятилетия, благодаря ломке системы образования, сокращению количества и качества уроков литературы, неоправданным рокировкам и зачисткам в списках обязательной литературы, произошло резкое снижение интереса к предмету и падение литературной эрудиции. Современный школьник и студент, как показывают социальные опросы, не знает, порой, самых известных авторов и их произведения, не говоря уже о героях этих произведений и цитатах их них. Сказываются не только вышеназванные причины, но и, вошедшее в моду, знакомство с произведениями по, так называемым «кратким содержаниям», которыми пересыпано пространство Интернета.

Убогий язык, замена авторских метафор, образности, нарушение хронологии и разорванность структуры текста, порождает такую же убогую систему мышления, однотипность

и корявость языка. Это, в свою очередь приводит к изменениям в концептосфере человека, т.е. привычные предыдущим поколениям понятия, образы, являвшиеся частью культуры общества, под влиянием внешних факторов заменяются на более примитивные.

Приведем несколько примеров, наглядно демонстрирующих уровень современных «просветителей». Вот как выглядит краткое содержание первой главы «Мертвых душ» Н.В. Гоголя:

«В город NN въезжает бричка с обычным, ничем не примечательным. Он заселился в гостиницу, в которой, как это часто бывает, было бедно и грязно. Багаж господина вносили Селифан(низкий человек в тулупе) и Петрушка(малый лет 30). Путешественник почти сразу же направился в трактир, чтобы узнать, кто занимает руководящие должности в этом городе. При этом о себе господин старался не говорить вовсе, тем не менее все, с кем бы ни говорил господин, сумели составить о нём самое приятную характеристику. Наряду с этим автор очень часто подчёркивает незначительность персонажа» [2].

Обращает внимание обилие ошибок. В первом предложении непонятно кто приехал в город. Во втором глаголы «заселился – бывает – было» дают временное несоответствие. В третьем, пунктуационные опечатки. Четвертое болеет, по определению К.И. Чуковского «канцеляритом», которым гениальный автор «Мертвых душ» страдать просто не мог, так как «занимает руководящие должности в городе» – современное убожество русского языка. В следующем предложении – неоправданный повтор «господина» и несогласованное «самое приятную». Последняя фраза звучит оксюмороном.

Точно так же читается и вольная трактовка А.Грина «Алые паруса»: «Что бы там ни было, а весть о таком демонстративном бездействии Лонгрена поразила жителей деревни сильнее, чем если бы он собственными руками утопил человека. Недоброжелательство перешло чуть ли не в ненависть и обратилось также на ни в чем не повинную Ассоль, которая росла наедине со своими фантазиями и мечтами и как будто не нуждалась ни в сверстниках, ни в друзьях. Отец заменил ей и мать, и подруг, и земляков [3].

Совсем неправдоподобным представляется краткое содержание «Война и мир» Л.Н. Толстого. Однако автор О.А. Шаповалова старается нас в этом убедить: «Вы можете прочитать онлайн краткое содержание по главам книги «Война и мир», а также сочинения по темам романа и статьи, содержащие анализ текста произведения. Предлагаемое пособие призвано

максимально сократить время на чтение произведения путем краткого пересказа наименее значительных мест (с попыткой сохранить стиль автора). Фрагменты, наиболее важные для изучения произведения, даны в оригинальном виде и выделены, что акцентирует внимание читателя на местах, важных для понимания сюжета, основных тем романа и восприятия его в целом. Предлагаемая форма изложения очень удобна для написания сочинений и рефератов, для подготовки к устным ответам и другим творческим работам» [4].

Прочитав такие перлы, читать и вникать в оригинал произведений желание не возникает ни у ребенка, ни у взрослого. Мало того, закрадывается смутное сомнение: действительно ли классика, является таковой? В данном контексте уместно привести цитату К.И. Чуковского: «Всякое своевольное обращение с текстом воспринимается как преступление» [5].

Если почти столетие назад эти слова относились к переводной литературе, то сегодня они звучат актуально по отношению ко всякого рода перепевам классики. Это касается не только «кратких содержаний», но и попыток заново экранизировать литературные шедевры, превратив их на выходе в суррогат, пошлость и безвкусицу. Происходящее на экране осовремененное действо в исполнении вульгарных актеров, не пытающихся вжиться в роль, изучить эпоху, стиль, манеры, даёт повод усомниться в истинных мотивах поведения героев, снижает планку ценностей, а зачастую сводит их к нулю. Шаблонное искусство порождает шаблонное восприятие, а затем и шаблонное поведение, не важно, какой аудитории оно изначально предназначалось.

Довершает процесс отторжения от поэзии классической, попсовое наследие, наводнившее и засорившее текстовками сценическое пространство. На своих слушателей, которым, как правило, как показывают исследования, от 13 до 30 лет, поэты-недоучки обрушивают лавину низкопробных не всегда зарифмованных, а следовательно, не имеющие ничего общего с поэзией текстов. У певицы Ханны в песне «Омар Хайям» слышим:

«Расплавь моё сердце по краям.
Возьми мою душу подутюжить.
Как писал Омар Хайям:
«Никто другой, только лучший нужен»

Нюша поёт:

«Открой свою ладонь, ты ждешь моих касаний,
Легко, небрежно отпуская хвост воспоминаний.
Я больше не боюсь – твоя душа надежна.
Мы так устали четко ставить грани о возможном»

Или вот такой незарифмованный куплет певца Саранчи:

«Желтый снег, под окном твоим желтый
Самый желтый, что я могу
Он расскажет тебе о том,
Как я сильно тебя люблю» [6].

Таким образом, отсутствие литературного воспитания порождает отсутствие эстетического вкуса и ведёт к вырождению человека-созидателя, умеющего любить, восхищаться, страдать, дружить, сопереживать, ценить жизнь, и перерождение его в потребителя, разрушителя, циника. Положительный опыт, если он не является таковым, не может быть передан следующим поколениям. Отсутствие культурного потенциала ставит под сомнение будущее культуры в целом.

Следует ли ожидать появления в отечественной литературе новых ярких имен? В крайнем случае, с течением времени литературный вакуум могут наводнить описатели, но никак не писатели, к тому же, крайне безграмотные, по причине безграмотности источника литературного Интернет-ликбеза.

В этой связи, возникает вопрос: возможно ли исправить эту ситуацию и если «да», то как? На эти вопросы не один год пытаются найти ответ не только воспитатели, учителя, родители, но и писатели, и работники библиотек, потому что именно они призваны донести до читателя нравственно-эстетические ценности.

Хорошим примером может послужить тот факт, что у нас в Татарстане на канале ТНВ-Планета ежедневно в 20:25 идёт передача, которая так и называется «Литературное наследие», в которой рассказываются в увлекательно-познавательной форме биографии татарских писателей, анонсируются новые и анализируются старые произведения. Классики и современники представлены всесторонне и разнопланово. В Набережных Челнах программа «Культурный город» так же некоторое время пыталась возместить пробелы в зрительской культуре. Кроме обзора новостей, челнинцы могли услышать мнение ведущих деятелей культуры о тех или иных актуальных вопросах в самых разных сферах: музыке, живописи, театре, литературе.

Проект «Литературные дворики», стартовавший в Казани и подхваченный в других городах нашей республики, в том числе и в Набережных Челнах, показал востребованность и тягу читателей всех возрастов к настоящему художественному слову.

Современное развитие такого направления, как познавательный туризм, направленный на внутренний российский рынок услуг, предполагает наличие широкой сети музейных объектов. И здесь особую роль могут и должны сыграть литературно-краеведческие музеи, наиболее полно и широко представляющие творчество как отдельного писателя, так и литературной жизни города, района, республики в целом. Пропаганда литературного наследия должна стать в один ряд с пропагандой здорового образа жизни.

Подводя итог всему вышесказанному, можно надеяться на возрождение интереса к литературному наследию, сохранению нравственного здоровья нации, только объединив усилия всех заинтересованных и неравнодушных, любящих и понимающих красоту слова и его значение в формировании подрастающего поколения. Интерес к возрождению культурных и литературных традиций возрастает по мере возрастания дефицита культуры в обществе. Не случайно в связи с этим в обществе всё чаще поднимаются вопросы о духовном возрождении нации. В современном мире развитие культуры зависит от развития государства и наоборот, а как утверждает академик Э. А. Поздняков: «Культура, наряду с природой есть важнейшая форма бытия человека» [7].

ЛИТЕРАТУРА:

1. Кондратенко Ф. Д., Игошина С. В. История эстетической мысли: изд. В 6-ти томах. – М.: Искусство, 1985. Т. 2. – С. 264
2. Электронный ресурс: http://all-biography.ru/books/gogol/mertvye-dushi#ixzz4fNeS4YG9
3. Электронный ресурс: https://briefly.ru/grin/alye_parusa/
4. Электронный ресурс: http://licey.net/free/11-kratkie_soderzhaniya_literaturnyh_proizvedenii/44-voina_i_mir_ln_tolstogo_kratkoe_soderzhanie_osobennosti_romana_sochineniya.html
5. Чуковский К., Федоров А. Искусство перевода. – Ленинград: ACADEMIA, 1930 – С. 26
6. Электронный ресурс: https://vk.com/popquotes
7. Поздняков Э.А. Философия культуры. – М.: Интурреклама, 1999. – С. 9

Ирина АБРАМОВА,
заведующий библиотекой – филиалом №24
МБУ «ЦБС» города Набережные Челны

ЧЕЛНИНСКИЕ ПИСАТЕЛИ
(Их вдохновил на творчество КамАЗ)

Челнинские писатели являются неотъемлемой частью величайшей стройки XX века – строительства КамАЗа и города Набережные Челны.

В 1969 году ЦК КПСС принял постановление о строительстве автогиганта. Как и было принято в те годы, КамАЗ объявили всесоюзной ударной стройкой. Со всего Советского Союза на строительство хлынул поток молодых, рисковых, полных энтузиазма и отваги людей:

Людской поток, со скарбом и детьми,
Враз переполнил городишко древний,
А вскорости приезжими людьми
Забили и окрестные деревни.
Порой в избе жильцов не уложить,
Но если удалось туда вселиться,
То ухитрялись преотлично жить,
А в праздники –
еще и веселиться.

Петр Прихожан [4, с.144]

В те годы на КамАЗе царила атмосфера непоказного энтузиазма, неподдельного вдохновения, коллективной души. «Отцы строили Магнитку, а мы КамАЗ» – таков был девиз стройки. Молодые люди, простые рабочие, пытаясь выразить свои чувства и запечатлеть причастность к великому делу, записывали свои мысли, в прозе или стихах, в заветные тетрадочки.

Осенью 1971 года в старом деревянном здании горкома комсомола собрались ребята, которые прочитали в местной газете объявление о первом занятии литературного объединения и, не считаясь с погодой, пришли «на огонёк». Так появилось в Набережных Челнах литературное объединение «Орфей». Звучное имя объединению дал его первый руководитель – Валерий Суров. Юноши и девушки собирались каждую неделю.

Бетонщицы и отделочницы, инженеры и плотники, преподаватели и шоферы читали вслух стихи и прозу. Они писали о повседневном, о тяготах стройки, о чувствах и отношениях.

Здесь для них ни танцев, ни кино,
Кругом снега, и вместо общежитий –
Вагончики, но было все равно,
Где пребывать в преддверии открытий....

Они в мороз работали, смеясь,
С работы шли угрюмо и устало,
Потом, в одном вагончике сойдясь,
Немного грустно пели под гитару.

Казалось им – дорога за окном,
Когда вагон со скрипами качало.
Они ещё мечтали о своем
Бессонными от холода ночами.

Но уносило утро их мечту.
Пылал восход, восторженно алея...
И тяжело врубались в мерзлоту
Романтики двадцатого столетья.

Валерий Хатюшин [3, с.431]

С первого же дня своего существования «Орфей» заявил о себе зычно и властно. Над орфеевцами взяла шефство редакция журнала «Новый мир». Местная газета «Знамя коммунизма» отводила молодым литераторам первые полосы. Радио и телевидение предоставляли лучшие часы. Издательство «Известия» издавало коллективные сборники произведений.

Почти у каждого молодого литератора КамАЗа было несколько специальностей. Это значит, что каждый из них, считая себя мобилизованным стройкой, без колебаний брался за то дело, которое было первоочередным. Многие из них, печатая стихи или прозу, не торопились оставить свою строительную профессию: Евгений Кувайцев работал плотником, Инна Лимонова – отделочницей, Юрий Малков – слесарем, Руслан Галимов – изолировщиком, Пётр Прихожан – инженером-строителем и т.д. Работая, порой по четырнадцать часов в сутки, они находили время и силы, чтобы изложить свои мысли и чувства на бумаге.

Мы обрекли себя на вечные спецовки.
На ватник неуклюжий, сапоги.
Троллейбусы сменили на вахтовки,
Покой, оседлость подарив другим;
На трудную, не женскую работу,
Без долгих снов, без медленной зимы,
На чисто материнскую заботу
О людях, для которых строим мы.

Инна Лимонова [2, с.13]

Стихи юношей и девушек, своими руками воздвигавших великую стройку века, не во всём были совершенными, но привлекали внимание свежестью чувств, искренностью, неутомимой энергией. В их творчестве чувствовалось дыхание современности, энергичная «камазовская тональнось».

Не спешим напролом в Историю,
Только дело своё любя,
Заодно с КамАЗом мы строим
Незаметно – самих себя...

Михаил Кожин [1, с.117]

Местная комсомольская организация, как могла, поддерживала начинающих литераторов. По инициативе комсомольского штаба стройки объединению «Орфей» выделили комнату в только что построенном ДК «Энергетик», помогали орфеевцам в организации их творческих встреч со строителями и заводчанами на стройплощадках, в цехах КамАЗа, в рабочих общежитиях. По их произведениям можно составить летопись строительства КамАЗа.

Шагаешь город юных возводить,
Зовут тебя с собой степные дали.
И город строится, КамАЗу быть...
Еще такого в мире не видали.
Здесь юность нашей всей страны,
Со всех республик песня льется.
Твои, Отчизна, здесь работают сыны,
Руками комсомольцев город создается.
Встает КамАЗ,
Неведомый вчера,

Как символ наших дел, свершений,
Как Комсомольск, Магнитка, Ангара,
На вахте – молодое поколенье.

Л.Богутина [7, с.60]

Они мечтали построить лучшие в мире заводы, создать одновременно красавец-город, в котором бы жилось радостно, удобно, счастливо.

Евгений Кувайцев, приехавший на строительство КамАЗа и Набережных Челнов в 1971 году, писал:

Эгей!
Комсомольцы,
молодо – зелено!
Вам
эта стройка доверена.
Самая крупная,
самая важная!
Вперед,
неотступная,
братва отважная!
Гудеть
КамАЗу!
Городу –
быть!
Давайте разом
мечту творить! [5, с.209]

Сегодня, когда события и факты, подвергаются пересмотру, упоминать о трудовом энтузиазме кажется неприличным. Тем не менее, это замечательное поколение романтиков семидесятых годов так думало, чувствовало и считало правильным так жить. Они построили замечательный город, и искренне полюбили его.

Мой Новый Город – новый Вавилон:
Сто языков смешалось воедино!
Здесь наши души взял КамАЗ в полон,
Став нашею прикамскою Мединой.
О, Новый Город,
стоязычный, дивный –
Ты стал моею родиной второй:

Пусть сладок дым Отечества и горек -
Люблю ТЕБЯ всегда, любой порой!...
Моя судьба, КамАЗ, в твоей судьбе
Растворена, как время в ритме буден,
И оттого так остро на себе
Я чувствую, как дерзок ты и труден.

Мансур Сафин [6, с. 18]

Создавая духовную летопись Набережных Челнов, орфеевцы и сами проходили школу творческого мастерства. Более пятидесяти из них стали профессиональными литераторами и добились признания читательской общественности (Валерий Суров, Михаил Гоголев, Николай Алешков, Руслан Галимов, Юрий Кучумов, Инна Лимонова, Иван и Павел Юлаевы, Михаил Волостнов, Алла Орехова, Пётр Прихожан, Владимир Гофман, Мансур Сафин, Вера Арямнова, Нина Шишкина, Евгений Кувайцев, Владимир Потапов, Владимир Кирилев, Марат Бадретдинов и т. д.). В городе издается литературный журнал «Аргамак» – один из самых содержательных и перспективных региональных изданий. Достигнутый творческий уровень «Орфея» способствовал созданию и плодотворной деятельности в Набережных Челнах Татарстанских отделений Союза писателей России и Союза российских писателей.

Закончить выступление хочется стихами Георгия Сушко:

Да будут святы ваши имена!
Люблю и верую! И преклоняюсь!
И говорить об этом не стесняюсь. [3, с.391]

Немного пафосно на сегодняшний день, но они отражают настроение и боевой задор того, ещё не так далеко ушедшего в прошлое время.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Город моей мечты: стихи и рассказы / сост. Г.А. Паушкин. – Казань, Тат.книж.изд., 1977. – 144 с.
2. Лебеди над Челнами: [Сборник стихов]. – М.: Известия, 1981. – 79 с.
3. Под небом высоким: Антология челнинской поэзии (1969-2008). – Казань, 2008. – 480 с.
4. Прихожан,П. Стройка / П.Прихожан // Аргамак. – 2015. – №1. – С.142-168.
5. Рабочие – поэты великой стройки. В кн.: Прикамье (Набережные Челны). – М.: Известия, 1976. – С.207-220.

6. Сафин, М. Челны мои былинные: (стихотворения, поэмы, песни) / М. Сафин. – Наб. Челны, 2007. – 96 с.
7. Хохлов, Н. Богатырь Девятой: очерки / Н. Хохлов. – М.: Детская литература. – 1975. – 64 с.
8. Шевченко, М. Поэзия молодого города / М. Шевченко. – М.: Известия, 1987. – С. 225-234.

Мансур САФИН,
член Союза писателей России и Республики Татарстан,
лауреат премий имени Шайхи Маннура,
Егора Уткина и Эдуарда Касимова

СИСТЕМА ПЕЙЗАЖНЫХ ОБРАЗОВ В ТВОРЧЕСТВЕ ПОЭТОВ НИЖНЕГО ПРИКАМЬЯ

Природа, мир, тайник вселенной,
Я службу долгую твою,
Объятый дрожью сокровенной,
В слезах от счастья отстою.

Борис Пастернак

Природа – она очень разнообразна и неповторима. Чудесны пейзажи и образы, составляющие этот пейзаж, то есть пейзажные образы. И как они прекрасны! Каждый поэт старается по-своему показать эту величественную гармонию природы читателям, воплотив её в слова, чтобы поделиться своей радостью.

«Два начала – стремление человека разгадать тайны природы, постигнуть гармонию в её кажущемся хаосе и восхищение её красотой, безграничностью, причудливостью её связей – в чём-то противоречат, но в чём-то и дополняют друг друга», – справедливо отмечает известный литературовед Наталья Неуймина [6].

Чтобы понять, почувствовать и выразить на языке поэзии это возвышающее единство, видимо, поэту необходимо органично сочетать в себе и способности исследователя, и способность радоваться общению с природой – так, как умеют радоваться дети и поэты. Радостью и удивлением перед природой наполнены многие лирические стихотворения наших земляков – поэтов Нижнего Прикамья.

Конечно же, умению показать всю красоту природы читателям невозможно научиться. Это поэту даётся судьбой, закладывается в его душу с самого рождения, входит в него с «искрой божьей», и способствует этому, прежде всего, тот самый край, где прошло его детство и юность, где он восхищается красотами природы в зрелом возрасте. В нашем случае – это прекрасные прикамские просторы, елабужские и челнинские заповедные леса и луга – наш национальный парк «Нижняя Кама».

1. КРАТКИЙ ОБЗОР ТВОРЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ РУССКИХ ПОЭТОВ НИЖНЕГО ПРИКАМЬЯ

Мы в наше исследовательское поле включим поэтов Нижнего Прикамья, проживающих в городах Набережные Челны (Пётр Прихожан, Владимир Кирилёв, Анна Барсегян, Юрий Клёнов, Павел Юлаев, Мансур Сафин, Владиир Гофман, Игорь Лоншаков, Юрий Кучумов, Светлана Попова, Александр Тарасов, Людмила Дорженковская, Нина Вахлова, Николай Алешков, Алексей Шилободин, Инна Лимонова, Ринат Гильманшин, Наталья Первова, Нина Шишкина, Людмила Морозенко, Лия Шатрова, Надежда Камышева, Геннадий Абросимов, Руслан Галимов, Сергей Тагилин, Равиль Ахметзянов), Елабуга (Рахим Гайсин, Виктор Гладков, Мария Прохорова, Евгений Поспелов, Зинаида Платонова), Менделеевска (Егор Уткин, Роберт Ясавеев, Михаил Гоголев), Нижнекамск (Михаил Федосенко). Мензелинск (Роман Солнцев). Все стихотворения этих поэтов были рассмотрены совокупно, как единое произведение – мегатекст, созданный одним виртуальным поэтом – «поэтом Нижнего Прикамья». Из этого множества всех стихотворных произведений (список использованных книг прилагается) были произведены выборки определённых пейзажных образов, после чего произведён их частотный анализ, в результате чего появилась возможность проведения непосредственной научно-исследовательской работы по системному изучению пейзажных образов. Именно на уровне мегатекста (своеобразной поэтической книги всех вместе взятых поэтов Нижнего Прикамья) становятся заметными все те сходства и взаимосвязи, которые не осознаются автором, сочиняющим свой единичный текст – своё стихотворение. Эти наиболее устойчивые образы мы и систематизировали.

В ходе этой исследовательской работы автор проанализировал более одной тысячи стихотворений о природе, принадлежащих 37 русским поэтам, и свёл все пейзажные мотивы в каталог так что стало видно, кто и в каких своих произведениях писал, например, о дожде, кто – о первом снеге, кто – о ветре и так далее. На этой основе и родилась эта статья.

2. СИСТЕМА ПЕЙЗАЖНЫХ ОБРАЗОВ В ТВОРЧЕСТВЕ РУССКИХ ПОЭТОВ НИЖНЕГО ПРИКАМЬЯ

По своеобразию пейзажной лирики, по применяемым поэтом аналогиям с природой можно судить и об особенностях его поэзии в данный период, о его творческой индивидуальности.

Многим поэтам свойственен взгляд на общество, на общественные отношения глазами природы. Не является исключением в этом смысле и творчество поэтов Нижнего Прикамья.

Приступая к рассмотрению заданного вопроса, надо отметить, что в энциклопедических изданиях [1,5,8] понятие «пейзаж» определяется как описание природы (посредством образов, символов деревьев, растений, цветов, зверей и птиц, явлений природы и так далее), эстетическое отношение к которому появилось в довольно поздний период развития человечества. Также утверждается, что пейзаж в современном понимании, как объективно-реальное изображение природы, появился в литературе лишь в восемнадцатом столетии [2,6,7].

Новое осмысление пейзажа связано с осознанием нового положения человека в окружающем его огромном мире, во всей Вселенной – как включённого в неё существа [1,3,9].

Функции пейзажа многообразны. И всё же всем им присущ принцип психологического параллелизма, основанный на контрастном сопоставлении с жизнью природы или уподоблении ей внутреннего состояния человека.

2а. ОБЗОР И КЛАССИФИКАЦИЯ ПЕЙЗАЖНЫХ ОБРАЗОВ

Обратимся непосредственно к рассмотрению поэтических произведений поэтов Нижнего Прикамья в аспекте применения ими пейзажных образов с целью обогащения содержания стихов и повышения художественной выразительности. Для этого обратимся к книгам стихотворений. Проанализировав частоту применения ими различных пейзажных образов, составив соответствующий каталог, мы условно соберём их в следующие основные группы: 1) деревья – 11; 2) цветы – 14; 3) птицы – 16; 4) образы, связанные с водой (реки, озёра, родники, колодцы) – 7; 5) явления природы (снег – 15, дождь – 21, ветер – 11, облака – 6, утро – 7); 6) образы космических тел (звёзды – 9, луна – 6, солнце – 5); времена года (осень – 8, зима – 3, весна -4. лето – 4). Вот мы их и рассмотрим в данной работе. Кроме этого, часто встречаются и другие группы образов: животные (конь-лошадь, собака, волк и другие), рельефа местности (горы, дороги).

2б. ОБРАЗЫ ДЕРЕВЬЕВ

Итак, приступим к непосредственному рассмотрению некоторых традиционных в русской поэзии пейзажных образов, часто встречающихся в стихотворениях русских поэтов Нижнего Прикамья.

Нет, не боюсь я тоже повториться
За Пушкиным, Есениным, Рубцовым.
Во мне такое от любви творится,
Что трудно передать
и Божьим Словом!
Пойми, увы, Отечеством гордиться
Дано не всем, кто счастлив в нём родиться,
Ведь надо ж телом и душой с ним слиться,
Чтобы в беде, да в горе пригодиться.

искренне может написать любой из них. И это они с лихвой доказывают в своих произведениях, являющихся бесконечным объяснением в любви к родной природе. Чаще всего это относится к образам деревьев, среди которых, конечно же, лидирует традиционный образ **берёзы:**

Осень снова рядит
В золото без спроса:
Золотые пряди
У берёзки в косах.

(Зинаида Платонова «Осень»)

Начинаются майские грозы.
И соседка моя – берёза,
Испугавшись грозы немножко,
Постучалась в моё окошко.

(Олег Лоншаков «Берёза»)

А унылый сентябрь
листья рыжие гонит,
Заставляя берёзы седеть берестой.

(Сергей Тагилин «Гармонист»)

Как видно, в этих строках берёза выступает как часть унылого, скучного пейзажа. Но нередко дерево приобретает поэтический облик, как сохранённая в душе связь с родиной и детством:

О, милый берёзовый говор!
Опять я тебя узнаю,
Проснувшись от нежного слова
В родном материнском краю.

(Мансур Сафин.
«О, милый берёзвый говор!»)

А вот какими благородными чертами утешительницы наделил «хворобую берёзку с надломленной спиной» поэт Павел Юлаев в одноименном стихотворении:

Есть мужики… ну, в слёзы –
Лишь выйдут из дверей –
Обнимутся с берёзой
И все обиды – ей…

(«Утешительница»)

Другой древесный образ **ива** – частенько является противоречивым, в этом удостоверимся хотя бы на примере одного из стихотворений нижнекамского поэта Михаила Федосенко:

Всю ночь гляделась в реку ива.
Златил сам месяц косы девы.
Ну, кто сравнится с ней, красивой!
Эй, женихи-рубахи, где вы?
Да плыть ли сказке в продолженье?
Река, как конь буланый, скачет,
Снесла куда-то отраженье –
И ива безутешно плачет

(«Ива»)

Если, как мы заметили, берёза сочетает в себе грусть и радость, ива же преимущественно воплощает печаль, то рябина – более всего олицетворяет буйство красок, озорство, веселье. Однако у рассмотренных нами прикамских поэтов **рябина** чаще олицетворяет пессимизм, грусть:

Рябину видели в снегу?..
Рябину красную!
Поникли гроздья алых губ…
Несчастная!
Листва уснула. Умерла
На белом саване,
Плывёт она, плывёт она
К последней гавани.

(Анна Барсегян «Рябину видели»)

Также нередко в стихотворениях прикамских поэтов встречаются противоречивые образы (мотивы) яблони, тополя, сосны, клёна, липы, калины сирени.

Таким образом, проанализировав всё разнообразие древесных образов, мы, в конечном счёте, сможем составить нечто вроде поэтического словаря деревьев. Таким же образом можно исследовать и образы (мотивы) цветов, птиц, явлений природы и другие группы пейзажных образов.

Рассмотрим некоторые цветочные образы, используя тот же самый метод «межтекстуального» анализа, использованный для древесных образов.

2в. ОБРАЗЫ ЦВЕТОВ

Кажется, что самой природой **цветы** созданы для того, чтобы нести прекрасное в наш мир, чтобы защищать людей от дурного и злого. Поэты это прекрасно знают и умеют использовать в своём творчестве. Многие из них предпочитают **полевые цветы,** среди которых неизменно радуют глаз ромашки, васильки, одуванчики, подорожники:

Кольчугой цветов полевых
От грустей мирских
защищён я! –
Потоком стихов болевых
Сейчас и навек освящён я.

(Мансур Сафин «Летний день»)

Они дороги мне и близки
С давних лет босоногого детства.
Оставляю я внукам в наследство
Вас, ромашки и васильки.

(Роберт Ясавеев «Полевые цветы»)

Поэтому-то им в весеннем солнечном лесу уютно и комфортно, чему остаётся только позавидовать и порадоваться вместе с ними:

И над тиною горит
В тёмной озера картине
Нежный, маленький софит!

(Евгений Поспелов «Лилия»)

Роза юная в лёгких одеждах,
Наяву ты была иль во сне?..

(Светлана Попова «Роза»)

И опять же – разве могут цветы не вызывать любовного настроения у человека, пленённого их неповторимой прелестью и ароматом, но всё-таки, бывают и грустные моменты жизни цветов:

Стоишь, дрожа, на ножке тонкой,
Свой страх не в силах превозмочь.
Ведь стоит ветру крикнуть громко –
Ты шапку скидываешь прочь!

(Евгений Поспелов «Одуванчик»)

Закончить этот относительно краткий обзор растительных пейзажных образов – деревьев и цветов хочется светлыми и незаурядными строками о простом, казалось бы, неприхотливом, «радостном» цветке:

И цветут на солнечном пригорке,
Все преграды разом сокрушив,
Распахнувши в лепестковых шторах
Жёлтый глаз ромашечьей души.

(Наталья Первова «Ромашки»)

2г. ОБРАЗЫ ПТИЦ

В исследованной мной группе образов птиц чаще всего встречались кукушка (4), воробей (4), скворец (4) и жаворонок (3), журавли (3). Причём, кукушка почти всегда будит в душе чувства оптимистические:

Кукушка кукует в лесистом логу
Всё с той же загадкой, как в давние годы,
И это такое родное «ку-ку!» –
Звучит в тишине камертоном природы.

(Нина Шишкина «Кукушка»)

Вышел утром на опушку –
Там кукушка. По примете
Попросил сказать кукушке
Сколько жить ещё на свете.

А кукушка, знай, кукует,
Год за годом набавляет.
Неужели двести будет?
Но такого не бывает!..

(Пётр Прихожан «Кукушка»)

В творчестве прикамских поэтов встречаются также и добротные образы стрижа, иволги, дятла и лебедя (Н.Алешков, М.Федосенко, З.Платонова, Л.Морозенко, Г.Абросимов, Р.Гайсин).

Подводя итоги этой небольшой исследовательской работы, считаем, что цель достигнута. В ходе работы изучения более одной тысячи стихотворений 37 прикамских поэтов, произведена частотная характеристика пейзажных образов. При этом, была составлена краткая условная система (своеобразный краткий словарь) пейзажных образов, применяемых в творчестве русских поэтов Нижнего Прикамья, В ходе исследования рассмотрены непосредственно три группы наиболее чаще встречающихся в данном поэтическом мегатексте пейзажных образов – образы деревьев, образы цветов, образы птиц.

В результате проведённой работы было наглядно показана результативность и эффективность применения авторами пейзажных образов под своими, неординарными углами видения их назначения в текстах поэтических произведений.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Абросимов,Г. Память сердца: Стихи / Г.Абросимов. – Наб. Челны: «Маяк», 1996.
2. Ахметзянов,Р. Послесловие: Стихи / Р.Ахметзянов. – Наб. Челны, 2015.
3. Алешков,Н. Сын Петра и Мариши: Стихотворения / Н.Алешков. – Казань: Татар.книж.изд., 2005.

4. Афанасьев, А. Мифология Древней Руси: Поэтические воззрения славян на природу / А. Афанасьев. – Москва: «Эксмо», 2007.
5. Барсегян, А. Рубеж: Стихотворения / А. Барсегян. – Наб. Челны, 1998.
6. Белецкая, Ф. Жизнь в стихах: Лирика / Ф. Белецкая. – Наб. Челны, 2001.
7. Вахлова, Н. Шкатулка с секретом: Стихотворения / Н. Вахлова. – Наб. Челны, 2007.
8. Веселовский, А. Избранные статьи / А. Веселовский. – Ленинград: Государственное изд. «Художественная литература», 1939.
9. Гайсин, Р. Алма Матер: Стихотворения / Р. Гайсин. – Казань, 2004.
10. Галимов, Р. Тебя не вызовут на бис: Рассказы, стихи / Р. Галимов. – Наб. Челны, 1994.
11. Гладков, В. Журавли мои: Лирика / В. Гладков. – Наб. Челны, 2002.
12. Гоголев, М. Смотрите, люди, на закат: Верлибры / М. Гоголев. – Наб. Челны: «Росток», 1990.
13. Гофман, В. Снежица: Стихотворения / В. Гофман. – Наб. Челны, 1995.
14. Гильманшин, Р. По ступенькам до пятого этажа? Стихотворения / Р. Гильманшин. – Наб. Челны, 2006.
15. Дорженковская, Л. Календарь души: Стихотворения и графика / Л. Дорженковская. – Наб. Челны, 2004.
16. Дрыжакова, Е. В волшебном мире поэзии. Книга для учащихся ст. классов / Е. Дрыжакова. – Москва: «Просвещение», 1978.
17. Камышева (Дмитриева), Н. К дивному свету: Стихи / Н. Камышева. – Наб. Челны, 1990.
18. Квятковский, А. Поэтический словарь / А. Квятковский. – Москва: Советская энциклопедия, 1966.
19. Кирилёв, В. Стихотворения / В. Кирилёв. – Самара: ООО «Форт», 2005.
20. Клёнов (Котов), Ю. Радуга над КамАЗом?: Стихи / Ю. Клёнов. – Москва: Современник. 1982.
21. Кучумов, Ю. Странноприимный дом: Стихи / Ю. Кучумов. – Нижний Новгород, 2000.
22. Лимонова, И. В час предутренний...: Лирика / И. Лимонова. – Казань: Татар. книж. изд., 1984.
23. Литературный энциклопедический словарь / Под общей редакцией В. Кожевникова, П. Николаева. – Москва: Советская энциклопедия, 1987.
24. Лоншаков, О. По обе стороны окна: Стихи / О. Лоншаков. – Наб. Челны, 2009.
25. Морозенко, Л. О любви давай поговорим: Стихотворения / Л. Морозенко. – Наб. Челны, 2002.
26. Неуймина, Н. Природа и мы / Н. Неуймина. – Ленинград: Лениздат, 1982.
27. Первова, Н. Прапамять: Книга стихов / Н. Первова. – Санкт-Петербург, 2016.
28. Платонова, З. Люблю до боли: Стихотворения / З. Платонова. – Москва: ООО «Мейлер», 2009.
29. Попова, С. Татьянин день: Стихи / С. Попова. – Казань: «Идел-Пресс», 2016.
30. Поспелов, Е. Крылатый ковчег: Стихи / Е. Поспелов. – Елабуга. 2010.
31. Природа и литература (сборник статей). – Москва: Знание, 1979.
32. Прихожан, П. Дума о раде Китеже: Стихи, поэмы / П. Прихожан. – Казань: ПИК «Идел-Пресс», 2011.
33. Прохорова, М. Избранное: Стихотворения / М. Прохорова. – Елабуга, 2014.
34. Салихов, Р., Валиев, Н. Әдәби Алабуга (Литературная Елабуга) / Р. Салихов, Н. Вәлиев. – Елабуга, 2005.
35. Сафин, М. Система пейзажных образов в татарской поэзии / М. Сафин // Научный Татарстан. – 1999. – №1. – С. 11-25.
36. Сафин, М. Ода Мамадышу. Мамадышка мәдхия. Стихотворения, поэмы (на русском и татарском языках) / М. Сафин. – Наб. Челны, 2007.
37. Сафин, М. Челны мои былинные: Стихотворения, поэмы, песни / М. Сафин. – Наб. Челны, 2007.
38. Солнцев, Р. Письмо на Родину: Книга новых стихотворений / Р. Солнцев. – Наб. Челны, 2002.
39. Тагилин, С. Между белым и чёрным: Стихотворния / С. Тагилин. – Наб. Челны, 2006.
40. Тарасов, А. Ночной звонок: Стихи / А. Тарасов. – Казань: «Идел-Пресс», 2005.
41. Уткин, Е. Венок Поэту: Стихотвореиия / Е. Уткин. – Наб. Челны, 2008.
42. Федосенко, М. Рубикон: Стихи / М. Федосенко. – Москва: «Прометей», 1991.
43. Шишкина, Н. Стихи для Тебя / Н. Шишкина. – Набережные Челны, 1993.
44. Шатрова, Л. Избранное: Стихотворения / Л. Шатрова. – Наб. Челны, 2001.
45. Шилободин, А. В тени скворечника: Стихотворения / А. Шилободин. – Санкт-Петербург, 2010.
46. Юлаев, П. За окном метель: Стихотворения / П. Юлаев. – Москва: «Молодая Гвардия», 1981.
47. Ясавеев, Р. Своей дорогой: Стихи / Р. Ясавеев. – Казань: «Слово», 2015.

Мансур САФИН,
член Союза писателей России и Республики Татарстан,
лауреат премий имени Шайхи Маннура,
Егора Уткина и Эдуарда Касимова

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМ ПЕЙЗАЖНЫХ ОБРАЗОВ В РУССКОЙ И ТАТАРСКОЙ ПОЭЗИИ НИЖНЕГО ПРИКАМЬЯ

«Хорошее воспроизведение природы отличает две особенности: благородная смелость – дабы высосать мозг из костей природы и достигнуть всей силы её размаха, но в то же время и робкая застенчивость – чтобы в наших миниатюрных изображениях смягчить разные черты, какие природа разрешает себе на гигантских фресках» – писал когда-то известный немецкий поэт Фридрих Шиллер. Это не совсем простое, но весьма точное определение принципов использования пейзажных образов в творчестве писателей.

Да, каждая национальная литература, поэзия, в частности, имеет свою систему устойчивых, традиционных пейзажных образов. Стоит отметить, что в мировой культуре существуют целые исследования об образе леса – в немецкой литературе, об образе ручья – во французской поэзии. В татарской поэзии есть успешная исследовательская работа профессора Талгата Галиуллина об эволюции пейзажных образов в творчестве поэта Хасана Туфана (книга Т.Галиуллина «К новым вершинам», Казань, 1972). К сожалению, русская и татарская литературы в этом отношении изучены недостаточно. Мы своими исследовательскими работами, представленными на этой конференции, внесём, пусть и небольшую, лепту в этом направлении литературоведения.

«Климат, образ правления, вера дают каждому народу особенную физиономию, которая более или менее отражается в зеркале поэзии», – писал А.Пушкин в определении народности, причём здесь «климат» стоит на первом месте: то есть, если подвижные черты народа – вера и правление изменяются, то климат, ландшафт, флора и фауна накладывают на «лицо народное» постоянный оттенок. Связь человека с природой имеет важное значение в творческлм процессе любого писателя, поэта.

Возьмём для рассмотрения по 7 русских и 7 татарских поэтов Нижнего Прикамья, в творчестве которых более, чем у других применяются различные пейзажные образы: из русских поэтов – набережночелнинцы Пётр Прихожан (книга «Дума о граде Китеже»), Светлана Попова (книга «Татьянин день»), Наталья Первова (книга «Прапамять»). Зинаида Платонова (книга «Люблю до боли»), Людмила Дорженковская (книга «Календарь души»), нижнекамец Михаил Федосенко (книга «Рубикон»), менделеевчанин Роберт Ясавеев (книга «Своей дорогой»);

Из татарских поэтов – Разиль Валеев (книги «Зәңгәр кабырчыклар», «Определение любви», «Зимние яблоки»), Ямаш Игеней (книги «Сәфәр чыгам», «Хәзинәләр иле», «Игелекле төбәк»), Газиз Кашапов (книга «Мәхәббәт сүрәләре»), Назип Мадьяров (книги «Рәшәле офыкларым», «Әкәмәт»), Кадыйр Сибгатуллин (книги «Таңнар, кичәләр.. », «Әйтте шагыйрь», «Полёт радуги», «Осенняя весна»), Айдар Халим (книги «Курай», «Йөрәк тавышы», «Тилергән сирень»), Рахмай Хисматуллин (книги «Яшенле тау» «Ак догалар», «Тәүбә»).

Применим метод межтекстуального анализа. Сделаем подборку пейзажных образов в обобщённых русских и татарсих текстах (мегатекстах) и проведём их частотный анализ.

Проанализировав частоту применения поэтами различных пейзажных образов, составив соответствующий каталог, мы условно соберём их в следующие основные группы:

а) в татарском мегатексте:1) деревья – 21, в т.ч. яблоня – 5, берёза – 4, рябина – 2; 2) цветы – 6; 3)птицы – 9, в т.ч. – 3 соловей; 4) образы, связанные с водой (ключи, озёра, родник, ручей, святой родник) – 8; 5) явления природы (снег – 4, дождь – 8, гроза -2, ветер, вьюга – 7, облака – 3); 6) образы космических тел (звёзды – 4, луна – 7, солнце – 7); времена года (зима – 2, осень – 2, весна – 2. лето – 2). Кроме этого, часто встречаются и другие группы образов: животные (конь-лошадь-жеребёнок – 4, собака – 1, змея – 1), рельефы местности (горы – 1, дороги – 2).

Причём, у некоторых талантливых поэтов, как, например, у Айдара Халима есть и такие ***нетрадиционные древесные образы,*** как чёрная берёза, лунная сковорода, сумасшедшая сирень, а у Рахмая Хисматуллина – цветок землетрясенья, колдовская заря, ключи предков, дедовский родник...

б) в русском мегатексте наблюдается следующая частота образов: 1) деревья – 7, в т.ч. карагач (Дорженковская) – 1, рябина – 2; 2) цветы – 15; 3)птицы – 9, т.ч. воробей – 2, кукушка – 2; 4) образы, связанные с водой (река, озёро, родник, колодец) – 4;

5) явления природы (снег – 8, в т.ч. первый снег – 3; дождь – 6; ветер – 6, в т.ч. метель -2; облака – 3); 6) образы космических тел (звёзды – 2 луна, полнолуние– 3, солнце – 3); времена года (осень – 3, зима – 2, весна – 3. лето – 6). Кроме этого, часто встречаются и другие группы образов: животные (конь – 1, лошадь – 1, жеребёнок – 1; змея – 1, и другие), мотивы рельефа местности (горы – 1, дороги – 4).

Следует отметить, что татарские поэты *мотивы деревьев* употребляют намного больше: тат – 21, рус – 7; Традиционно самым употребляемым в русской поэзии является берёза, а в татарской – дуб. Причём, берёза имеет множество родственных, однородовых мотивов на обоих языках: каенсар, каенлык – березняк, каен гөмбәсе – подберёзовик, каен суы – берёзовый сок, каен тузы – береста, каен җиләге – земляника.

Интересно, что для Л. Дорженковской татарское дерево *«карагач»* в одноименном стихотворении становится оптимистическим символом:

У дороги карагач,
Как напоминание,
Что у бед и неудач
Будет окончание.

А у Разиля Валеева *образ коня* до того национален, что видится батыром: майдана жизни (здесь и далее – переводы М. Сафина):

Мчатся кони – ветра сабантуя!
Мы с мальчишками рядом стоим,
И ликует майдан, салютуя
Новым, храбрым батырам своим!

(«На майдане жизни»)

Для ярко-национального поэта Айдара Халима конь – олицетворение благородства, верный друг:

В этих гривах – птицы вольной кровь!
В кручах века – их копыт следы.
В этом ржанье – мужество, любовь
И спасенье друга в час беды…

(«Ода коню»)

С этими строками восторженно перекликаются «русский» конь нижнекамского поэта Михаила Федосенко:

Упругость взмыленного ветра.
Костра гуляющий огонь.
Несётся рыжим сгустком света
Из дали в даль – ах, солнце-конь!

И в сердце удаль полевая
Влетает вместе с новым днём:
Полцарства за коня давали.
Всю жизнь отдам, чтоб стать конём.

(«Конь»)

Без сомнения можно утверждать, что всех людей-россиян очаровывает *первый снег* и окликается в сердце каждого, заставляет задуматься о жизни. Вот как резонансно происходит это у наших прикамских поэтов:

Неспешно, очень грустно
Падает первый снег –
Взяв снежинку в руки
Задаю вопрос за всех:
Первым бывает трудно?
Легче идущим вслед…

(Ямаш Игеней «Первый снег»)

Завершает ноябрь
их короткий роман.
Первый снег – обновленья
невинный обман.
Очищение душ,
возвышение чувств
Только я в это чудо
поверить боюсь.

(Л. Дорженковская «Первый снег»)

А вот ещё одна перекличка сердец, стоящих на холодных *ветрах* эпохи:

Ветры сильные. Ветры печалей
Так нередко в лицо мне били, –
Нет, Судьба ты бы так не дичала,
Если б чуточку, всё же, любила…

(Газиз Кашапов «Дуют ветры»)

Не рыдай ты, ветер!
Не тревожь мне душу!
Плохо жить на свете
Никому не нужной.

(Зинаида Платонова «Ветер»)

Из этих примеров нетрудно понять, как тесно переплетаются значения пейзажных образов (мотивов) *коня, первого снега и ветра* в поэтике русских и татарских писателей Прикамья. И это не единичные случаи.

И порой души русских и татарских поэтов даже сливаются в одинаковом видении природы, в одинаковых ощущениях пейзажных образов, как бы один продолжая на свой лад строки другого (может быть, это и оттого, что они многие годы жили рядом, и «варились в одном котле творчества»):

По глади вод пошли морщины…
Легко взбугрились на ходу.
И белопенная вершина
Уже взлетает в высоту.

(Пётр Прихожан «Волна»)

Река серебрится излукой.
Да, ноша её нелегка:
Льётся, почти без звука,
Волнами льнёт к берегам.

(Кадыйр Сибгатуллин «Воды текут…»)

В связи с ограниченностью во времени, я здесь умышленно не привожу традиционные характеристики пейзажных образов: среди *древесных мотивов,* например, дуб ассоциируется с жизненной мощью, силой прорастания и жизнестойкостью; тополь характеризуется благородством, одухотворенностью; клён похож на кряжистого мужика с царскими замашками, и даже на героя лёгкого романа своими осенними багряными листьями, напоминающими трепетное сердце… В берёзе сочетаются нежные и печальные свойства женской натуры с её девической чистотой, застенчивостью и открытостью; а в рябине таится огненная страсть, удалое веселье; липа же обычно навевает сладкие воспоминания о прошлом и вызывает элегические размышления о будущем. И так далее. Но, конечно же, эти аналогии условны. В жизни они менее формализованы и и в живом употреблении могут приобретать самые разные, далёкие от традиционных, значения как в русской, так и в татарской поэзии. Тем они и привлекательны.

Алсирә МӨХӘММӘТҖАНОВА,
Чаллы шәһәренең
муниципаль гомуми белем бирү учреждениесе
«15 нче гомуми белем бирү мәктәбе»
татар теле һәм әдәбияты укытучысы

ЧАЛЛЫ ТӨБӘГЕ ШАГЫЙРЬЛӘРЕ ИҖАТЫНДА ТУГАН АВЫЛ ТЕМАСЫ

Һәр кешенең йөрәгенә якын, җанына җиңеллек бирә торган яраткан урыны була. Минем өчен ул – туган авылым. Туган ягын, авылын яратмаган кешеләрне мин күз алдыма да китерә алмыйм. Һәркем үз ягын матур итеп, аны үз мәхәббәте белән баетып, шигъри бизәкләргә төреп, ямьләндереп күрә. Аның гүзәллегенә, кешеләренә соклана, алар белән хаклы рәвештә горурлана. Яшьлекләрендә авылын ташлап чит җирләргә киткән кешеләр, туган туфракларын сагынып, аның табигатенә сокланып, җырлар, шигырьләр язалар. Мин дә, читтә яшәүче авыл баласы буларак, үземнең туган авылыма багышлап шигырь яздым.

Кайтып киләм туган авылыма,
Бер әйләнер өчен урамын.
Чишмә юлын эзләп хыялымда
Су буйларын ничә урадым.
Җәйләүләре тарта, тугайлары,
Сагындырган тургай җырларын.

Таш калада күккә ашкан йортлар
Алмаштырмый авылым кырларын.
Басуларда бодай-арышлары
Хәтерләтә диңгез дулкынын.
Иртәнге бер тамчы чыгың җитә
Басар өчен сагыну ялкынын.
Талларым да юлга текәлгәннәр,
Болын тулы гөлләр сипкелле,
Миләүшәләр зәңгәр күзен кысып
Мин кайтканны көтә шикелле.
Шау чәчәктә алмагачлар быел,
Ак күлмәктән шомырт, миләше.
Чалланса да чәчләр кирәк әле
Авыл картларының киңәше.
Кайтып киләм туган авылыма,
Гомер атларында юыртып.
Бала чагым чыккан каршыларга,
Башларымнан сыйпый юатып.
Озата барма мине үткәннәрем,
Минем бүген кайтып килешем.
Тау башыннан төшәм тыңлый-тыңлый,
Авылымның йөрәк тибешен.

Туган як! Бу темага багышлап күп шагыйрьләребез шигъри әсәрләр иҗат иткәннәр.

Чаллы төбәгебез язучыларга, шагыйрьләргә бай як. Аларның иҗатында туган авыл гүзәллеген ачучы әсәрләр зур урын алып тора. Хәзер шуларның иҗатына күзәтү ясап, туган авылларына багышланган шигырьләренә анализ ясап үтик. Кадыйр Сибгатуллин, Газиз Кашапов, Факил Сафин, Зөләйха Минһаҗева, Айрат Суфиянов, Рәзинә Мөхияр, Сирень Якупова шигырьләрендә мәдхия җырланган иксез-чиксез тугайлары-кырлары, урманнары матур, талгын гына агучы инешләре, елгалары, авылдашлары, балачак хәтирәләре кабатланмас.

Газиз Кашапов үзенең «Үзилем» шигырендә туган авылын ташлап китүенең сәбәпләрен аңлатырга тырыша.

Мәрхәмәтсез чорга туры килдек,
Ташлап киттек сине, Үзилем, –

дип яза. Әйе, «мәрхәмәтсез чор» күпме кешене туган авылыннан аерып, таш пулатлар әйләндереп алган калаларга китәргә мәҗбүр итә. Чаллыда төзелгән КамАЗ заводы күпме авыл балаларын үзенә суырып алды, аларны йортларыннан аерды, бик күпләрне тамырсыз калдырды. Тормышның үз кануннары бар. Телибезме, теләмибезме без шул кануннарга буйсынырга мәҗбүрбез. Адәм балалары гомер-гомергә бәхет эзләп, рәхәт тормышка өметләнеп әллә кайларга чыгып киткән. Нигъмәт – ләззәт тулы, мул ризыклы ил-җирләрдә бәхетемне таптым дип ышанып яшәгән, әмма кайсыдыр бер мизгелдә җанындагы бар күзәнәкләрен тетрәндереп еракларда калган газиз туган авылының басу капкасы, капка янында озатып калган әнкәсе, әткәсенең җанга уелып калган берәр сүзе исенә төшә. Чылтырап аккан чишмә сулары, адашып калган сарык бәрәнен эзләп йөргән кыр-болыннары, җиләккә бай булган урманнары сагындыра башлый. Шул вакыт аның күзләренә мөлдерәп яшьләр тула. Сагына, җирси.. Сагыну-сагышлардан үрелгән була шул ул туган як бишеге. Халкыбызның «Шахта» көйләре дә шулай туган, әле һаман да безнең күңелләрне тетрәндерә, безне уйланырга мәҗбүр итә бит.

Җир тирәли күпме әйләнсәк тә,
Син барыбер безгә үз идең,

диеп дәвам итә үзенең фикерен Газиз Кашапов. Шагыйрь күңеле туган ягында үскән имәнгә дан җырлый, йөзьяшәр имән аның тормышының мәгнәсе, яшәешнең мәңгелеген искә төшерә:

Байтак кына йөрдем чит җирләрдә,
Кайтышларын күрдем, гүзәлен…
Минем өчен барыбер күпне күргән,
Шул карт имән – җирнең үзәге.

Сирень Якупова өчен туган авылының төтене дә, көле дә пешкән бәрәңгесе дә якын.

Көлдә тәгәрәп пешкән бәрәңге,
Мич авызында алсуланган коймак,
Чишмә суыннан кайнаган чәй
Тәме исемдә…
Йөдәтә керәп төшемә
Моржабыздан чыккан төтен юлы…

Шагыйрә шәһәрдәге йолдызларны бары тик авылга кайтып килгәч кенә күрә башлый.

Авылга кайтып килдем,
Җанны уятып килдем,

дип тә өсти ул. Бу инде авыл баласының шәһәрдә торып, гомере буе авыл дөньясы белән яшәвен искәртүе...

Туган ягыбызның кырларына, җиренә гашыйк шагыйрә Рәзинә Мөхияр. Аның өчен туган ягының басу-кырлары иҗатында рухи азык булып тора. Аңа туган якта үскән чүп үләннәре дә якын, кадерле. Аның өчен алар туган җирдән аерылгысыз, бербөтен булып яши. Бирердә кеше туган авылының бер өлеше итеп карала, аның холык-фигыле туган җиренә булган мөнәсәбәтеннән чыгып ачыла.

Йөрәгемне чеметтереп ала
Әллә әрем, әллә кычыткан.
Кышлар үтте! Беләм:авылымда
Кычыткан да исән кыш чыккан.
Бәбкә үләннәре аягымны
Йомшак кына сыйпый шикелле.
Балачакта җыйган алабута
Ераклардан шундый сөйкемле...

(«Кайтсаң иде»)

Зөләйха Минһаҗева иҗатында да авыл темасы читләтеп үтелми. «Авылым» шигырен укыгач, үзеңне кичә генә ташлап киткән авыл өендә итеп хис итә башлыйсың. «Син мине тудырдың, хезмәткә мәхәббәт тәрбияләдең, динле-телле иттең, канатлар үстердең, очырдың», дигән фикерләр белән очрашабыз без аның шигырендә.

Сине һәрчак үзем белән йөртәм:
Язгы ташуларым – холкымда,
Җәйләреңнең җылысы – күңелдә,
Шәмаилең – түрдә, йортымда.
Моңсу чагым – айлы кичләреңдәй,
Назлы чагым – сандугачлы таң...
Җитез-уңганлыгың – хезмәтемдә,
Тыйнак, гадилегең – кыйблам.

Айрат Суфиянов – лирик шагыйрь. Аның лирик герое инде туган авылы алдында «гаепле» булуын аңлаган, туган җире белән кавышу турында да уйлана башлаган олыгаеп килгән герой. Авылы балаларыннан башка моңланып яши, күзләре яшьле авылының, шуңа күрә үткән буыннар, борынгы бабаларыбыз алдында да җаваплы аның лирик герое..

И-и-и туган ягым, безләрсез сине
Кем генә саклар, кем соң кадерләр?
Ошбу сөялгә җавап эзләпме,
Кузгалып куйган кебек каберләр.
Авылның яшьле күзенә карап,
Күкрәктә йөрәк сулкылдый кадап,
Хәлсезләнә дә салынып төшә
Кайчандыр күккә талпынган канат.
Китеп өлгермим туган ягымнан
Ашкынып кабат кайтасым килә.
Нигә яшерим, инде тынгач та
Туфрагын кочып ятасым килә.

Шагыйрь туган җире кешеләренең йөрәк тибешен тоеп, шулардан илһам алып яши. Аның һәр шигырендә туган җиребезнең моңы, җылысы, шул җирне бизәүче хезмәт кешесенең сулышы тоела.

Туган авыл темасы һәр шагыйрьнең йөрәк түрендә сакланган тема ул. «Шагыйрьләр бит авылларда туа, шәһәрләргә китеп үләләр», – дигән иде кайчандыр бөек шагыйребез Әнгам Атнабаев. Шагыйрьләр барысы да тумышы белән авылдан. Туган якта ерак яшәү, сагыну хисе аларны шагыйрь итә дә инде. Туган авылларның йөрәге шагыйрьләр күкрәгендә тибә. Якташ шагыйребез Факил Сафинның «Әмәкәй күңелемдә» шигырендә дә җирсүлек хисләре ярылып ята:

Кошларның да үз оясы
Кайталардыр ашкынып.
Сагындырдың, туган авылым,
Очып кайтам кош булып.

Кадыйр Сибгатуллинның «Авылым» шигырендә шагыйрь туган нигезләрен ташлап киткән, авылны файдасы өчен кенә яратучы кешеләргә үпкәсен белдерә.

Катык белән каймакларын гына
Яратабыз мәллә без аның?

Үз фикерен дәвам итеп, шагыйрь «...барыбыз да аның күкрәгеннән аерылмый торган бала без», – диеп, тамырларын онытканнарга кайдан чыкканлыкларын исләренә төшереп үтә. Туган авыл төшенчәсен ул Ана исеме белән янәшә куярга өнди:

Һавасы бар, суы, чишмәләре,
Тагын нәрсә бар соң, дисезме?
Ана исеме белән бер үк рәттән
Йөрсен иде авыл исеме.

Кеше туа, яши, нәрсәдер кора, таштан һәйкәл сала. Ләкин таштан салынганы гына һәйкәл була алмый әле. Шагыйрьләр килә, китә тора.. Аларның мирасы – шигырьләре, җырлары яши, туган авылларында музейлары ачыла, китаплары басыла. Туган җир үзенең улларын һәм кызларын онытмый. Тормыш дәвам итә.

Кеше китә. Җирдә нәрсә кала?
Баскан эзе, эздә – туфрагы.
Шул туфракка төшкән орлык кала –
Җир-ананың бәбәй тулгагы.
Кеше китә, җирдә сагыш кала,
Җыры кала, җырда – моңнары.
Туган нигез, торган җире кала,
Атмый кала туар таңнары.
Кеше китә, кала нәсыйхәте,
Улы, кызы – нәсел хәтере.
Балаларга әйткән васыяте,
Үтәлергә тиеш нәзере.
Кеше китә, истәлеккә кала
Хәтирәләр – кеше әйтере.
Ак кәгазьгә язган сүзләр кала,
Ноктадан соң кала өтере.
Кеше китә. Җирдә нәрсә кала?
Кабер ташы, ташта – исеме.
Салкын ташны кочкан җилләр кала,
Туфрак була кеше җисеме.
Кеше яши бары мизгел генә:
Яшәү белән үлем арасы.
Онытмасын җирдә калган җаннар,
Мәңгелеккә һәркем барасы!

ӘДӘБИЯТ:

1. Журналның шагыйрь К. Сибгатуллин иҗатына багышланган махсус саны // Мәйдан. – 2002. – №2. – 206 б.
2. Минһаҗева, З. Урман фасыллары: шигырьләр / З. Минһаҗева. – Чебаксар: «ИПК» «Чувашия», 2013. – 32 б.
3. Мөхияр, Р. Күңел тәрәзәләрем: шигырьләр / Р. Мөхияр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2016. – 207 б.
4. Сафин, Ф. Галәм күзе: шигырьләр, балладалар, поэмалар / Ф. Сафин. – Казан: «Идел-пресс», 2011. – 464 б.
5. Сибгатуллин, К. Бер ноктада: шигырьләр, поэмалар, баллада / К. Сибгатуллин. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2007. – 560 б.
6. Суфиянов, А. Кылычлы җил: шигырьләр / А. Суфиянов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2006. – 207 б.
7. Якупова, С. Кар юлы: шигырьләр / С. Якупова. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2014. – 223 б.

Рәзинә МӨХИЯРОВА,
Яр Чаллы педагогия университеты доценты,
филология фәннәре кандидаты

ШАГЫЙРЬ АЙРАТ СУФИЯНОВ ПОЭЗИЯСЕНДӘ АКЛЫК КОНЦЕПТЫ

Табигать һәм кешелекне бик күп төрле төсләрнең чагылышы дип кабул итәргә мөмкин. Ул төсләрнең, төсмерләрнең иге- чиге юк. Салават күперендә аларның җидесен күрәбез:

Бер очы урманга тоташкан,
Бер очы сыенган елгага.
Соклангыч җиде төс тарата
Салават күпере дөньяга.

(«Салават күпере»)

Төсләр ярдәмендә психологлар кешенең холкын, халәтен дә ачыклый алалар. Шагыйрьләр, язучылар, рәссамнар төсләр аша дөньяны ничек кабул итүләрен, үзләре яшәгән тирәлеккә мөнәсәбәтләрен, рухи байлыкларын, әйтергә теләгән фикерләрен дә чагылдыралар.

Айрат Суфиянов шигырьләрендә төрле төсләрне файдалана. Мәсәлән, яшел: яшел бәйрәм, яшел гамь, яшел диңгез, яшел җил, яшел көз, яшел моң, яшел үлән, яшел яз, яшел яр, ямь-яшел бәрхет, ямь-яшел бөре, ямь-яшел күзләр, ямь-яшел өмет, ямь-яшел тирә-юнь, ямь-яшел хыял. Зәңгәр: зәңгәр ай, зәңгәр җил, зәңгәр көз, зәңгәр нур, зәңгәр төн, зәңгәр чишмә, зәңгәр шатлык, зәңгәр яктылык. Сары: сары иртә, сары сагыш, сары яфрак... Алсу: алсу бәхет, алсу сагыш... Соры: соры көз, соры көн... Кызыл: кызыл томан һ.б. Югарыда аталган төсләрнең күпчелеге – яктылык, матурлык чыганагы булып тора. Кара сүзен шактый гына кулланса да (кара болыт, кара елан, кара җир, кара йорт, кара кайгы, кара көнчелек, кара кул, кара сөрем, кара табын, кара төер, кара тузан, кара уй, кара ук), бу төс Айрат шигырьләрендә ак төскә контраст буларак файдаланыла. Шагыйрьнең иҗатында иң еш кулланылган төс – ул ак төс. Лирик герой җәмгыятьтәге проблемаларны, кешеләр арасындагы мөнәсәбәтләрне аңлап, үз җанындагы каршылыкларны да ак һәм кара төсләре аша оста тасвирлый:

Һәркемнең дә күңел төпкелендә
Агы** да бар һәм бар **карасы.
Ике каршылыкның җимеше бит
Бу дөньяның адәм баласы.
*«Эчемдәге **аклык** тышымда» – дип,*
Ялгыш уйлап азмы йөрдем мин.
Рухи дөньям, сине өйрәнгәндә,
Күме тузан, чүп-чар күрдем мин.
Шайтан да бит анда исән икән,
***Кара** төер булып укмашкан.*
***Ак** тән сакчым ялгыш күрми калган,*
Күпме күзәнәккә тоташкан.

(«Бетә алмамдыр ла ачылып»)

«Каршылык» дигән шигырьдә бу фикер фәлсәфи югарылыкка күтәрелгән:

Каршылыкта минем акыл төшем,
Каршылыктан туган тереклек.
***Акта** яши, яши **карада** да*
Сулыш булып тиңсез бөеклек.

(«Каршылык»)

Кешенең кешелеклелеге, иманы әнисенә мөнәсәбәтендә ачык чагыла.

А. Суфияновның әниләргә багышланган ике шигыреннән өзек китерәбез:

Әнкәй көлсә, бөтен дөнья көлә.
Җирдә бәхет, бәхет күктә дә.
Әнкәйләр сау чакта иңнәр көчле,
Тау кадәрле йөкне күтәрә.
*Тик аларны **ак** бәхеткә төреп*
Яшәтергә соңлый күбебез.
Уянабыз, әнкәйләрне алгач
Кочагына туган җиребез.

(«Тугрылык»)

Сызланса да, йөзен чыткані юк,
Кыенсына безне яралаудан.
*Әнкәй бәгърем, **ап –ак** фәрештәм син,*
Аралаучым бәла- казалардан.

(«Газиз әнкәемә»)

Лирик герой әнисен ап-ак фәрештәгә тиңли, исән вакытында «ак бәхеткә төреп яшәтә» алмавына көенә. А. Суфияновның шигырьләрендә лирик герой табигать сулышын тоеп, аңа дан җырлый:

Әкияттәге кебек кышкы бер төн.
*Бәс каплаган **ап- ак** каеннарны.*
Әйтерсең лә күрәм тәүге кабат
Учлап-учлап
Җиргә энҗе сипкән тулган айны.
Көлә-көлә мамык карга батып
***Аклык** кочагына егылганда,*
*Кышкы төннең **ак** уйларын данлап,*
Җыр ярала чыңлап минем җанда.

(«Кышкы төн»)

Шагыйрьгә табигатьнең һәр мизгеле якын, серле, сокландыргыч, хәтта бака тавышлары да аклыкка үрелеп, «ап-ак төнбоеклар арасыннан күтәрелә»:

Зәп- зәңгәр төн, зәңгәр шатлык ага
Ерак йолдызларның карашыннан.
Күтәрелә бака тавышлары
***Ап-ак** төнбоеклар арасыннан.*

(«Егылдым мин ярга»)

Шагыйрь җаны, аның лирик герое гел аклыкка омтыла, гел аклык эзли:

***Аклыкка** сусап, сафлыкка,*
Кочаклыйм каеннарны.
Хәсрәтләнсәм, сорый алар:
«Әллә зур кайгың бармы?»

(«Рәнҗетә калсам ялгыш»)

А. Суфияновның «Үлгән күбәләк» шигырен кош-кортларны, күбәләкләрне кыерсытучы балаларга уку, күп сүзле әңгәмә-лекцияләрне алыштыра алыр иде:

*Уч төбемдә **ак** күбәләк ята,*
Күзгә яфрак кебек корып кипкән,
Көчкә-көчкә аны күтәрәм мин,
Шулкадәрле нигә авыр икән?
Әйтерсең лә тотып басып торам
Уч төбемә салып бер дөньны.
Терелмәсме? Кайнар сулышымны
Өрә-өрә мин җылытам аны.

«Яшьлек тамыры» шигыренең башыннан азагына кадәр ак, аклык сүзләрен кулланып, шагыйрь яшәешкә гимн җырлый:

***Ап-ак** чәчле, ак сакаллы*
Килсә дә картлык чорым,
Йөрәгемдә чыңлар иде
Үлемсез яшьлек җырым.
***Ап-ак** дөнья, еракта тау*
*Күренсә дә **ак** булып.*
Кышкы дисәм, түгел язгы–
*Түбәсендә **ак** болыт:*
*Урманнар **ак,** һәр тарафта*
*Күпереп ята **ак** кар.*

Кар астында күз күрмәгән,
Күңел тойган, юк, үлмәгән
Яшьлекнең тамыры бар.

Айратның «Бәйләнеш» шигырендә, Җир шарындагы тереклек кебек, һәр сүзе, һәр җөмләсе бер-берсенә тыгыз бәйләнештә. Монда кешелекнең бик күп проблемалары чагылыш тапкан: кеше һәм табигать, илләр-кешеләр арасындагы мөнәсәбәт, сугыш һәм солых, әхлаки һәм экологик тәрбия…

Яфрак сулый, сулый сайрар кошлар,
Бер-берсенә бәйле сулышлар.
Төшләр, өннәр, хыял-кичерешләр,
Бөек, гади, түбән язмышлар.

Туфрак сулый, һәр күзәнәк сулый,
Һәр күбәләк сулый, һәр бөҗәк.
Сулыш алган һәммә җан иясе
Бер тамырга бәйле игезәк…

Бер йөрәктән чыккан бер аһәңне
Йөзгә бүлде кеше акылы.
Кисәк белән кисәк сугышканда,
Заман ача тәмуг аркылы.

***…Ак** чәчәккә бастым, башкалары*
Ни булыр дип карап торалар.
Бу мизгелдә юлларыннан язып
Адашкандыр кебек торналар.

*Шуннан күрдем **ап-ак** торналарның*
Ямьле язга соңлап кайтканын.
…Тарих белә, бер алманы бүлеп,
Ике дәүләт канга батканын.

Еш кына автор ак белән кара төсне бергә үреп биреп, фикерен укучыга үтә дә образлы итеп җиткерә:

Изгелек, дип авыз суы корый
Икейөзле әллә кемнәрнең.
*Ә үзләре бар **карасын** яга*
***Ак** көннәргә айсыз төннәрнең.*

__Кара__ йөзгә __ап-ак__ бәйлек киеп
Үрмәлиләр өскә андыйлар.
Фанилыкны алдый алсалар да,
Ахирәтне алдый алмыйлар.

Тик __аклыктан__ гына __аклык__ туа.
Юк __карадан аклык__ туганы.
Кешелекнең олы фаҗигасе –
Чаккач кына күрә еланны.

(«Күргәнем бар чәчәк астыннан да...»)

Лирик герой тормыш ваклыклары, каралыклар белән очрашса да, җаны һаман югарыга, аклык-пакьлеккә омтыла:

Тарайса да дөньям, каралса да,
Югалса да эреп __ак__ төсләр.
Һаман әле күктән __аклык__ көтеп,
Киңлек көтеп, бәхет-шатлык көтеп,
Уяналар җанда __ак__ хисләр.

(«Тарайса да дөньям, каралса да...»)

Айрат Суфияновның «Мин Ходайдан шундый язмыш сорыйм» дигән шигыре ак һәм аклыкка гимн. Анда аклык, ак төс сафлык, бәхет, мәңгелек символы булып гәүдәләнә:

Мин Ходайдан шундый язмыш сорыйм,
Кайтып кергән чакта сагынып:
Туган якка егылыйм да сүним,
__Ак__ чәчәкләр калсын кабынып.
__Ак__ хыялым булган __ак__ болытлар
__Аклык__ юллап йөзеп йөрсеннәр.
Ул __аклыкны__ хөрмәт итә иде,
__Ак__ теләкле иде, дисеннәр.
__Ак__ бәхеткә __ап-ак__ юл күрсәтеп,
Фәрештәләр кайтсын дөньяга.
Пар канатлы булып, һәрбер сабый
Шат елмаеп баксын дөньяга.
__Ак__ чәчемә __ак__ күбәләк кунсын,
__Ак__ каеннар шау-гөр килсеннәр.
__Аклык__ өчен җанын фида кылып
Яши белде җирдә, дисеннәр.

Күтәрелсен җирдән күккә кадәр
__Ап-ак__ җырым, соңгы нур булып.
Чыңлый-чыңлый саф чишмәләр аксын,
__Аклык__ ватанына ургылып.
__Ак__ торналар очсын, __ак__ җил кочсын
Торналарның __ап-ак__ чылбырын.
Һәм табылсын __ап-ак__ шул чылбырда
Җаным сыялырлык буш урын.
Ләйсән яңгыр яусын, тамчылары
Ачык күзләремә керсеннәр.
Дөнья хәзер тоташ __аклык__ инде,
Борчылмыйча йокла, дисеннәр.

Күп кеше башкаларның кимчелеген беренче чиратта күрә, яхшы сыйфатларын күрмәмешкә салыша. Айрат Суфияновның лирик герое исә хәтта кара болыттан да аклык эзли:

Кара болыт күкне капласа да,
__Аклык__ эзлим кара болыттан.
Кулны тешләсә дә, эт малаен
Куеныма тыгып җылытам.
Кавыштырам __ап-ак__ роза белән
Хыялымда кара еланны.
__...Ак__ биләүдә балалары үсеп,
Нурлар диеп уйлыйм дөньямны.

(«Нәфрәттән дә мин мәхәббәт эзлим»)

Ак сүзе гөнаһсызлык символы буларак та кулланыла:

...Һәркемнең дә килә үзен __ак__ итәсе
Һәм күпертеп яхшы ягын күрсәтәсе.
Мин дә беләм: ялган-татлы, хаклык-ачы,
Хак Тәгаләм, гөнаһлымын, ярлыкачы.

(«Хак Тәгаләм, ярлыкачы»)

Күренүенчә, Айрат Суфиянов шигырьләрендә ак сүзе төрле формаларда бик актив файдаланыла. Ул гади бер сыйфат – эпитет буларак та («ак төс», «ак күбәләк», «ак чәчәк», «ак каен», «ак кар», «ак кыш»...) образлы метафора буларак та («ак бәхет», «ак биләү», «ак болыт», «ак җил», «ак көн», «ак өмет», «ак теләк», «ак тынлык», «ак уй», «ак хыял»...) кулланыла.

Ак сыйфаты кайчагында исемләшә, мәсәлән: «актан акка», «агы да бар», «ак итәсе», «ак –карасы», «акта яши». Ак сыйфатыннан ясалган аклык дигән абстракт исем Айратның шигырьләренә пакьләнү, чистарыну, гөнаһлардан арыну символы буларак килеп керә («аклык кочагы», «аклык көтеп», «аклыкка сусау», «аклык табу», «аклык эзлим»). Гомумән, ак, аклык сүзләре аша лирик герой укучыны аклыкка, пакьлеккә өнди, югары әхлакый сыйфатларга бары үзеңнең җаныңны чистартып кына ирешергә мөмкин икәнлеген искәртә.

ӘДӘБИЯТ:

1. Суфиянов,А. Кылычлы җил: шигырьләр / А.Суфиянов. – Казан: Татар. кит.нәшр., 2006. – 207б.

Дания НИГЪМӘТҖӘНОВА,
Яр Чаллы педагогия университеты доценты,
филология фәннәре кандидаты,
Татарстан республикасының
атказанган мәдәният хезмәткәре

РӘШИТ БӘШӘР ШИГЫРЬЛӘРЕНДӘ БАЛАЛАР ОБРАЗЛАРЫ

Татар балалар шигърияте исемнәргә бай. Аларның һәркайсы үзенчә яза, тормыштагы матурлыкны үзенчә тоя. Әйтик Ш.Галиев иҗатына тапкырлык, шаянлык, көтелмәгән борылышлар хас булса, яшьрәк буын шагыйрьләрдән Р.Миңнуллин вакыйгаларны юмор белән сыгылмалырак итеп бирергә тырыша. Р.Бәшәр исә үзенең иҗат манерасы белән берсенә дә охшамаган. Аның шигырьләрендә балаларча сафлык, дөньяга гаҗәпләнеп һәм яратып карау хисе өстенлек итә.

Балалар язучысы, шагыйрь һәм прозаик Рәшит Гафар улы Бәшәр (Бәшәров) 1949 елның 7 октябрендә Татарстан Республикасының Кукмара районы Янил авылында колхозчы гаиләсендә туган. Урта белемне туган авылында алганнан соң, 1967-1972 елларда Казан университетының татар филологиясе бүлегендә укый. Университетны тәмамлагач, өч ел Ленинагорск районы Куакбаш авылы сигезьеллык мәктәбендә тел-әдәбият укытучысы һәм укыту бүлеге мөдире булып эшли. Аннары Лениногорск шәһәрендә 32 нче номерлы һөнәри-техника училищесының директор урынбасары вазифасын үти. 1977-1979 елларда тимер-бетон җиһазлары заводында мастер хезмәтләрен башкара. 1979 елда Чаллы шәһәренә күчеп килә. 1987 елга кадәр КамАЗның пресс-рам һәм запас частьлар заводларында инженер-диспетчер, автомат линияләр операторы булып эшли.

1987-1989 елларда Р.Бәшәр Мәскәүдә М.Горький исемендәге Әдәбият институты каршындагы икееллык Югары әдәби курсларда укый. Укуын тәмамлап кайткач, Чаллы шәһәрендәге «Таң йолдызы» газетасында бүлек мөдире, «Аргамак» журналында җаваплы сәркатип һәм 2001 елдан «Аргамак»ның дәвамы булган «Мәйдан» (Чаллы) журналында әдәбият бүлеге мөхәррире булып эшли.

Р.Бәшәрнең татар балалары әдәбиятындагы шигъри иҗаты укучылар һәм әдәби җәмәгатьчелек тарафыннан югары бәяләнде: 2000 елда «Сандугачлы бишек» китабы өчен Татарстан Язучылар берлегенең А.Алиш исемендәге премиягә, 1989 елда Эдуард Касыймов исемендәге премиягә, 1997 елда «Аргамак» журналының Саҗидә Сөләйманова исемендәге премиясенә лаек булды. 2005 елда ТР мәдәният министрлыгы «Мәдәнияттәге казанышлары өчен» билгесе һәм «Казанның 1000 еллыгы истәлегенә» медале белән бүләкләнде.

Рәшит Бәшәр укучыларга балалар язучысы буларак яхшы билгеле. Аның балалар өчен язган шигырьләре һәм хикәяләре республика матбугатында 60-нчы елларның ахырларында күренә башлый. Һәм шул вакытларда ук ул «Яшь ленинчы» газетасының «Нинди иркен минем туган илем!» девизы белән узган әдәби конкурсында җиңеп чыга. 1967 елның гыйнвар ае тагын бер сөенеч алып килде: «Сентябрь», «Арыш һәм сарут», «Истәлекле рәсем», «Аҗаган» исемле шигырьләрем «Ялкын» журналы оештырган «Чаткы» конкурсында беренче бүләккә лаек булдылар.

Шагыйрь Р.Бәшәр мәктәпкәчә яшьтәге балалар өчен яратып яза. Аның 1975-2003 еллар арасында басылып чыккан китапларының күпчелеге нәниләргә багышланган. Шагыйрьнең шигърияте тулысынча сурәтлелеккә нигезләнгән. Нәниләр өчен язган шигырьләрендә ул заманча тормыш күренешләрен, вакыйгаларны балалар күңеленә, аңына җиңел барып җитәрлек, аларда хыялый кызыксыну уятырлык шигъри образлар, маҗаралы детальләр аша бирергә омтыла. Шул рәвешчә, турыдан-туры үгет-нәсыйхәтсез генә, балаларның аң-белем, әхлакый тәрбиясенә педагогларча уңай йогынты ясый. Кечкенә генә шигырьләрендә дә хәрәкәт, вакыйгалар агышы өстенлек итә, бу исә укучыны фикер йөртергә, уйланырга этәрә.

Шагыйрьнең иҗаты турында язучы Галимҗан Гыйльманов бик матур фикерләр әйтә: «Р. Бәшәр шигърияте тулысынча сурәтлелеккә нигезләнгән. Тере, якты, хыялый төсләрдә сурәтләнгән табигатьтә, балачак күренешләрендә, әлбәттә, нәни геройларыбызның якыннарына, дус-ишләренә дә урын җитәрлек. Аның үз гаме, үз кыйбласы – Балачак иле. Ихлас, иманлы, талантлы каләме һаман нык, тоемчан һәм игелекле».

Тәнкыйтьче Рифат Сверигинның Р. Бәшәргә карата әйткән сүздә дөреслек ята: «Әдәбият аның өчен үзеңне Кеше, Шагыйрь, Рәссам икәнлегеңне белдерү, раслау чарасы. Ул балалар дөньясын искиткеч яхшы белә – аның әдиплек таланты шушы сфера-тирәлектә калку ачылып килә».

Р. Бәшәр шигырьләрен укыган бала шигърият арбасына утырып шигырь дөньясына кереп киткәнен сизми дә кала. Бәлки, нәкъ менә шунда чагыладыр да инде шагыйрьнең таланты. Бер шигырь арасы үткәнче, шагыйрь сабыйның күңеленә кешелек тудырган күркәм сыйфатлар орлыгын салырга өлгерә.

Ни сәбәпле сез нәкъ менә балалар өчен шигырь язасыз? дигән сорауга ул: «Яшь чакта балалар турында язармын дип һич тә уйламаган идем. Мәктәптә укыта башлагач, балалар белән аралашкач, яшьләр өчен болай да күп язалар, ә балалар өчен язучы бик юк, иҗатымны балаларга багышларга уйладым. Бала күңеле бик сизгер, ул алдашу, ялганны сизмәсен өчен бик күп көч куярга кирәк. Минем максат баланы алдамаска, тормышны ничек бар, шулай күрсәтергә – бөтен авырлыгы, бөтен кырыслыгы белән. Нәрсә языйм микән дип аптырап тормыйм. Үземнең янәшә-тирәдәге кешеләр, оныкларым – Рамил белән Ралиф геройлар булып киләләр дә керәләр».

Р. Бәшәр балалар дөньясын читтән генә күзәтеп тормый, әйтерсең, ул үзе малайлар, кызлар арасында йөри. Шуңа да автор белән балаларны аерып булмый. Шагыйрьнең «Уйнаганда» шигырендә качышлы уенында балалар кача, Әнисә аларны эзләп табарга тиеш. Ә тегеләр шундый нык качканнар, табылмыйлар да табылмыйлар. Ниһаять, үзләре теләп табылырга булалар, ләкин эзләүче үзе югалган. Ялгызлыктан качып, Әнисә куак төбендә йоклап киткән. Бала чагында кем белән булмаган мондый хәл?

Ә «Мин бит татар малае» шигырендә җитди, иманлы, игелекле, акыллы, фикерле малайны күреп сокланабыз:

Һаваның да ае бар.
Мәчетнең дә ае бар,
Үземнең дә аем бар –
Айнур минем исемем –
Мин бит татар малае.

Әлеге татар малаебыз әти-әнисенә ярдәм итә, чәй эчәргә утырганда, маэмайны сыйлаганда һәрвакыт «бисмилла» әйтә. «Догалар да белә ул, түбәтәй дә кия ул» – татар егете шундый булырга тиеш ди. Чыннан да, гади генә шигырьдә, гади генә сүзләр белән мөһим мәсьәләне күтәрә. Айнур бүгене көн татар егетләренә үрнәк булырлык.

Айнур Рәшит Бәшәрнең күп кенә шигырьләрендә очрый. Ул героебыз шәһәрдән. Һәр шәһәр малае кебек, ул, әти-әнисенә ияреп авылга гына түгел, диңгез тарафларына да, тау тарафларына да сәяхәт итә, әле Себер якларына, әле тайгага бара. Шигырьләрдә Айнурның күзәтүләре, кичерешләре. Мәсәлән, «Әкият сөйлә» шигырендә кояш, ай, җилләр, йолдызлар аңардан әкият сөйләвен үтенәләр. Малай аларга «Шүрәле»не укый, әбисе дә көйләп әкият сөйли. Ләкин Айнур үзе дә бик кызыксынучан малай, аның йокларга яткач Зөһрә кызны күрәсе, кыз турында күбрәк белергә тели. Ләкин әбисе генә инде йокыга киткән, Айнур аны уятырга кыймый. Күргәнебезчә Айнур әкиятләрне белә, геройлары турында да күп мәгълүматлы булырга тели.

Шагыйрь еш кына балаларга үтә дә таныш берәр күренешне яисә образны кулланып мөһим һәм кискен проблема да күтәрә. «Танышу» шигырендә нәкъ шундый очрак – автор монда уйнап-шаярып кына тел дәресе биреп куя:

Күрсәтим дигән идем
Русча белгәнемне,
Әтәч тә аңламады:
– Привет! – дигәнемне
– Ки-ки-ри-күк! – диде дә,
Очты кунды киртәгә.
Акбай әйтә: – Татарча
Исәнләш, ди, иртәгә!

Бу шигырь дә Р. Бәшәр хәзерге көн өчен актуаль булган мәсьәләне – рус һәм татар телен катнаштырып сөйләүне күтәрә. Фикер шигырьдә күзгә ташланып тормаса да, шагыйрьнең әйтәсе килгәне шул: сөйләшсәң, татар телендә генә яки рус телендә генә сөйләш, бу ике телне дә яхшы бел, ләкин икесен бергә катнаштырып, телләрне бозма. Бозып сөйләшкәнне хәтта хайваннар да тыңлап тормас.

Нәни героебызның абыйсы да («Керпе», «Төш», «Курай»), әнисе әтисе, әбисе («Сандугачлы бишек», «Бүген», «Кич»), бабасы («Таган», «Бал аертучы аю», «Яшен»), Фәнис, Әнис кебек дуслары, якыннары бар. Гомумән, авылда кызык маҗаралы тормыш белән яши ул. Мисалга түбәндәге шигырьләрне генә карыйк. «Джунглида» шигырендә кечкенә героебыз джунглида сәяхәт итә. Анда маймыллар белән чикләвек ашый, крокодил сыртына ятып ятып елгадан су да эчә, футбол да уйный, герой чыннан да джунглида йөри диярсен. Аның белән бергә джунглида йөргәндә, шигырь ахрында кечкенә геройның бары тик китап буенча гына сәяхәт итүен аңлыйбыз. Нәкъ тә менә шунда балаларның никадәр фантазиягә бай, көчле булуын аңлыйбыз. Һәм Р. Бәшәрнең балалар психологиясен бик яхшы аңлавына, тагын бер тапкыр инанабыз.

«Таган» дигән шигырьдә автор тупыллар арасында балаларны ымсындырып торган таган хакында яза:

Йөгереп барасың да,
Кочаклап аласың да,
Атылып китәсең бер,
Мәтәлеп китәсең бер...

Малай шулкадәр тиз атына, хәтта егылып та төшкәли икән, ләкин бу гына аның кәефен бозмый. Онытгы янына таганда атынырга бабасы да чыга һәм оныгын кошлар кебек очарга чакыра. Ләкин автор көтмәгәндә традицион дүртьюллык строфаны үзгәртеп, ике генә юлда көтелмәгән нәтиҗә ясап куя:

Мин дә кош булам диеп,
Сөенеп куйды тагын.

Димәк, бала фантазиясе җансыз әйберләрне, предметларны да җанландыра һәм алар уйлый башлыйлар.

Шул ук «Бал суыртучы аю» шигырендә бала күңеле, фантазиясе кешеләрне кыргый хайваннар белән дуслыкта яшәтә. Менә аю геройның бабасына бал суыртырга ярдәм итә:

Бабай әйтә аюга:
– Талчыккан идем, ярый
Син булыштың әле, – ди.
Аю әйтә бабайга:
– Бал суырткан чагында
Тагын чакыр, яме! – ди.

Хыяллана башласаң, хыялның иге-чиге юк бит ул. «Дөяләр» шигырендә герой да безнең якка килеп чыккан «Дөяләр» турында уйлана.

Киләләр дә өркәчкә
Җилләр болыт өяләр,
Болытларны күтәреп
Китеп бара дөяләр.
Ерак микән юллары,
Барысы да саулар микән?
Дөяләр диеп торам,
Ә алар... таулар икән.

Кайсыбыз гына балачакта герой кебек хыялланып күккә карап ятмаган да, андагы күренешләрнең берсен икенчесенә әйләндереп, яңадан үз фантазиясеннән рәхәтләнеп көлмәгән?!

Ә хәзер «Торналар» шигырендәге бик кызык малай белән танышыйк. Ул малайның иң яраткан һөнәре – кәгазь торналар ясау. Ләкин гади кәгазь торналар түгел, ә:

Кая очкан торналар?
Өстәлемдә юк алар-
Минем кәгазь торналар.
Чыктым ишегалдына:
Күренмиләр торналар.
Еракларга мөгаен,
Очканнар инде алар-
Минем кәгазь торналар.

Димәк, малайның торналары очарга сәләтле, алар чын торналар кебек әллә кайларга очып бара ала. Малаебыз торналарны очып киткәнгә юкка борчыла, чөнки ул урамнан керүгә алар өсәлгә кунганнар, үзләренең кечкенә хуҗаларын ташлап китмәгәннәр.

Бәйрәм җитсә, без әти-әниләр белән бергәләп урамга чыгабыз. Ә урам шундый матур – уенчык урам, диярсең. Бар кешеләр көләч, шат күңелле, кемгә генә дәшсәң дә, елмаеп җавап бирәләр. Безгә таныш малай да бар алар арасында.

Беренче Май көнендә
Мин бәйрәм карап йөрдем,
Урамда мин орденлы
Бик күп абыйлар күрдем.

Их, минем төшемдә дә
Орденнар чылтыраса!
Иптәш малайларымның
Күзләре елтыраса!

Күргәнебезчә, кайберәүләр кебек, аллы-гөлле шарларны гына күзәтеп йөрми бу малай. Өлкән буынга лаеклы алмаш буласы, батыр булып үсәсе килә аның. Шулай буласына чын күңелдән ышанып калабыз да.

Кем генә «болай эшләсәм, бу булачак» дип, әле эшләнә дә башламаган эшнең нәтиҗәсе турында хыялланмый. Өлкәннәр генә түгел, хәтта сабыйлар да яхшыны уйлап, эшне уңайга юрый. «Прәннек» дигән шигырьдәге бер малай да бабасы бакча казыганда хыялланып басып тора. Ягъни казылган җирдә түтәл ясыйсы, ашлыйсы, кишер чәчәсе, су сибәсе, чүбен утыйсы, ул кишерне тартып аласы, чистартасы, юасы. Шунысы кызык: бу эшләрдән ул читтә тора, ягъни абыйсы белән әтисе эшләргә тиеш. Ә менә кишер сатып эшләнгән акчага базарга барып прәннек алуда, ул турыдан-туры катнаша. Кызганычка каршы, малаебыз уйларын төгәлләргә өлгерми кала: аның борынын бал корты чагып ала:

Прәннек булды борын,
Кишерне чәчмәс борын.

Бу шигырьдә Р. Бәшәрнең күзгә бәреп тормаган алымы сизелеп тора, ягъни үзең эшләп ашарга кирәк. Бәлки малай ул эшләрне үзе эшләп үзе башкаруын күз алдына китерсә бал корты да чакмаган булыр иде дигән нәтиҗә ясый алабыз.

Айнурның дуслары Фәнис һәм Әнис белән «Коймаклы таба» шигыреннән танышыйк. Алар бик тә уңган, бик тә булган малайлар. Ник дисезме? Фәнис белән Әнис коймак пешерергә булганнар. Фәнис пешерсә, Әнис әлеге коймакларны ашап тора. Ләкин таба бик кызган, һәм

Яңгыр эзләп очты ул
Эссе дә пешеп туйгач.

Ә малайларга күктән кояш елмаеп куя, һәм алар кояшны табадан төшеп калган зур коймакка охшаталар. Бу шигырьдә язучының балалар дөньясы белән нык тыгыз бәйләнештә торуы, аны аңлавы сизелә. Өлкән кеше кояшны, бәлки, янып торучы түгәрәккә охшатыр иде, ә бала күңелендә кояш – әле генә табадан

төшкән коймакны хәтерләткән. Бу бары тик тагын бер кат балаларның фантазиягә бай булуларын күрсәтә.

Бала чакта һәр җимеш тә тәмле була, җитешкәнме, юкмы, кызылмы, яшелме. Үз бакчабызда булмаса, күрше бакчасында була, шунда керергә туры килә. Капкадан түгел, ә койма башыннан кереп, хуҗалар күрмәгәндә генә берәр тәлгәшен өзү – бер батырлык. «Шомырт тотты якадан» шигырендәге героебызның да үзен ымсындырып торган шомыртны ашыйсы килә, әле күршенекен түгел үз бакчасындагысын. Ләкин тәлгәшне өзгәндә шомырт аны якасыннан эләктереп ала һәм кычытканга чактыра, бу карак малайга карарга кешеләрне чакыра. Бакчага песи керә, телгә килеп:

– Синең мондый икәнне
Белмәгәнмен, ди, элек.
Чыкты сызды бакчадан:
– Тор инде, ди, эленеп.
Сузыла да кычыткан
Тәпиемне пешерә...

Димәк, авторның әйтергә телләгән фикере: рөхсәтсез бернәрсәгә тияргә, каракланып йөрергә ярамый. Хуҗалар күрмәсәләр дә, йорт хайваннары һәм әйләнә-тирә сине күзәтеп тора.

«Иртән» шигыре герое бакаларны күзәтә. Аларга нидер булган, борчулары йөзләренә чыккан, нәрсәдер киңәшләшәләр. Малаебыз исә бакаларның борчуларын бик тиз аңлап ала:

Бит юарга сабыннары
Юк икән бит аларның.

Р. Бәшәрнең бу шигырендә дә диалектика көчле, ярылып ята, автор әйтәсе фикерен малай авызыннан әйттерә. Ягъни иртән, йокыдан торгач һәркем юынырга тиеш. Һәм бу гадәт балаларга бәләкәйдән салынсын.

Кечкенә героебыз авылга бик еш кайта дидек. «Безнең кайсыбыз кунак?» шигырендә авылга кайтуы, капка төбеннән үк үз көчекләренең аны каршы алуы, сагынып көткән булуы күрсәтелә. Алар икәүләп әбисе пешергән коймактан бик озак авыз итәләр. Шуннан соң сандугач килеп кунак малаен өйгә чакыра. Шунда героебыз уйлап куя:

Безнең кайсыбыз кунак?
Монда әллә мин кунак,
Әллә кунак Акмуйнак?

Әлбәттә, малай – кунак кеше, шуңа да Акмуйнак аның тирәсендә бөтерелә, «әби бар дип тә оялмый”, чөнки кунак тиздән китәчәк тә әле. Кайсыбызны авлда этләребез, песиләребез шулай каршы алмый?!

Шигырьдә гәүдәләндерелгән геройлар табигатькә гашыйк сәяхәтчеләр генә түгел, ә шул сокландыргыч дәрьяга хуҗаларча караучылар, табигать яраларын үз яралары итеп кабул итүчеләр буларак та күз алдына килә:

Бер урманда минем зур бер
Аю буласым килә,
Мылтык тотып абыйларны
Ерак куасым килә...
Тизрәк үсеп бик-бик әйбәт
Кеше буласым килә.

Күргәнебезчә, шагыйрь балаларда табигатькә карата мәхәббәт тәрбияләүгә геройларның үз уйланулары һәм аның яшеллек дөньясына үз мөнәсәбәте аша якын килергә омтыла.

«Сандугачлы ак инеш» шигырендә Ак инешнең киләчәге кызганыч итеп сурәтләнә. Ягъни тирә-ягында агачлар бетеп, сазлыклар кимеп бара, казлары очып китә, балыклары диңгезгә кача, сандугачлар кунып сайрасын өчен таллар да калмаган, һәм үзе дә кибеп кешеләргә үпкәле. Бу хәлләр булмасын өчен шигырьдә геройларыбыз утыртырга куаклар алып килгәннәр, аның гел агып торуын, яшел булуын, сандугачлар сайравына күмелүен телиләр.

Героебыз күп тапкыр язмыш, тормыш турында уйлана. Мәсәлән, «Әгәр» шигырендә малай җир булмаса, чәчәк тә үсмәс, күк булмаса, йолдызлар янмас, су булмаса, балыклар йөзмәс:

Җир һәм һава
Су булмаса,
Үзем дә булмас идем.
Кояш астында болай
Елмаеп тормас идем, –

дип уйлана. Димәк, бала тормышның, яшәешнең чыганагын җирдә, һавада, суда күрә һәм аларны саклау, чиста тоту кирәк дигән фикерне белдерә. Ләкин бала аңлаган авыр мәсьәләне зур кешеләр кайчак аңлап бетерми, завод-фабрикалар төзеп, су-һава пычырана, хайваннар дөньясына, кешелеккә зыян килә.

«Язмыш» шигырендә исә, герой алда үзен нәрсә көтәсен белми әле, чөнки беркемгә дә зыяны тимәгән чәчәкне дә арба белән таптап узалар, ә чәчәкнең елавын берәү дә күрми. Шуңа да герой үзен дә шул чәчәк кебек таптап китәрләрме икән дигән сорау белән борчыла:

Мин дә белмим бит әле
Башның ни күрәчәген.

Шигырьдә язмыш дигән фәлсәфи тема турында кечкенә кешенең уйланулары күрсәтелә. Бала чактагы хыялларның тормышка ашу-ашмавын әти-әнидән, тирә-яктан һәм, әлбәттә, инде үзебездән тора. Җәмгыятьтә яшәүнең үз законы бар: көчле кешеләр һәрвакыт тормышта үз урыннарын таба, ә көчсезләр авырлыклар алдында җиңелеп кала. Шуңа да бала үзенең алдында туган аврлыкларны җиңәргә көч таба алу-алмавын әлегә төгәл әйтә алмый. Шул сәбәпле, ул киләчәген төгәл күзалламый.

Аның һәр герое тормыштан алынган, һәр герое балалар психологиясен ачарга, аңларга ярдәм итә. Үзе дә балалар кебек беркатлы, самими, бала күңелле, шаян булмаса яза алыр идеме икән ул шундый шигырьләрне? «Бала булып калмаса, балалар өчен өчен ихлас иҗат итә алмый ул. Балалар язучысы гомер буе балалар кебек беркатлы, ярдәмчел, чиста күңелле, теләсә кем алдаганга ышанып, юк кына нәрсәгә дә сабыйларча сөенеп йөрмәсә, шәп әйберләр яза алмаячак».

Р. Бәшәрнең көчле ягы – әйләнә-тирәне рәссамча күрә, табигатькә җан өрә белүендә, һәм балалар күңелен аңлый, дөньяга алар күзе белән карый алуында. Шуңа да ул – балалар тәрбиячесе. Үз иҗатының максатын, тормыш кыйбласын да ул балаларга матурлыкны, яхшылыкны тәрбияләүдә күрә.

Шулай итеп, без Рәшит Бәшәрнең күп кенә шигырьләрендәге балалар образлары белән таныштык. Геройларыбыз шаян, акыллы, чиста күңелле, самими, беркатлы, хыялый, фантазиягә бай. Р. Бәшәрнең дә нәкъ шундый сыйфатларга ия булуын күрдек, чөнки геройлар кичергәнне үзе кичермәсә, аның шигырьләрендәге ул образлар уңышлы булмас иде.

ӘДӘБИЯТ:

1. Бәшәр, Р. Ай кызының зәңгәр чиләге: [шигырьләр] / Р. Бәшәр. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1990.
2. Бәшәр, Р. Әйлән – бәйлән: [шигырьләр] / Р. Бәшәр. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1975.
3. Бәшәр, Р. Сандугачлы бишек: [шигырьләр] / Р. Бәшәр. – Казан: Тат. кит. нәшр., 2002.

4. Гыйльманов Г. Кыйбласы-Балачак иле / Г. Гыйльманов // Бәшәр, Р. Сандугачлы бишек [шигырьләр] / Р. Бәшәр. – Казан: Тат. кит. нәшр., 2000. – Б. 159
5. Даутов, Р. Балачак әдипләре / Р. Даутов. – Казан: Мәгариф, 2004.
6. Сафин, Ф. Күңелдәге кызыл миләшләр / Ф. Сафин // Нур. – 1997. – №4.
7. Хатипов, Ф. Әдәбият теориясе / Ф. Хатипов. – Казан: «Раннур» нәшрияты, 2002.

Альбина РИЗВАНОВА,
Гөлназ БӘШӘРОВА,
Чаллы шәһәренең
муниципаль гомуми белем бирү учреждениесе
«Пушкин исемендәге 78 нче пролицей» укытучылары

КЕШЕ КИТӘ, ЭШЕ КАЛА
(Язучы Эдуард Касыймов иҗаты буенча)

Кыя-таулар никадәр биек булса, аның зурлыгын, мәһабәт матурлыгын тулырак күрү өчен дә шулкадәр читкәрәк, еракка-рак китеп карарга кирәк, диләр. Күренекле татар язучысы, талантлы публицист, фольклорчы Эдуард Касыймов – әнә шундый кыя-тауларның берсе иде. Инде вакытсыз вафат булуына 30 елга кадәр вакыт үтсә дә, әдипнең янә бер тапкыр узган гомер юлын, ул калдырган мирасны күз алдына китереп, соклану һәм горурлану хисләре кичерәбез. Әйе, биек кыялар, текә таулар иңендә качып торган кебек, бөек шәхесләр дә буш урында гына тумый. Аларны гасырлар дәвамында җыелып туплана килгән халыкчан рух, зур социаль һәм милли күтәрелеш дәверләре, чорлары тудыра.

Эдуард Салихҗан улы Касыймов 1930 елның 7 ноябрендә хәзерге Киров өлкәсенең Слободский районы Карино авылында укытучы гаиләсендә туа, җиде яшендә ярым ятим кала. Әтисе «халык дошманы» дип гаепләнә, кулга алына, 1937 елда атып үтерелә. 1948-1953 нче елларда Э. Касыймов – Казан дәүләт университеты студенты. Университетта уку елларында көндәлек матбугатта аның беренче әдәби иҗат тәҗрибәләре – зарисовкалары, кыска-кыска очерклары һәм хикәяләре күренә башлый. 1953 елда университетны тәмамлагач, укытучы булып эшли. 1957 елда Э. Касыймов, яңадан Казанга килеп, СССР Фәннәр академиясенең Казан филиалы Тел, әдәбият һәм тарих институтына аспирантурага керә. Фольклорның төр һәм жанрларын җентекләп өйрәнә, диссертация яза. Әдәби иҗат эшен дә онытмый: 1959 елда яшь авторның беренче мөстәкыйль китабы – балалар тормышына багышланган «Кызыл маяклар» исемле хикәяләр җыентыгы, ә 1962 елда «Кояш көн дә чыга» исемле повесте басыла. 1964 елда әдипнең үз биографиясен һәм әтисенең фаҗигале язмышын чагылдырган «Гомер ике килми» исемле романы дөнья күрә. 1965-1967 елларда Э. Касыймов Алабуга педагогия институтында татар фольклоры һәм татар әдәбияты курсын укыта, монда аның зур күләмле әсәрләре – Кама буендагы Бондюг (хәзерге Менделеевск) химия заводы тарихына багышланган «Томан аша» романы, тормышның төрле катлауларын кузгаткан «Бир кулыңны, дустым!», «Көмеш язулы кылыч», «Сорбонна профессоры һәм без» повестьлары басылып чыга. 1971 елда әдипнең «Томан аша», «Һаваларда тургай» роман – диалогиясе, русчага тәрҗемә ителеп, «Чулман – река внуков» исеме белән 1976 елда Мәскәүнең «Современник» нәшриятында басыла.

Ул 1964 елдан СССР Язучылар Союзы члены була. 1972 елда әдип Алабугадан Чаллыга күчә. 1980-1981 нче елларда Чаллы язучылар берлеге белән җитәкчелек итә. Кама буйларына автогигант корылышы алып килгән зур үзгәрешләр, яңарышлар турында байтак кына очерклар, кыска хикәяләр һәм мәкаләләр язып бастыра. Әдәбият өлкәсендәге хезмәтләре өчен һәм илле яше тулу уңае белән, Э. Касыймов 1980 елда «Почет Билгесе» ордены белән бүләкләнә.

Әдәбият үсешендә билгеле бер эз калдырган татар язучыларның күбесе үзләренә якты йолдыз итеп халык авыз иҗатын сайлыйлар. Э. Касыймов та озак еллар дәвамында халык авыз иҗатын төп чыганактан – җанлы телдән җыйнау, туплау бастырып чыгару, гыйльми өйрәнү белән шөгыльләнә, татар халык әкиятләрендә сатира һәм юмор яшәеш рәвешен тикшереп, фәннәр кандидаты дәрәҗәсен ала.

Күргәнебезчә, Э. Касыймов – дистәдән артык китап, күп санлы романнар авторы. Аның иҗат мирасы бай, күләмле. 60-70 еллар биеклегеннән чыгып бәяләгәндә, бу мирас татар әдәбиятында лаеклы урын алып тора. Галимнәр, 1970 елларның татар прозасын өйрәнеп, күп кенә язучыларны, шул исәптән Э. Касыймовны да, заман темасы кызыксындыруы, аларның катлаулы чорның төрле якларына кыю рәвештә үтеп кереп, әсәрләрендә актуаль мәсьәләләр күтәрелүе, укучыларны тирән борчый, уйландыра торган сорауларга җавап табарга тырышулары турында язалар.

Язучының беренче әсәрләре («Кызыл маяклар», «Кояш көн дә чыга») укучы күңелен торган саен ныграк били, әдәби тәнкыйть әдәбиятка өметле прозаик килүен билгеләп үтә. «Кызыл маяклар» исемле хикәяләр җыентыгы балалар өчен язылган.

«Кояш көн дә чыга» әсәрен язучы фольклор экспедицияләре биргән бай материалга таянып язган. Әсәрнең төп герое – тумыштан сукыр булган Абдулла. Аның аянычлы язмышы, авыр халәте, аңа карата төрле кешеләрнең төрлечә мөнәсәбәте әсәрдә ышандырырлык детальләр белән сурәтләнгән. Авылдашлары, гаиләсе Абдулланы яратып, хөрмәт итеп яшиләр, чөнки ул яхшы күңелле, талантлы кеше: гармунда яхшы уйный, бик матур җырлый. Авылның фольклорын өйрәнергә килгән Якуп Сәйфи, гаиләсе, авылдашлары аңа ярдәм итәләр, ниһаять, аның күзләре күрә башлый.

Без төрле. Безнең арабызда сәламәт кешеләр белән бергә гариплэр дә бар. Җәмгыятебездә гарип кешеләргә карата мөнәсәбәт төрле: кемдер кызгана, кемдер ярдәм итә, кемдер кимсетә… Автор фикеренчә, гарипләргә, авыруларга ярдәм итәргә кирәк, чөнки алар аңа һәрдаим мохтаҗ.

«Гомер ике килми» романында Э.Касыймов Сталин режимының асылын әдәби сурәтләүдә биргән. Бу роман – аның үз биографиясен һәм әтисенең фаҗигале язмышын реалистик планда сурәтләгән иң күренекле әсәрләренең берсе. Әсәрдә бирелгән тормышчан вакыйгалар, кызыклы һәм аянычлы хәлләрукучыда кызыксыну уята. Бу әсәрдә язучының халык иҗаты белән бәйләнеше аеруча көчле сизелә. Ул фразеологизмнардан, әйтемнәрдән, бәетләрдән уңышлы файдалана. Тел-сурәтләү чаралары: метафоралар, сынландыру, чагыштырулар әсәрдәге геройларның күңел дөньясына тирәнрәк үтеп керергә ярдәм итә.

Кешегә яшәү өчен гомер бер генә бирелә. Ләкин кайвакыт язмыш кеше гомере белән рәхимсез шаяра, картлар юкка гына «Үкенечләр белән дөнья тулган», – дип әйтмиләр бит. Файдалы, заяга узмаган гомернең ахыры үкенечле булмый. Бер-берсен яратып өйләнешкән Мөнирә белән Назимның да тормышы матур булырга тиеш иде… Ләкин күпләрнең пар канатларын каерган, балаларны ятим иткән, якты өметләрне җимергән шәхес культы чоры Тимербулатовларның гаиләсен дә читләтеп үтми. Мөнирә, авырып, урын өстендә ята. «Халык дошманы» хатыны булу, ачлык, билгесезлек, авыр тормыш, гаҗизлек, юксыну, сагыну хисләре, балалар өчен борчылу аны хаста итә. Әсәр унике бүлектән – унике төннән тора. Ул хатирә рәвешендә язылган.

Төп герой – Мөнирә унике төн буена ире Назимның рәсеме белән серләшә.Романның теле гади, аңлаешлы, һәрбер укучыга барып җитәрлек, үтемле итеп язылган. Вакыйгалар шундый җанлы итеп сурәтләнгән ки, укыганда күңел тула, ирексездән күзгә яшь килә.

Мөнирә Карилегә эшкә килгәч, Гали һәм аның иптәше Назим белән таныша. Галигә кияүгә чыга. Галине дошманнар үтергәч, Мөнирә тормышын Назим белән бәйли. Бу вакытта инде аның мәрхүм иреннән бер кызы була. Өч малай табып, тыныч кына яшәп ятканда, Назимны кулга алалар. Район газетасында «Кем ул?» дигән баш астында Назим Тимербулатов турында мәкалә басылып чыга. Анда аның морза нәселеннән икәнлеге, үзенең нәсел-нәсәбеннән котыла алмаган бер бәндә, партия политикасына аяк чалучы дип, Казанда партия сафыннан сөрелгән Сабир Дүнәшев белән элемтәдә торганлыгы турында әйтелә. «Кем ул?» дигән сорау куела мәкалә ахырында һәм «аның халык дошманы булуында һичнинди шик булырга тиеш түгел» дигән җавап бирелә. Шуннан соң башлана инде авыр көннәр. Дуслары Мөнирәдән йөз чөерә. Аны, «Халык дошманы» хатыны булганга, мөдирлек эшеннән алалар. Менә шушында Мөнирәнең хатын-кыз, ана буларак көчле, ихтыярлы кеше икәнлеге күренә. Атасыз калган, рәнҗетелүгә дучар булган балаларны язмыш дулкынына ташламыйча үстерә. Авыр тормышта яшәсәләр дә, Мөнирәнең балалары югары белем алалар, гаилә коралар һәм бервакытта да әти-әниләрен онытмыйлар. Алар көткән гаделлек барыбер өскә калкып чыга: аларның әтиләре Назим Тимербулатов гаепсез дип танылa.

Мөнирәгә бу дөреслекне, гаделлекне табу, ай-һай, кыен була. Балалары белән тормыш дулкыннарына ташланган хатын язмышының бөтен ачысын-төчесен татый. Тик бервакытта да азмый-тузмый, әхлак киртәләрен узып чыкмый, намусына тап төшерми. Иренә тугры, балаларына изге ана булып кала. Әсәрдә һәртөрле каршылыкларны, авырлыкларны җиңгән, горурлыгын, вөҗданын һәм халкына тугрылыгын саклаган геройлар югары куела. «Гомер ике килми» әсәрендә язучы хөкем чыгаруны безнең үзебезгә калдыра. Кем гаепле? соравына җавапны без үзебез табарга тиеш. Бу исә безне уйланырга, бәя бирергә этәрә. Шушы романны укыгач, укучы алдына мәрхәмәтсез чор күз алдына килеп баса. Назим, Мөнирә, аларның балалары… Бик күп булганннар бит алар.. Өзелгән өметләр, киселгән бәхетләр өчен гаепле кем ул? Автор үзенең әсәрендә бу сорауны юкка гына куймагандыр.

Э. Касыймовның «Чулман – оныклар дәрьясы» («Томан аша», «Һаваларда тургай») диалогиясендә Бондюг химия заводына бәйле вакыйгаләр яктыртылган. Үткән гасырның алтмышынчы елларында татар әдәбиятында завод-фабрикалар, производство коллективлары тормышына игътибар бермә-бер арта. Табигый ки, социалистик иҗат методы белән язылган әсәрләрдә без мондый күренешне ачык күрәбез. Бу шул чорның таләбе булган. Э. Касыймов та, башка язучылар кебек, әнә шундый эшкә алына. Аны үзенең бай тарихы, данлы үткәне, матур традицияләре белән аерылып торган Бондюг заводы үзенә тарта. Әлбәттә, язучы Бондюг заводы тарихын язуны максат итеп куймагандыр, чөнки ике романда да заводның 70 еллардагы тормышы турында язылган. Ләкин шунысын әйтергә кирәк, романнарны укыганда, Менделеевскка бәйле чорлар белән дә Э. Касыймов таныштырып бара. Әлеге романнарда бирелгән төп геройлар, үз мәнфәгатьләрен икенче планга куеп, завод мохитен кайгыртып яшиләр. Автор эшче династияләрен сурәтләүгә дә игътибар итә.

Бөек шагыйребез Һ. Такташ үзенең «Киләчәккә хатлар» поэмасында болай дип язган: «Безнең бөек чорның каршылыклы кешеләрен аңлый алмассыз». Әйе, хәзерге яшьләргә бөек төзелешләр чорында янып яшәүче Э. Касыймов кебек әдипләрне аңларга авырдыр. Ләкин ул заманда эшчеләр тормышы турында язылган диалогия укучылар тарафыннан бик җылы каршы алына, рус теленә тәрҗемә ителеп «Чулман – река внуков» исемендә Мәскәүнең «Современник» нәшриятында басылып чыга, эшчеләр темасына язылган иң яхшы әсәр буларак Бөтенсоюз конкурсында ВЦСПС һәм СССР язучылар Союзы премиясенә лаек була.

Э. Касыймовның «Бир кулыңны, дустым!» повесте мәхәббәт темасына язылган. Язучы бу повестьта студент-яшьләр тормышын, аларның мөстәкыйль тормышка беренче адымнарын сурәтләгән. Әсәрнең төп геройлары – Әхсән белән Әлбинә, Роберт. Әлбинә – эшчән, тырыш, нинди генә эшкә алынса да, башкарып чыга ала торган намуслы кыз. Язмыш җилләре, аны сөйгән егете Әхсәннән, бергә укыган студент дуслары Света белән Гөлсинәдән аерып, Тигәнәкле авылына, Рабига апа йортына илтеп ташлый. Ул шушы авылда балаларга рус теленнән белем бирә. Акыллы, эшчән кызны авылда балалар да, укытучылар да тиз арада яратып өлгерәләр.

Тик шушы инсафлы, яхшы һәм нечкә күңелле кыз белән язмыш аяусыз шаяра: Әлбинә сөйгән егете Әхсән тарафыннан алдана. Аның сөйгән егете – яшьтән үк спортсмен, булачак тренер Әхсән. Бер карасаң, чын дус, тормыш иптәше булырлык бу егет хакында берәү дә начар уйлый алмас иде. Тик Әхсән Әлбинәне бөтенләй оныта, аның күңелендә бу кызга карата бернинди мәхәббәт хисе юк, хәтта ул аны кызганмый да. Ә бәлки, ул Әлбинәне яратмагандыр да… Элеккеге романтика коры мавыгу гына булган, күрәсең. Әхсән, аны өзелеп яраткан кешенең йөрәк түрендә туачак баласы булса да, аның язмышына битараф булып кала. Сөйгәненең каты бәгырьлеген белгәч, Әлбинә бик авыр хәлдә кала.

Нәкъ менә шушы авыр минутларда Әлбинәгә дуслары ярдәм кулы сузалар. Юкка гына автор әсәрен «Бир кулыңны, дустым!» дип атамагандыр!. Әсәрне укыгач, күренекле шагыйребез Х. Туфанның «Кайсыгызның кулы җылы, бәйлисе бар йөрәкне?» дигән сүзләре дә искә төшә. Ышанычлы, якын дуслары булганга гына, Әлбинә тормыш упкынына төшүдән котылып кала ала. Чын, ышанычлы, тугры дус! Шулай дип аталырга Роберт хаклыдыр. Чөнки авыр хәлдә калган Әлбинәгә ярдәм кулы сузучы ул була. Бернигә карамыйча, ул Әлбинәгә мәхәббәтен белдерә һәм үзенә кияүгә чыгарга тәкъдим ясый.

Әсәр язылганга өч дистә елдан артык вакыт узган. Шулай булса да, повестьта күтәрелгән проблемалар бүгенге көндә дә актуальлеген югалтмыйлар, киресенчә, һәр тарафта әхлаксызлык чәчәк аткан җәмгыятьтә мөһим роль уйныйлар. Чөнки «Бир кулыңны, дустым!» әсәрендә сурәтләнгән вакыйгалар тормышта бик еш очрыйлар…

Э. Касыймовның геройлары төрле. Күргәнебезчә, алар төрле һөнәр вәкилләре: эшчеләр, студентлар, галимнәр… Күбесе түбәндәге яхшы сыйфатларга ия: көчле ихтыярлы, тирән хисле, тырыш, әдәпле, белемле… «Сорбонна профессоры һәм без» повестен да автобиграфик әсәр дип атасак ялгыш булмас. Әсәрдә студентлар, галимнәр тормышы сурәтләнгән. Үзәктә профессор Одинцов образы. Ул дөньякүләм билгеле зур галим. Тормышында бик күп авырлыклар күрсә дә, ул бик яхшы күңелле, йомшак табигатьле булып калган. Профессор Одинцов – тирән белемле, зур эрудицияле, үз эшен ярата торган кеше. Әсәр профессорның үлеме белән бетсә дә, ул кешенең сынмас ихтыярына, аның рухи бөеклегенә мәдхия булып яңгырый дип бәяләделәр тәнкыйтьчеләр. Безнең мәгърифәтче язучыларыбыз кебек, Э. Касыймов та Одинцов образы аркылы гыйлемлелекне, мәрхәмәтлелекне мактый. Кешенең әхлакый камиллеген белем алу белән бәйли.

Эдуард Касыймовның иҗаты чаллыларга икеләтә кадерле, чөнки ул шул вакытта җырларда җырланган, зур төзелешләр шәһәре Чаллыда яши. Зурлыгы һәм әһәмияте белән бөтен дөньяга мәшһүр КамАЗ заводы эшчеләрен көн дә күреп (ул анда эшләгән дә), алар белән сөйләшеп, хәл-әхвәлләрен белеп тора. Заводның зур проблемалары, кешелек алдына заман куйган куйган олы бурычлар үзәгендә кайный. Һәр мәсьәләнең асылына төшенеп, эзләнеп һәм табып иҗат итә. КамАЗ – республикабыз өчен яңа төр завод. Ул зурлыгы, бөеклеге белән түгел, яңалыгы белән дә сәнгать кешеләре күңелендә яңа киңлекләр тудыра, иҗат итү өчен мөмкинлекләр ача. Э. Касыймов бу елларда гигант төзелеш, КамАЗ заводы, аның эшчеләре турында байтак очерклар, хикәяләр һәм зур күләмле «Җир балкышы» исемле романын яза. Оптимистик рухта язылган бу әсәрдә шәһәр яны авыл халкы тормышында шул икътисади һәм рухи үзгәрешләр нәтиҗәсендә туган катлаулы хәлләрне әхлакый, фәлсәфи күзлектән чыгып анализлый.

Э. Касыймовның иҗатына кыскача күзәтү ясагач, тагын бер тапкыр аның укучылар күңелендә лаеклы урын алуына инандык. Язучының төп геройлары – гади эшчеләр, инженерлар, студентлар, авыл кешеләре, кайнар йөрәкле яшьләр, галимнәр, акыл туплаган өлкәннәр.Автор тормышчан образлар тудыра алган. Әдәбият белгече Тәлгат Галиуллин «Э. Касыймовның әсәрләрен чын-чынлап, объектив өйрәнү – киләчәк эше» дигән һәм «эшләнгән изге эш алда» дип өстәгән. Без, татар теле укытучылары, үзе исән чакта иҗатына тиешле бәя алмаган бу күренекле язучының әсәрләре татар әдәбиятында лаеклы урын алыр, тиешле бәягә лаек булыр дип ышанып калабыз.

ӘДӘБИЯТ:

1. Галиуллин, Т. Сайланма әсәрләр / Т. Галиуллин. – Казан: «Хәтер» нәшр., 2013.
2. Касыймов, Э. Кояш көн дә чыга: повесть / Э. Касыймов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1963.
3. Касыймов, Э. Гомер ике килми: роман / Э. Касыймов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1964.
4. Касыймов, Э. Бир кулыңны, дустым!: повесть / Э. Касыймов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1969.
5. Касыймов, Э. Сорбонна профессоры һәм без: повесть / Э. Касыймов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1971.
6. Сафин, Ф. Еллар яктысы: [язучы иҗатын бәяләп] / Ф. Сафин // Казан утлары. – 1980. – №11. – Б. 161-163.

Илнара ҖИҺАНШИНА,
Чаллы шәһәренең
муниципаль гомуми белем бирү учреждениесе
«10 нчы гомуми белем бирү мәктәбе»
9нчы сыйныф укучысы.
Җитәкчесе Арсланова Зөһрә Сәми кызы

ТАБИГАТЬ ҺӘМ КЕШЕ МӘСЬӘЛӘЛӘРЕ (Эдуард Касыймовның иҗаты һәм тормыш юлы)

Әдәбият – тормышыбызның көзгесе. Кайсы әдипнең китабын һәм нинди әсәрне генә кулына алмасын, укучы ирексездән шул чорда, шул дөньяда кайный башлый. Матур әдәбият элек – электән кеше күңелендә иң җылы, нечкә хисләр, матурлык, нәфислек, яхшылык, яктылык уятучы, тормышны күрә, бәяли белергә, кеше булырга өйрәтүче көчләрнең берсе булган.

Татар халкының бай рухи культурасы тарихында татар язучысы, прозаик, галим, фольклорчы, тирән фикер иясе Эдуард Касыймов иҗаты аерым бер урын биләп тора.

Эдуард Касыймов татар теленең төп сөйләмнәренең берсен тәшкил иткән тарихи үзенчәлекле, бай Нократ сөйләменең үзәгендә – Нократ авылында 1930 елның 9 ноябрендә туа. Тел тоемлау, аны куллану сәләте әти-әнисеннән килә. Әтисе укымышлы, аралашучан, актив зат буларак (авыл советын җитәкли, колхоз оештыруда катнаша, укытучы була), бу сыйфатларын балаларына да йоктыра. Тик Эдуардка әтисе мәктәбендә озак укырга туры килми – мәктәп директоры Салихҗан Касыймов «халык дошманына» әйләнә, кулга алынып, 1937 елны атыла. Эдуардның әнисе, балаларын ияртеп, туган каласы Малмыжга китәргә, туган-тумачага сыенырга мәҗбүр була. Эдуард шунда татар мәктәбендә сигезне, урыс урта мәктәбендә унынчы классны тәмамлый.

Эдуард Касыймов татар фольклорын һәм әдәбиятын укытуга һәм пропагандалауга күп көч куя, гомумән, татар әдәбияты үсешенә зур өлеш кертә. Аның әсәрләрендәкүтәрелгән төп проблемалар үз укучысын таба.

Әдипнең күңелендә еллар буе җыелган каршылыклы хисләр – гарьләнү һәм әрнү, мәхәббәт һәм нәфрәтнең тәмам тулышып, ташкындай ургылып чыккан әсәре ул – «Гомер ике килми» романы. Китап язарга материал җыйганда, яшь әдип әтисе үткән юлларны барлый, әтисенең – совет хакимияте өчен тир һәм кан түгеп көрәшкән, колхозлар оештыруда активлык күрсәткән, сабыйларны белемле итү өчен тырышкан укытучының,

коммунистның чыннан да бернинди гөнаһсызга кулга алынганына, бинахак атылганына үзе инана. Ул нинди генә җан өшеткеч фактларга юлыкмый! Үзе кичергәннәре дә азмы! Автобиографик планда язылган һәм гыйбрәтле язмышларны, тормышның катлаулы, четрекле якларын психологизм алымнары белән сурәтләгән «Гомер ике килми» романында авторның бөтен эрудициясе, тел байлыгы, галимлеге, Нократ сөйләменең үзенчәлекләре гаять тулы чагылыш таба.

Эдуард Касыймов Казан университетының тарих-филология факультеты студенты чорында ук кешеләр белән мөлаем сөйләшә белү, тиз арада дуслашып китә алуы, иптәшләренең хәленә керә белүе, эчкерсез гадилеге, тыйнаклыгы һәм гаять активлыгы белән күзгә ташланып, дусларының күңеленә кереп кала.

Университетны уңышлы тәмамлагач, Э.Касыймов берничә ел туган ягы Нократ буйларында мәктәптә укыта. Аннары Татарстан радиосында хәбәрче булып эшләп ала, аннары аспирантурага укырга керә. Монда ул фольклор өйрәнә, халык иҗатының чын җәүһәрләре белән җентекләп таныша. Менә кайлардан ала язучы тормыш чын барлыгын! Фольклор экспедицияләре биргән бай материалга таянып, язучы «Кояш көндә чыга» повестен яза. Тумыштан сукыр кеше язмышының аянычлары, гаять авыр хәләте, аңа төрле кешеләрнең төрлечә мөнәсәбәте һәм чын дусларының ярдәме белән, ниһаять, күзе ачылуы – болар һәммәсе дә әсәрдә ышандыргыч итеп сурәтләнгән. Автор кешеләрнең үзара мөнәсәбәтенең ни дәрәҗәдә саф һәм ярдәмчел булырга тиешлеге проблемасын алга китереп куя. Проблема тумыштан сукыр Абдулла образы ярдәмендә чишелә. Барлык геройлар да Абдулланың кимчелегенә карамыйча, аны бик хөрмәтләп, яратып яши. Абдуллага ярдәм итәргә, аны терелтергә ниятлиләр. Повестьта саф һәм ярдәмчел мөнәсәбәтләр өскә чыга – нәтиҗәдә Абдулла күрә башлый, дөньяның матурлыгына, гүзәллегенә шаһит була. Әдипнең сафлык, ярдәмчеллек проблемасы бүген дә актуаль. Бүген дә Абдулла кебек тумыштан сукыр кешеләр бар, аларга ярдәм кулы сузу ихтыяҗы да җитәрлек.

Касыймов гаиләсе белән Алабугага күченергә дә өлгерә. Анда ул җирле халыкның яшәешен-көнкүрешен өйрәнә, янәшәдә генә урнашкан Бондюг химиклары белән якыннан аралаша, педагогия институтында лекцияләр укый – нәтиҗәдә «Томан аша», «Һаваларда тургай» роман-дилогиясе барлыкка килә. Янында гына ГЭС, автогигант калка башлаганда, анда бөтен илдән яшьләр җыелганда, бу төбәк тормышның иң кайнап торган җиренә әверелгәндә, ничек тыныч яшәп ятарга була! Каләм әһелләреннән беренчеләрдән булып Э.Касыймов шунда

күчеп төпләнә. Инде бай тәҗрибә туплаган язучы, төбәктәге халыкны борчыган мәсьәләләр белән күбрәк кызыксына. Шуңа бәйле проблемаларны ул җентекләп өйрәнә. Аларны хәл итү өчен кайгыртып, матбугатта публицистик әсәрләр яза. Бу елларда Э.Касыймовның әле телгә алган романнары рәтендә «Бир кулыңны, дустым!», «Көмеш язулы кылыч», «Сорбонна профессоры һәм без» повестьлары да басылып чыга.

«Сорбонна профессоры һәм без» повесте документаль нигезгә корылган: авторның яшь чагы, университет еллары... Үзәктә профессор Одинцов образы. Дөнья күләмендә танылган зур галим. Ләкин ул гаять катлаулы һәм драматик язмыш кичергән. Әсәрдә вамында вакыйгадан вакыйгага аның бик күп күркәм сыйфатлары: зур эрудицияле галим булуы өстенә үтә нечкә күңелле, йомшак табигатьле олы галим үз язмышында, юк, сөйгән ватаны һәм бөтен дөнья язмышында иң куркыныч, иң хәтәр чакны – фашизм дәһшәте алдында бил бөкми, баш ими, алайгынамы, көрәш юлына басып, зур фаҗигаләр кичерә... Андый кешегә чиксез ихтираму янмыйча буламы соң! Повестьтә профессор белән бергә бүтән геройларның да, аеруча студент Рифкатьнең кешелек сыйфатлары ачылганнан-ачыла бара, карашларыныгый, характерлары чыныга. Әсәр профессорның үлеме белән тәмамланса да кешенең сынмас ихтыярына, аның рухи бөеклеге генә үзенә бер мәдхия булыпяң гырый.

Чаллыда яшәү чоры Э.Касыймовның иҗатын документаль әсәрләргә баета. Байтак кына очерк, кыска хикәя, мәкаләләр язып бастыра. 1979 елда аның «Советская Россия» нәшриятында Кама буе нефтьчеләренә багышланган «На Каме-реке» дигән очерклар китабы дөнья күрә.

Э.Касыймовның «Көмеш язулы кылыч» повесте, әдәби зәвык, тирән психология белән язылганга, күңелләрне тирәнтен дулкынландыра. Анда кешенең батырлыгы мәсьәләсе күтәрелә, героеның ватанны саклап калу бәрабәренә күргән җәфа, авырлыклары тормышчан чагылдырыла. Проблема Гыйлаҗ агай образы аркылы чишелә. Агай туры мәгънәсендә телсез: улы ипи тотып ант итеп сөйләвенә караганда, әтисенең телен, әсирлеккә эләккәч, сер бирмәгәне өчен явыз дошманнар кисеп алган, бөтенләй сөйләшә алмый... Мондый «кимчелекле» геройга укучы игътибарын юнәлтер өчен «кылыч сюжетын» тәкъдим итә: ватанны саклаганда чиккән җәфалары өчен Гыйлаҗ агай кылыч белән бүләкләнгән икән. Әлеге проблема – Ватанны саклау бәрабәренә үзеңне корбан итү – хәзер дә вакытлы һәм урынлы. Бүген дә илебезне дошманнардан саклау ихтыяҗы көн кадагыннан төшмәгән.

«Бир кулыңны, дустым» повестендә Эдуард Касыймов яшьләр мәсьәләсен күтәрә. Әлбинә Әхсән исемле егетне ярата, ләкин алдана. Егет аны авырлы килеш ташлый. Әлбинәгә дуслары ярдәмгә килә. Әйтик, Роберт аны электән үк яратып йөргән икән – хәзер инде авылга барып, аның «ире» дип белдерә. Минемчә, автор бу әсәрендә яшьләрне ялгышлыклар ясамаска икәнен кисәтә, якын дусларның нинди булырга тиешлеген тасвирлый. Биредәге вакыйгалардан бүген дә гыйбрәт алырга була. Шулай да кызлар уяурак булсын, беркатлы булмасын, дусларың тугры була белсеннәр, дигән теләкне җиткерә язучы.

«Чулман – оныклар дәрьясы» дилогиясендә («Томан аша» һәм «Һаваларда тургай» романнарында) тарих белән бүгенге көннең бәйләнеше өлкән буын белән яшьләр арасындагы мөнәсәбәтләрдә, әсәр геройларының гыйбрәтле язмышларында бирелә. Нәселдән-нәселгә күчә килгән эшче горурлыгы, беренче чиратта завод язмышын кайгырту, аның мәнфәгатьләре белән яшәү, кеше тормышының зурлыгын, әһәмиятен эшкә мөнәсәбәт белән үлчәп карау – өлкән буынга хас төп сыйфатлар шулар. Закир карт, Тиунов, Григорий Афанасыч, Мирыч кебек геройларның тамырлары, гомерләре, язмышлары шушы завод белән бәйләнгән.Госман, Рива, Рәшит, Марс, Фуат, Зөлфә, Асияләр – яшь буын вәкилләре. Алар – аң-белемле, фән-техника белән коралланган кешеләр. Аларның характеры, тормышка мөнәсәбәтләре дә катлаулырак, омтылышлары һәм максатлары да зуррак.

Картлар үз тәҗрибәләре, акыллары белән яшьләргә һәрвакыт ярдәмгә киләләр. Закир карт Фуатның эшчеләр династиясенә лаеклы алмаш булуын кайгырта. Үткән тарихны кадерләп саклау, заводның үз музеен төзү, Революция тавындагы туганнар каберлегенә койма тоту кебек эшләрне дә башлап ветераннар күтәреп чыга. Романның төп герое Госман аерым цехларның технологиясен үзгәртеп кору эшенә тотынгач, пенсионер карт Муралев аңа зур ярдәм күрсәтә.

Э. Касыймовның «Чулман – оныклар дәрьясы» дилогиясендә тормыш мәгънәсе турында, узганнардан мирас итеп нәрсә алынган һәм киләчәк буынга нәрсә калдырыла, «кем ул кеше – тудыручы, барлыкка китерүче, булдыручымы, әллә тарих корбанымы», – әнә шулар турында фәлсәфи фикер йөртә автор.

Эдуард Касыймов иң катлаулы проблемаларны чишү юлларын тасвирлауга да кыю алынган, бүгенге буын укучыларга да тәэсир итәрлек итеп тасвирлауга ирешкән.

Язучының иҗат мирасы шактый күләмле. Укыган һәрбер әсәр хәтергә уелып кала. Чөнки аның һәр китабындагы төп геройлар, нәкъ тормыштагыча, каршылыклы булса да, күпчелеге татар җанлы – әдәпле вә итәгатьле кешеләр. Алар бүтәннәр хакына кереп, рәнҗетеп, үзләренә күбрәк мал төшерергә, җылырак фатирны, майлырак калҗаны эләктереп калырга ашыкмый, берәүгә дә этлек эшләргә, кемгәдер явызлык кылырга атлыгып тормый, чөнки андый максат аларның холкы-табигатенә туры килми.

Э.Касыймов көчле кешеләр, үзләренә ияртерлек, соклангыч кешеләр турында яза. Көчле кешеләр. Кемнәр алар? Сабыйларча ышанучан һәм самими күңелле профессор Одинцовмы? Бәлки «Ади-ади» кушаматлы телсез Гыйлаҗдыр? Яисә алданган кыз Әлбинәме? Болар һич тә без күз алдына китергән, тормышта күреп күнеккән көчле кешеләргә охшамаган бит. Әмма повестьләрне укып, алардагы вакыйгаларны күңелең аша кичергәннән соң, язучының үз геройларына карата булган җылы мөнәсәбәте әкренләп сиңа да күчә, уйларың үзгәрә. Әйе, алар көчле. Язучы аларны шуңа ышандырырлык итеп тасвирлый алган.

Э.Касыймов әсәрләрендә табигать күренешләренә аларның кешегә тәэсир итү очракларына зур урын бирелә. Персонажларның бөтен халәте диярлек табигатьтән аерылгысыз. Табигать күренешләре әдәби әсәрдә хәбәр җиткерү бурычын да башкара ала. Алар вакыйганың нинди төбәктә, кайсы тирәлектә баруын искәртәләр, җирле колоритны сиздерәләр.

Э.Касыймов бу сәнгати закончалыкны төгәл үти. Аның һәр әсәрендә төп герой табигать белән турыдан-туры мөнәсәбәттә: кеше аның йогынтысында яши, табигать аны сыный да. Геройның хис-тойгылары табигать күренешләре белән аерылгысыз үрелеп бара. Пейзаж әсәрдә характерның проблеманы чишү белән бәйле катлаулы халәтен ачыграк күрсәтергә дә, аны яхшырак аңларга да ярдәм итә. Сүз белән әйтеп җиткерә алмаганны табигать күренеше, пейзаж ачык итеп, өстәмә чара буларак та күрсәтә ала. Халык иҗатына якын, аны яхшы белгән иҗатчылар, гадәттә, табигатькә дә якын була икән. Эдуард Касыймовның пейзаж, табигать күренешләрен тасвирлау остасы булуын шуның белән дә аңлатып буладыр.

Әдипнең гомере 1986 елның 21 мартында чишмә юлында өзелә. Чишмә – әдәбиятта да мәңгелек шигъри-романтик образ. Эдуард Касыймовның йөрәге, шул рәвешле, чишмә типкән урында туктавы да үзенә күрә бик мәгънәле-символик образ булып кабул ителә. Аның әсәрләре дә халык күңелендә туктаусыз чылтырап торыр, дип ышанырга кирәк.

Автор мәхәббәтнең кадерен белергә, гомерләрнең бик тиз узуы турында уйланырга чакыра. Кешеләр арасында булган битарафлык, ваемсызлык, игътибарсызлык аркасында җаннарның бик тиз җәрәхәтләнүенә әрнеп сызлана... ...Кыскасы, Эдуард Касыймовның кайсы гына әсәрләрен алып карасаң да, аларда халыкның үзеннән алынган детальләр, күренешләр, вакыйгалар, гыйбарәләр... Халык педагогикасы, халык эстетикасы, халык фәлсәфәсе... Аларда язучының уйланулары, борчылулары...

Язучы иҗаты – әле тирәнтен өйрәнелмәгән хәзинә. Язучының иҗаты дәреслекләрдә аз урын алган, кызыклы әсәрләрен дәреслекләрдә күбрәк күрсәк, мин бик шат булыр идем. Кешеләргә изгелек эшләү, мәрхәмәт күрсәтү, кыйбладан тайпылмау, хыянәт юлына басмау, саф һәм ярдәмчел мөнәсәбәтләр булдыру һ.б. –бүгенге тормышта актуаль проблемалар турында язган әсәрләр булганда, безнең кебек яшьләр шул әсәрләр белән танышып барганда, безнең күңелләребезгә караңгылык, билгесезлек, явызлык урнашмас дип уйлыйм мин.

ӘДӘБИЯТ:

1. Бәшәр, Р. Гомер ике килми шул / Р.Бәшәр // Мәдәни җомга. – 2005. – 11 нояб.
2. Вәли, Р. Гомер икекилми / Р.Вәли // Шәһри Казан. – 2000. – 1 нояб.
3. Гыйззәтуллин, Н. Эдуард дустымхатлары / Н.Гыйззәтуллин // Мәдәниҗомга. – 2001. – №13 (март).
4. Касыймов, Э. Кызыл маяклар: хикәяләр / Э.Касыймов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1959.
5. Касыймов, Э. Кояш көн дә чыга: повесть / Э.Касыймов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1963. – 199б.
6. Касыймов, Э. Гомер ике килми: роман / Э.Касыймов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1964. – 303б.
7. Касыймов, Э. Кул малае: хикәяләр / Э.Касыймов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1966. – 107б.
8. Касыймов, Э. Томан аша: роман / Э.Касыймов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1968. – 251б.
9. Касыймов, Э. Бир кулыңны, дустым!: повесть һәм хикәяләр / Э.Касыймов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1969. – 219б.
10. Касыймов, Э. Сорбонна профессоры һәм без: повесть / Э.Касыймов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1971. – 112б.
11. Касыймов, Э. Һаваларда тургай: роман / Э.Касыймов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1973. – 327б.
12. Касимов, Э. На Каме-реке: очерки о нефтяниках / Э.Касимов. – М.: Сов. Россия, 1979. – 77с.
13. Касыймов, Э. Повестьлар / ахыргы мәкалә авт. Р.Мостафин / Э.Касыймов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1980. – 368б.
14. Касыймов, Э. Чулман – оныклар дәрьясы: роман-дилогия/ Э.Касыймов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1984. – 496б.
15. Касыймов, Э. Шиңмәсен гөлләрең: роман / Э.Касыймов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – 479б.
16. Касыймов, Э. Живой памятник: рассказы для детей / сост. и пер. с татар. М.Сафина / Э.Касыймов. – Наб. Челны: КамАЗ, 1995. – 32с.
17. Сафин, Ф. Еллар яктысы / Ф.Сафин // Казан утлары. – 1980. – №11. – 161-162б.
18. Сафин, М. Эдуард Касыймов / М.Сафин // Фән һәм мәктәп. – 1997. – №3. – Б.109-113.
19. Сибат, Р. Нократның чын татары / Р.Сибат // Ватаным Татарстан. – 2000. – 15 нояб.
20. Харисова, Г. Үткәннәргә илтифат / Г.Харисова // Мәйдан. – 2004. – №9. – Б.94-102.

Алия ГАРИФУЛЛИНА,
Яр Чаллы шәһәренең
муниципаль гомуми белем бирү учреждениесе
«35 нче гомуми белем бирү мәктәбе»
6 нчы сыйныф укучысы.
Җитәкчесе татар теле һәм әдәбияты укытучысы
Сәлимгәрәева Л.И.

«ТУРГАЙ НӘРСӘ ДИП ҖЫРЛЫЙ?» (Фоат Садриев, Ибраһим Гази иҗатына нигезләнеп)

Туган ил, туган жир, туган төбәк. Кайсы гына язучы бу темага әсәр иҗат итмәгән дә, кемнәр генә туган җирнең газизлеген тоймаган?!

Бишенче сыйныфта укыганда язучы Фоат Садриевның «Тургай ни дип җырлый?» хикәясен укыдык һәм укытучыбыз безгә башка әдипләрнең дә тургайлар турында язылган шигырь-хикәяләре булуы турында сөйләде. Ә өй эшенә шул әсәрләрнең берәрсе белән танышып килергә диде. Эзли торгач, мин Ибраһим Газиның «Кояш артыннан киткән тургай» хикәясен таптым. Миңа бу ике хикәя дә ошады, мин аларда уртак яклар күрдем.

Хикәяләрнең икесе дә туган җир турында. Аларда кеше өчен бик кадерле булган туган якның матурлыгы темасы яктырыла, кабатланмас мизгелләрнең гүзәллеге тасвирлана. Бу гүзәллек тавышлар гармониясе аша җиткерелә.

Ибраһим Газиның «Кояш артыннан киткән тургай» хикәясендә хикәяләүче – өлкән яшьтәге кеше, туган-үскән авылын сагынып кунакка кайткан. Ул үзенең күңеленә кереп калган урыннар буйлап йөри, Олы күлгә бара, малай чакта йөгереп йөргән җирләрендә уйланып утыра, тургайларны күзәтә.Ә Фоат Садриевның «Тургай ни дип җырлый?» хикәясендә Нәсимә, көл салган чиләген чанага утыртып, басуга китә. Анда ул һавадагы тургай җырын тыңлый. Хикәяләрдә авторлар вакыйга сөйләми, ә берничә җөмләдә генә хәбәр итеп куя.

Алга таба без геройның хис-халәтләрен тургай тавышы аша тоябыз. Моның өчен авторлар тел чараларыннан даоста файдаланалар.

И.Гази тургай сайравын «гөрләшәләр», «моң», «колак төбендә челтер-челтер, турый-турый, яй-яй», «моңлы җырлары... җиргә төшеп китә», «тавышы челтерәп агып тора» – дип бирсә.

Ф.Садриев «һавада җырлаган тавыш ишетелә», «көмеш кыңгыраулар чылтырый», «өздереп-өздереп сайрый», «сихри моң», «җыры моңлыйде, күңелләрне кузгатырлык дәртле иде» дип сурәтли.

Хикәяләрдә шушы кечкенә генә кошлар сихри моңнары белән күңелләрне әсир итә. Беренче хикәяләүче туган җирен сагынуын җиргә ятып күзәтсә, икенчесендә Нәсимә тургай сайравыннан туган җирнең беренче аяк баскан кара туфрак, беренче күз салган урын, зәңгәр күк, ак болытлар, җылы кояш, көмеш ай, яшел хәтфә булып җәелеп яткан чәчәкле болын, аллы-гөлле чәчәкләр икәнен аңлый.

Күрәбез: автор, геройның халәтен бирү өчен, төсләр белән дә оста файдалана. Ибраһим Газиның «Кояш артыннан киткән тургай» хикәясендә ашлыклар күкрәп үсеп утырган, кызарып җиләк пешкән чак сурәтләнә. Көн шундый кызу, хәтта тузанның кайнарлыгы аяк киеменең табаны аша сизелә, әйтерсең туган якны ярату хисе шулкадәр кайнар. «Күк йөзе зәп-зәңгәр, яп-якты. Ә болытлар кып-кызыл... Баягынак кар тауларыдай өелеп торган ак болытларга кинәт ут капты, болытлар ялкынланып яналар», – дип тасвирлый автор. Шулай итеп, автор, ярату хисенең кешегә табигатьтән күчкән байлык икәнен раслый.

Хикәяләрдә тирә-юнь кешенең кәефе, мөнәсәбәте аша тасвирлана, вакыйга ниндидер серле, сихри бер нур белән өртелә.

Фоат Садриев хикәяләрендә туган як табигате нечкә зәвыклы, матурлыкны аңлый белүче кеше (хикәяләүче һәм Нәсимә) күзләре аша тасвирлана; сурәтләү объекты булып хәрәкәттәге мизгел матурлыгы тора; сүзләр сайланышы ярдәмендә көй-халәт тудырыла. Шушы үзенчәлекләрдән чыгып, «Кояш артыннан киткән тургай» (И.Гази), «Тургай ни дип җырлый?» (Ф.Садриев) хикәяләрендә авторлар кеше психологиясен ачуда табигать мизгелләрен оста кулланган, дип нәтиҗә ясыйбыз.

Фоат Садриев балалар күңеленә туган җирне ярату орлыкларын кечкенәдән сала. Якташ язучыбыз Фоат Садриев әсәрләре әдәбиятыбызда тургай җыры булып яңгырасын.

ӘДӘБИЯТ:

1. Әдәбият белеме: Терминнар һәм төшенчәләр сүзлеге. – Казан: Мәгариф, 2007. – 231 б.
2. Гази, И. Әсәрләр: 1 том / төз. Ф. Миңнуллин / И. Гази. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1987. – 520 б.
3. Курбатов, Х. Сүз сәнгате: Татар теленең лингвистик стилистикасы һәм поэтикасы / Х. Курбатов. – Казан: Мәгариф, 2002. – 199 б.
4. Садриев, Ф. Аппаккай: балалар өчен хикәяләр, әкиятләр һәм сәхнә уеннары / Ф. Садриев. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2013. – 95 б.

Әлфия БАДРТДИНОВА,

Муса Җәлил исемендәге шәһәр үзәк китапханәсенең

абонемент бүлеге мөдире

ЯМАШ ИГӘНӘЙНЕҢ «СӘФӘР ЧЫГАМ» ШИГЫРЬЛӘР ҖЫЕНТЫГЫНДА КУЗГАТЫЛГАН ТЕМАЛАР

Ул – тургайлар нәселеннән иде,
Моңнар сирпеп очты йөрәге.
Җан өшеткеч заман җилләрендә
Ил – милләтнең булды терәге.

Ул айкады тормыш галәмнәрен,
Бәхет эзләп туган халкына.
Күңелләрдә аның шигырьләре
Былбыллардай әл дә талпына.

Мансур Сафин

Әлеге сүзләр шагыйрь һәм журналист Ямаш Игәнәй турында яңгырый. Ул әдәбият дөньясына XX гасыр ахырында килеп керә.

Ямаш Игәнәй (аның тулы исеме Ананий Нестерович Малов) – шагыйрь һәм журналист. Ул Татарстанның Сарман районы Ләке авылында 1938 елның 10 гыйнварда дөньяга килә. 1955 елда ул Сарман урта мәктәбендә белем ала, аннан Лубян урман хуҗалыгы техникумына укырга керә. Анда өч ел буе белем ала һәм 1958 елда аны тәмамлап, Башкортстан якларына эш эзләп китә. Берничә вакыт әлеге төбәктә үз белеме буенча эшли һәм Совет Армиясе сафларына хезмәткә чакырыла. Ике ел Армиядә хезмәт итеп кайткач, үз районында Рантамак һәм Азалак авылы мәктәпләрендә балалар укыта, бер үк вакытта Казан дәүләт университетының журналистика бүлегендә читтән торып укый башлый. Анда ул журналистика һөнәренең нигезләрен өйрәнә. Әлеге белем һәм журналист һөнәре аны укытучы хезмәтеннән азат итә, һәм шул рәвешле ул 1965-1978 нче елларда Баулы, Мамадыш район газеталарында эшләргә алына.

КамАЗның кайнар төзелеш чорында ул Чаллыга күченеп килә. Монда татар телендә чыгып килүче «Кама таңнары» газетасында тәрҗемәче булып эшкә урнаша. Аннары, берничә ел Чаллы ит комбинатында инженер булып эшли. Бу вакытта ул тыныч кына ятмый, куен дәфтәренә тирә-яктагы күренешкә, күңел кичерешләренә карата үз каләмен тибрәтергә ашыга. Соңрак, әлеге җыелмаларны барсын да бергә туплап, нәшриятка тапшыра. Нәтиҗәдә, 1981 елда Татарстан китап нәшриятендә аның беренче китабы – «Сәфәр чыгам» шигырьләр җыентыгы басылып чыга. Ул анда үзенең чын исемен куймый, туган авылының бер кыйпылчыгы халык теленә керсен дигән теләктә, Ләке авылы яныннан агып узган Иганә елгасының исемен, үзенә псевдоним итеп ала. Соңга таба әлеге елга исеме Ананий Маловның әдәби псевдонимына әверелә. Шуннан бирле ул халыкка Ямаш Игәнәй исеме астында таныла башлый.

«Сәфәр чыгам» шигырьләр җыентыгы Ямаш Игәнәйне тулысынча әдәбият дөньясына алып керүче, беренче адымы була. Ә инде 1982 елда аны СССР Язучылар Союзына әгъза итеп кабул итәләр.

Ямаш Игәнәйнең «Сәфәр чыгам» шигырьләр җыентыгын тематика ягыннан өйрәнгәндә, монда алдагы темаларны ачыклап үтәргә мөмкин.

1. Чаллы шәһәре һәм КамАЗ тормышы

Ямаш Игәнәй Чаллы якларында, Кама автомобиль гигантын төзүче һәм Яңа ак шәһәр салучылар арасында, шул гүзәл якта яшәүче һәм шул заводларда эшләүче замандашлар арасында

торып иҗат итә. Шуңа да инде табигый ки, аның шигырьләрендә дә Чаллы ритмы, Чаллы рухы киң чагылыш таба.

Менә шушы якка таба
Барам мин, барасы бар:
Әнә шул офык ташыннан
Бер кала саласы бар!

Менә шушы якка таба
Барам мин, барасы бар:
Яшен чаткысын яшьлеккә
Өләшә аласы бар!

Ямаш Игәнәй, КамАЗ һәм Чаллы сүзләренең ил күләмендә зур яңгырашка ия булуын тоемлап, шулар белән кирәкле-кирәксезгә сөрән салып, актуальлеккә омтылучы шагыйрь түгел. Ул “тыйнак һәм сабыр холыклы» автор. Ләкин шул ук вакытта, ул шигырьләрендә якташларының олы максатлыгын, шул максатларга ирешү юлында ныклы характерга ия булуларын түкми-чәчми җиткерергә омтыла:

Әллә нинди сәер Ут-кешеләр
Гәҗәеп эшләр кыла монда, хәтәр.
Һәр мизгелгә… мәңгелеккә уя –
Һәйкәл булып туа яңа шәһәр.

Чаллы тематикасына кагылышлы тагы ике шигырьне атарга була: «Таң шәһәре монологы», «Кырмыскалар». Беренче шигырьдә Ямаш Игәнәй әлеге шәһәрне төзүчеләргә дан җырлый, аларның батыр хезмәтенә соклана:

Үзең салдың мине, Кеше,
Йөрәгең ялкынында чыныктырган
Офык-таштан, Таң ташыннан.
Шуңа исемем – Ак кала.
Менә хәзер Вакыт атлы дәрьяда мин,
Гомереңә, яшәвеңә һәйкәл булып,
Йөзеп барам кораб сыман
Мәңгелеккә таба…

Ямаш Игәнәй замандашларының тырыш хезмәтен, булдыклы, эшчән халык икәнлекләрен «Кырмыскалар» шигырьендә дә ачык чагылдыра:

Нинди көчле, нинди тырыш алар!
Әкият белән чынны бергә куйсаң –
Чын могҗиза үзе менә кайда!
Син зиһенең җыеп өлгергәнче –
Ялан кырда гигант шәһәр калка.

Әлеге җыентыкка карата әдәби тәнкыйть мәкаләсендә, филология фәннәре кандидаты Әнвәр Шәрипов: «Шуның белән бергә, әлеге китапка КамАЗ темасы тирән һәм купкырлы чагылыш тапкан, дип әйтеп булмый әле. Бүгенге укучы Ямаш Игәнәйдән – үзен Брежнев шәһәрендә яшәп, КамАЗда эшли торган шагыйрьдән – әлеге теманы тагын да тулырак һәм тирәнрәк чагылдырган яңадан-яңа әсәрләр көтергә хаклы», – ди.

Алдагы елларда Ямаш Игәнәй кайбер тәнкыйтьләрне истә тотып, үзенең иҗатында әлеге тематиканы дәвам итә һәм аны эчтәлеге яңыннан баета. Мисал итеп «Яшьлек авазы» шигырен атарга була.

Күкләрдән иңгән түгел бу,
Күкрәүдән килгән хәбәр.
Бүгенгә бездән һәйкәл ич
Үзебез төзегән КамАЗ,
Үзебез салган шәһәр!

2. Хезмәт тематикасы

КамАЗ тематикасына тыгыз бәйләнештә һәм аның җирлегендә туган хезмәт тематикасын аерым карау, бу юнәлештәге шигырьләрне бер җепселгә тезү өчен уңайлы булыр. Әлеге бүлеккә «Игенче монологы», «Сабан монологы», «Нигәдер бу Чаллы күңелгә” кебек шигырьләрне кертергә була. Билгеле бер хезмәт хакында язылган шигырьләр дә бар. Алар арасында игенчеләр хезмәтен билгеләп үтергә була. Игенчеләр хезмәтенә багышлап язылган «Игенче монологы», «Кояш та ипигә охшаган», «Сабан монологы» кебек шигырьләр авторның уңышы булып санала.

Ә инде хезмәт темасының югары ноктасы бигрәк тә «Кырмыскалар» дигән шигырьдә күренә.

Әнә берсе йөк күтәреп менә,
Тырыша-тырыша берәү балка тарта.
Карап торган менә шушы мәлдә
Болытларга тияр зур йорт калка.

Чал тауларны күчереп куя, әгәр
Бөтенесе бердәм тотынсалар!..
Өрсәң хәтта очып китәр төсле
Үзләре дә... әллә корыч алар?

Монда ике тематиканың киселеш ноктасы да чагыла. Берсе – хезмәт, икенчесе – КамАЗ. Хезмәт темасы дип, юллар чатына чыгып яисә завод түбәләренә менеп уйлану, чаң кагу түгел бу. Боларның барысын күреп һәм үз җилкәсендә татып караган шәхеснең бераз читкә китеп, табигатьнең тыныч бер почмагында бер ялгызы калып хисләре белән уртаклашуы сыман.

Ләкин әлеге җыентыкта төгәл генә, ачыктан-ачык хезмәт темасына карата шигырьләр бик аз.

3. Туган як тематикасы

Беренче чиратта, шагыйрьне туган авылы, кырлары, дулкынланып торган арыш-бодай басулары сокландыра. Ул аларны рухланып тасвирлый.

Кырык эшен ташлап,
Каршыма Кыр чыга.
Назланып һәм назлап,
Кочагыма чума.

Шулай ук бу күренешне авыл кешеләренең мактаулы хезмәтләре белән органик рәвештә бәйләп тә бирә. «Бер трактор кырда җир сөрә... «шигырьендә, мәсәлән шагыйрь менә нинди күренеш тудыра:

Офык чите. Тракторны кара:
Кояш уртасына кереп бара...

Туган як темасы күбрәк авыл табигатенә булган мәхәббәт аркылы да тасвирлана.

Уклар атып күк дөберди-яңгыр коя,
Гаскәр кебек горур басып тора урман.
Бар агачлар ботакларын күккә сузган –
Тоткан гүя җибәрмәскә болыт читен –
Туган җиргә күбрәк яусын, дигән сыман.

Ямаш Игәнәй авылга булган хисен, тойгыларын, андагы күренешләрнең нечкәлекләре аша чагыштытып күрсәтергә омтыла.

Һаваларда җылы якка
Китеп барган кошлар күче,
Тын итеп аяк астыма
Алтын тәңкә – яфрак төште.
Урамнарда – таба исе –
Кияү коймаклары пеште,
Нәкъ алтынсу яфрак төсле...

Әлеге тематикага кагылган шигырьләр арасында авыл рухы, авыл һавасы һәм аның табигате бик үзенчәлекле урынны били.

4. Балачак тематикасы

Ямаш Игәнәй гомеренең өлгерлек чорында үзенең үткәнен, балачагын сагына. Һәм ул аның шигырьләрендә бик ачык чагылыш таба:

Малай чакта тайлар көтә идем
Әрәмәдә, Ышна буенда.
Иярләгән акбүз аргамагым
Утлап йөрер иде болында...

Томырылып бер әйләним әле
Әнә теге офык турыннан, -
Диде язмыш, ярсу аргамагым
Алып киткән чакта кулымнан.

Кая инде ул әйләнеп килү...
Юкка гына булды көтүем.
Йөрәгемне ташка уя ул
Эзләп йөрим тайлар көтүен...

Җыентыкны тулаем алганда, менә шундый тематикаларга тукталырга була. Китапта шигырьләрнең шактый өлешен кечкенә күләмле шигъри парча-миниатюралар да тәшкил итә. Аларда автор тормыш турында, яшәү мәгънәсе, аталар һәм балалар буыны, Җир шары, Галәм турында уйлана. Аның лирик герое бу парчаларда уйчан һәм борчулы, тыйнак һәм күпкырлы тормышның катлаулы мәсьәләләре борчый.

Шулай итеп Ямаш Игәнәй «Сәфәр чыгам» җыентыгына тупланган шигырьләрендә үзәк урынны тормышыбыз, яшәү мәгънәсе турындагы уйланулар алып тора. Күп бизәкле, мавыктыргыч шигъри образлар ярдәмендә укучы биредә кояшлы һәм бәхетле киләчәк белән очраша, тарихи үткәннәргә сәяхәт итә.

Язучы Ямаш Игәнәйнең – «Игелеккә төбәк» (1987), «Мин этигә охшаган» (1990) шигырьләр җыентыклар нәшер ителә. публицистик жанрда язылган «Бәддога» (1994) дигән китабы басылып чыга. Ул 1990-1991 елларның беренче яртысында «Чулман-Идел» (хәзерге көндә «Шәһри Чаллы») газетасында, 1991 елның икенче яртысында гомеренең соңгы көненә кадәр «Аргамак» журналында бүлек мөхәррире вазифасын башкара. 1992 елда Ямаш Игәнәй «Керәшен сүзе» гәзитенә нигез сала һәм аның беренче мөхәррире дә була. 1996 елда балалар өчен шигырьләр язуын дәвам итә һәм «Аргамак» журналында «Ике койрыклы төлке» шигырьләренең циклын бастыра. Шул ук журналда 1998 елны, әлеге тематиканы дәвам итеп, аның истәлегенә багышлап – «Песи нигә тирләми?» дигән балалар өчен шигырьләр җыелмасы басылып чыга. 1997 елда Ямаш Игәнәйгә «Һай бу адәмнәрнең кыйланмышы» исемле цикл өчен Саҗидә Сөләйманова исемендәге бүләк тапшырыла.

Кызганычка каршы ул безнең арадан бик иртә китә.

ӘДӘБИЯТ:

1. Әдәби Чаллы: / [төз.: Р.Хәмидуллина, Ә.Ситдыйкова]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2014. – Б. 171-173.
2. Игәнәй, Я. Сәфәр чыгам: шигырьләр / Я. Игәнәй, – Казан.: Татар. кит. нәшр., 1981. – 127 б.
3. Шәрипов, Ә. Нурлар өләшә шагыйрь / Ә. Шәрипов // Идел. – 1983. – №15. – Б. 87-89.

Эльвина ЗАКИРОВА,
Чаллы шәһәренең муниципаль
гомуми белем бирү учреждениесе
«27 нче гомуми белем бирү мәктәбе»
10 нчы сыйныф укучысы.
Җитәкчесе Миннегалиева Л. С.

РАЗИЛ ВӘЛИЕВ – ҖЫРЧЫ ШАГЫЙРЬ

Разил Исмәгыйль улы Вәлиев 1947 елның 4 гыйнварында Татарстанның Тәбән Кама районы Ташлык авылында дөньяга килә. Башлангыч белемне туган авылында алганнан соң, Шәңгәлчек, Түбән Каманың беренче мәктәпләрендә укый.

Разил Вәлиев кечкенәдән үк әдәбиятка гашыйк кеше. Башлангыч мәктәптә укыганда ук шигырьләр, хикәяләр иҗат итә. Үзенең иң беренче иҗат мәктәбе дип Чаллы район газетасы каршында эшләүче әдәби түгәрәккә йөргән елларын саный. Ул 1960-1965 елларда бу түгәрәктә чыныгу узган Мөдәррис Әгъләмов, Хәниф Хөснуллиннар белән аралашып, бер шигъри казанда кайнап яши.

Р.Вәлиев мәктәпне тәмамлагач Казан дәүләт университетының журналистика бүлегенә укырга кирә. Ләкин күңеле каядыр талпына, нindидер яңалык эзли. Һәм ул икенче курста укып йөргән җиреннән университетны ташлый да, Мәскәүнең Максим Горький исемендәге Әдәбият институтына яңадан беренче курска бара.

Разил Вәлиевнең иҗаты Чаллы белән дә бәйләнгән. Чаллыда Язучылар оешмасы ачылгач, ул Э.Касыймовтан соң аның җитәкчесе итеп билгеләнә, һәм 1981-1984 елларда җитәкчелек итә.

Разил Вәлиевне бүген дә Чаллының әдәбият сөючеләре сагынып искә алалар. Ул эшләгән дүрт ел эчендә Чаллы Язучылар оешмасы ныклап аякка баса, монда яшәүче әдипләрнең дистәләгән китабы дөнья күрә, шәһәрдә һәм тирә-яктагы авылларда атна саен гөрләтеп әдәби кичәләр үткәрелә, ил күләмендә иҗади бәйгеләр, форумнар уздырыла. Чаллыда Разил җәмәгать эшлеклесе буларак та таныла. Монда эшләгәндә аны СССР Язучылар союзы идарәсенә әгъза итеп сайлыйлар, ә Чаллы сайлаучылары аңа шәһәр Советы депутаты мандатын ышанып тапшыралар.

Әдәбият институтында Разил Вәлиевнең киләчәк иҗатына юнәлеш бирүче кешеләрнең берсе атаклы шагыйрь Лев Ошанин була. Бөтен дөньяга танылган җырлар авторы белән биш ел буена аралашып иҗади бәйләнештә яшәү эзсез калмый. Разил Вәлиев үзе дә җырлар яза башлый.

Җыр аның кечкенәдән үк күңеленә кереп калган. Мәктәптә укыганда ул концертлар куеп йөри. Туганнары да җырлы-моңлы кешеләр, үзе дә гармун тартырга өйрәнә. Мәктәптә хорга йөри. Әнисенең үзе чыгарган бәетләрен тыңлап үсә Разил. Ләкин җыр иҗат итү мәсьәләсендә иң зур сабакны Илһам Шакиров бирде дип саный шагыйрь. Бу турыда ул үзенең истәлекләрендә дә әйтә: «Бер алманы бишкә бүләек» җырында «кар аклыгы гөлгә күчкән» диган юл бар иде. И.Шакиров бу шигырьне бик яраткан, тик бер юлының бик үк дөрес түгел, җырлаганда «караклыгы гөлгә күчкән» булып ишетелә» дигәч, «кыш аклыгы гөлгә күчкән" дип үзгәрттек. Иҗекләр, сүзләр яңгырашында бөтенләй көтелмәгән мәгънә бирә торган очраклар була икән. Илһам абый шулардан арынырга өйрәтте».

Атаклы җырчыбыз белән танышканнан соң, аның киңәше белән «Дулкын», «Таң җыры», «Бер алманы бишкә бүләек» кебек җырлары дөньяга килгәч, Разил Вәлиев җыр дөньясына кереп чума. Бу хакта ул үзенең әбисенә багышлап язган «Дисбе» шигырендә дә әйтеп үтә:

Иген чәчмим, әби, ачуланма,
Бер «җилкуар» шунда, җыр язам.
Ә җыр язу шулкадәрле авыр,
Җибәрми ул, алса бугаздан.

Р.Вәлиев җитди эчтәлекле, тормыш фәлсәфәсенә кагылышлы уй-фикерләр белән сугарылган романтик рухлы лирик поэзия тарафдары. Аның традицион халык җырлары рухында язылган бик күп шигырьләре музыкага салынган. Р.Вәлиев халык язмышы өчен янып яшәүче фидакарь язучы. Туган як, туган җир темасы да аның иҗатында кызыл җеп булып сузылган. («Бәхетем башкаласы», «Бер алманы бишкә бүләек», «Сөембикә» h.б.). Ә лирик мәхәббәт җырларында Р.Вәлиев кеше күңеленең иң саф, иң изге хисләрен тирән кичерешләр аша халыкчан моң белән үрелдереп бирә. Саф мәхәббәт, тугрылык, дуслык – аның мәхәббәт җырларының төп идеалы. («Зинһар өчен кермә төшләремә», «Таң җыры», h.б.).

Ничә еллар буена яратып җырлана торган «Ядкарь» җырының язылу тарихы бик кызыклы. Казанда һәр атнаны әдәбият белән кызыксынган яшьләр «Ядкарь» Актерлар йортына җыелып шигырьләр укып, җырлар җырлый торган булалар. Алар арасында Разил Вәлиев та була. Ә беркөнне Разилгә шушы клубның гимны булырдай бер җыр тексты язарга тәкъдим итәләр. Һәм ул тиз арада шигырь язып композитор Фасил Әхмәтовка бирә. Шулай итеп бер атна эчендә «Ядкарь» җыры туа.

«Бүгенге көндә халык күңеленә барып җитим дисәң, иң үтемле жанр – җыр. Җырны машинада да, ашап утырганда да тыңлап була» – дип яза шагыйрь үзенең истәлекләрендә. Чыннан да, Р.Вәлиевның җырлары үзенең тирән эчтәлеге, моңга бай булуы белән халык күңеленә үтеп керә. Яшәргә көч, тәрбия бирә. Р.Вәлиев җырлары туң йөрәклеләрне дә уятып, күзләреннән яшь чыгара.

Язучы, Татарстанның М.Җәлил исемендәге премиясе лауреаты Рафаэль Мостафинның сүзләре белән әйтсәк: «Р.Вәлиев җырлары чишмә кебек иркен һәм талгын агышлы. Әйтерсең, алар каләм белән ак кәгазьгә язылмаган, ә йөрәктән саркып чыккан да, күңелләрдән-күңелләргә күчеп, һәркемне үз моңы белән моңландырып йөри. Тынгысыз күңелле, сизгер йөрәкле, олы җанлы шагыйрь генә халык күңеленә барып җитәрлек шундый җырлар иҗат итә ала».

Разил Вәлиев – күпкырлы талант иясе.Ул нинди генә жанрда иҗат итсә дә, һәрберсе югары дәрәҗәдә бәяләнә. Җырлары бүген дә популяр, радио-телевидениедән яңгырап торалар. Р. Вәлиевкә 1982 елда «Яшисе килә» повесте һәм популяр җырлары өчен М. Җәлил исемендәге Республика бүләге, 2007 елда проза әсәрләре җыентыгы һәм 200 ләп җыр кергән «Ядкарь» җырлары китабы өчен Г. Тукай исемендәге Дәүләт бүләге тапшырылды.

ӘДӘБИЯТ:

1. Журналның шагыйрь Разил Вәлиев иҗатына багышланган махсус саны // Мәйдан. – 2005. – №6.
2. Вәлиев, Р. Ядкарь: шигырьләр, җырлар / Р. Вәлиев. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1987.

Илсияр ГАНЕЕВА,
Яр Чаллы үзәкләштерелгән китапханәләр системасының туган якны өйрәнү бүлеге китапханәчесе

АЙДАР ХӘЛИМ ИҖАТЫНДА СУГЫШ ТЕМАСЫ

Татар әдәбиятында сугыш темасын чагылдырган әсәрләр бик күп. Сугыш елларындагы ачлык, ялангачлык, сугыш кырларында ятып калган корбаннар, фашистлар тоткынлыгында хурлыклы һәм мәсхәрәле үлемен көткән әсирләр язмышы һәркемне уйланырга мәҗбүр итә. Сугыш темасы чагылган әсәрләрнең күбесе авыл халкы тормышын сурәтләүгә багышланган. Ул елларда кешеләр генә түгел, табигать тә зур югалтуларга дучар булган: урманнар янган, кырлар, таулар теткәләнеп беткән.

Бөек Ватан сугышы, бигрәк тә, проза һәм поэзиядә актив сурәтләнә. Сугыш афәтен кеше күңеленә тирән үтеп керерлек итеп сурәтләп бирү язучы Айдар Хәлимнең иҗатында да зур урын алып тора. Аның гаҗәеп бай рухи дөньясы укучыларны сокландырмый калмыйдыр.

Айдар Хәлимнең сугыш темасына мөрәҗәгать итүе кисәк кенә булмаган. Ул турыдан-туры фронтлардагы сугыш операцияләре турында язмаса да, сугыш темасы аның өчен һич кенә дә яңа түгел. Киресенчә, аның беренче шигырьләре, аеруча чәчмә әсәрләре, башыннан азагына кадәр сугыш ялкыны белән көйдерелгәннәр. Сугышның кайнар тыны Айдар Хәлимнең иҗатының җелеге аша үтә. Ул – сугыш баласы. Моның белән бар нәрсә әйтелгән. Ул туган таңда әтисе фронтка киткән. Өч ай тулганда әнисе аны Абдуллино станциясында фронтка китәргә җыенган эшелонга алып чыгып, әтисенә күрсәтә. Бу аларның беренче һәм соңгы кат очрашуы булган. Паровозның кайнар пар атомнары эчендә очрашу аның сабыйлык аңында мәңгелеккә сугыш ядкяре, сугыш хәтере белән сугарылган. Укучы белә, аның барлык сюжетлары ниндидер тамыр җебе белән барыбер сугышка барып төртелә.

Бөек Ватан сугышы бездән ераклашкан саен, аның кешелек җәмгыятен фашизм афәтеннән коткарудагы әһәмияте арта бара. Сугышның кырыс шартлары гади сугышчыдан алып маршалга кадәр һәркемне кыюлыкта гына түгел, бәлки гаделлектә, хакыйкатьнең йөзенә туры карый алуда да сынады. Берәүләр, аны намус белән үтеп, иле, халкы, үзе каршында батырлык һәм матурлык үрнәге булып танылса, икенчеләр, күбрәк үз мәнфәгатен кайгыртып рухи түбәнлеккә төште. Айдар Халимнең яңа китабы «Татар солдаты» әнә шул турыда. Әлеге роман Рейхстаг гөмбәзенә иң беренчеләрдән булып Җиңү Байрагы кадаган каһарман милләттәшебез Гази Заһитовның тормышын һәм данлы сугышчан юлын сүрәтләүгә багышлаган.

Иҗатында сугыш темасын ачканда да А. Халим «яраткан аты» публицистиканы бөтенләйгә ташлый алмый. Ташлый алмый гына түгел, ул аны еракка атып тидерә торган корал итеп куллана. Ул аны прозасының үтемлелеген көчәйтүгә, сүрәтләнгән вакыйгалар эчендә укучының җанын фактлар белән тетрәндерүгә җигә. Гази Заһитов һәм дусларының сугышчан юлы А. Хәлимнең күптөрле публицистик һәм фәлсәфи уйланулары караш – мөнәсәбәте белән кушылып бара. Автор һәрдаим сугышның ил – халык йөрәгендәге канлы яра булуын, аның миллионнарча кешененең гомерен алып китүен искәртеп бара. Кеше гомере берни белән үлчәнми торган кыйммәт булса да, төрле дәрәҗәдәге командирларның моңа игътибар итмәве, теге яисә бу сугышчан бурычның кирәкмәгән корбаннар хисабына яулануы турында җитди уйлана ул. Публицистик кайнарлык белән язылган юлларда кеше шәхесенең гаять түбән бәяләнүе, шундый ук мөнәсәбәтнең аерым милләтләргә карата булуы ачыла.

Ватан әдәбиятында «Бөек Ватан сугышы» дип исемләнгән сугышның нинди сугыш булуын ачыклау кирәк, дип белдерә автор. Мондый сугышның дөньяны империалистик бүлүдә Сталин, Гитлер кебек авантюристлар өчен бары тик бер спектакль булып хезмәт итүен сызык өстенә ала. Бу Ватан… безнең Ватанмы? Нәрсә ул Ватан? Бу сораулар татар матур әдәбиятында яңа герой концепциясе белән бергә яңа тарихи концепциясен дә алып килә.

Автор шәхес гармониясе – аның Ватанга булган мөнәсәбәте белән билгеләнәчәк, дигән идея үткәрә. Ватаннан Ватанны эзләп табу татар милләтенең гомуммилли һәм гомумкешелек мәгънәсенә әвереләчәк..

Язучының «Җиңелмәс ул чечен» китабы документаль материаллар нигезендә каһарман чечен халкының үз мөстәкыйльлеге өчен хәрби техниканың иң соңгы казанышлары белән коралланган «явызлык империясе»нең миллионлы армиясенә каршы бердәм рәвештә көрәшкә күтәрелүен, аны сугышта җиңеп чыгуын бөтен фаҗигале күренешләре белән күз алдына китереп бастыра. «Империяне үтерергә!» китабында да чечен халкының йөз илле елга сузылган азатлык көрәшенең күп кенә аспектлары яктыртыла.

Айдар Халимнең билгеле шәхесләр турында фикерләре, аларның сугыш мәсьәләләренә булган карашлары бөртерле генә кабул ителми. Әммә ул бу мәсьәләләрдә дә үз стилендә, үз юлында тугры булып кала. Ул укучыны битарафлыктан арынырга, үз хокукыңны, халкың хокукларын яклап көрәшергә чакыра.

Әлеге язмамны мин Айдар Хәлимнең үз сүзләре белән тәмамлыйсым килә: «Сугышның һәм тынычлыкның чырайлары төрле. Аларны бутамаска иде. Сугышның чырае – үлем, аның җанвари ыржаюы куркыныч. Ул йота гына белә. Ул безнең мәхәббәтебезнең гөлсәр вазасын челпәрәмә китерде. Ә безнең җиңүебез алып килгән тынычлыкның йөзе икенче – ул елмаю, тормыш һәм чәчкә аткан гөл. Һәм шул челпәрәмә китерелгән гөлсәрнең яңадан ябыштырылган вазасы. Сугыштан калган сагыш савыты. Яралы эзләрне саклаган савыты. Сугыш – үтерә. Тынычлык – тудыра, үстерә. Менә ни өчен без корбаннарны онытмаска тиешбез. Кайчандыр атаклы совет шагыйрәсе Ольга Берггольц «Беркем дә, бернәрсә дә онытылмады» дигән канатлы гыйбарә ычкындырган иде. Шулай булырга тиеш иде дә бит. Әмма, нишлисең, онытабыз. Күп нәрсәне оныттык та инде. Без сугыш чыраеннан кешелеклелек таләп итә алмасак та, тынычлык чыраеннан моны таләп итәргә бурычлыбыз» дип әйтә ул.

Әйе, әдәбиятыбызда сугыш темасына багышланган әсәрләр бүген дә туып тора. Чөнки теләсә нинди сугыш кешенең табигатенә каршы: анда кан коела, анда кеше гомере өзелә.

Без, сугыш афәтен, аның бөтен фаҗигасен язучыларыбыз, шагыйрьләребез язган әсәрләр аша, бабаларыбыз сөйләгәнне тыңлап кына күз алдына китерәбез. Әмма теләгебез бер: Бөек Ватан сугышы, Әфган, Чечня сугышлары кебек сугышлар безнең тарихта иң соңгы сугышлар булсын иде.

ӘДӘБИЯТ:

1. Шагыйрь, әдип, милләт хадиме // Казан утлары. – 2002. – №1. – Б. 82-83.
2. Юныс, М. Бәхетле мескенлек / М. Юныс // Казан утлары. – 2000. – №2. – Б. 167-172.
3. Вәли-Барҗылы, М. Әдәбият дөньясы / М. Вәли-Барҗылы // Ватаным Татарстан. – 2000. – 3 нояб.
4. Бәйрәмова, Ф. Ак һәм кара көрәше / Ф. Бәйрәмова // Казан утлары. – 2001. – №12. – Б. 119-128.
5. Сафин, Ф. Гыйбрәт алыйм дисәң / Ф. Сафин // Казан утлары. – 2002. – №9. – Б. 31-140.
6. Шәрәфиев, Р. Безме могҗизалар көтмәдек? / Р. Шәрәфиев // Мәдәни җомга. – 2000. – 12 май.
7. Әхмәтҗанов, М. Милләт каһарманы / М. Әхмәтҗанов // Мирас. – 2000. – №10. – Б. 54-62.
8. Рахмани, Р. Бара шагыйрь төпкә җигелеп / Р. Рахмани // Идел. – 2002. – №5. – Б. 60-65.
9. Фәтхерахманов, Р. Йөрәкнең җеназасы / Р. Фәтхерахманов // Казан утлары. – 2003. – №11. – Б. 132-138.
10. Рахман, Р. Айдар Хәлим белә кая барганны / Р. Рахмани // Мәгърифәт. – 2008. – 8 март.

Эльвира ХӘЙРЕТДИНОВА,
Чаллы шәһәренең
муниципаль гомуми белем бирү учреждениесе
«10нчы гомуми белем бирү мәктәбе»
татар теле һәм әдәбияты укытучысы

ФАКИЛ САФИН ИҖАТЫНДА АВЫЛ ТЕМАСЫ

Бүгенге көндә милләт буларак исән булуыбызның, туган телебезне саклап кала алуыбызның һәм башка бик күп яхшы сыйфатларыбызның да нигезендә авыл һәм аның әхлагы ята.

Соңгы чорда язылган әсәрләрдә язучылар милли көнкүрешебезнең нигезе булган авылның әхлакый һәм физик яктан югалуга таба баруын күрсәттеләр. Бу фикер Ә. Еникинең 1969 елда язылган «Әйтелмәгән васыять» әсәрендә үк ачык күренә. Авыл турында А. Гыйләҗев, Г. Ахунов, М. Мәһдиев һәм башка бик күп әдипләребез язды.

Яраткан әдипләребезнең берсе – Факил Сафин да әсәрләренә җирлек итеп авылны ала. Аның иҗаты 90 нчы елларда киң

җәмәгатьчелектә танылды. Шигърияттә һәм прозада җәмгыятебезне борчыган проблемаларны колачлап, укучыларның үзенә җәлеп итә алды ул.

Ф. Сафин татар авылларының язмышы турында «Кеше итсен безне бу тылсым» мәкаләсендә дә бик борчылып яза: «Бүгенге көндә бөтен Рәсәй буйлап сибелгән татар авылларының язмышы хакында уйлыйм да, йөрәк сулкылдап куя – авыллар бетсә, татар халкының тамыры корыячак, теле бетәчәк. Татарны халык буларак Татарстандагы милләттәшләребез генә саклап кала алмаячак» [6:20].

Аның «Гөлҗиһан» повесте авыл тормышы турында. Тормышчан образларга бай булган повесть хәзерге татар прозасының бер казанышы булып тора.

Әсәрнең үзәгендә – сугыштан соң авылда авыр тормыш кичергән, әмма рухи яктан көчле, сынмаган, сыгылмаган татар хатыны язмышы. Әсәрнең төп герое – Гөлҗиһан. Язучы кеше күңеленең матурлыгын, катлаулы вакыйгалар аша түгел, гади, тормышчан хәлләр аша ача. Ф. Сафин боларны Гөлҗиһан образы аша тагын да ачыграк, тагын да фаҗигалерәк яктырта. Ап-ачык итеп күрсәтеп, борчылып, татар авылына ниләр янаганын тасвирлый ул.

Гөлҗиһанның уңганлыгын, гадилеген, шаянлыгын сурәтләү белән бергә, язучы аны чолгап алган тискәре күренешләрне дә онытмый. Бу әсәрендә автор гади татар авылындагы әдәп, әхлак, гаилә проблемаларын да күтәрә. Гөлҗиһан кешеләрне, тормышны ярата, ярдәмчел, игътибарлы кеше ул.

Шәһәр алып килгән рухи ярлылыктан ерак булган ихлас, беркатлы, эшчән, тырыш, саф авыл хатыны үз эшен яхшы башкара. Шуңа күрә ул күңелдә ихтирам хисе генә уята.

«Берни белән дә башкалардан аерылып тормаган бу татар хатыны, нәкъ менә Татар хатыны, тормыш итәргә гаҗәп тә үҗәт, нинди генә югалтуларга да карамастан, ул яшәргә тырыша, үзеннән соң тамырлар калдырырга тели. Аңа яшәү көче, диннән килгән Коръәни сабырлык хас. Аларны саклап килгән көч тә шул дини тәрбиядер әле, мөгаен. Татар хатыны образы, шуның белән ул татар әдәбиятындагы Аналар образы галереясын тутырып тора», – дип яза Н. Гамбәр гади авыл хатыны турында [2:3].

Гөлҗиһанның хәтта исеме дә гади түгел. Җиһан гөле, дөнья гөле, ләкин каты кыраулар төшкән гөл ул.

Ниләр күрми бу Гөл: әнисен, әтисен, мәхәббәтен, ирен, абыйсын югалта; улы авыру, оныкны тәрбияләргә кирәк. Шулар өстенә әле кемнәр генә рәнҗетми аны! Шуларга карамастан, саф һәм яшәүчән булып кала Гөлҗиһан. Кайдан алырга була шундый көчне?

Язучы моңа үзе үк җавап бирә: «Көчне ул татар халкы әхлагыннан, аның гореф-гадәт, йолаларыннан, яшәү рәвешеннән, дин кануннарыннан ала. Татарның яшәүчәнлегеннән, бер сүз белән әйткәндә, Татарның татарлыгыннан!».

Үзәккә куелган герой – Гөлҗиһан – көчле рухлы, җаваплылыкны үз җилкәсенә алырга курыкмый торган хатын-кыз. Ул милли әдәбият өчен традицион, авторның уңай идеалы дәрәҗәсендә сурәтләнә. Язучы аның кызгана белү һәм гел яхшылык кына эшләү сәләтен калкытып куя.

Ф. Сафинның «Соңгы көз» повесте да авыл тормышын күп яклап колачлый. Ул 1992 елда аерым китап булып басылып чыга. Бу әсәрнең язылу тарихы, андагы прототиплар миңа бигрәк нык тәэсир итә, чөнки анда минем туган авылымда барган хәлләр, авылым кешеләре тормышы һәм язмышы аша хәзерге авыл әхлагы күрсәтелгән. Әсәр бер кешене дә битараф калдырмаган. Билгеле бер дәрәҗәдә тәрбия китабы ролен дә үтәгән ул авылдашларым өчен. Кемнәрдер аннан үзен таныса, кайберәүләргә авылдашлары алдында кызарырга да туры килгән. Бүген дә авыл халкының игътибар үзәгендә бу әсәр. Анда сурәтләнгән образларның күбесе безгә, яшь буынга таныш булмаса да, авыл язмышын хәл итүдә, авылның киләчәгендә бу әсәр зур роль уйный. Бирелә рәис тирәсенә укмашкан куштан белгечләр дә, райондагы һәм Казандагы элек сабакташ булган җитәкчеләр дә бар. Шулай ук гомер юлларын әле яңа гына башлаган яшүсмерләр дә һәм алар арасында Рәхилә дә. Бирелә колхоз рәисенең шома ерткычларына каршы торырга тырышкан, баш бирмәскә теләгән яшь мәктәп директоры да… Ә мәктәп директорының прототибы – Ф. Сафин үзе. Бүген дә сагынып искә ала авыл халкы гаделсезлеккә, деспотизмга, имансызлыкка, кешесезлеккә каршы чыккан кыю, үзсүзле, максатына ирешүчән мәктәп җитәкчесен. Монда икенче бер яшь түрә тарафыннан шактый гына «талкынган « кызны үзенә хатынлыкка алган авыл советы рәисе дә. Колхоз хуҗасының шәһәрдә аерым фатирда типтереп, юлдан язган үз малае да…

Автор заманча үткен мәсьәләләр күтәрә. Әсәр безнең тарафтан бик мавыгып, бирелеп укыла. Аның повестендагы геройлар тормышчан, җанлы-тере кеше сыман күз алдына киләләр. Әсәрнең сюжеты киң колачлы, аңа бик күп вакыйгалар сыйган. Төбәк сүзләре әсәр тукымасында табигый яшәү таба.

Язучының иҗади кыйбласы билгеле: ул – тормышта булган тискәре күренешләрне, бозык рухлы җитәкчеләрнең әшәкелеген дөнья күзенә күрсәтеп фаш итү, дөньяны андый күренешләрдән арындыру. Тимерхан Заманов – эшлекле, гаяр, хуҗалыкны алып

бара белә торган, кешеләрне эшләтеп, үзенә «каймагын» җыя белә торган җитәкче. Әмма романның үзәгенә ул куелмаган. Бередә шул сыйфатлары белән янәшә «азгынлык» куелган. Шул азгынлык корбаннары аша кеше таптау, шәхесне изү күрсәтелә.

Бу образ белән танышкач, ничәмә еллар буе бөтен ил халкы күз текәп торган колхоз, район, өлкә һәи ил җитәкчеләре күз алдына килә. Тимерхан әнә шул бөтен түрәләрнең бер җыелма образы буларак укучы хөкеменә чыгарылгандыр, мөгаен.

«Соңгы көз « үзгәртеп корулар алды елларындагы авыл тормышын сурәтли, совет хакимиятенең торгынлык, кризис атмосферасын тергезә. Язучы шул торгынлыктан чыгу юлы юклыгын искәртә, моның сәбәпләрен әлеге системаның нигезенә салынган кануннарның дөрес булмавы белән дәлилли.

Ф. Сафин «Биек тауның башларында» романында да бүгенге авыл тормышын сурәтли, электән килгән матурлыкның – кеше күңеле, әхлагы, холыгы, тәрбиясе гүзәллегенең, кешеләрнең көнкүрешендәге тәртипнең, үзара мөнәсәбәтләр чисталыгының, традицияләр, йолалар, гадәтләрнең югалмаганлыгын күрсәтә.

Язучы үзе: «Бу турыдан-туры халык өстенә ишелеп төшкән фаҗига гына түгел, ә Рәсәйдәге милләтара сәясәтнең ни дәрәҗәдә гарипләндерелгән булуы хакында. Һәм шул сәясәт аерым бер милләткә генә, бу очракта Рәсәйнең чечен халкына каршы алып барган сугышның кайтавазы гына түгел, ул башка милләтләргә дә йогынты ясый... Минем исә шушы сәясәтнең гап-гади татар гаиләсенә тәэсирен күрсәтәсем килде», – ди.

Романда егерменче йөзнең 90 нчы елларында халкыбыз җаны аша үткән гыйбрәтле хәлләр сурәтләнә. Әсәр җиңел укыла, бер утыруда укып чыгарга мөмкин. Әдип милли хисләрне, намусын саклаган, йөрәгендә олы мәхәббәт йөрткән геройларны үзәккә куя.

Шәфкать – гадел, тырыш һәм намуслы егет. Ватанга хезмәт итү, илгә тугрылыклы булу – аның өчен изге нәрсә. Ул Ватан белән намус төшенчәсен янәшә куярга өйрәнгән, тәрбияле, шәфкатле. Аның мондый сыйфатын исеме үк әйтеп тора. «Башка исем куйсалар, мин булмас идем», – ди ул үзе. Ләкин Шәфкать тормыш авырлыкларын, яшәү белән көрәшне ничек алып барырга кирәклеген аңлап җиткерми.

Ф. Сафинның әсәрләрендә вакыйгалар тормышның үзеннән алынган. Язучы иҗатының әхлакый кыйммәте зур. Ул халкыбызны дөрес яшәргә, әхлак кагыйдәләренә өйрәтә. Үзе дә авылдан чыккан язучы буларак, Ф. Сафинга авылның һәр сулышы, яшәеше, кешеләре, тарихы, гореф-гадәтләре – һәммәсе таныш. Шуңа күрә дә ул татар халкының яшәешен, тормышын авыл кешеләре аша сурәтли.

Бер сагышка мең шатлыгын бирер,
Туган җирем – назлы бишегем.
Монда туып, монда үскәнгәдер
Җыр дөньясы ачты ишеген, –

дип, туган җирен олылаган шагыйрь Ф. Сафин – бүген татар халкының яраткан әдибе.

Ф. Сафин бүгенге татар әдәбиятының абруйлы һәм әйдәп баручы прозаигы булып танылды. Күптән түгел генә басылып чыккан «Саташып аткан таң « роман-трилогиясе дә моны ачык раслый. Ул – татар прозасының иң зур осталары традицияләрен уңышлы дәвам иттерүче сирәк авторларның берсе.

ӘДӘБИЯТ:

11. Вәлиев, М. Яңа исемнәр, яңа әсәрләр / М. Вәлиев // Казан утлары. – 1994. – №1.
12. Гамбәр, Н. Талантлы син, Кеше туганым / Н. Гамбәр // «Саташып аткан таң» китабына кереш мәкалә. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2003.
13. Сафин, Ф. Гөлҗиһан / Ф. Сафин. – Казан: Татар. кит. нәшр.,1998.
14. Сафин, Ф. Саташып аткан таң: Роман-трилогия. / Ф. Сафин. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2003.
15. Сафин, Ф. Соңгы көз / Ф. Сафин. – Чаллы: «КамАЗ» кит. нәшр., 1992.
16. Сафин, Ф. Шигъри балкыш / Ф. Сафин // Мәйдан. – 2008. – №12.

Фәния СӘМИГУЛЛИНА,
Яр Чаллы үзәкләштерелгән китапханәләр системасының
23 нче санлы китапханә мөдире

«ХИКМӘТЛЕ ДӨНЬЯ» ИЛЧЕСЕ
(Заһирә Гомәрова шигъриятенә күзәтү)

Шигърият кеше күңелендә аерым һәм үзенчәлекле урын алып тора. Әле генә сөйләшә башлаган сабыйга без аның яраткан уенчыклары турында кыска гына юллы шигырьләр өйрәтәбез, аның сөйләм телен шомартабыз, шигырь юлларына салынган бишек жырларыбызны жырлыйбыз. Шулай итеп шигърият безне балачактан ук үзенең серле дөньясына бөтереп алып кереп китә. Ә ул серле дөнья белән бала арасында арадашчы булып язучы – шагыйрь тора. Матур итеп рифмага салынган, юмор белән язылган, сине борчыган сорауларга кыска итеп, тиз генә җавап бирүче шигырьләрне укуы нинди рәхәт!

«Юк, күңеле тупасланганнар, һәрнәрсәдә ачыш ясап, кызык табып яшәмәгәннәр бик теләсә дә сабыйлар өчен иҗат итә алмаячак. Моның өчен Заһирә ханым кебек гомер буе сабый булып калырга кирәк», – дип язган язучы Рәшит Бәшәр балалар өчен иҗат ителгән 16 проза һәм шигырь китаплары авторы Заһирә Гомәрова иҗатына сокланып.

Заһирә апа 1985-2002 елларда Чаллы шәһәрендә яшәп иҗат итте. 1995 елдан Татарстан Язучылар берлеге әгъзасы булды. Аның шигырьләре ихласлыгы, җылылыгы белән балалар күңелендә тиз истә кала. Гади, шаян сүзләр белән, ул, балаларның үз телендә, табигатьнең матурлыгын, серләрен аңлата, туган якка мәхәббәт, дуслык-туганлык сыйфатлары тәрбияли.

Кимемәс матурлык,
Артыр ул кабаттан –
Илеңне, җиреңне,
Хезмәтне яратсаң –

дип яза шагыйрә үзенең «Ул синең иркеңдә» дигән шигырендә.

Кем ничектер, мин үзем берәр язучының иҗат җимеше белән танышсам, аның талантының «чишмә башы» белән дә кызыксынам. Шагыйрәнең тормышын һәм иҗатын өйрәнүдә миңа Яр Чаллы шәһәре үзәкләштерелгән китапханәләр челтәренең М. Җәлил исемендәге шәһәр үзәк китапханәсе бастырып чыгарган «Чаллы язучылары» сериясеннән Заһирә Гомәрова турында библиографик күрсәткеч булышты. Күрсәткечнең «Кушымта» өлешендә язучының төрле елларда татар матбугаты битләрендә басылган һәм шәхси архивында сакланган кайбер фотосурәтләре бирелгән.

Заһирә апаның тормыш юлы белән танышкач аның күпкырлы шәхес булганы беленә: талантлы укытучы, балалар шагыйрәсе, хикәяләр язу остасы, шахматчы, мандолиначы, музыкант, оста оештыручы һ.б. Ә «чишмә башына» килгәндә. Заһирә Әбүбәкер кызы Гомәрованың 1930 елның 12 апрелендә Татарстан Республикасы Арча районы Чөмә-Елга авылында туа. Аның шигырьләр белән мавыгуы алтынчы сыйныфта укыганда башлана. Ул үзенең шигырьләрен, кәгазь булмау сәбәпле, иске китап битләренә яза. Бик тә тыйнак булу аркасында аларны бер кешегә дә күрсәтми, укымый.

Әле мәктәпне тәмамлап, Арча педагогия училищесында белем ала, 1948 елда Масра авылында укытучы булып хезмәт юлын башлый. Аннан Саба районы (ул чорда Чуриле районы) Эзмә авыл

мәктәбенә эшкә урнашкач кына, ул Саба район газетасына үзенең шигырьләрен юллый. Шагыйрәнең беренче шигырьләр китабы «Яшьлек таңы» (1964) дип атала. Аның чәчәкле, баллы җәйләр, алтын яфраклы көзләр, «Карлы – бозлы» карбызлар, «Борын очы сипкелле» песиләр, «Кар иләген селкеткән» кышлар, «Оялудан кызарган помидорлар» тасвирланган шигырьләре укучылар күңеленә бик хуш килә. Китапханә эшләү дәверендә, татар балалары һәм аларның әти-әниләре арасында: «Шәһәребездә яшәп иҗат иткән нинди әдипләрне беләсез» – дигән темага сорау-опрос уздырды. Җавaплардан күрергәнчә күп кенә балалар һәм әти – әниләр башка язучылар белән бергә Заһирә апа Гомәрованы да атадылар. Димәк шагыйрәнең үз укучылары бар. Ә аның китапханә фондында сакланган ике «Бабай балы» һәм «Хикмәтле дөнья» китабы иң күп укылган, китаплар исемлегендә булды.

Шагыйрәнең «Хикмәтле дөнья» дигән китабына кырык еллык иҗат тормышында язылган һәм моңа кадәр дистәдән артык китапларда дөнья күргән шигырьләре тупланган. Китапның аталышы нәрсәне аңлата, «Хикмәтле дөнья» нидән тора соң?

Кердем мин серле дөньяга,
Һәр тарафы өр – яңа;
Атлап киттем гаҗәпләнеп,
Юллардан, сукмаклардан…
Бу дөньяда күпме кояш,
Күпме шатлык, күпме күз яше
күреп мин хәйран калдым.
«Китап» дигән бу дөньяны
Кибеттән сатып алдым, –

дип безнең сорауга аңлатма бирә шагыйрә үзенең «Хикмәтле дөнья» шигырендә.

«Хикмәтле дөнья» китабы биш бүлектән тора. Беренче бүлек «Мин җаваплы барысы өчен» дип атала. Анда урнашкан шигырьләрдә, җир йөзенең матурлыгына сокланып, сугышлар булдырмыйча тыныч тормышларда яшик дигән тема яңгыралыш алган.

Сабый бала
Гел елмайсын,
Көлсен өчен.
Үлем тулы
Коралларны
Юк итәрбез.

Тыныч булсын,
Имин торсын
Планетабыз.

(«Мин җаваплы»)

Гел елмай, Кояшым,
Табигать куансын.
Кара төн булмасын,
Яшь гомер сулмасын...
Шат тормыш гөрләсен,
Кайгылар килмәсен, –

дип борчыла Заһирә апа үзенең «Кояшым» дигән шигырендә.

Гел эштә янарга –
чын бәхет шушында.
Янмасын беркем дә
Тик сугыш утында, –

дип тели ул.

(«Ул синең иркеңдә»)

Бу бүлеккә урнашкан шигырьләрдән башлангыч сыйныф укучылары белән Җиңү бәйрәменә шигъри монтаж әзерләргә була. Бу бүлеккә нәтиҗә ясап шуны ишеттерәсе килә: Шагыйрә үзенең иҗатында сугышка каршы теманы күтәреп чыга. Укучының игътибарын тормышның гүзәл якларына юнәлтә. «Нәниләр почмагы» дигән бүлеккә кергән шигырьләрнең нәни геройлары «Ни өчен? » дигән сорауга җавап эзлиләр. Автор балалар күзлегеннән чыгып, җылы, тапкыр сүзләр белән җавабын бирә.

Монда һәрбер шигырь героеның исеме бар. «Күлмәген юды Гөлли...” («Буем җитми»), «Алмаз йокыдан торды... » («Төш»), «Врач булды безнең Мансур, курчакларны дәвалый...» («Үзем врач»), «Кызык малай ул Хикмәт...» («Кар малай»), «Азатның ботинкалары, сүз тыңламый башлады...” («Ботинкалар”), «Иртән торгач Әлфия...” («Күз нигә тия соң ул?»), «Чыкты бакчага, нәни Кифая.. » («Чәчәкләр кая?») һ.б. Бу шигырьләрне балалар бакчасында тәрбиячеләр татар исемнәре буенча берәр чара уздырганда куллана алалар. Шигъри тәлгәшләре белән автор сабыйларны тәүфыйклы булып үсәргә, хезмәтне яратырга өнди.

«Мин мәктәпкә барам» дигән бүлектә шигырьләр башлангыч мәктәп тормышына багышланганнар.

Башлангыч мәктәбем,
Калсаң да еракта,
Син мәңге күңелдә,
Йөрәктә, йөрәктә, –

дип искә ала уку елларын.

«Класста», «Тактада ике сан», «Икеле алгач», «Рәсем ясый Марат», «Башваткыч», «Күчердем дә күчердем», «Без йөгерешкә барабыз», «Эзе кала», «Балыкта» шигырьләрендә шагыйрә балаларны мәктәп тормышы белән таныштыра, иптәшләрен, укытучыларны хөрмәт итәргә өнди. Аларны укыгач мәктәпкә барасы килә башлый, чөнки автор дәресләр, тәнәфесләр, җәйге яллар, дежур торулар, походларга барулар турында шундый мавыктыргыч итеп яза. Алай гына да түгел мсәктәпкә барып «өчкә икене» кушкач ничә буласын белмәгән Хисамга булышасы («Тактада ике сан»), Рәсимгә («Барган җирдә озак торсам») мәктәп тәртипләрен өйрәтәсе, Фәнискә («Исем бирдек») алдашу матур түгел икәнне аңлатасы килә. Бу шигырьләр «Белем бәйрәме» уздырганда куллану өчен менә дигән материал. Шагыйрә иҗатында: әхлаклы, әдәпле, тырыш булган балалар укуда да, киләчәктә дә сынатмаячаклар дигән фикер яңгырый.

Тулы гаилә ничә кешедән тора? Моны һәм нинди гаилә бәйрәмнәре уздырып булганын беләсегез килсә, китапның «Безнең гаилә» дип аталган бүлегенә мөрәҗагать итә аласыз.

Без бер өйдә сигез кеше,
Төрле яшьтә төрлебез.
Спорт ярышы булдымы,
катнаша һәрберебез, –

дип яза автор «Бер өйдә сигез кеше» шигырендә.

Бу бүлектә күп кенә шигырьләр кадерле әниләргә багышланган. Автор матур, җылы сүзләр белән әниләрнең балалар өчен иң якын кеше булуын тасвирлый. Әни юатучы да, киңәшче дә, матур курчак та алып бирүче, тәти күлмәк тә тегүче, тәмле ашлар да пешерүче. Болар «Минем әни», «Бүләк», «Доктор абый», «Әниснең әнисләре», «Иске ел кая китә?», «Иртән», «Минем бүләк» дигән шигырьләрдә аеруча чагыла. Бу бүлеккә кергән шигырьләрне Әниләр көнен, Гаилә бәйрәмен уздырганда кулланырга мөмкин. Заһирә Гомәрова үзенең иҗатында, бар нәрсә гаиләдән башлана, бабай, әби, әти, әни, абый, апалар үрнәк булган гаиләдә рухи яктан камил балалар үсәчәк дигән фикерне раслый.

Бишенче, «Табигатьне яратабыз» дигән бүлеккә тупланган шигырьләрнең темасы аталышыннан үк күренә. Автор бу шигырьләрдә балаларга «табигатьне яратыгыз» дип турыдан – туры әйтмичә генә, аның «тылсымлы җәймәләре», «мамык сыман аксыл болытлары», «данлыклы елга»лары, «ямь – яшел келәмнәре», «ак чәчәктәй вак йолдызлары» булган җәен, «баланлы, миләшле» көзен, «боз – толып»кигән елгалы, «Суык бабайлы», «Кырауҗанлы» кышын, «сыерчыклы» язын гади, балалар өчен аңлаешлы телдә сүрәтләп бирә, шул рәвешле сабыйларга табигатебезнең кабатланмас гүзәллеген күрсәтеп, алар күңелендә туган якны ярату хисе уята.

Яшәү гел дәвам итә:
Җәе, көзе, кышлары
Кайта да тагын китә.
Тагын яшәрә тугай.
Мин тугайда бер Тургай –

ди, шагыйрә «Тургай» шигырендә.

Тәрбиячеләргә, башлангыч сыйныф укытучыларына, китапханәчеләргә экологик сәгатьләр, чәчәкләр бәйрәме, ел фасыллары буенча чаралар уздырырга кирәк булса, рәхим итеп китапның шушы бүлегенә мөрәҗәгать итәргә киңәш итәр идем. Авторның бу бүлеккә кергән шигырьләре балаларны тирә – як мохитка карата күзәтүчән булырга, һәр ел фасылының матурлыгын күреп, сокланып яшәргә чакыра, табигатьне яраткан, аңа сак караган баланың күңеле һәрчак яхшыда була дигән фикерне алга куя.

Заһирә Гомәрова утыз биш ел гомерен балаларга багышлый. Ул укытучы, шуңа күрә балалар телен, алар психологиясен тирәнтен белгән шагыйрә. Заһирә Әбүбәкер кызы үзе дә өч бала үстергән ана. Аның иҗатында һәрвакыт актуаль булган әхлакый тәрбия, табигатьне саклау, дуслык – туганлык хисләре, Туган якка мәхәббәт кебек темалар чагылыш тапкан. Чаллы төбәгендә яшәп иҗат иткән язучы Заһирә Гомәрованың иҗатына һәрдаим мөрәҗәгать итегез, чөнки аның яшь буынны тәрбияләүдә роле зур.

ӘДӘБИЯТ:

1. Заһирә Гомәрова: Биобиблиографик күрсәткеч / Чаллы шәһәре. М.Җәлил исемендәге шәһәр үзәк китапханәсе / төз. Р.Г. Хәмидуллина. – Яр Чаллы: Яр Чаллы типографиясе, 2000. – 43 бит. – (Чаллы язучылары иҗаты).
2. Гомәрова, З. Хикмәтле дөнья: хикәяләр / З.Гомәрова. – Чаллы: «КАМАЗ» нәшр., 1997.

Фирдая ЗИГАНШИНА,
Яр Чаллы үзәкләштерелгән китапханәләр системасының
1 нче санлы китапханә мөдире

МАНСУР САФИН ИҖАТЫНДА ТУГАН ЯК ЧАГЫЛЫШЫ

Туган як! Туган җир! Туган туфрак! Туган төбәк! Һәрбер кеше өчен нинди газиз, тирән мәгънәле сүзләр! Нинди генә язучылар, шагыйрьләр аны зурламаганнар, күкләргә чөеп мактамаганнар. Алар һәркем йөрәгендә яши һәм вакытлар үтү белән тагын да тулылана гына бара. Һәрбер иҗат кешесе, үзенең иҗатында туган якның табигатен, дөньядагы иң изге, иң матур, күңелгә үтеп керә торган саф сүзләр белән тасвирлый. Якташ язучыбыз Мансур Сафин да үзенең иҗатында бу темага зур урын бирә. Аның бала һәм үсмер чаклары Татарстанның иң матур якларында, Мамадыш шәһәрендә уза. Урман-суларга бай табигатьле як, үсеп килүче яшь егет күңеленә лирик шагыйрь, язучы булып формалашуына нигез сала. Үзе әйткәнчә: «Мамадыш якларында үскән күңелем шагыйрь булмыйча булдыра алмады». Туган ягын өзелеп сөйгән шагыйрь М. Сафин «кече Ватаны» Мамадышка багышлап татар һәм рус телләрендә 200 дән артык шигырь иҗат итә. Аның «Туган якка мәдхия» шигыре үзе генә ни тора!

Нократ –ярга бассам, Бәйҗан тавы
Шанлы җанны бәйли үзенә:
Китә алмыйм аннан аерылыплар,
Егылып елыйм җылы эземә!

Бу күкләргә күз нурларым сеңгән,
Бу кырларга хисләр таралган.
Шушы Бәйҗан тавы күкрәгендә
Хыял канатларым яралган.

Мансур Сафинның туган якка багышланган тагын бер шигыре – ул «Мамадыш таңнары»

...И, туган як таңнары!
Бөдрә-бөдрә таллары.
Балачакның бәхет серен
Ачасы иде бары. –

автор туган ягының нечкәлекләрен шулай дип тасвирлый.

Туган җир сүрәтен тудыруда шагыйрь пейзаж лирикасына киң таяна. Лирик пейзаж үзенең буяулары, төс-төсмерләре, гүзәллеге белән шигырь юлларына үрелә, авторның кичерешләренә, әйтәсе сүз-фикерләренә нәфис бизәкләр өсти.

Әллә каян килеп, төшкә керә
Туган якның изге чишесе!
Болыннарда йоклыйсылар килә,
Әремнәрен килә иснәсе...

(«Туган ягым»)

Туган якның елгалары, күлләре, агачлары, гөлләре, кошлары – барысы да шагыйрьнең тасвирлавында «менә нинди ул безнең як!» дигән соклану тудыралар. «Мамадыш язы», «Уйчан өянкеләр», «Таң мизгеле», «Яз. Былбыллар» шигырьләрендә бу бик ачык күренәләр.

Бездәге һәр өянкенең
Болыттай ябалдашы,
Бездәге һәр чишмә-инеш
Аһири авылдашым!

(«Гыйшык сихере»)

Чишмәләр... Кемнең генә күңеленә илһам салмый да, кемгә генә канат куеп, хыялларын үстерми икән соң алар?! Шагыйрьнең бу темага багышланган шигырьләре дә бик күп.

Бәллүр чишмә моңнар сирпи
Инешләр үзәненә
Сөенечле аһәң табып
Җир-ана үзәгеннән.

Былбыллар белән ярыша,
Гөлләр белән серләшә.
–Хәерле киләсең дускай! –
Диеп, назлы эндәшә.

(«Бәллүр чишмә»)

Аның бу шигырен укыганда синең алдыңда чылтырап аккан чишмәләре белән бөтен бер дөнья ачыла. «Илһам җыры тулы бу киңлектә...» шигыренә игътибар итик:

Туган ягым! Күңел балкышыма
Синең шәфакъ моңы кушылган.
Әмма минем язмыш тынычлыгын
Вакыт дигән күчмә кош алган.

Ә менә «Туган якның әсире мин» шигырен тыңлап узыйк:

Сатып алдың мине,
Сатып алдың,
Таң алтыны – күл көмешенә,
Табигатьнең могжизалы, серле,
Миңа дигән мул өлешенә.

Сатып алдың мине, сатып алдың
Тәүге чыкның энҗеләренә,
Гәрәбәле әбиләр чуагы,
Изге чишмә – кизләүләренә.

Сатып алмасаң да, сихерләнә
Үзем бирелергә әзер мин, –
Туган якның назлы куенында
Гомер-гомергә бер әсир мин!

Шагыйрь туган ягын җаны-тәне белән яратмаса, мондый юлларны яза алыр идеме?

Туган җиргә мәдхия һәм мәхәббәт М. Сафинның махсус рәвештә аерым авылларга («Көмеш күлгә мәдхия», «Комазан чишмәсе», «Калатау җыры», «Сарбаш сагышы») багышлап язылган шигырьләренең төп мотивын тәшкил итә.

Көмеш Күл – алтын балачак,
Изге дастаннар иле!
Могҗизалы мизгелләрдән
Тукылган Вакыт җиле!
Алнурлы, Шәйхи Маннурлы
Хатирәләр төбәген,
Туганнарча мамадышлап,
Мәңге назлый йөрәгем.
Көмеш Күл, Тулбай, Комазан –
Шәҗәрә тамырлары:
Безнең якта бал – тамчылы
Фатиха яңгырлары

(«Көмеш күлгә мәдхия»)

Туган ягына мәхәббәт хисе шагыйрь шигырьләрендә үткән балачагын сагыну хисе белән дә үрелеп бара:

Балачакның агач аты
Тәүге урамнан чаба,
Тәүге ядкарьләр яңгырый
Сагыш чатында таба.
Шул яңгырның тере суын
Куш учлап эчәм әле-
Сабый чагым мизгеленә,
Дәртләнеп кучәм әле!

(«Балачакның агач аты»)

Мансур Сафинның шигырьләрен укыган саен укыйсы килә. Аның һәр шигырендә туган җиребезнең моңы, җылысы, шул җирне бизәүче хезмәт кешесенең сулышы тоела. Язмамны танылган профессиональ журналист, язучы, шагыйрь, тәрҗемәче Мансур Сафинның «Кайтырга язсын» шигыре белән тәмамлыйсы килә. Бу шигыре күңел кылларын чиртеп кенә түгел, елатып та ала.

Мамадышта хәрбер кошчык
Сандугач булып сайрый.
Мамадышта хәрбер көчек
Елмаеп, сөенеп карый.

Гөрли гөлестаннар булып,
Мамадышым – туган ягым!
Үз теләгем белән монда
Кайтырга язсын тагын...

ӘДӘБИЯТ:

1. Мгновения Вечности = Мәңгелек мизгелләре / сост. Р.Г. Хамидуллина. – Казань: Редакционно-издательский центр "Школа", 2015. – 364 с.
2. Мансур Сафин: Биобиблиографик күрсәткеч // төз. Р.Г. Хәмидуллина. – Яр Чаллы: Яр Чаллы типографиясе, 2007. – 144 б. – (Чаллы язучылары иҗаты).
3. Сафин, М. Йөрәк тамыры: шигырьләр / Мансур Сафин. –Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. – 79 б.
4. Сафин, М. Ода Мамадышу = Мамадышка мәдхия / Мансур Сафин. – Наб. Челны, 2007. – 103 с.

Резеда АСЫЛГАРАЕВА,
Яр Чаллы үзәкләштерелгән китапханәләр системасының
23 нче санлы китапханәнең бүлек мөдире

КҮПКЫРЛЫ ШӘХЕС (Шагыйрь, прозаик Мансур Сафин иҗатына күзәтү)

Тукай-Пушкин – ике изге канат
Алып менде шигъри галәмгә.
Мине дәген, тургайларга тиңләп,
Коендырды илһам, белемгә.

Минем чыгышым, сезнең барыгызга да таныш булган, Россия Язучылар бүлеге сәркатибе, Россия һәм Татарстан Язучылары берлеге әгъзасы, Россиянең журналистлар союзы әгъзәсы, отставкадагы мойор гвардии, СССР һәм Россиянең автомобиль гаскәрләре хәрби музее директоры, шагыйрь, прозаик, тәрҗемәче Мансур Габдулла улы Сафин турында. Аның дүрт дистәдән артык шигырь һәм проза җыентыклары, тәрҗемә китаплары бар.

Мансур Сафин – күпкырлы шәхес.

1. Мансур Сафин – шагыйрь.

Әлбәттә, ул беренчедән: туган телен, туган илен, туган төбәген һәм Чаллы шәһәрен яратучы киң күңелле, талантлы шагыйрь!

Татар илем – Ватаным да,
Татар илем – даным да!
Тәүге җирем – соңгы җырым,
Соңгы тамчы каным да! –

дип яза автор «Туган илем» шигырендә.

Ә менә «Мой город» шигырендә Яр Чаллы шәһәренә мәдхия җырлый:

Слушая старинные преданья –
Познаю булгарские Чаллы.
Часто вижу в розовом тумане
Город добатыевой поры.

Мансур Сафинның «Чаллы мои былинные» поэмасы, «Челнинка, Мелекеска и Шильна» шигыре дә күпләргә таныштыр.

Мансур Сафин шигырьләрендә үзе белән бергә әдәбият мәйданында булган шагыйрь һәм язучыларга дә мәдхия җырлый. Аның Эдуард Касыймов, Фаяз Дунай, Кадыйр Сибгатуллин, Михаил Гоголев, Борис Казаков, Евгений Кувайцев, Николай Алешков һәм башкаларга багышланган шигырьләре бар. Әйтергә кирәк, бу язучының киң күңелле, эчкерсез кеше булуы турында сөйли. Автор шигъриятында Сара Садыйкова, Марина Цветаева, Пушкин һәм Тукаебыз да үз урынын тапкан.

Мансур Сафинның балалар өчен чыккан китаплары да игътибарга лаек.

Кар сулары көн-төн агып,
Кайларга барып җитә?
Эрегән кар суын алып,
Гөрләвек кая китә?

Диңгезләргә китә ул, дип
Апам миңа аңлата...
Карлар ядкаре булып,
Бакчалар чәчәк ата!

Мансур абый шигырьләр белән генә чикләнеп калмый, нәниләр өчен табышмаклар да иҗат итә.

Тавышсыз, кулсыз булса да,
Күп сүзле, күп рәсемле.
Нинди тылсымлы әйбер ул?
Дускай, син беләсеңме?

(«Китап»)

Иң сөендергәне – Мансур Сафинның шигырьләре белән рус телле укучыларыбыз да таныша ала. Чөнки ул – ике телдә дә бик матур шигырьләр тудыра.

И волшебстовом поэзии хранимой,
Я потому живу в своих стихах.
На русском и татарском, мной любимых
На двух родных, священных языках.

2. Мансур Сафин – җырлар авторы

Җырлыйк әле, дускай, илһамланып
Күкрәкләрдә моңнар агылганда.
Җырлар өчен җырлар табылганда –
Чын йөрәктән бергә җырлыйк әле!

(Салават Аюлы «Дустым Мансурга»)

Мансур Сафин сүзләренә татар һәм рус телләрендә 20 дән артык җыр язылган. Аның шигырьләрен Зиннур Мөхәммәтдинов, Людмила Ткачук, Рәхим Гайсин, Рубис Зарипов, Рәсим Корбанов, Евгений Прохоров, Александр Попов, Валерий Манкушев, Евгений Кузнецов кебек композиторлар көйгә сала. «Туган ягым», «Мамадыш таңнары» җырларында автор туган ягына мәдхия җырласа, «Әбиләр чуагы”, «Әнкәй күңеле» кебек җырлары белән әниләребезне зурлый. Ә инде «Ак каеным», «Сагыш моңы», «Сыерчык бураннары» җырлары безне хисләр дөньясына алып керә. Әлбәттә, моңсыз шигырьләрдән җырлар туа алмый. Димәк, Мансур абыйның шигырьләре күңел түреннән чыккан «чын” шигырьләр! Һәм бу шигырьләр җыр булып татар телендә генә түгел, рус телендә дә яңгырый. «Школьная любовь», «Марш Камазовцев», «Песня о Челнинском комсомоле», «Как боязно сжигать мосты», «Романс о любви» – Чаллы халкы яратып җырлаган бу җырларның сүзләрен Мансур Сафин язган.

3. Мансур Сафин – тәрҗемәче

Мансур Сафин – ике телле әдип, ул татар һәм рус телләрендә иҗат итә. Шуңа күрә, тәрҗемә өлкәсендә дә актив эшли. Рус телендә ул Зыя Ярмәки, Эдуард Касыймов, Гамил Авзал, Риза Шифа, Ибраһим Салахов, Газиз Кашапов, М. Насыйбуллин, Гәрәфи Шәрәфи, Нәҗип Мәдияров, Рәшит Бәшәр, Айдар Хәлим, Заһирә Гомәрова, Нур Баян һәм башка язучыларның әсәрләрен; ә татар теленә Марина Цветаева, Николай Рубцов, Владимир Высоцкий, В. Хлебников, Борис Пастернак, Александр Блок, Анна Ахматова, Иван Бунин, Федор Тютчев, Михаил Лермонтов, Афанасий Фет кебек танылган әдипләрнең әсәрләрен тәрҗемә итә.

Бабичларга, Мусаларга тиңдер
Высоцкийның ярсу йөрәге.
Ничәмә ел, ничәмә чорлар ул
Хөрриятка безне өндәде! –

бу шигырь юллары М. Сафинның «Высоцкий истәлегенә» дип аталган багышламасыннан. Алай гына да түгел, Мансур Сафин Высоцкий исемендәге йолдыз барын искә алып, аның шигырьләре һәм көйләре барлык җиһан өчен әһәмиятле дигән фикер дә әйтә.

Күпер янган, кичү тирәнәйгән.
Юллар кысан, юлларда сөяк.
Чыгу-керү урыннары бәйдә,
Мин дә – көтүдәге бер көек...

Сукыр атлар кебек, бу дөньяның
Кысанлыгын кабат исбатлап,
Бер түгәрәк булып чаба көтү,
Сукмак-гомерен битараф атлап.

Ага рәссам кулындагы буяу,
Хәвеф яңгырына эләгеп:
Төсләр, исләр, көйләр
юк буладыр –
Кислородсыз калса тереләк.

Бу дөньяның торышларын һичбер
Дуамаллык, илһам тыялмас.
Шушы түгел микән мәңге алга
Омтылучы юллар тулы яз?

(В. Высоцкий «Мосты сгорели, углубились броды...»)

4. Мансур Сафин – тәнкыйтьче һәм публицист.

Мансур Сафин, чын мәгънәсендә, тел белгече дә әле. КДУның физика факультетында укыган вакытта ул журналистика һәм әдәбият теориясе буенча да белем ала. Борма-борма юллар аша Мансур Сафинның язмышы Чаллы педагогия институтының татар филологиясе кафедрасына мөгаллим итеп алып килә. Шул чорда Мансур Сафин профессор Т.Галиуллин җитәкчелеге астында «Татар поэзиясендә пейзаж образлары системасы» дигән темага кандидатлык дессертациясе һәм күп санлы фәнни эшләр яза. Әлбәттә, бу аның алдагы эшчәнлегендә дә нык чагыла. Мансур Сафинның газета-журналлар битләрендә урын алган йөзләп әдәби тәнкыйть мәкаләләре билгеле. Бу мәкаләләр «Литературная Россия», «Советская Татария», «Нур», «Якты юл», «Шәһри Чаллы», «Мәдәни җомга», «Мәгърифәт» газеталарында; «Аргамак», «Мәйдан», «Новый мир», «Научный Татарстан» журналларында басыла. Алар арасында Шәйхи Маннур, рәссам Эрот Зарипов, гарәп коллиграфиясе язуы остасы Нәкыйп Нәккаш, галим, әдәбиятчы профессор Леонид Арсланов һ.б шәхесләр турында язылган мәкаләләр бар. Мансур абыйның төрле өлкәдә хезмәт куючы кешеләр турында язуы, әлбәттә, аның киң эрудицияле кеше булуын ассызыклый.

5. Мансур Сафин – төбәкне өйрәнүче белгеч.

Мансур Сафинны «галим шагыйрь» дип атасак та, ялгыш булмас. Чөнки аның шигырьләре хис белән генә түгел, фактларга нигезләнеп языла. Чаллы турында язылган шигырьләр циклына игътибар итсәк тә, аерым кешеләргә багышлап язылган шигырьләрне карасак та шуны күрәбез. Ә инде «Край былинный, Мамадышский» китабы моңа дәлил булып тора. Мамадыш төбәге турындагы бу китап – «краеведческий сборник». «Челны мои былинные» китабына шигырьләр һәм поэмалар тупланса да, фәнни хезмәт итеп карарга була, минемчә. Чөнки алар күбесе фактларга нигезләнеп язылган һәм үзендә укучы өчен яңалык алып килә. Бу китапта әле Мансур Сафин 1992 елда профессор Евгений Петрович Казаков җитәкчелегендә узган археологик экспедиция нәтиҗәләрен дә бастыра. Экспедициядә язучы үзе дә катнаша.

Мансур Сафин, чын мәгънәсендә, күпкырлы шәхес, талантлы, тынгы белмәс йөрәкле, югары эрудицияле кеше. Аның үзе турында да күп җылы фикерләр әйтелгән, шигъри теләкләр язылган. Язмамны Госман Садәнең Мансур Сафинга багышлап язылган шигырь юллары белән тәмамлыйсы килә.

Мансур туганкай!
Хаклардан алгансың фатыйха –
Абынма!
Ач күзең, әйт сүзең:
Иҗади бәрәкәт алдыңда...
Билләһи! Чыгарсың
Алдынга!

ӘДӘБИЯТ:

1. Мансур Сафин: Биобиблиографик күрсәткеч / төз. Р. Г. Хәмидуллина. Чаллы, 2007.– 144 б.
2. Мгновения Вечности = Мәңгелек мизгелләре / сост. Р. Г. Хамидуллина. – Казань: Редакционно-издательский центр «Школа», 2015. – 364 с.
3. Сафин, М. Ода Мамадышу = Мамадышка мәдхия / М. Сафин. – Наб. Челны, 2007. – 103 с.
4. Сафин, М. Йөрәк тамыры: шигырьләр / М. Сафин. –Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. – 79 б.

Айсылу НИГМӘТҖАНОВА,
Чаллы шәһәренең
муниципаль гомуми белем бирү учреждениесе
«5 нче урта гомуми белем бирү мәктәбе»
8 нче сыйныф укучысы.
Җитәкчесе Галимуллина Кадрия Йосыф кызы

ТЫЙНАК МАТУРЛЫК
(Мансур Сафинның әдәбиятта тоткан урыны)

Җырлыйк әле, дускай, илһамланып
Күкрәкләрдә моңнар агылганда,
Җырлар өчен җырлар табылганда –
Чын йөрәктән бергә җырлыйк әле!

Салават Аюлы

Шагыйрь һәм тәрҗемәче Мансур Габдулла улы Сафин (әдәби тәхәллүсе – Мансур Булгари, Михаил Загорский) 1949 елның 11 маенда Кемерово өлкәсенең Анжеро-Судженск шәһәрендә шахтер гаиләсендә туа. Балачак һәм мәктәп еллары Мамадыш шәһәрендә уза.

Әтисе-Габдулла ага, Мамадыш районы Түбән Ошма авылында туган. Бөек Ватан сугышы ветераны, фронтовик. Әтисе легендар разведчик булганга күрә, М. Сафин Мамадышта ун сыйныф тәмамлагач, 1966 елда Оренбургка китеп Зенит артиллериясе училищесында хәрби белем ала һәм армия сафында офицер булып хезмәт итә башлый. Ләкин, күп тә үтми, гаилә хәлләре аркасында, әнисе Әминә апа фабрикада эшләгәндә инвалидлыкка дучар булу сәбәпле, ул армиядән китәргә мәҗбүр була. 1970 елда кыска вакытлы педагогик курслар тәмамлап, Мансур берникадәр вакыт мәктәптә физкультура укытучысы булып эшли, аннары Казан дәүләт университетына укырга керә. Студент елларында матбугатта беренче мәкаләләре, әсәрләре, татар шагыйрьләре иҗатыннан рус теленә шигъри тәрҗемәләрен күренә башлый.

1975 елда университетны тәмамлагач, М. Сафин Казанда – инженер-геофизик, Мамадышта партия райкомы инструкторы, Сергиев Посадта – рота һәм батальон командирының сәясәт буенча урынбасары, Чаллыда КамАЗ заводларында штаб башлыгы булып эшли. Берничә ел Чаллы дәүләт педагогия институтының татар филологиясе факультетында укыта. Сиксәненче-туксанынчы елларда Язучылар берлегенең Чаллы бүлегендә матур әдәбиятны пропагандалау бюросы җитәкчесе, «Аргамак» әдәби-нәфис журналының баш мөхәррир урынбасары, «Бизнес-класс» газетасының мөхәррире дә була. Ул «КамАЗ төзелеше ударнигы» дигән мактаулы исем йөртә. Хәзерге вакытта М. Сафин профессионал язучы, фәкать әдәби иҗат эше белән генә шөгыльләнә.

Әнисе Әминә апа тырыш, уңган, сабыр, тыйнак, зирәк, акыллы, җор сүзле хатын була, гаиләдә 4 бала тәрбияләп үстерәләр.

Мансур Сафин татар һәм рус телләрендә яза, тәрҗемә өлкәсендә актив эшли. Ул – ике дистәдән артык шигырь һәм проза җыентыклары, тәрҗемә китаплары авторы. Алар арасында «Мамадыш таңнары» (1992), «Хәерле иртә» (1994), «Надежда, Вера и Любовь» (1994, рус телендә) исемле лирик шигырь тупланмалары, тәрҗемә башында рус шигъриятеннән М. Цветаева һәм Н. Рубцов җыентыклары бар. Татар әдипләренең әсәрләрен рус теленә тәрҗемә итү юнәлешендә ул аеруча нәтиҗәле эшли. Көндәлек матбугат битләрендә, үз вакытында бигрәк тә «Аргамак» журналы сәхифәләрендә (русча өлешендә) аның тәрҗемәсендә Кол Шәриф, Сәйф Сараи, Мөхәммәдъяр, Габделҗәббар Кандалый, Зыя Ярмәки, Нур Баян, Гамил Афзал, Нәҗип Мадьяров, Газиз Кашапов, Габдулла Шәрәфи, Гакыйль Сәгыйрев һ.б. каләм ияләре иҗатыннан күп кенә тезмә һәм чәчмә әсәрләр, ә Эдуард Касыймов, МәгъсүмНасыйбуллин, Заһирә Гомәрева, Рәшит Бәшәр, Галимҗан Гыйльмановларның аерым китаплары басылып чыга.

Язучы газета-журналларда, күмәк җыентыкларда, махсус басмаларда дөнья күргән төбәк тарихына, археологиягә, әдәби процесска кагылышлы язмалары, әдәби тәнкыйть һәм публицистик мәкаләләре, очерклары белән дә укучыларга яхшы таныш. М. Сафин – 1997 елдан Татарстан Язучылар берлеге әгъзасы.

М. Сафинның өлкәннәр һәмбалалар өчен дә китаплары чыгып тора, аның шигырьләренә язылган җырлар яңгырый. Ул бигрәк тә яратып балалар өчен иҗат итә. «Ручеек», «Сербакчага сәяхәт» (1997) исемле китаплары Татарстан Милли китапханәсе уздыра торган «Ел китабы» бәйгеләрендә призлы урыннар яулый, 2000 елда балалар әдәбияты өлкәсендәге уңышлары өчен Ш. Маннур исемендәге әдәби бүләккә лаек була. Шулай ук аның иҗаты Э. Касыймов һәм Е. Уткин премияләре белән һәм хөкүмәт тарафыннан «Хезмәт ветераны»(«Ветеран труда»), «Гражданнар оборонасы отличнигы», «КамАЗтөзүчеләр ударнигы»(1988) почетлы исемнәре һәм сигез медаль белән бүләкләнә.

Мансур Сафин шагыйрь генә түгел, шулай ук ул прозаик та, журналист та, тәрҗемәче дә.

Шагыйрь Зиннур Мансуров үзенең бер язмасында, Мансур Сафинның әдәби эшчәнлеген бәяләп, түбәндәгечә яза: «Син инде беләсең, безнең халыкта әдәбият атамасы «Әдәп» сүзенә нигезләнеп ясалган, диләр. Бу чыннан да чынлыкка охшый. Каләм әһеле иң беренче чиратта үзенең күңел байлыгына таянып иҗат итә. Һәм ул, әлбәттә, әдәпле, зыялы, игелекле, ихлас булырга тиеш. Синдә менә шушы мөһим сыйфатларның барысы да бар. Һәрвакыт шулай әдәпле, зыялы, игелекле, ихлас булып кал. Шушы сыйфатларның әҗерен күрергә язсын».

Чыннан да, Мансур Сафин әдәпле, зыялы, игелекле, ихлас кеше. Нәкъ менә балалар әдәбияты өлкәсендә шушындый сыйфатларга ия кеше генә иҗат итә ала һәм, нәтиҗәдә, аеруча зур уңыш казанды да. Мансур Сафинның шигърияте башка авторлар иҗатыннан аерылып тора. Бу үзенчәлек шагыйрьнең чынбарлыкны баланың садәлеге һәм хыялыйлыгы белән бәйләп бирүендә, нәниләр өчен образлы фикерләүгә, шигъри фантазиягә юл ачуында, баланы кызыксындыру максатыннан төрле формаларга мөрәҗәгать итү һәм мавыктыргыч ачышлар ясавында, шулай ук, әлбәттә, гади хәл-вакыйгада балаларча күтелмәгән мәгънә яки кызык табуында һ.б. Мәсәлән, шагыйрьнең «Кәнфиттән дә тәмлерәк" китабын искә алып үтик. Китап балалар өчен зур бүләк. Бу китапка табигать күренешләреннән, үсемлек, хайваннар дөньясыннан бик кызыклы һәм тапкыр, әле моңа кадәр телгә алынмаган мизгелләр, детальләр кертелгән. Автор аларны бик урынлы тотып алып, ачык, матур тел белән, балаларча шаянлык аша, уйланырлык итеп тәкъдим итә белгән. Шуңа күрә, бу китап, балаларны табигатьне күзәтергә өйрәтергә тиеш.

Мансур Сафин – нәниләр өчен чын күңелен биреп иҗат итүчеләрнең берсе. Аның әсәрләре үзенең тема төрлелеге, үзенчәлекле стиле, оригиналь юмор хисе белән аерылып тора. Балалар өчен язылган әсәрләрендә Мансур Сафинның осталыгы, таланты аеруча ярылып ята. Мансур Сафинның шигырьләрен мин үзем дә яратып укыйм. Безнең белән шигърият телендә иң табигый һәм үз булып сөйләүче шагыйрьләрнең берсе булганга, үзенчәлекле булып аерылып торганга, аның иҗаты мине үзенә җәлеп итте. Яраткан шагыйребезнең күп кенә шигырьләре тәрбияви әһәмияткә ия булуы да безнең өчен бик мөһим.

Мансур Сафин күпкырлы талантларның берсе. Ул русча да, татарча да, балалар өчен дә, олылар өчен дә яза. Аның тормыш тәҗрибәсе бай. Шуңа күрә әсәрләре тормышчан һәм халыкчан.

Табигатьне өйрәнүе, аның гүзәл сыйфатларын берөзлексез күңеленә җыюы язучыга иҗат эшен уңышлы дәвам иттерергә уңайлык тудыра. Үз әсәрләрендә автор өлкәннәрне дә уйландырырлык фикерләр әйтә. Бу әсәрләрдә хикмәт тә, гыйбрәт тә бар. Шагыйрь үзе дә бүгенге көндә балаларны һәрьяклап белемле, тәртипле, тәрбияле итү юнәлешендә иҗаты белән уңышлы адымнар ясый.

Күптән түгел генә үзәк китапханәдә Мансур Сафин белән очрашу кичәсендә булырга туры килде. Ул кичәдә М. Сафин шигырьләрен укыдылар, М. Сафин да чыгыш ясады, үз шигырьләрен укып, безне көлдерде, тормышка башкача карарга ярдәм итте. Аның шигырьләренә язылган җырлар җырладылар: «Әбиләр чуагы», «Ак каеным», «Яшьлегемнең моңсу яктысы», «Мамадыш таңнары», «Туган ягым», «Сагыш моңы», «Әрнүле җыр», «Әнкәй күңеле» һщм башкалар.Аларны профессиональ һәм үзешчән җырчыларыбыз бик яратып башкара.

Мансур Сафинның әсәрләрен күпләр укый һәм белә. Мансур Сафинның мәхәббәт, туган як, туган җир, табигать лирикасы, әниләргә, туган халкына багышланган кешелекле, игелекле әсәрләре бик тә популяр.

Туган җир һәм газиз ана. Бу ике төшенчә – шигъриятнең терәк нокталары, төп темалары ул. Әнкәй белән туган җир, туган туфрак бер-берсеннән аерылгысыз булып бәйләнгән төшенчәләр. Туган туфрак һәм иң кадерле кеше – ана турында язмаган шагыйрь юктыр. Мансур Сафин туган якны сөеп, туган телнең ләззәтен тоеп иҗат итә. Аның әсәрләре күңел кичерешләре, шанлы татар тарихын мәңге үз итү, дөньяга ихласи тугрылык белән сугарылган. Гомумән, Туган ягын, чордашларын ярату хисе аның күңел түрендә һич сүнмәс-сүрелмәстәй төстә ялкынланып тора:

Татар илем – Ватаным да,
Татар илем – даным да!
Тәүге җирем – соңгы җырым,
Соңгы тамчы каным да.

Изге туфрак мизгелләрдә
Мәңгеләшкән җаным да:
Татар илем, туган илем –
Горурлыгым, шаным да!

«Туган илем»

Шагыйрь халык, ил, җир хакында заман проблемалары зурлыгын тоеп фикер йөртә. Мансур Сафин – бүгенге чор шагыйре буларак, үз иҗатында заман рухын, үзенчәлекләрен аерым бер осталык белән тасвирлый. Мансур Сафинның шигырьләре әчтәлеге ягыннан гыйбрәтле. Алардагы туган җиргә, туган халкына, әти-әниләргә һәм якыннарына мәхәббәт, дуслык, намус, хезмәт сөю, батырлыкка омтылыш кебек әһәмиятле төшенчәләр бүген дә бик актуаль.

Мансур Сафинның таланты күпьяклы: ул Мамадыш төбәгенең тарихын өйрәнеп, «Край былинный, Мамадышский” китабын чыгара; бер-бер артлы татар һәм рус телләрендә шигъри җыентыклары дөнья күрә. «Аргамак»журналында аның мәкаләләрен укыйбыз. Рус шагыйрьләрен татарчага, татар шагыйрьләрен русчага да ул бик уңышлы гына тәрҗемә итә.

Мансур Сафинның иҗатын бик күпләр чиксез ихтирам итәләр. Язучыга булган хөрмәтен күренекле язучы, эзтабар Шаһинур Мостафин болай белдерә:

...Бәхетле бул, Тәхетле бул,
Йөзеңдә торсын Кояш!
Дөньялар ямьләнеп китә
Син шулай балкып торгач!

Мансур Сафин хәзерге көндә Чаллы шәһәрендә яши һәм иҗат эше белән шөгыльләнә. Мансур Сафинга – халкыбызның талантлы һәм күренекле улына мин дә изге теләкләремне юллыйм: сәламәтлек, гаилә бәхете, озын гомер, иҗади уңышлар телим.

ӘДӘБИЯТ:

1. Әсәнов, Г. Унөч сорау Мансур Сафинга / Г. Әсәнов // Заман. – 2002. – №1 (гыйнв.).
2. Газизов, М. Өлгер каләм иясе / М. Газизов // Аргамак. – 1995. – №8. – Б. 113-115.
3. Гомәрева, З. Чаллы язучысы бенефисы / З. Гомәрова // Шәһри Чаллы. – 1996. – 20 дек.
4. Сафин, М. Край былинный, Мамадышский: краеведческий сборник. – Вып. 1. / М. Сафин. – Наб. Челны, 1994. – 64 с. – 2000 экз.
5. Сафин, М. Мамадыш таңнары: шигырьләр / М. Сафин. – Мамадыш, 1992. – 46 б. – 4000 д.
6. Мансур Сафин: Библиографик күрсәткеч/ Яр Чаллы шәһәре, Муса Җәлил исемендәге шәһәр үзәк китапханәсе; төзүче: Р. Г. Хәмидуллина. – Яр Чаллы: 2007. – 144 б.
7. Сафин, М. Сербакчага сәяхәт: табышмаклар / М. Сафин. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2000. – 24 б.
8. Сафин, М. Сыерчык бураны: шигырьләр, табышмаклар / М. Сафин. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2004. – 48 б.
9. Сафин, М. Хәерле иртә: шигырьләр / М. Сафин. – Чаллы: КамАЗ, 1994. – 64 б.

Илсия МӨХӘМӘДИЕВА,
Яр Чаллы үзәкләштерелгән китапханәләр системасының туган якны өйрәнү бүлеге библиографы

МИЛЛӘТ ЯЗМЫШЫ
(Амур Фәләх әсәрләренә нигезләнеп)

Бүгенге көндә дә татар милләтенең торышы – актуаль мәсьәләләрнең берсе булып санала.

Амур Фәләх милли рух һәм халыкчанлык белән сугарылган әсәрләренең үзәгенә милләт язмышы мәсьәләсен куеп, әлеге проблеманы төрле яссыллыкта яктырта. Бер төркем әсәрләрендә ул, милләтне инкыйраздан саклап калу максатында, укучының игътибарын халыкның милли яшәешенә, милли колоритына, күркәм гореф-гадәтләренә, милли йолаларына, нәселнәсәбәсенә, борынгы тамырларына юнәлтә.

Амур Фәләх – тәүге әсәрләреннән үк милләт язмышын алгы планга чыгаручы реалист язучы. Аның һәрбер әсәренең нигезенә милли идея салына. Дине, теле, мәдәнияте, гореф вә гадәтләре бер булган кешеләрдән барлыкка килгән җәмгыяткә (халыкка) милләт диләр. Милләт өчен аеруча әһәмиятле булган мәсьәләләр – үз динен һәм мәдәниятен саклаудыр. Бу мәсьәләләргә җитәрлек игътибар бирелмәсә, халык югалыр.

Бүгенге көндә дә татар милләтенең торышы – актуаль мәсьәләләрнең берсе булып санала.

Амур Фәләх милли рух һәм халыкчанлык белән сугарылган әсәрләренең үзәгенә милләт язмышы мәсьәләсен куеп, әлеге проблеманы төрле яссылыкта яктырта.

Фәләхов Амур Нур улы 1965 елның 10 сентябрендә Татарстанның Мамадыш районы Яңа Комазан авылында дөньяга килә. 1972-1982 нче елларда Көек-Ерыкса урта мәктәбендә белем ала. Казан дәүләт университетының журналистика бүлеген тәмамлый.

1992 елның ноябреннән «Яңарыш» газетасында махсус хәбәрче булып эшли башлый. Бераздан җаваплы сәркатип итеп билгеләнә. 1997-1999 нче елларда «Яңарыш»ның баш мөхәррире вазифасын башкара. Амур Фәләх – бихисап публицистик мәкаләләр, актуаль мәсьәләләр күтәрүче, милли тормышны пропагандалаучы язмалар авторы.

1998 елда ул Россия журналистлар берлегенә кабул ителә. 2001-2008 нче елларда Чаллыда чыгып килүче «Мәйдан» әдәби-нәфис, иҗтимагый журналының җаваплы сәркатибе, публицистика бүлеге мөдире, бүлек мөхәррире вазифаларын башкара. Чаллы шәһәре инвалид спортчыларның «Идел-Урал» хәйрия фонды матбугат үзәгендә эшли.

Хәзерге вакытта – «Безнең фикер» газетасының оештыручысы һәм баш мөхәррире.

Публицистик язмалар белән беррәттән әдәби әсәрләр дә иҗат итә. Язмалары матбугатта Амур Фәләх, Әмир Ханов, Нур Әхмәт, Фәләх Комазани псевдонимнары белән нәшер ителә. «Таш бәгырь» җыентыгы (2004) һәм «Мәйдан» журналында басылып чыккан тарихи-публицистик язмалары өчен 2007 елда Шәйхи Маннур исемендәге премиягә лаек була. 2010 елда Татарстан китап нәшриятында «Зимагур» дип аталган әсәрләр җыентыгы дөнья күрә. 2015 елда Удмуртия һәм Татарстан Язучылар берлекләренең Риза Шәфи исемендәге әдәби премиясенә лаек була.

Китапның исеме беренче карашка укучыны сискәндереп җибәрсә, икенче яктан кызыксыну уята. «Зимагур». Без яшьтән үк ишетеп үскән: «зимагур бит ул, аңа ышаныч юк», сүзе колак төбемдә яңгырагандай булды. Чит җирләрдә авылын, туганнарын да онытып йөргән, ышанычсыз кешеләргә әйтелә иде бу сүз. Ә автор бер дә шикләнүсез тулы бер җыентыкны «Зимагур» исеме белән чыгара. Һәм дөрес эшли, шул рәвешле, китап укучыда кызыксыну уята. Китап «Зимагур» повесте белән башланып китә. Автор повестьны озак еллар авылдан читтә яшәгән Харис гаиләсен тасвирлаудан башлый. Монда аны белүче дә, танучы да сирәк, көтүче дә юк.

Үзе дә белми торган бер матур мөнәсәбәткә өметләнеп кайткан Харисның бер мизгелдә барлык өметләре юкка чыга: «Нишләп йөрим инде мин? Нәрсәгә өметләнәм?», – дигән сорауларны үзенә еш бирә. Ләкин инде олыгаеп бара, яңа корган гаилә учагында да тынычлык таба алмый. Туган яктагы гаиләсенә, яшьтән бергә булган кешесенә өметләр баглап, янәдән кайта. Сөйләшер, уртак шатлыклар юклыгын күрешкәч аңлый: “Ике дистә ел чамасы элек бар нәрсәгә кул селтәп, үзем китеп барган идем бит.

Туган җирен язмыш кочагына ташлап качкан адәмне авылдашлары ничек кичерсен инде?! Хыянәт иттем ләбаса, хыянәт иттем...» – үзен-үзе юату юлларын таба.

Бу сүзләрдән аңлашылганча, әле кылган гамәлләренә үзе җавап бирә ала торган, ул кадәр үк түбәнчелеккә төшмәгән кеше булуы аңлашылып китә. Харис яшьтән үк белемгә омтылып үскән, тырыш, гади крестьян баласы. Менә шул тырышлык, омтылулар аны шул хәлгә китерә дә. Аның тормыш юлында һәр кылган гамәленә дөрләтеп, очкын өстәп торучы кешеләре дә табылып тора. Автор «Зимагур» повестенда тасвирлаган Харис образы аша, 30 нчы еллар шаукымына эләгеп үз йөзен, туган илен, яраткан кешесен, гаиләсен югалткан, гомумән, үзен югалткан бик күпләрнең образын тудыра.

Китапка кергән «Сабантуй» хикәясе истәлекләр белән үрелеп бара. Төп герой булган Әхәт балачак елларын, яшьлеген сагынып, туган якларына Сабантуена кайта. Ул бәйрәм итеп үскән Сабантуеның әсәре дә юклыгына кайтып-кайтып исе китә.

Авторның «Өмет» хикәясе белән тагын бер кат: «Әдәм баласының соңгы көненә кадәр нәрсәгәдер өметләнеп яшәвенә инанасың». Тормыш көзендә бер ялгызы калган Фәриткә кыен, бик кыен. «Дөрес әйткәннәр, әй: хатын-кыз, ялгыз калса, ничек тә түзә, тырышып-тырышып яшәргә маташа әле ул, ә менә ир-ат... Караңгы базда берүзе калган чебен кебек-тегендә барып бәрелә, монда барып сугыла...» – дип аның халәтен тасвирлап яза.

Фәрит наз, үз җылысын бирергә теләп, ятимнәр йортыннан бала алырга тели. Юк шул, юк, язмаган. Хикәяне укып танышканнан соң, каты авыру аның соңгы өметен дә сындыруы ачыклана.

Амур Фәләхнең «Сукбай» хикәясе аша, янәшәбездә яшәгән битараф яшьләрнең кылган гамәлләре аркасында, вакытлыча йортсыз, гаиләсен «онытκан» Хәниф абый тасвирлана. Без көн дә күреп, инде күнеп беткән, үзебез яшәгән подъезд сукбайларының, төп геройның кичергәннәрнең, үз җилкәләрендә кичермәгән, – диеп кайсыбыз әйтә ала. Сукбай тормышына калу тиз икән, моннан бер кемдә гарантияләнмәгән. Хикәяшуңа ишарә.

«Бәхет пилмәне» хикәясе, темасы таныш булса да, берәүне дә битараф калдыра алмас. Минневафа апа, Санияләр язмышы сугыш елларында һәркемне һәр җирдә сагалап кына тора. Сания бала вакыттан күңеленә сеңеп калган «Бәхет пилмәне»ннән курка. Төп герой татыган «бәхет пилмәне» башка, үзгә шул, ул аны беркемгә дә ашатасы килми.

«Таш бәгырь» повестында төп герое – Әмир. Ул автор тарафыннан үрнәк герой буларак тәкъдим ителә: туры сүзле, дусларына ярдәмчел, әти-әнисе, энесе-сеңлесе өчен җан атырга әзер. Шулай да җитәрлек дәрәҗәдә көчле түгел, дусты Азатка да, энесе Хәмиткә дә, сеңлесе Ләйләгә дә ярдәм итә алмый, чөнки җәмгыять үзе шундый. Шуңа күрә дә Әмирнең үлеме котылгысыз, хакыйкатьне ачып салырга батырчылык иткән шәхесләр ялганга, акчага, вәхшилеккә корылган җәмгыять тарафыннан юк ителүгә дучар.

Повестьта таш символик образы игътибарны җәлеп итә. Әлеге образ әсәр исеменә дә чыгарылган. Әсәрнең композициясе дә шушы таш тирәли эшләнгән кебек: беренче мәртәбә укучы Әмир белән аның мәйдан уртасындагы зур ташка сөялеп, уйланып утырган чагында очраша, төп геройның гомере шушы таш янында өзелү исә әсәрнең тәмамланганын хәбәр итә.

Таш символы горурлык мәгънәсенә дә ия: «...мәйдан уртасында горур кыяфәттә торучы зур ташка барып сөялде». Әлеге образның тагын бер мәгънәсе үлем: Әмир базда саташып яткан вакытта Азат өстенә таш килеп төшүен күрә, төп геройның гомере дә таш янында өзелә.

Повестьнең сюжетын традицион өлешләргә бүлеп карарга мөмкин. Экспозиция өлешендә автор укучыны төп герой белән таныштыра, кыскача гына аның сугышка килеп эләгү тарихын бирә, мондагы хәлләргә, «комендант сәгате», «чистарту» кебек күренешләргә мөнәсәбәтен белдерә.

Чечен сугышына һәм, гомумән, җәмгыятькә яңа бәя бирү-авторның зур табышы. Төп хакыйкать тормышка деконструкция ясау, яңа сурәтләү яссылыгы табу аша тәкъдим ителә. Бу очракта авторның яңа-постмодернистик алымнарны куллануы, безнеңчә, аның уңышы дип саналырга хаклы.

Амур Фәләхнең хикәяләре тормышның үзеннән алынган, ул һәркем өчен таныш, якын.

ӘДӘБИЯТ:

1. Фәләх, А. Зимагур: повесть, хикәяләр / А. Фәләх. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2010. – 174 б.
2. Фәләх, А. Таш бәгырь: повесть, новелла, хикәяләр / А. Фәләх. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2004. – 127 б.
3. https://tt.wikipedia.org/wiki/Амур_Фәләх
4. http://matbugat.ru/news/?id=14178
5. http://adiplar.belem.ru/falah.htm

Ләйсән ХӘЕРТДИНОВА,
Яр Чаллы үзәкләштерелгән китапханәләр системасының
8 нче санлы балалар китапханәсе мөдире

«БИКЛӘН» АВЫЛЫ БИКЛӘНГӘН, ТИК ЙӨРӘГЕНЕҢ ТҮРЕНӘ (Рәзинә Сәетгараева иҗатына багышлана)

Бер нәни кыз урам буйлап атлый,
Җитәкләгән сукыр әтисен.
Я, ходаем, бер мизгелгә генә,
Ал син аның кара пәрдәсен.

(«Күңел күзе»)

Күңелләрне тетрәндерерлек итеп язылган әлеге сүзләрнең авторы кем икән дигән уй кердеме? Сукыр кешенең авыр тормыш юлы үтүен тасвирлаган һәм сабый баланың кичерешләрен кем әйтеп бирә алды икән? Чыгышымны әлеге шигырь юллары белән башлавымның төп сәбәбе шул. Автор шигырьне үзенең газиз әтисенә багышлап яза. Безгә шигъри юллар белән гөлләр, җырлар өләшеп Тукай районының ямьле Биклән авылында яшәп иҗат итүче, Татарстан Журналистлар союзы һәм Татарстан Язучылар берлегенең шәрәфле әгъзасы Рәзинә Габделбәр кызы Сәетгәрәева белән таныштырасым килә. Күңеле тулы моң Рәзинә Сәетгәрәева әдәбиятта гына түгел, ә сәнгать өлкәсендә дә ачылып килүче иҗат кешеләренең берсе: ул җырлар да иҗат итә. Аның җырлары Венера Ганиева, Резедә Шәрәфиева, Әлфинә Әзһәмова, Индива, Илнар Сәйфиев, Ринас Әхмәтов һәм башка җырчылар тарафыннан башкарыла.

Рәзинә ханым Биклән авылында ишле гаиләдә бишенче бала булып дөньяга килә. 1976 елда урта мәктәпне тәмамлап, Бөгелмә исәп-хисап мәктәбендә укып, авыл хуҗалыгы бухгалтеры һөнәрен үзләштерә. Бик күп еллар туган авылының колхоз идарәсендә икътисадчы булып, хисапчылык өлкәсендә хезмәт куя.

1980-1984 нче елларда туган авылы мәктәбендә китапханәче вазифасын башкара. Нәкъ менә шул елларда үзен шигъриятта сынап карый. Кичә, бәйрәмнәрне үз шигырьләре белән бәйләп алып бара. Тора бара бу шигырьләр китап булып дөнья күрәләр. Алар «Моң чишмәсе», «Күңел сандыгы», «Күңелем догалары» һәм «100 бүләккә – 100 теләк» шигырь җыентыклары...

Иҗат җимешләре, көйгә салынып, «Сабыр итәм» һәм «Күңел күзе» дип исемләнгән музыкаль дискларда урын ала. Шигырьләреннән җанына дәва алганнан соң, аның тагын бер сәләте ачыла. Ул, бер нота танып белмәсә дә, күңеленнән көйләр чыгара башлый. Ул иҗат иткән җырлар «Татар радиосы» һәм «Күңел» дулкыннары аша еш яңгырый.

Бу өлкәдә аның иң зур уңышлары: көен дә сүзләрен дә үзе язган «Тукай исеме – бөек исем» дип аталган Тукай районы гимны. 2014 елдан район Сабантуе шушы гимн белән ачыла.

«Үземнең тормышымны туган авылым, аның кешеләреннән башка күз алдына да китерә алмыйм», – ди ул һәм бүгенгәчә аларга тугры булып кала бирә. «Туган якның тугры кошы» нәкъ менә Рәзинә Габделбәр кызына атап әйтелгән кебек.

Туган якның язы матуррак!
Йөрәктә үк ата бөресе.
Умырзая чыккан мизгелләрне
Язлар саен килә күрәсе.

Туган якның кары йомшак, җылы!
Бураны да куәт, көч бирә.
Туган җирнең һәр почмагы гүзәл,
Һәр фасылы якын күңелгә.

(«Туган як»)

Үзәкләргә үтеп керердәй итеп язылган «Бикләнем» җырының көен дә ул үзе язып, әлеге җырның клибын төшергәндә режиссерлык эшен дә үз өстенә алып, уңышлы гына башкарып чыга. «Бу хыялым инде күптәннән яши иде. Шөкер, горурланыр кешеләребез, авылдашларым бар», – дип куана ул.

Рәзинә Сәетгәрәеваның шигъри осталыгын күреп алып, аны «Якты юл» район газетасының хатлар бүлегенә эшкә чакыралар. Шулай ук ул редакциясе каршында укучылар өчен оештырылган «Каурый каләм» әдәби түгәрәген җитәкли. Анда эшләгән дәвердә ул үзенең яңадан яңа укучыларнын таба, зур тәҗрибә туплый. Һәм үзен шигъриятә генә түгел прозада да сынап карый.

Шулай итеп 2014 елда Татар китап нәшриятында Рәзинә ханымның «Түз, йөрәгем, түз… » («Терпи, мое сердце, терпи…») дип исемләнгән китабы дөнья күрде.

Бу әсәр тетрәндергеч, реаль вакыйгаларга нигезләнеп язылган. Монда ул 65 яшенә җитеп бер рәхәт тә күрмәгән, тол калып, ялгызы устергән ике газиз баласын югалткан гади татар хатыны – бертуган апасы Рәсимә образы гәүдәләндерелгән. Ул аны вакытсыз дөньялыктан киткән бертуган балалары Айрат белән Гөлнараның якты рухларына багышлап чыгарган. Әлеге әсәр күп басмаларда: Тукай районы газетасы – «Якты юл» да, «Акчарлак», «Безнең фикер» газеталарында, «Мәйдан» журналында басылып чыгып, үз укучыларын тапты, тетрәндерде, уйландырды.

«Бу китапка нинди исем бирер идегез?», – дип сорасалар, шәхсән мин бер дә уйламыйча «Татар хатыны ниләр күрми», – дияр идем.

Рәзинә апа үзенең биографиясенең иң якты бите – «Ләйсән» әдәби иҗат берләшмәсенә килеп керүем», – дип белдерә. Урау юллар аша үзен табып, бүгенгесе көндә шагыйрьлеккә укый һәм композиторлык серләренә төшенә.

Жанр буенча карасак, Рәзинә ханымның иҗатында түбәндәге төрләр бар: пейзаж лирикасы, гражданлык лирикасы, күңел лирикасы, мәдхия, мөнәҗәт, бәет, багышлаулар. Багышлаулары үзенчәлекле: кешенең биографиясен шигырь юллары белән яза, аның уңай сыйфатларын күрсәтә. Тагын очерк, мәзәк, репортаж, котлаулар иҗат итә.

Тематик яктан караганда шигырьләрендә әйдәп баручы төп темалар булып: туган як, ата-ана кадере, яшәү мәгънәсе, мәхәббәт, тарихи шәхесләргә багышланган шигырьләр тора.

Кешеләргә изгелек, яхшылык кылу аның канында, җанында. «Көн саен ун рәхмәт ишетмәсәм, йоклый алмыйм», – дип шаярта ул.

Рәзинә апа Габделбәр кызы – тырыш, хыялый кыз бала сыман, самими, эчкерсез, иҗаты белән бәхетле шагыйрә дип саныйм мин. Иҗатының татлы җимешләрен тоеп яшәү аңа көч, илһам өсти.

Әллә инде әтинең дә күзен,
Миңа бирден, күпне күрәмен!
Әниемнең хыял канатларын,
Хискә манып иңгә тегәмен…

– дип яза ул үзенең «Я, бер Аллам, сина ышанам» дигән шигырендә.

ӘДӘБИЯТ:

1. Сәетгәрәева, Р. Күңел сандыгы: шигырьләр / Р. Сәетгәрәева. – Казан: «Идел-Пресс», 2009. – 304 б.

2. Сәетгәрәева, Р. Күңелем догалары: шигырьләр / Р. Сәетгәрәева. – Казан: «Идел-Пресс», 2013. – 376 б.
3. Сәетгәрәева, Р. Түз, йөрәгем, түз...: Бәян / Р. Сәетгәрәева. – Казан: Тат. кит. нәшр., 2014. – 63 б.

Резеда ГАЙНЕТДИНОВА,
Яр Чаллы үзәкләштерелгән китапханәләр системасының татар әдәбияты һәм туган якны өйрәнү бүлеге мөдире

ХАТЫН-КЫЗ ОБРАЗЫ
(Зифа Кадырова иҗатына нигезләнеп)

Соңгы вакытта татар әдәбиятында хатын-кыз язучыларның активлашып китүе күркәм күренеш. Мәсәлән, өлкән прозаик Ләбибә Ихсанова, фикерләү пөхтәлеге, кеше күңеленең бик тирәндә яткан кичерешләрен нәфис итеп бирә белү белән аерылып торучы Мәдинә Маликова, үзенә генә хас үзенчәлекле язучы буларак килеп кергән һәм «Тулгак» повесте белән зур популярлык казанган Гөлчәчәк Галиева. Әсәрләрендә хатын-кыз күңеленең, җанының иң ачы, авыр газапланулы якларын ачып сала алган Фәүзия Бәйрәмова, сәнгатьчә матур образлар, мавыктыргыч сюжетлар, борынгы мифологик мотивлар аша хатын-кыз образларын чагылдырган Нәбирә Гыйматдинова кебек язучыларыбыз хәзерге татар прозасы күгендә әдәбиятыбызны, культурабызны үстерүдә зур өлеш керттеләр.

Хатын-кыз проза иҗаты мәйданында Зифа Кадырова да үз урынын алды.

З. Кадырованың кулына каләм алып әсәрләр яза башлавына бик аз гына вакыт булса да, аның «Сагынырсың мин булмам», «Язмыш сынавы», гомер буе кемне дә булса көтеп яшәргә мәҗбүр Фатыйма, каты авырудан һәм хыянәт ачысыннан сыгылып төшәргә ашыкмаган Рушания, чәчләренә чал төшкәнче тәүге мәхәббәтен уйлап яшәгән Асылгәрәй язмышын бер китапка туплаган «Көтеп узган гомер», «Бәхеткә юл кайдан?», күптән түгел генә дөнья күргән «Синсез килгән язлар» повестьлары укучылар тарафыннан яратып кабул ителде.

Әлеге әсәрләре белән ул зур популярлык казанды. Хатын-кызның кичерешләрен сирәк ир кешеләр генә аңлый, әдәби әсәр аша тәңгәл җиткерә, әнә шуңа күрә әдәбиятыбызның үзәккә кеше язмышы, хисләре куелган һәр китабын диярлек татар укучысы үз итә.

Әдәбият сөючеләрнең күпчелеге хатын-кыз булу бәхәс уятмыйдыр дип беләбез. Ә хатын-кыз исә үзенә якынны, чын тормышны реалистик буяуларда чагылдырганны яратарак төшә. «Аның «Сагынырсың мин булмам», «Язмыш сынавы», «Көтеп узган гомер» дигән китапларын татар укучылары инде менә ничә ел кулларыннан төшермиләр. Автор тормышның бик авыр, четерекле катламнарына кыю үтеп керә һәм шул катламнарны бер генә урыннан түгел, ә бәлки озын гомер юллары, дәверләр масштабында әйләндереп сөреп бирә. Аның әсәрләрендә башларны югалтырлык кайнар мәхәббәт, көтелмәгән хыянәт, тормыш юлларындагы ялгышлар, тетрәнүләр, газаплар, ачы югалтулар һәм татлы күз яшьләренә манчылган бәхетне табу мизгелләре...

Зифа Кадырова кеше язмышларын аяусыз тикшерә, геройларын утлар-сулар аша кичереп, һәркайсына үз хөкемен чыгара. Китапларының яратып укылуының да сере шундадыр», дип яза Фоат Садриев.

З. Кадырова әсәрләрендә укучыны үз бәхетең өчен гомер буе көрәшергә кирәк дигән максат куеп яшәргә, кичерә белергә, үчләшмәскә өнди.

«Хатын-кызның тормышны җигелеп тартуы, ләкин бервакыт тәмам алҗып егылуы, кайбер әзмәвердәй ир-атның хатынының арык җилкәсе артына гына ышыкланып яшәве, аларның көчсезлеге борчый мине. Тормыш дилбегәсен ирләр каты кулларында тотарга, ә хатын-кыз сабыр акыллы һәм зирәк булырга тиеш дип чаң сугам әсәрләремдә. Китапларымны укыган һәркем үзенә сабак алсын, башкалар ялгышы гыйбрәт булсын, язмыш сынауларына бирешмәсен иде дигән максат куеп язам», – ди язучы.

Хатын-кыз... Нечкә билле, сылу гәүдәле, кыйгач кашлы, кара күзле, озын толымлы татар хатын-кызлары... Кем генә сокланмый аларга! Матур булуларына карамастан, үтә тыйнак, җыйнак, сабыр, түземле, кунакчыл, сынмас рухлы, батыр йөрәкле, үзенең милләте, дине өчен гомерен дә кызганмаган хатын-кызларның язмышлары кемнәрне генә кызыксындырмый да, кемнәрне генә борчымый?!

Шул исәптән З. Кадырова әсәрләрендә дә хатын-кыз сабырлыгы, сынауларга дучар ителгән яралы язмышлар, шатлыгын да, газабын да үзенә сыендырган мәхәббәт – төп темаларның берсе булып тора. Язучы һәрдаим уй-тойгыларын, әйтергә теләгән фикерен образлы, үтемле яңгыратырга омтыла. Сызлану, ачыну аша яхшылыкка, бер-береңне аңларга чакыра, бу чакыру сүз-текст аша гына түгел, бәлки җан тирбәлешенә корылган ачыну, моң аша алып барыла. Ул әсәрләрен фәлсәфәгә кормыйча, табигать күренешләрен сурәтләү белән мавыкмыйча,

тел сурәтләү чараларына тирән кереп китмичә, гади, аңлаешлы итеп яза, шул ук вакытта, хатын-кыз тормышын чагылдырган әсәрләргә сусаган укучының күңелен тибрәтә, китапка карата кызыксындыру уята. Автор образларны, вакыйгаларны сиземлерәк итеп сурәтли, аларга үзенчәлекле төс кертә, әсәр теленең халыкчанлыгын, гадилеген, аһәнле яңгырашын тәэмин итә. Үзәк героиня образларын тудырганда З.Кадырова үзен оста портретчы итеп тә таныта, героиняларын гомумән татар кызларына хас күркәм сыйфатлар белән күз алдына бастыра: «Сөмбелдә әллә нинди яшерен сөйкемлелек бар, кыйгачланып киткән калын кара кашлы шаян күзләр һәрвакыт елмаеп тора кебек: ул көлгәндә, аның күзләре дә көлә».

З.Кадырова үзенең иҗатында баштан үткән яки бүтәннәр тормышыннан алынган гыйбрәтле хәлләргә таянып эш йөртә. Әдәби белеме булмаса да, укучыларны кызыксындыра алырлык борылышлар ясый белә. Һәркемгә үтә таныш хис-тойгыларны үзәкләрне өзәрлек итеп тасвирлап, бик күпләрне үзенә әсир итә: хата-ялгышларыңа да башка күздән карыйсың, Аллаһы Тәгалә бүген сиңа биргән һәр нәрсәгә шөкер итәргә кирәклеген тоясың, оялып куясың, чистарынасың. Үз чиратында, авторның рухи агарту көч-кодрәтенә ия икәненә инанасың.

Әдәбият белгече, язучы Галимҗан Гыйльмановның сүзләре урынлы килә: «Зур әдәби мәктәбе булмаса да, интрига, укучыларны тота алырлык борылышлар ясый белә. Елый-елый укыганнарын беләм, үз күзләрем белән күрдем. Ләкин әле, әлбәттә, үсәсе бар. Мин аңа сокланам һәм уңышлар телим. Ул – гади укучылар өчен бик зур ачыш. Аларның гамен, борчуын, омтылышын, хыялларын язганга якын, укучыларга тормыш серләрен ача. Соңгы вакытта хатын-кыз образын тудыручы язучылар юк иде, аның әсәрләре бу бушлыкны да тутыра», – ди ул.

Язучы бәхете менә шул буладыр инде ул. Кайбер әдипләр халык китап укымый дип чаң сукканда, гади халык әсәрләреңне көтеп алып, китабыңны бер төндә күз яшенә буылып укып чыгып, аны башкаларга тәкъдим итә, китапханәләрдәге китабыңны кулдан-кулга йөртеп, туздырып бетерәләр икән, каләм остасы өчен моннан да зур бәхетнең булуы мөмкин түгел.

ӘДӘБИЯТ:

1. Зарипова,Р. Кичерә белегез, үчләшмәгез / Р.Зарипова // Әгерҗе хәбәрләре. – 2013. – №10. – 8б.
2. Кадырова,З. Көтеп узган гомер. / З.Кадырова – Казан: «Идел-Пресс» нәшр., 2011. – 368б.

3. Кадырова,З. Сагынырсың, мин булмам. / З.Кадырова – Казан: «Идел-Пресс» нәшр., 2011. –304б.
4. Кадырова,З. Язмыш сынавы. / З.Кадырова – Казан: «Идел-Пресс» нәшр., 2012. – 336б.
5. Кадырова,З. Бәхеткә юл кайдан? / З.Кадырова – Казан: «Идел-Пресс» нәшр., 2013. – 256б.
6. Хәлиуллина,З. Укучылар төзүчене ярата, ә язучылар? / З.Хәлиуллина // Шәһри Казан. – 2012. – №2. – 20б.

Зөлфия ШӘКҮРОВА,
Яр Чаллы үзәкләштерелгән китапханәләр системасының
12 нче санлы китапханәнең бүлек мөдире

СИРЕНЬ ЯКУПОВА ИҖАТЫНДА ТУГАН ЯК МОТИВЛАРЫ

Сирень Мөхиббулла кызы Якупова 1961 елның 26 августында Татарстан Республикасының Әлмәт районы Түбән Абдул авылында туа. 1978 елда Елховой урта мәктәбен тәмамлаганнан соң, Әлмәт төзелеш техникумында белем ала. Нәкъ шул елларда районның «Хезмәт байрагы « газетасында аның беренче шигырьләре дөнья күрә. Хезмәт юлын Әлмәт шәһәрендә башлап җибәрә.

1982 елда Сирень Якупова Чаллы шәһәренә килә һәм, башта КамАЗның агрегат, аннан соң кече литражлы автомобильләр җыю заводларында эшли. Шушы елларда аның шигырьләре, язмалары КамАЗның «Нур « газетасында даими басылып килә.

Туксанынчы еллар азагында Сирень Якупова «Ләйсән» әдәби-иҗат берләшмәсенә йөри башлый. 2003 елда «Йолдызлы уйлар» исемле тәүге китабы чыга. 2006 елда шагыйрә «Шәһри Чаллы» газетасы редакциясенә эшкә килә һәм 2013 елга кадәр шунда хезмәт куя. Шул чорда шәһәр һәм республика матбугатында аның бик күп кенә шигырьләре, хикәяләре, язмалары дөнья күрә, китаплары чыга. «Җирдәге җан ияләре берсен-берсе кабатламый. Уникаль дисәләр дә, мин үзем бик иртә дөньядан киткән әти-әниемнең турыдан-туры дәвамы, кабатланмышыдыр, ахрысы. Мәрхүм әтием бик оста рәсем ясаган булса, әнием җор телле, нечкә күңелле, шигъри җанлы иде. Сурәт белән язу осталыгына ия булуым белән мин тулысынча аларга бурычлы» – дип искә ала шагыйрә.

Сирень Якупова – 2011 елдан Татарстан Язучылар берлеге әгъзасы. Хәзерге көндә Чаллы язучылар оешмасында эшли.

Шагыйрә Сирень Якупова зәвыклы, затлы шигъриятне үз итүчеләргә ят исем түгел. «Йолдызлы уйлар», «Ике гасыр баласы мин», «Яшәү сере», «Өстәгеләрдән дә өстә» китаплары, матбугатта даими дөнья күреп килгән шигырь-хикәяләре һәм үз фәлсәфәсе, гаҗәеп табышлары белән укучылар күңелен күптән яулады. 2014 елда, укучыларын сөендереп, «Кар юлы» шигырьләр җыентыгы Татарстан китап нәшриятында дөнья күрде. 2015 елда «Кар юлы» шигырьләр җыентыгы өчен Сирень Якупова бик зур мәртәбәле бүләккә – Саҗидә Сөләйманова исемендәге әдәби премиягә лаек булды.

«Йолдызлы уйлар» – беренче җыентыгы Яр Чаллы нәшриятында 2003 елда басылды. Шигырьләрендә авторның дөньяга, тормышка карашы, кешеләргә һәм туган җиргә мәхәббәте чагыла.

Туган җиргә – үз җиремә кайттым.
Рәхәтлеге шушы кайтуның!
Арган йөк атыдай, тугарылып,
Болын түшәгендә ятуның!

Җанны ярып үлән исе керә,
Чәчәк төсе тула күзләргә.
Җилфер-җилфер күбәләкләр куна
Чыктан юешләнгән тезләргә.

(«Кайту»)

Һәр шагыйрь үз иҗатында үткәнне, бүгенгене, киләчәкне чагылдырырга омтыла, чын шигърият шулай гына яши ала, шуның белән генә кадерледер ул. Сирень Якупова шигърияткә зур җаваплылык белән килә, укучы кабул итәрлек әсәрләр генә иҗат итәргә тиешлеген аңлап эш итә. Ул туры фикерле, гадел шагыйрә, ул күңеле кушканча яза, иҗат итә.

Уйламыйча әйткән чагым бардыр,
Уйламыйча язган чагым юк.
Әйткәннәрне кире ала алсам,
Язганнарны кире алу юк! –

дип яза ул үзенең шигырендә.

Сирень Якупова – үзенчәлекле шагыйрә. Сәясәт, сугыш, гомумән, заманның караңгы яклары турында язарга яратмый ул.

Шагыйрә шигырьләрендәге ихласлык, тормышка, туган якка мәхәббәт хисләре тирәннән тибеп чыккан, шуңадырмы, алар һәр йөрәккә барып җитәрдәй көч-кодрәткә ия. Бу шигырьләр ышандыра, тулысы белән биләп, үзләренә тартып торалар:

Язгы иртә, ә мин гүя сабый,
Таң җиленнән үргән бишектә
Имеп ятам сөтле яшеллекне,
Кош сайравын гына ишетеп.

Шагыйрә һәр сүзнең тәмен, ямен тоеп, ихлас яза. Бүгенге кырыс заманнан яктылыкка, сафлыкка омтыла.

Гасыр чиген атлап XXI гасырга аяк басканда, Сирень Якупованың «Ике гасыр баласы мин» дип аталган яңа китабы аваз сала. Әлеге исем астында чыккан китабы язучы һәм шагыйрь, Абдулла Алиш исемендәге бүләк иясе Рәшит Бәшәрнең сүз башы белән дөнья күрә. «Сирень Якупова шигырьләре ирләрчә кырыс. Яшь түгү, уфтанулар юк аларда. Ул шигырьгә охшаш такмаклар түгел, шигъри мәрҗәннәр тезә. Җанны җылыта торган, сулышны иркенәйтә торган чын шигъри мәрҗәннәр… Ул, минемчә, рухы белән урыс шагыйрәсе Анна Ахматовага якын… ».

«Яшәү сере» – шагыйрә Сирень Якупованың Татарстан китап нәшриятында дөнья күргән беренче китабы. Язмыш җилкәне ак шикәрдән аклы, хыяллары таулардан да биек шагыйрә укучыга бер-бер артлы яшәү серен ачарга керешә.

Сандыгымда өч күлмәк,
Өчесе дә ап-актан.
Ак киләвем, туй күлмәгем,
Ак кәфенлек… азактан.

(«Сандыгымда өч күлмәк»)

«Сандыгымда өч күлмәк» шигыре кешенең туганнан алып соңгы мизгеленә кадәр яшәгән гомере өч күлмәккә сыеп беткәнен аңлап язылган. Шигырьне укыгач гомер көзенә кергән һәр кеше туу, яшәү, үлем, аклык, караңгылык төшенчәләре турында тирәнтен уйлана башлый.

Хисләрнең төзек хәрәкәттә, эзлекле булуы шигырьне җегәрле итә. Беренче шигырьдән башлап, китап ахырына кадәр укучыны шушы төзеклек, хисләрнең чынлыгы озата. Бу шигырьләр ышандыра, тулысы белән биләп, үзләренә тартып торалар.

Яшәүнең сере нидә? Яшәү сере шигырьдән шигырьгә ачыла бара. Сирень Якупова исә кабаланмый, каударланмый һәм иң мөһиме-кабатланмый сер чишә дә чишә. Татар халкының бүгенгесе һәм киләчәге, туган тел, ил язмышы турында уйланганда шагыйрә үзенең гүзәл холыклы, бу мәсьәләдә үз үлчәме, үз фикере булган, милләтне чын күңелдән кайгыртучы шәхес икәнен күрсәтә.

Язучы, шагыйрь, Гаяз Исхакый исемендәге әдәби бүләк иясе Факил Сафин китапка бәяләмәсендә мондый сүзләр яза: «Сирень Якупова тормышка, уйлап тапкан шигъри дөньясына кечкенә итеп уйган тәрәзә аша түгел, кайнап торган тормышка зур тәрәзә-үзе күргән, үзе кичергәннәр аша карый белә. Дөнья кеше алдына нинди генә сынаулар китереп куйса да, ул кеше биеклегендә кала алырга тиеш…». «Әйе, дөнья кырыс. Безнең пәрдәсез күңелләргә, ялангач җаннарга замананың күзе дә тия, сүзе дә тия. Йөрәкләр тоташ яра дисәк тә ялгыш булмас. Ләкин, шулай да, мин үземне тормыш сынауларын сынмый-сыгылмый үтәрлек көчле шәхес дип саныйм. Ни дисәң дә, мишәр кызы бит.. ».

Гөрләп торган Биләр ягыннан мин,
Җырлап торган мишәр ягыннан.
Булыр микән миндәй шушы якны
Янып сөйгән, өзелеп сагынган.
Булыр микән миндәй горурланган,
Мишәрчә сүз укып шигырьдә.
Кандалыйлар, Туфаннарга якташ
Мишәр кызы бит дип үзем дә, –

дип яза С. Якупова «Ана телем» шигырендә. Шагыйрә йөрәгендә кайнарлыгы сүрелмәс газиз, тылсымлы бер урын бар. Ул әти-әнигә, туган якка, туган нигезгә булган изге хисләрдән кабынган мәңге сүрелмәс учакны хәтерләтә.

Кычыткан өзәм даруга,
Кулым түзә чагуга.
Бармаклар ни, йөрәгемнең
Уттай янган чагы ла…
Туган авылым кычытканы,
Пешер җанымны, пешер
Ялантәпи балачакны
Елатып искә төшер.

(«Кычыткан»)

Язмышын шәһәр белән бәйләгән авыл кызы, балачагын, яшьлеген, туган авылын сагынып, юксынып шигырьләр иҗат итә.

Авылыма алып кайтыр юл –
Юлларның юлыдыр ул.
Һәр чокыры мөлдерәмә
Сагыну тулыдыр ул.

(«Авылыма алып кайтыр юл»)

Шәһәрдә торса да, җаны белән авылда ул. «Таш пулат бар, корыч ат бар, ә күңел-ярлы, ятим», дип моңланган авыл агайлары, авыл апалары янында аның күңеле.

Шәһәр урамнары төз дә соң,
Күңел урамнары сагышлы, –

дип җырлаган шагыйрә өстәгеләрдән дә өстәге Ходайга таяна, шул аңа яшәргә көч, язарга илһам бирә.

Туган як, туган җир дигәндә ни өчендер шәһәр түгел, ә авыл һәм аның бер өлеше булып торган табигать күз алдына килә. Һәрберебезнең дә тамырлары барыбер авылга барып тоташа. Авылның иң күркәм сыйфаты булып аның табигатьтә урнашуы тора. Һәр кешенең үз ягын, аның матур табигатен, суларын, күлләрен мактарлык җирләре күп.

Туган йортым…
Менсәм аның түбәсенә,
Бер шигем юк, түбәм күккә тиясенә..

(«И түбәннән агылалар бу болытлар»)

«Туган йортым» дигән шигырендә дә шагыйрә туган авылының матурлыгына мәдхия җырлый.

Бу кадәрле якын булыр икән
Гади генә авыл ызбасы!
Туган йортым,
Син – Мәккәсе җанның,
Күңелемнең изге кыйбласы….
Бар хисләрем, бар рәхмәтем сиңа,
Туып үскән нәни бер оям.

Киң дөньялар кысан, тар чагында
Сиңа әле һаман мин сыям.

(«Туган йортым»)

«Ике меңгә якын йортлы авылыбызны урталай бүлеп аккан тирән сулы, тиз агышлы Шушма елгасы, шомыртлы әрәмәләр, болыннар, Хөббәт бабам юлын ачкан Олы болын чишмәсе – бар да күңелгә якын, кадерле», – дип яза Сирень Якупова.

Туган җирнең төтене дә татлы...
Минем өчен
Бу сүзләрдә булгандыр ла хаклык...
Учаклар сүнмәгән,
Мичләр сүтелмәгән,
Самавыр гөрләгән чакны...

(«Туган җирнең төтене дә татлы... »)

2011елда С. Якупованың «Өстәгеләрдән дә өстә» дигән китабы басылып чыкты. Китапка шигырьләр, хикәяләр, эсселар тупланган. Шагыйрә бу китабында үзенең күңеленә якын булган бер теманы да читләтеп үтми. Шәһәрдәге күптөрле проблемалар турында язамы шагыйрә, бүгенге яшәешебез хакында уйланамы, каләмдәшләре иҗатын бәяләп сүз әйтәме – һәр сүзе, һәр гамәле халык язмышына килеп бәйләнә. Уйландыра, битараф булмаска чакыра.

Шагыйрә турында иҗатташ дуслары:

«...Сирень Якупованың шигырьләрендә мин шактый микъдарда серле табышларга тап булдым дип әйтә алам. Нинди куаныч! Ниндидер бер шәһәр-төбәкнең шагыйрьле булуы – ул серле булу, бәхетле булуга тиң. Андый каләм ияләре белән аерым йорт, аерым гаилә тәрәзәсе генә түгел, барлык шәһәр, хәтта милләт яктыра. Милләт җылына.», – дип яза язучы Айдар Хәлим.

«...Сирень Якупова – шигърияттә үз урынын тапкан талант иясе. Аның иҗатында күтәрелгән төп мәсьәлә – ил һәм халык язмышы. Ул шигырьләрендә -авылга, кешеләргә, дөньяга һәм туган җиребезгә булган мәхәббәтен чагылдыра, язмышка, җәмгыятькә үз карашын белдерә, шуны тормышчан дөреслек белән, кырыс һәм төгәл детальләр аша табигый итеп сурәтләргә омтыла», – дип тасвирлый шагыйрә Әлфия Ситдыйкова.

Ә ветеран укытучы Зәбир Хәлимов «Сирень Якупова шигырьләрендә никадәрле фәлсәфи фикер, һәр күңелне тырнап ала торган темалар! Шагыйрә иҗатының киңлегенә, аның күңел диңгезенең тирәнлегенә сокланмый мөмкин түгел. Ул һәр яңа көнгә, мәхәббәткә мәдхия җырлый, туган якны, әниләрне сагынып елый, туган теле өчен кайгырып уфтана, вакыт-гомернең кыскалыгына аһ ора, милли гореф-гадәтләребезнең юкка чыгуына сызлана, яшьлеген уйлап газаплана. Җиребезне кадерсезләгәнгә борчыла...», – дип үз фикерен җиткерә.

Безнең 12нче санлы татар китапханәсендә дә шагыйрәнең иҗаты белән таныштыру, укучыларга җиткерү буенча аның иҗатына багышланган бик күп матур әдәби чаралар уза. 2013 елда китапханәдә «Ак җилкәнле шигырьләр» дип исемләнгән шигърият кичәсе, 2015 елда 60 нчы мәктәпнең югары сыйныф укучылары өчен «Шигырь белән тулган барлык җиһан « дип аталган әдәби кичә, 2016 елда «Серле тормыш бары җирдә генә» дип аталган шигъри – музыкаль кичә үткәрелде.

ӘДӘБИЯТ:

1. Әхмәтгалиева, А. Серле тормыш бары җирдә генә: [иҗаты турында] / А. Әхмәтгалиева // Шәһри Чаллы. – 2014. – 24 окт.
2. Бәшәр, Р. Сүз бәясе: [шагыйрәнең «Өстәгеләрдән дә өстә» китабы турында] / Р. Бәшәр // Шәһри Чаллы. – 2011. – 18 май.
3. Гасыймова, Р. Яңа гына ачтым күземне...: [гаиләсе, иҗаты турында] / Р. Гасыймова // Шәһри Чаллы. – 2000. – 13 май.
4. Журналның Сирень Якупова иҗатына багышланган махсус саны // Мәйдан. – 2014. – №9.
5. Сафин, Ф. Ак җилкәнле шигырьләр: [«Яшәү сере» китабы хакында уйланулар] / Ф. Сафин // Шәһри Чаллы. – 2009. – 4 март.
6. Ситдыйкова, Ә. Шигырьләрендә җан авазы: [иҗаты турында] / Ә. Ситдыйкова // Шәһри Чаллы. – 2006. – 20 дек.
7. Хәлим, А. Шигърият сере: [«Яшәү сере» шигъри җыентыгы хакында] / А. Хәлим // Шәһри Чаллы. – 2010. – 15 дек.
8. Якупова, С. Яшәү сере: шигырьләр / С. Якупова. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2008. – 127 б.
9. Якупова, С. Өстәгеләрдән дә өстә: шигырьләр, хикәяләр, эсселар / С. Якупова. – Яр Чаллы, 2011. – 168 б.
10. Якупова, С. Кар юлы: шигырьләр / С. Якупова. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2014. – 223 б.

Нәҗибә ЗАРИПОВА,
Яр Чаллы үзәкләштерелгән китапханәләр системасының
3 нче санлы китапханә мөдире

ДЕТЕКТИВ ЖАНР
(Шамил Шәйдуллин иҗатына нигезләнеп)

Шәһәребездә озак еллар яшәп иҗат иткән язучы Шамил Шәйдуллинның исеме күпләргә таныш. Шамил Нәфигулла улы Шәйдуллин 1939 елның 13 мартында Яңа Чишмә районы Сөлчәбаш авылында дөньяга килә. Башлангыч һәм урта белем ала, кичке урта мәктәпне тәмамлый. Шуннан соң милиция һәм закон саклау оешмаларында хезмәт итә, комсомол юлламасы белән Төркестанның Ислотань шәһәре милициясенә оператив эшкә җибәрелә. 1974 елда, КамАЗ төзелеше башлангач, Шамил Шәйдуллин Татарстанга кайта, Чаллы шәһәрендә эчке эшләр бүлегендә җинаять эшләрен тикшерү җитәкчесе, Алабуга шәһәрендә милиция штаб башлыгы, Менделеевск шәһәрендә район милициясе башлыгы булып хезмәт итә.

Шамил Шәйдуллин исеме әдәбиятта 70 нче елларда күренә башлый. Милиция хезмәткәре буларак ул, үзе күргән-кичергәннәрне яза. Үзе эшләгәндә, җинаятьчеләр белән көрәшкәндә аның гаделлекне гәүдәләндергән «Көтелмәгән очрашулар» исемле юрист язмалары (1988), «Алтын үрмәкүч тозагында», «Кара эзләр кая илтә?», «Сөембикә шәмдәле эзеннән» исемле романы (1992), «Кляп из ваучеров», «Упкын өстендә», «Вөҗдан газабы» һ.б. әсәрләре укучылар күңеленә тиз арада барып ирешә. Ике телдә язучы әдип әдәбиятны детектив жанрда язылган әсәрләр белән баета.

Әдәбиятта һәркем тарафыннан да укылган, яшь аермасы белән хисаплашмыйча үзен яраттырган бер өлкәсе бар, ул – детектив жанрда иҗат ителгән әдәби әсәрләр. «Детектив» – инглиз сүзе, «шымчы» мәгънәсен белдерә. Детектив жанрда язылган әсәрләр нигезендә нинди дә булса җинаятьне ачуга ирешкән зирәк шымчының гамәлләрен тасвирлауга корылган кискен сюжет ята.

Татар әдәбиятында детектив сюжет алымнарына беренчеләрдән булып Закир Бигиев мөрәҗәгать итә. Аның 1887 елларда дөнья күргән «Меңнәр, яки гүзәл кыз Хәдичә», «Зур гөнаһлар» исемле романнарын күрсәтергә була. Әдәбиятыбыз классигы Г.Ибраһимовның 1928 елда «Тирән тамырлар» исемле романы басыла. Детективның мөстәкыйль жанр буларак чыгыш ясый

башлавы 1960 елларга туры килә. Соңгы елларда бу жанрга А.Расих, Р.Ишморатова, Т.Әйди, М.Насыйбуллин, З.Фәтхетдинов, М.Маликова, Т.Галиуллин мөрәҗәгать итәләр.

Шамил абый Шәйдуллин безнең Чаллы төбәге язучыларыннан иң беренче детектив жанрга канат куйган язучы. Ул бу жанрга килгәнче, нәкъ менә милиция сафларында эшләп, аның бөтен ягын эчтән белеп язучылар юк иде дияргә була. Шамил абый үзенең бөтен гомерен менә шушы детектив жанрга, кешеләргә әхлакый, эстетик тәрбия бирүгә багышлаган мәгърифәтче кеше иде. Ул СПИД, наркотиклар афәтен әсәрләрендә чагылдырып, җәмгыятебезне сафландыруга омтылган романтик күңелле ихлас язучы иде. Ул шулар арасында яшәде, шул җинаятьчеләр белән көрәште, аларның психологиясен өйрәнде.

«... Билгесез ир кеше мәете табылган яланга килеп җиткәндә, кояш күтәрелеп кенә килә иде әле. Биек агачларның җиңелчә чайкалып торган башлары ниндидер серне саклау турында сүз куешкандай, алтын нурларда коенып утыралар. Ләкин бөтен бу күркәмлекне табылган мәетнең имәннеч күренеше томалый. Мәет күкрәгенә кадәр кадәр чуерташ өеменә күмелгән. Юл читендә яндырылган чит ил машинасы тора. Үлгән кешенең авызында келәп-һәм гади генә түгел, аны төрле кыйммәттәге иске акчалардан укмаштырып ясаганнар. Арада күбрәге иллелекләр, берничә Америка доллары һәм хәтта ике КамАЗ акциясе бар».

«Иблис «оҗмахы» повестеннән өзек

Автор үзенең әсәрләрендә җинаятьченең кыяфәтен, холык-фигылен, кылган җинаятен тасвирлап кына калмый, әлеге адәм баласын җинаять юлына илткән сәяси, икътисади, социаль-иҗтимагый шартларны, хәвефле хәлләрне дә яктыртып, сурәтләп дәлилләргә тырыша. Чөнки бер генә адәм баласы да анасыннан җинаятьче булып тумый, нәселдән килә торган чир дә, йола да түгел ул җинаять. Аны фаш итүләре никадәр кырыс, дәлилләре никадәр хак булмасын, Шамил Шәйдуллин әсәрләрендә вөҗдан, гаделлек, шәфкатьлелек, миһербанлык, намус төшенчәләре башыннан ахырына тикле кызыл җеп булып сузыла. Аның эзләнү рәвешендә, документаль базага нигезләнеп язылган әсәрләре зур әһәмияткә ия.

Шамил Шәйдуллин белән булган бер әңгәмәсеннән соң журналист Зөбәер Мифтахов болай яза: «... язучылар күп булып та, детектив язучыларның әз булуы гаҗәп түгел. Башкасы гаҗәп – андый сирәк талант ияләренең берсе үзебезнең Чаллыда яши,

татарча язучы татар кешесе икән. Һәм француз яки инглиз детективчылары кебек ике кулына бер каләм тотып курортта да утырмый, ә көн саен үзе җинаятьчеләр белән шөгыльләнеп, шулардан бушаган арада гына язучы «гади» милиция майоры икән».

Китап укучылар белән үткәрелгән очрашу-чараларга бик теләп килде Шамил ага, аның укучыларына әйтер сүзләре дә күп була иде. Җиңел чандыр гәүдәле, җитез хәрәкәтле, көлсу-бөдрә чәчле язучыны күпләр бүген дә хәтерлидер.

Шундый очрашуның берсендә шәһәребезнең ЗЯБ бистәсендә урнашкан 21 нче мәктәбе югары сыйныф укучылары белән Шамил Шәйдуллинның «Сары әҗәл» повесте буенча китап укучылар конференциясе уздырдык. Әсәр – җирле вакыйгаларга корылып язылган җан өшеткеч замана афәте – наркомания турында. Укучылар әлеге әсәр турында фикер алыштылар, образларны ачып бирделәр, повестьтан "наркотиклар колы» дигән өзек күрсәттеләр. Әдәби кичә соңында балалар Шамил абыйларына күп сораулар бирделәр, иҗат планнары белән кызыксындылар. Язучыны наркоманиянең азуы, алар арасында фаҗигале үлемнәр саны артуы, эчкечелек, фәхишәлек борчыды. Аның өмете – асылыбызга кайту, татар милләтенең милли аңын, горурлыгын уяту иде. Мондый истәлекле очрашу-кичәләр китапханә, тулай торак, мәктәпләрдә күп уздырылды. Үзенең милиция өлкәсендәге эшчәнлеге, язучылык иҗатына тартылуы, шигърияте турында дулкынланып сөйләде язучы. Язганнарын дога итеп укып йөрүче, саф күңелле Шамил абыйның иҗаты матур булды. Зур күләмле әсәрләрендә, шигырьләрендә булсын, ул намус, гаделлек, миһербанлылыкка тугры калды.

Язучы, шагыйрь, милиция майоры, хезмәт ветераны Шамил Шәйдуллин 1995 елдан Рәсәй һәм 1996 елдан Татарстан язучылары берлеге әгъзасы иде.

ӘДӘБИЯТ:

1. Дунай, Ф. Шинель кесәсендә – шигърият: Язучы Шамил Шәйдуллинга 65 яшь / Ф. Дунай // Мәйдан. – 2004. – №5. – Б. 22-26.
2. Хәмидуллина, Р. Г. Китапханә сәхнәсе: Китапханәчеләргә, балалар бакчалары тәрбиячеләренә, сыйныф җитәкчеләренә ярдәмлек. 1 нче чыгарылыш / Роза Хәмидуллина. – Казан: Редакционно-издательский центр, 2012. – Б. 94-100.
3. Шамил Шәйдуллин: биобиблиографик күрсәткеч / Чаллы шәһәре, М. Җәлил исемендәге шәһәр үзәк китапханәсе. Әдәбият тарихы музее. Төзүч.: Р. Г. Хәмидуллина, Ф. Х. Хамматова. – Алабуга: «Андерсен», 2011. – 188 бит.
4. Шәйдуллин, Ш. Вөҗдан ярасы: шигырьләр / Ш. Шәйдуллин. – Чаллы: "КАМАЗ" нәшр., 1995. – 43 бит.
5. Шәйдуллин, Ш. Иблис «оҗмахы»: Детектив повесть / Ш. Шәйдуллин. – "Ак бит" нәшр., 2002. – Б. 53-54.
6. Шәйдуллин, Ш. Көтелмәгән очрашулар: Юрист язмалары / Ш. Шәйдуллин. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1988. – 88 бит.
7. Шайдуллин, Ш. Кляп из ваучеров: Детективная повесть / Ш. Шайдуллин. – Набережные Челны: Газетно-книжное издательство «КАМАЗ», 1993. – 130 стр.

Валентина ИБРАҺИМОВА,
Яр Чаллы үзәкләштерелгән китапханәләр системасының
13 нче санлы китапханә мөдире

ВАХИТ ИМАМОВ ИҖАТЫНДА ТАТАР ХАЛКЫНЫҢ РУХИ МИРАСЫ – ТАРИХНЫҢ АЧЫЛМАГАН ЯҢА БИТЛӘРЕ

Язучы – прозаик, тарихи романнар авторы, Гаяз Исхакый исемендәге премия лауреаты, Татарстан язучылар берлеге әгъзасы, Татарстанның Атказанган мәдәният хезмәткәре, Габдулла Тукай исемендәге Дәүләт бүләге иясе, «Мәдәни Җомга» газетасы мөхәррире Вахит Шәйхенур улы Имамов тарих белән кызыксынучылар йөрәгенә юл тапкан күренекле каләм иясе.

Вахит Имамовның иҗат юнәлеше – тарих, тарихи чыганакларны өйрәнү, халкыбызның гыйбрәтле үткәненә, данлы да, бер үк вакытта фиҗигале дә язмышын ак кәгазь битләрендә, киләчәк буыннарга мирас итеп калдыру. Язучы бүгенге көндә егерме бер әсәр язган. Журналист буларак, матбугат битләрендә төрле темаларга язылган меңләгән мәкаләләре дөнья күргән.

Һәр әсәрендә, архивларда эзләнеп, бөртекләп җыйган тарихи темага яңа фикер, яңа мәгълүмәт, халык, кешеләр язмышы, бу язмышлар хакында тирәнтен уй-фикер йөртү.

1988 елда яшь прозаикның тугыз хикәясен һәм бер повестен эченә алган «Ир канаты» исемле мөстәкыйль китабы басылып чыга, өч елдан ике яңа повесте («Күке», «Нәзер») һәм унлап хикәясе тупланган «Нәзер» җыентыгы дөнья күрә. Бу әсәрләрендә авторның яшьлегенә туры килгән торгынлык чорының һәлакәтле күренешләре, нигездә авыл чынбарлыгын үзәккә алып, төрле язмыш сынауларына дучар ителгән кешеләрнең тормышчан образлары бирелгән.

«Нәзер» повесте һәм «Өмет» хикәясе буенча Татарстан телестудиясе, соңыннан кыска метражлы нәфис фильмнар төшереп, аларны телевизор экраннарыннан күрсәтә килә.

КамАЗ төзелеше белән бәйле вакыйгалар барышында, зур бер төбәкнең табигый мохите бозылуын, йөзьяшәр авылларның җир белән тигезләнүен күрсәткән «Могикан” (2001) повесте да, әдип иҗат колачының киңлеге турында сөйли.

Әдәби иҗатта В. Имамовка киң танылу китергән өлкә – тарихи әсәрләр. 1982-1994 еллар дәвамында ул, даими рәвештә төрле шәһәрләргә барып, архивларда сакланып яткан документлардан татар халкының үткән тарихын җентекләп өйрәнә, тарих чоңгылларына чумып, хәтер хәзинәләрен актара.

1993 елда «Яшерелгән тарих» исемле беренче документаль әсәрен яза. Татар халкының XVI – XVIII йөзләрдә алып барган милли-азатлык көрәшен һәм яуларын чагылдырган бу тарихи повестьның басма китабы бөтен Россия киңлекләренә таратыла. Әсәр рус телендә “Отечественная история татар» исеме астында басылып чыгып, инглиз, француз, немец, төрек, әзербайджан телләренә тәрҗемә ителә.

«Сәет Батыр» әсәре – олы шәхесләребезнең әдәби образларына мөрәҗәгать итү, халкыбызның фидаи уллары хакында киләчәк буыннарга язып калдыру. Архив документларын калкытып гаҗәеп чынбарлык ачыла: Пугачев кузгалышының төп көчен татарлар тәшкил иткән бит! Пугачев янәшәсендәге бригадир дәрәҗәсенә ирешкән Канкаев, Усаев, Кадырмөхәммәтовлар булган икән. Полковниклар да кырыклап, старшиналар йөз илледән арткан! Бу әсәрне укып, без шундый мәгълуматлар белән танышабыз.

«Тозлы яра» әсәрен язучы коллективлаштыру елларында корбан булган бабасы (әнисенең әтисе) Әмир Нәгыймовның якты истәлегенә багышлап иҗат иткән. Автор 1933 елгы коточкыч ачлыкны тетрәндергеч язмышлар аша укучыга җиткерә. Узган гасырның егерме-утызынчы елларында булып узган шаукымлы вакыйгаларның, крестьян хуҗалыкларын көчләп күмәкләштерү, төрле репрессив ысуллар белән халыкның җегәрле катлавын җинаятьчел бер эзлеклелек белән юк итү сәясәтенең нинди афәтләр китергәнлеген тарихи реаль кеше образларында калку итеп тасвирланган романда.

Ә «Татар яугирләре» [Татарлар Пугачев явында] дигән әсәр язучының бөтен бер тарихи эзләнүләренең чишмә башы. Әсәр халыкның азатлыкка, мөстәкыйльлеккә омтылышы, каһарманлыгы белән үрелеп бара.

Әдәби иҗат эшчәнлегенең тарихи юнәлешен дәвам итеп, В. Имамов халкыбызның язма хәзинә булып сакланган тарих кешеләнә чума, һәм Казанның 1000 еллыгына бүләк булып «Казан дастаны» әсәре дөнья күрә. Тәүге тарихи романда Казан каласына нигез салынган вакыйгалар зур осталык белән сурәтләнгән.

Габдулла Тукай исемендәге Дәүләт бүләгенә лаек булган «Утлы дала» романы – җәмгыятьтә дә, фәнни дөньяда да вакыйга буларак кабул ителә. Монда сурәтләнгән тарихи вакыйгаларның географиясе гаять киң – Монголия далаларыннан башлап, Хәрәзем дәүләтен, Болгар илен һәм рус кенәзлекләрен кертеп, Карпат тауларына кадәр.

Бу яңа романда Вахит Имамов халкыбыз тарихының яңа катламнарына үтеп керә. Исемнәре бөтен дөньяга билгеле Чыңгызхан, Колгали, Юрий Долгорукий, Андрей Боголюбский образлары аша рус һәм Болгар дәүләтләре, татар, Монгол һәм кыпчак халыкларының XII – XIII гасырдагы тормышы сәхифәләрен ачып сала.

Утлы дала кайный, эре һәм вак кабиләләр генә йөзләгән. Алар әле генә кан коеша, әле генә дус яши, әле генә килен – кәләш алмаша. Бу – урта гасырлар җәмгыятенең яшәү рәвеше. Русларның XII гасырда башланган феодаль таркаулык чоры. Ә галимнәр Болгар илен 12 нче гасырда иктисади яктан көчле, бердәм, үзәкләштерелгән дәүләт рәвешендә күз алдына китерәләр. Яңа кала – крепостьлар салына, сәүдә чәчәк ата. Биләр амбарларында археологлар әле бүген дә капчык – капчык бодай, арпа, борчак бөртекләре җыеп алалар.

Яңа әсәр буларак, роман күңелләрдә кызыксыну уятмый калмый! Язучыдан ныклы ихтыяр көче, сабырлык, тынгысыз һәм йокысыз төннәр таләп иткәндер бу романны язу.

Өченче меңъеллыкка аяк бассак та, халыклар бердәмлеге иң актуаль темаларның берсе булып кала.

Романда әдәби геройлар булып дөнья тарихында калырлык дәүләтләр белән идарә итүче Болгар дәүләте ханнары, рус дәүләте кенәзләре тора. Монда гыйбрәт алырлык вакыйгалар башыннан ахырына кадәр бер-берсе белән үрелеп бара. Ул заманда дан тоткан дәүләт башлыклары, гаиләләр исемнәре белән китерелгән. Тарихи фактларга бай сюжетлар хәтердә тирән эз калдыра.

Борынгы гасырлардан ук рус, болгар, кыпчак һ.б. халыклар бер-берсе белән бәйләнгән. «Утлы дала» романын укыгач кына, Юрий кенәзнең хатыны кыпчак икәнен, ягъни безнең борынгы бабаларыбыз нәселе, ә улы Андрей кенәзнең хатыны болгар кызы – Байгөл, Мәскәү ярында яшәп ятучы Кучкәй батыр кызы икәнлеген беләсең. Андрей кенәзгә Боголюбский исеме ничек бирелүе хакында да әдәби итеп, кызыклы язылган.

Андрей кенәзнең Болгарга сәяхәтен язучы бик матур итеп тасвирлый: Болгар җиренә аяк басуга Андрей кенәзне илнең мул иген кырлары, төзек шәһәр-авыллары, һөнәр мастерскойлары, мал тулы базарлары, сәүдәгәрләре таң калдыра. Авылларның гүзәллеге, чисталыгы, йортларның ныклыгы, халкының кунакчыллыгы да рус кешесе өчен яңалык була. Болгар җирендә кунакта булганда, урамнарда кораллы бер генә кеше дә очратмый ул, хан булуның берсеннән берсенә сугышсыз күчүе, илне аерым гаскәрләр саклавы да аны гаҗәпләндерә. Болгарда кунакта булып кайтканнан соң, Андрей тормышын тамырыннан ук үзгәртә. Ташлардан шәһәр төзетә, ныгыта. Аның тагын нәрсәләр эшләткәне, нинди өлкәләрдә үзгәрешләр керткәне, Байгөлнең һәм аның улларының киләчәк язмышы – романда барысы да язылган. Алып укыйсы гына кала.

Искиткеч вакыйгалар, бер китапта да язылмаган яңа мәгълүмат-фактлар! Тарих чылбырын үреп бара язучы. «Утлы дала» ның болгарларга багышланган бүлекләрендә күңелгә якын һәм гаҗәеп дәрәҗәдә оста сурәтләнгән Кол Гали образы бирелгән. Аның турында без бик аз беләбез. «Кыйссаи Йосыф» та китерелгән кыска белешмә, халык телендә сакланып калган риваятьләр. Таҗетдин Ялчыгөлнең язган риваятендә сөйләнгәнчә, Кол Гали болгар иленең асыл шаһзадәләреннән берсе саналган Мирхаҗи бәкнең улы була. Батыйның Биләргә һөҗүме вакытында бөек Кол Гали вафат була. Шул легендага таянып, язучы Кол Галинең гаҗәеп тормышчан, тулы образын тудырган. Безнең күз алдына бөек шагыйрьнең туганнан алып, каһарманнарча үлеменә кадәр бөтен тормышы күз алдына килеп баса.

Чыңгызханның атасы кем? Безнең татар баһадиры – Ясүгәй, әнисе – кыпчак кызы Айлыбикә. Әсәрнең монголлар тормышын, яшь Тимучинның гайрәтле Чыңгызханга әверелүе һәм дистәләгән дәүләтләрне басып алу тарихына караган бүлекләр маҗаралы вакыйгаларга бай, бу вакыйгалар борынгы документларда чагылыш тапкан. Романда халык легендаларын ничек оста файдалана автор.

«Утлы дала» романы, һичшиксез, көчле тәэсир калдыра. Башкарылган хезмәт олы, асыл, ул хезмәттә никадәр чынбарлык, бөртекләп җыелган мәгълүмат сыйган.

Вахит Имамовның әдәби иҗаты турында матбугатта басылган фикерләр шактый. Бер-икесенә тукталып үтәсе килә:

Татарстанның халык язучысы Гариф Ахунов: «...Безнең әдәбиятка соңгы елларда яңа бер талантлы, табигатьне, кешеләр зарын, тормышның катлаулыгын күңел күзе белән күрә ала торган автор килде», дип бәяли.

Әдәбият галиме, тәнкыйтьче Рифат Сверигин: «...Вахит Имамов яңа гасыр бусагасыннан иң кыю һәм актив әдипләребез рәтендә атлап керде. Ул XI – XII гасырларда булып узган вакыйгаларны, шул чордагы болгар, магул, рус хөкемдарларының сарай һәм гаилә интригаларының гаять катлаулы һәм мәкерле чәбәләнешләрен киң географик һәм тарихи үлчәмнәрдә әдәбиләштереп чагылдырган күләмле әсәренең беренче китабын тәмамлады. Халыклар тарихы белән якыннанрак кызыксынучылар «Утлы дала» дип исемләнгән бу романнан искиткеч күп һәм бай мәгълүмат алырлар. Элек бозып күрсәтелгән яисә махсус рәвештә караңгылыкта тотылган тарихыбызны булганынча яктырту мөнәсәбәтеннән генә бәяләсәң дә, Вахит Имамов башкарган титаник хезмәтне танымыйча, билгеләмичә үтү зур хаксызлык булыр иде», – дип, үз бәясен бирә.

Гаяз Исхакый премиясе лауреаты, язучы Факил Сафин: «...Вахит Имамов әдәби мәйданда киң колачлы әсәрләр язу остасы буларак танылды. Әмма без укып күнеккән гади тормыш вакыйгаларыннан укмаштырган һәм әдәби чаралар ярдәмендә сәнгать дәрәҗәсенә күтәрелгән романнар түгел, бәлки гаять дәрәҗәдә зиһен, акыл, тырышлык һәм үҗәтлек, физик көч таләп итүче өлкәне – тарихи әсәрләр язуны үз итте ул. Шундый әсәрләрнең иң күренеклесе, әлбәттә, «Утлы дала» романы булды», – дип бәяли.

«Алышларда бирешмәслек, ярый әле илдә ирләр бар!», – дип әйтәсе килә, Вахит Имамов иҗаты белән танышканнан соң.

ӘДӘБИЯТ:

1. Ахунов, Г. Киләчәк – һәркемнең үз кулында / Г. Ахунов // Казан утлары. – 1987. – №5. – 102 б.
2. Вәлиев, М. Тукай яшен узганда / М. Вәлиев // Казан утлары. – 1989. – №6. – 156-166 б.
3. «Аргамак» бездә кунакта: В. Имамов белән әңгәмә // Шәһри Казан. – 1991. – 16 окт.
4. Галиев, М. Ак юл сиңа, Вахит батыр! / М. Галиев // Шәһри Казан. – 1994. – 28 июнь.
5. Галиев, М. Өч баһадир / М. Галиев // Мәйдан. – 2002. – №6.
6. Фәрит Габдрәхим. Татар тарихына сәяхәт / Ф. Габдрәхим // Кызыл Таң. – 1994. – 5 июль.
7. Әнәс Хәсән-Кырымлы. Күңелләрне тетрәндергеч китап («Сәет батыр» романы турында) / Ә. Хәсән-Кырымлы // Шәһри Казан. – 1994. – 30 авг.
8. Абдуллин, З. Утлы дала җилләре («Утлы дала» романы турында) / З. Абдуллин // Шәһри Казан. – 2000. – 4 авг.
9. Ахунов, Г. Саллы прозаик килә / Г. Ахунов // Мәйдан. – 2002. – №6.

Алмазия ШӘИХОВА,
Яр Чаллы үзәкләштерелгән китапханәләр системасының
12 нче санлы китапханәнең бүлек мөдире

МОҢ ИЯСЕ
(Әлфия Ситдыйкова иҗатына багышлана)

Әлфия Мирзанур кызы Ситдыйкова (Хаҗиәхмәтова) 1957 елның 14 августында Татарстан Республикасының Актаныш районы Күҗәкә авылында дөньяга килә. Туган авылында сигезьеллык, Пучы авылында урта мәктәпне тәмамлый. 1975 елда данлыклы КамАЗ төзелешенә эшкә килеп, егерме елга якын гомерен заводта эшли. 2000 елда аны «Чаллы-ТВ» телерадиокомпаниясенә эшкә чакыралар. Музыкаль редактор, корреспондент, өлкән корреспондент булып эшләү дәверендә, журналистлык һөнәрен тирәнтен үзләштереп, әдәбият-сәнгать кешеләре турында йөзгә якын гамьле әңгәмә кора. «Әдәби учак», «Илһам нуры» дип исемләнгән тапшырулар эшләп «Күңел» радиосы аша халыкка җиткерә. 2003-2008 нче елларда читтән торып Чаллы педагогия институтының филология факультетында белем ала.

Шагыйрә Әлфия Ситдыйкова турында Татарстан Республикасының Г. Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты, шагыйрь Рәдиф Гаташ: «...Шагыйрәнең шигырьләре күбесе үзен үстергән матур табигатьле, бик күп талантлы кешеләр бишеге – Актаныш белән бәйләнгән. Аның авыллары, елга-чишмәләре, урман-кырлары белән... Шул як кояшы, ае белән туган аның шигырьләре, аларда – гөлләрнең хуш исе, әрем тәме катнаш моң һәм бабайлар васыять иткән туган туфракка тугрылык, нигезне изге санау кебек әдәп-әхлак иманы.

...Мәңгелек Моң... Актаныш ягында канатланган шигъри күңел тәрбиясе! Бөтен авыл атамаларын да җыр итү теләге дә сизелеп куя... Әмма тулаем күңел эзләнүләрендә ул әнә шул ихлас җыр-моң белән еш кавыша, үзе дә сизмәстән, канатлана, оча, яңача яңгырый ала. Димәк, шагыйрәдә җырга якынлык табигый рәвеш тә бар, ул көй сорап яши, дәвам итә. Шул юлга тугры булуын теләргә генә кала» –дип яза.

Балачактан ук әдәбиятка гашыйк Әлфия Ситдыйкова, Чаллы шәһәрендә 1963 елдан эшләп килгән «Ләйсән» әдәбият иҗат берләшмәсендә каләмен чыныктыра. 1977 елда аның матбугат битләрендә беренче шигырьләре күренә башлый. 1979 елда дүрт шигыре «Яшьлегем Чаллы» күмәк җыентыгында басылып чыга.

Әлфия Ситдыйкова, гаиләдә балалар үстергән вакытта, иҗаттан бераз читләшеп торса да, 2000 еллар башында кабат каләмен кулга ала. 2003 елда Чаллыда ЖЧЖ «Газета-китап нәшрияты»нда беренче мөстәкыйль шигырьләр китабы басылып чыкканнан соң, бер-бер артлы шигырь китапларын укучыга тәкъдим итә башлый. Башкаларның иҗатына карата да үз фикерләрен белдерүдә каләм көчен сыный. Тирән эчтәлекле мәкаләләре, нәсер-парчалары, күләмле генә поэмалары да төрле басмаларда урын ала.

2006 елда «Назга сусау»дип исемләнгән тәкълидләр китабы (Р. Гаташның «Мәңгелек сусау» китабына шигъри җавабы) дөнья күрә. Әлеге китап аның мәхәббәт шагыйрәсе, хис шагыйрәсе икәнлеген тагын бер кат раслый.

Язучы А. Алиш исемендәге бүләк иясе Рәшит Бәшәр шагыйрәнең иҗатын бәяләп: «...Әлфия хисле шагыйрә, уйлы шагыйрә. Аның үзенең язу стиле формалашып җитте, үзен шигърияттә тапты. Ул – мәхәббәт җырчысы. Аның шигырьләре мәхәббәт турында. Шигырьләреннән хатын-кызларга гына хас наз, җылылык, сафлык бөркелеп тора. Әлфия шигърияте бүгенге авыр заманда кешеләр күңелендә өмет уята. Яшәүгә ышанычны ныгыта. Аның иҗатының иң кыйммәтле ягы шул» – ди ул.

Гаяз Исхакый премиясе лауреаты, филология фәннәре кандидаты, язучы Факил Сафин Әлфия Ситдыйкованың иҗатын бәяләп: «...Хатын-кыз язмышына тигән яшәеш өчен җаваплылык, ялгызлык, туган як темасы еш күзәтелә шигырьләрдә. Аларда да Әлфия Ситдыйкова традицион алымнарга таянып, үзенчәлекле яңгыраш тудырырга омтыла. Анда шигъри тоем, ритмик аһәң көчле. Әгәр дә шушы эзләнүләрен дәвам итсә, һичшиксез әле ул безне матур-матур шигырьләре белән күп сөендерер», – ди.

2011 елда Татарстан китап нәшриятында Әлфия Ситдыйкованың «Утлы җимеш» шигырьләр җыентыгы басылып чыга. Әлеге китапка шагыйрәнең туган җиргә мәхәббәт, ил язмышы, яшәү мәгънәсе турында уйланулардан торган шигырьләре тупланып бирелә.

2007 елда Татарстан китап нәшриятында дөнья күргән «Туган якның ике чишмәсе. Два родника родной земли» тәрҗемәләр китабы шагыйрәне икенче яктан – тәрҗемәче буларак ача. Иҗатташ дусты Вера Хәмидуллина белән бер-берсенең шигырьләрен тәрҗемә итеп бастырган әлеге китап Әлфия Ситдыйкованың исемен киң мәйданга таныта.

Әлфия Ситдыйкова махсус басмалар төзеп чыгаруда да уңышлы эшләп килә. 2009 елда дөнья күргән «Ләйсән»– моңлы бишегебез» (Чаллы шәһәре Язучылар оешмасы каршында эшләп килүче «Ләйсән» әдәби иҗат берләшмәсенең 45 еллык юбилее уңаеннан төзелгән күмәк җыентык) китабының төзүчеләренең берсе буларак, язучы башкалар иҗатын да барлап, халык күңеленә тоташтыру көченә ия булуын күрсәтә. Мәңгелеккә күчкән каләмдәшләренең мирасын өйрәнеп, аларны киң әдәбият мәйданына чыгаруда да үз өлешен кертүе аның гамьле каләм иясе икәненә бер ишарә.

Туган җиргә, халкына мәхәббәт, ил һәм милләт язмышы, яшәү мәгънәсе турында уйланулардан торган шигырьләре, публицистик язмалары, күпсанлы очрашуларда ясаган чыгышлары аның тынгысыз җанлы шагыйрә булуын дәлилли. 2010 елда үзенең туган ягы, туып үскән авылы алдында булган бурычын үтәү йөзеннән «Авыл җаны – Куҗәкә горурлыгы», авыл тарихы, шигъри, публицистик язмаларны туплап чыгарылган китабы белән, Актаныш төзелүгә 300, район оешуына 80 ел тулу уңаеннан, авылдашларына, якташларына бүләк ясый.

Әлфия Ситдыйкова балалар шигырьләре дә иҗат итә. Шул ук вакытта балалар шигъриятен пропагандалау өчен дә көчен кызганмый. Татар һәм рус шагыйрьләренең балалар өчен язган әсәрләрен ике телгә тәрҗемә итеп, вакытлы матбугат битләренә биреп бара. Аның бу эшчәнлеге 2011 елда, «Золотое перо Руси» милли әдәби премия кысаларында, «Молодежь Московии» бөтенруссия бәйсез газетасының баш редакторы, язучы Светлана Савицкая һәм Александр Бухаров, Новосибирск шәһәрендә эшләп килүче «Музей солнца» (директоры Халыкара Славян Академиясе профессоры Валерий Липенков) оештырган «Солнечный храм» Халыкара акциясендә бәяләнеп, «За солнечную деятельность» дипломы һәм медале белән бүләкләнә.

Язучы Факил Сафин Ә. Ситдыйкованың балаларга булган иҗатын бәяләп болай дип яза: «– Чын талант иясе беркайчан да балаларны читләтеп үтә алмый. Соңгы вакытта шагыйрә балаларга атап та шигырьләр яза башлады. Моңа сәбәпче – үзенең оныклары туу һәм күпләгән мәктәпләрдә, балалар бакчаларында очрашулардыр дип уйлыйм. Шагыйрәнең балаларны игелекле, мәрхәмәтле, туган илне, туган телне яратучы, эшсөярләр итеп күрәсе килә. Күп шигырьләре дөньяны танып белүгә корылган. Нәниләр өчен язган шигырьләрендә дә Әлфия Ситдыйкова ихласлылыгын саклап кала. Алар гади һәм йөгерек тел белән язылганнар. Бу шигырьләрне укыгач аның балалар күңелен аңлап эш итүче педагог, чын шагыйранә җан икәнлеген тоясың» – ди.

Әлфия Ситдыйкова татар әдәбиятын танытуга үз өлешен кертеп, шагыйрә республикакүләм уздырыла торган фәнни-гамәли конференцияләрдә чыгышлар ясый, төрле район китапханәләрендә, ял йортларында, мәктәпләрдә, балалар бакчаларында очрашуларга йөри. Оренбургта «Х. Ямашев исемендәге китапханә» һәм «Вакыт» газетасының 105 еллык юбилей тантанасында катнаша.

Әлфия апа Ситдыйкова белән безнең китапханә актив хезмәттәшлек итә. Китапханәдә укучылар белән очрашулар уза, иҗатын үсеп килүче яшь буынга таныту нисбәтеннән, мәктәпләргә, балалар бакчаларына очрашуларга чакырабыз.

Ә. Ситдыйкова – Татарстан Язучылар берлеге әгъзасы (2008), А. Грибоедов (2014), Саҗидә Сөләйманова исемендәге әдәби премиясе лауреаты (2016).

Әлфия Ситдыйкованың китаплары, язган шигырьләре, поэмалары, нәсерләре тормыш, язмышы белән сугарылган, бай, тирән эчтәлекле әсәрләр. Киләчәктә Әлфия апа Ситдыйковага иҗади уңышлар, саулык сәламәтлек телибез.

ӘДӘБИЯТ:

1. Ситдыйкова, Ә. Назга сусау: тәкъдимнәр, тулыландырылган басма / Ә. Ситдыйкова. – Яр Чаллы: Яр Чаллы типографиясе, 2007. – 96 б.
2. Ситдыйкова, Ә., Хәмидуллина, В. Два родника родной земли – Туган якның ике чишмәсе: [шигырьләр, поэмалар] / Г. Гыйльманов һәм Н. Алешков язган сүз башлары белән / Ә. Ситдыйкова, В. Хәмидуллина. – Казан: Татар. кит нәшр., 2007. – 208 б.
3. Хәлимов, З. Утлы җимешләрдән авыз иттем: [шагыйрә Ә. Ситдикова «Утлы җимеш» шигъри җыентыгы турында] / З. Хәлимов // Шәһри Чаллы. –2016. – 27 февр.

Наиля ИСРАФИЛОВА,
заведующий библиотечно-информационного центра №1
МБУ «ЦБС» города Набережные Челны

РОМАНТИКА ТРУДА
(по творчеству Евгения Кувайцева)

Нет среди жителей Набережных Челнов, а также среди челнинцев, разлетевшихся по иным городам человека, который никогда не слышал эти строки:

Ночью светло,
А днём темно
От скопа машин и пыли.
Когда мы ходили с тобой в кино?
...Забыли.
Сколько уж лет
Живу вот так,
Года, как листы, листая.
Может быть, кто-то скажет: «Чудак!»
...Не знаю.
Только не зря
След за спиной.
Выдавленный в граните.
Город дарю вам, построенный мной, –
ЖИВИТЕ!

Эти слова, без которых невозможно представить историю Набережных Челнов, принадлежат поэту Евгению Кувайцеву, одному из многих рядовых комсомольцев – строителей, участников Всесоюзной ударной стройки на Каме.

Мгновенно заводивший знакомства и друживший, кажется, с целым светом, он остался светлым воспоминанием молодости, едва ли не каждого первостроителя города. Евгений Павлович Кувайцев родился 31 августа 1946 года в селе Воскресенское Мелеузского района Башкортостана.

У него классическая романтическая судьба российского поэта. После восьмилетки он окончил речное училище и несколько лет плавал на пароходе, потом служил в танковых войсках. В Челны приехал в 1971 году в возрасте 25 лет, по собственному внутреннему желанию к странствиям, приключениям, новым впечатлениям.

Здесь он работал простым рабочим на стройке, на заводах двигателей, литейном «КамАЗа» вел детский литературный кружок «Бережок» при социально-педагогическом комплексе «Огниво».

Набережные Челны времён строительства «КамАЗа» и автограда не случайно именовали «республикой поэтов». Молодые люди, переполненные мечтами, надеждами, жаждой жизни, были неравнодушны к поэтическому творчеству. Многие тайком сами писали стихи, пытаясь выразить свой внутренний мир, свои чувства, запечатлеть черты времени. Поэты находят друг друга, образуя формальные и неформальные сообщества.

Так и возникло практически одновременно с началом стройки знаменитое городское литературное объединение «Орфей».

Лирика участников литературного объединения «Орфей» была востребована не только в Челнах, но и в Казани, и в Москве.

В Москве вышло два выпуска сборника камазовцев под названием «Лебеди над Челнами», а также сборники «Не всем дано так щедро жить» и «Город моей мечты».

Самым знаменитым из всех «орфеевцев» образца 1972 года был, несомненно, Евгений Кувайцев – поэт и бард. Он стал одним из лидеров и всеобщим любимцем. В глазах пишущей молодёжи Кувайцев отличался от других лидеров поэтического сообщества тем, что был настоящим рабочим парнем, настоящим строителем.

Лазим мы по крышам,
Нипочём нам страх.
И стихи мы пишем
На семи ветрах.

(«Теплица»)

«Орфеевцы» выступали со своими стихами всюду, где скапливалась молодёжь. Кувайцев помог множеству начинающих авторов. Из «Орфея» вышло более полусотни профессиональных поэтов, добившихся признания читателей.

Евгений Кувайцев – один из первых руководителей литературного объединения «Орфей», окончивший Литературный институт имени Горького в Москве.

Его стихи были на устах не только круга любителей поэзии, а всей молодёжи стройки вообще. Стихи большей частью были рассыпаны по страницам газет, но главным образом, ходили по рукам в виде рукописных и машинописных листков. Стихи Кувайцева охотно печатали не только газеты, (от местной с поэтическим названием «Камские зори» до многомиллионной «Комсомолки»), но даже некоторые из толстых журналов, в том числе, знаменитый «Новый мир», который в семидесятые годы взял литературное шефство над Набережными Челнами и его знаменитыми стройками.

Многие стихи поэта напоминали лозунги и марши и были очень популярны. Их публиковали в газетах, писали на транспарантах. Своей рубленой строкой, восклицательной интонацией они напоминают стихи Владимира Маяковского:

Гудеть
КамАЗу!
Городу -
быть!
Давайте разом
мечту творить!

Многие из нас даже не осознают, что знакомые с детства строки принадлежат Кувайцеву и украшали город: «Город дарю вам, построенный мной – живите! «На памятнике первопроходцам тоже были выбиты его строки: «Трудность забудется, чудо свершится, сбудется всё, что сегодня лишь снится». Но, увы, под ними нигде не стояла фамилия автора.

Тему преображения прикамских просторов поэт продолжает и в стихотворении «Где тишина веками плавала над рекой…».

Где тишина веками
Плавала над рекой,
Собственными руками
Строим мы город свой…

Взвесив кирпич рукою,
Ловко на место кладём,
Будто не город строим –
Нежную песню поём.

Надо услышать сердцем
Стройки большой размах.
Мы её, как младенца,
Нянчим в своих руках.

Знаем, что город будет.
Едут со всей страны
К нам молодые люди
В Набережные Челны…

Именно руками таких, как Кувайцев, был построен новый город. Поэтому рабочая тема и тема стройки были для него близки.

«Кувайцев был народный поэт, он рождал строки, которые расходились как поговорки. Это дорогого стоит. Ведь именно он дал название челнинской комсомольской стройке «романтика в сапогах», – говорила искусствовед Лариса Полякова.

Красной нитью через всё поэтическое творчество поэта проходит тема родного города, родного края

На стихи Евгения Кувайцева композитор Александр Василенко написал песню о КамАЗе, челнинский ансамбль «Контрасты» исполнял композицию «Земля под ногами», а Юрий Лыжин написал песню «Город дарю», которую исполнял Иосиф Кобзон.

В жизни Кувайцева было много и трагичного. Свою жену Татьяну, у которой был врождённый порок сердца, он возил к академику Амосову. К сожалению, во время операции она умерла. Второй брак не удался. Это уже было перестроечное время, когда общественный интерес к поэзии начал угасать и Евгений Кувайцев перестал печататься. Всё пошло по нисходящей…

Евгений Кувайцев не дождался издания своих стихов отдельной книжкой. Несколько его стихотворений попали в коллективный сборник «Лебеди над Челнами», но это издание времён строительства автограда стало библиографической редкостью.

В памяти людей он остался неугомонным заводилой, всегда окруженным литературной молодежью, выступающим в рабочих общежитиях, на строительных площадках, читающим стихи у костра на камском берегу.

Поэт Николай Алешков вспоминает: «Женя был с огромным количеством людей очень контактный. Знакомства он завязывал мгновенно. В нём была какая-то детскость, непосредственность, эмоциональность, он фонтанировал всевозможными затеями, в которые вовлекал всех окружающих».

Самое печальное обстоятельство – это то, что 23 апреля 2001 года без вести пропал известный челнинский поэт Евгений Кувайцев. Сказал, что едет на рыбалку, и исчез. Для многих он казался странным, но с уходом этого человека духовная аура Челнов потеряла свою весомую часть.

«Поэты сгорают в горнилах страстей,
Когда их сердца не в согласье с эпохой,
Когда мир приемлют лишь в позах гостей,
Викторий довольствуясь мизерной крохой.
И это, пожалуй, сегодня простят
Поэтам, талант их земной уважая…» –

пишет поэт Мансур Сафин о Кувайцеве.

«Он был героем своей эпохи Романтиков, его стихи всегда находят живой отклик в сердцах любителей поэзии». И с этой оценкой трудно не согласиться.

Наиля ХАСАНОВА,
учитель русского языка и литературы
высшей квалификационной категории
Набережночелнинской средней школы №25,
Заслуженный учитель Республики Татарстан

СИСТЕМА ПЕЙЗАЖНЫХ ОБРАЗОВ В ПОЭТИЧЕСКОМ ТВОРЧЕСТВЕ МАНСУРА САФИНА

Пейзажная лирика занимает значительное место в творчестве Мансура Сафина. Это логично и закономерно, ибо поэт влюблён в родной край, кровную связь с которым он порой передает с тем пронзительным чувством, когда единение с близким тебе миром происходит навсегда. Конечно, в его пейзажных образах главное место занимают картины прикамской природы. Ведь, согласно Мансуру Сафину:

Только у нас такие Зори –
Небо в букетах роз:
Облака выплывают из Сказки,
Сказки – из облаков!

Вместе с тем в его творчестве мы встречаемся с урбанистическими пейзажами, которые ему также дороги и близки. И это понятно, ведь поэты вкладывают в лирику, прежде всего, себя – свои переживания и мысли, восторг и негодование, свою любовь и свою ненависть. Естественно, по поводу или по сущей и важной причине, как у Сафина:

Снова ширь городских громад
Белотканной светит вуалью!
Вот-вот кажется и унесёт
Душу этих восторгов далью!

Стихотворение 1980-го года, но полновесность тех «дальних» чувств на деле оказывается очень близким и понятным. Вообще, в стихах Мансура Сафина пейзажная минизарисовка из двух-трех строк очень часто художественно обрамляет концептуальный лейтмотив, придаёт ему дополнительное звучание. Вот как мастерски это реализовано в одном из поздних произведений поэта:

Откуда этот сумрак на душе,
И эти соловьи Твоей печали?
Так хочется по утренней росе
Бежать навстречу зорьке обещаний!..

Так хочется шагнуть к порогу Дней,
Зовущих в исцеляющие дали,
Чтоб стал наш горизонт Любви видней,
Чтоб встречей увенчались ожиданья.

Ах, Родина! Любимая моя!
Над Камой сумрак... Зорьки негой дышат...
Вновь сердцем обнимаю те края,
Куда навек душой прописан свыше.

Детство и школьные годы Мансура Сафина прошли в Мамадыше, что раскинулся на берегу красавицы Вятки. Городок небольшой, окаймлённый и реками, и лесами, и полями, и лугами. С самых ранних лет влюбился Мансур в родную природу: с утра до самого позднего вечера пропадал он с удочками на берегах речек Ошмы, Козули и Беркаса, в жаркие летние дни ходил с друзьями по грибы и ягоды в Кумазанские, Урнякские и Заготскотские леса, помогал на сенокосе на Яковских, Омарских и Анзирских лугах. А повзрослев, начали ходить на охоту на озёрную и боровую дичь, на заготовки кореньев и дикорастущих трав для районной аптеки и заготконторы. Нет ничего удивительного, что в поэтических воспоминаниях он часто возвращается в этот наиболее памятный круг жизни, как в стихотворении «В поле»:

Брошусь навзничь в поле,
чтобы взглядом – в синь!
Чтоб желанье счастья
стало вдруг большим...
Брошусь навзничь в поле,
чтобы песней ржи
Звук былого детства
душу ворожил.
Брошусь навзничь в поле
и увижу вдруг,
Как колосья хлеба
гладят солнца круг!

Свои первые стихи Мансур Сафин так и называет – всплески восторженной влюблённости в природу. С годами поэтический голос его креп, обретал не только силу и глубину, но и некий более широкий диапазон. Не осталась без изменений и пейзажная лирика. Она стала богаче по ассоциациям, создается в очень непростом культурологическом и философском контексте. В большинстве случаев его содержание определяется духовным и творческим присутствием очень значимых в поэтическом ареопаге лиц. Если конкретно, то от Державина до Цветаевой и Высоцкого. Стремление вобрать звучание, земное и надмирное, ощутимо в отдельных строках, прослеживается в образах, иногда развертываясь в поэтически завершенную картину:

Снега летят, как первый поцелуй,
Как торжеством озвучены просторы.
И птицей вдохновенья я лечу
Сквозь грёзами завороженный город.
Лечу туда, где дали – океан
Слияния загадочных созвучий,
Где души резонирует Орган
Над горизонтово-небесной кручей!
И вдруг замру, восторгом поражён,
Когда по сердцу полыхнёт рассвета
Невидимый, но слышимый рожок…
И мне впервой удачно повезёт:
Впервые – чуду! – не найду ответа.

Также в его стихах появляются (и достаточно давно) весьма заметные нотки городской лирики с ностальгией по деревенской природе, в которых явственно видны явления, будоражащие душу поэта:

Спасибо, Мамадыш, Тебе за всё –
За детства деревенское раздолье,
За верное товарища плечо
Перед бедою первой, первой болью.

Святое материнское тепло
Мы здесь всегда в достатке ощущали,
И время безмятежное текло,
В какой-то светлой сказочной печали.

Мой отчий край – от песен родников,
И до прощальных криков журавлиных!
Куда бы нас судьбой не занесло –
Зовёт к себе простор полей былинных.

Здесь мой исток – начало всех Начал,
Мой кладезь доброты и вдохновенья!
И только здесь мне суждено свечой
Сгореть в последнем миге озаренья…

За этим стихотворением целая судьба, но не только судьба Мансура Сафина, а поколения его сверстников. Именно того поколения, когда детство было так естественно и необходимо связано с природой, что осталось с поэтом на многие годы и всё настойчивее даёт о себе знать.

ӘДӘБИЯТ:

1. Мансур Сафин: Биобиблиографик күрсәткеч / төз. Р.Г. Хәмидуллина. Чаллы, 2007.– 144 б.
2. Мгновения Вечности = Мәңгелек мизгелләре / сост. Р.Г. Хамидуллина. – Казань: Редакционно-издательский центр «Школа», 2015. – 364 с.
3. Сафин, М. Ода Мамадышу = Мамадышка мәдхия / М. Сафин. – Наб. Челны, 2007. – 103 с.

Светлана ЗАБОЛОТНАЯ,
заведующий сектором библиотеки – филиала №15
МБУ «ЦБС» города Набережные Челны

СЫНЫ ОТЕЧЕСТВА (по творчеству Бориса Васильевича Казакова)

Борис Васильевич Казаков – писатель, общественный деятель, изобретатель, военный. Человек многогранных дарований и удивительной судьбы. Всего один месяц он не дожил до своего шестидесятилетия. [1, с.10]

Писать Казаков начал ещё в училище – в 1963 году, а через четыре года опубликовал свою первую книгу. [1, с.10]

Родился Борис Васильевич 5 мая 1946 года в семье потомственных военных. Окончил Ленинградское военно-морское инженерное училище, затем Ленинградский университет,

Набережночелнинский институт патентоведения. Во время учёбы изучал китайский и английский языки, готовился к службе в посольстве КНР. Но судьба распорядилась иначе, выдав ему из колоды профессий карту разведчика. [1, с.10]

В 1965 году после краткого спецкурса разведчика он был направлен во Вьетнам, где его назначили командиром взвода вьетнамской разведки, потом были Лаос, Ангола и снова Вьетнам. Страны, на территории которых советские солдаты никогда не вели боевых действий. Борис должен был следить за всеми происходящим в стране событиями и передавать собранную информацию в центр. Казаков был мастером спорта по стрельбе и боевому самбо, а вот искусству выживания в джунглях учился уже на месте. За два с половиной года, проведённые во Вьетнаме, Казаков 49 раз пересекал линию фронта, был дважды ранен. Во время службы было несколько ситуаций, когда он чуть не попал в плен к американцам. Но удача не раз спасала его в самых безвыходных ситуациях. [1, с.10]

После ранения в 1976 году Казаков был комиссован и приехал в Набережные Челны. Его приняли наладчиком контрольно-измерительных приборов на прессово-рамный завод. Во время работы на КамАЗе Борис Васильевич успел зарегистрировать и получить патенты на 352 новаторских изобретений. И всё это время он не переставал писать. [1, с.10]

Казаков Борис Васильевич – член Союза писателей России, писатель-баталист и маринист, лауреат международной премии им. Константина Симонова. Он вёл также серьезную общественную деятельность: был председателем Набережночелнинского отделения Союза писателей России, начальником отделения Военно-художественной студии писателей Министерства обороны России, руководил крупнейшим в Советском Союзе оборонным обществом ДОСААФ КамАЗа. Являлся организатором и основателем учебного пункта по начальной подготовке допризывной молодёжи, клубов служебного собаководства, парашютистов, авиамодельного, стрелкового и т.д. Его заслуги перед Родиной были отмечены орденом Красного Знамени, двумя орденами Трудового Красного Знамени, медалями, в том числе «За Отвагу». А за выполнение боевых задач Борис Казаков был представлен к присвоению звания Героя Советского Союза. [1, с.10]

Борис Казаков автор нескольких десятков книг, самые известные среди них, это «Улицы нашего города», «Фронтовые дороги челнинцев», «Сыны Отечества», «История села Боровецкое».

Книга «Улицы нашего города» – юбилейное издание к 75-летию Набережных Челнов. В ней доступным и понятным языком рассказывается о названиях проспектов, улиц, бульваров и переулков нашего города, многие из которых связаны с историей КамАЗа, КамГЭСэнергостроя, историей города в целом. Судьба любого города обычна: он строится и с каждым годом растёт, расширяется. В Набережных Челнах свыше 230 проспектов, бульваров, улиц и переулков. Некоторые из них, такие как проспекты Мира, Московский, Мусы Джалиля, протянулись на многие километры, а некоторые, как Бульвары Цветочный, Бердаха, Романтиков, совсем невелики. Но важно другое: названия всех его проспектов, бульваров, улиц и переулков имеют единую тематику, отражают великую дружбу народов, проживающих в городе автомобилестроителей. [3, с.2-5] Именно это является основной сквозной темой книги Бориса Казакова «Улицы нашего города».

В 2005 году, в канун 60-летия победы советского народа в ВОВ, город и ветераны получили бесценный подарок от нашего краеведа: Борис Казаков написал и издал книгу – монографию «Фронтовые дороги челнинцев». В Челнах постоянно были разночтения в ответе на вопрос – сколько Героев Советского Союза своей биографией связаны с челнинской землей? В Книге Казакова их называется 13, но здесь надо внести одну поправку: Гатаулла Салихов попал в этот список по ошибке. Он, оказывается, был уроженцем Тукаевского района, но не нашего, челнинского, а бывшего Кзыл-Юлдузского, ныне в составе Арского. [2, с.59] Очевидцем той войны сегодня, конечно же, не стать, но посмотреть на неё беспристрастными глазами документов и на основе их сделать свои выводы, безусловно, можно. В этом нам, как никто другой, может помочь данное издание. Книга наполнена различными фактами, воспоминаниями, картами, фотографиями, болью нашей памяти, памяти наших отцов, дедов, прадедов.

Великий полководец Суворов говорил: «Война кончается только тогда, когда будет захоронен последний солдат». Много лет наша страна отмечает победу над фашизмом, но и по сей день продолжается поиск данных тех, кто пал на поле боя. К нашему великому стыду тысячи солдат ещё лежат на нашей земле незахороненными. В Набережных Челнах поисковое движение зародилось в восьмидесятые годы. [6, с.313, 318] Кто стоял у его истоков, кто стоит у его истоков сейчас, что сделано поисковиками за эти десятилетия – об этом подробно рассказано в четвертой части «Имя твоё бессмертно» книги Бориса Казакова «Фронтовые дороги челнинцев».

Более полвека, как смолкли пушки на Корейском полуострове. В этом конфликте Соединенным Штатам и их союзникам противостояли армия КНДР и китайские «добровольцы». СССР формально оставался вне схватки. На самом деле наши воины там тоже сражались. [6, с.399, 402] В своей пятой части монограммы «Фронтовые дороги челнинцев» Борис Васильевич рассказал, через что прошли наши земляки, как их в те времена встречали Вьетнам и Корея?

Борис Казаков менее чем за полгода собрал краеведческую базу для своей книги. До него тема «Челнинцы в годы войны» была слабо изучена. В книге активно использован материал, накопленный в музеях «На пути к Победе», «Музее истории города», «Музее боевой славы автомобильных войск». В книге очень много фотоснимков, много хороших поэтических строк как самого автора монографии, так и других людей. Литературный поиск, как это сделал Борис Васильевич Казаков в своей книге, восстанавливая правду о войне, важен не меньше, чем работа поисковиков. [2, с.59-60]

Книга «Сыны Отечества» Бориса Васильевича продолжает тему интернационального долга. Её герои – не какие-то необыкновенные люди, наделённые особыми качествами. Они такие же, как все – недавние школьники, волей судьбы ставшие солдатами, сержантами, офицерами, но говорить о них без душевного волнения невозможно. Несколько десятилетий нас отделяет от декабря 1979 года, когда в Афганистан был введён ограниченный контингент войск. Более 200 тысяч воинов и служащих Советской Армии награждены орденами и медалями за время войны в Афганистане, 72 военнослужащих стали Героями Советского Союза. Они выполнили свой долг, как и тысячи других не награждённых «афганцев». Среди них 1555 челнинцев, из которых 281 удостоено правительственных наград. Автор в своих рассказах, очерках, новеллах, стихах и свидетельствах не претендует на установление окончательной истины. Главным принципом его отбора были честность и искренность. [5, с.2, с.5-7]

С тех пор многое изменилось, многое смотрится по-другому в афганской войне. Но это не значит, что надо подвергнуть переоценке героизм людей, выполняющих воинский долг и приказ Родины. Перефразируя известное изречение, можно сказать: в человеке всё должно быть прекрасным, но мужество – самая красивая его черта. [5, с.5]

Село Боровецкое вместе со своей церковью Вознесения известны как в городе, так и за его пределами. В своей небольшой книге «История села Боровецкое» Борис Васильевич рассказал широкому кругу читателей, в каком веке оно появилось, что за часовня находилась на его земле, когда была построена Боровецкая церковь, как жилось жителям села Боровецкое в начале XX века, что они ели и носили? Раньше в этом селе было 472 дома и несколько тысяч жителей. [4, с.8]

После второго ранения во Вьетнаме он полностью ослеп на неделю. Затем зрение вернулось. Но в 1993 году наступил рецидив – Казаков стал катастрофически быстро слепнуть. Мир потерял для него четкие образы, но осталась память – память ума и сердца. За 43 года служения искусству он успел написать 43 книги. Но, пожалуй, самой главной стала сама его жизнь. Он ушёл из жизни 2 апреля 2006 года. [1, с.10]

ЛИТЕРАТУРА:

1. Аверченков, А. Его строка в истории / А. Аверченков // Час. – 2006. – 5 апреля. – С. 10
2. Дубровский, А. Очередная победа писателя-краеведа / А. Дубровский // Материалы IV региональной научно-практической конференции: сб. 1. – Набережные Челны, 2005. – С. 59-60
3. Казаков, Б. Улицы нашего города / Б. В. Казаков. – Набережные Челны: Набережночелнинская типография, 2005. – 240 с.
4. Казаков, Б. История села Боровецкое / Б. Казаков. – Набережные Челны, 1991. – 18 с.
5. Казаков, Б. Сыны Отечества. 1979-1989: рассказы, очерки, новеллы, стихи / Б. Казаков. – Набережные Челны: Набережночелнинская типография, 2004. – 376 с.
6. Казаков, Б. Фронтовые дороги челнинцев: рассказы, очерки, стихи / Б. Казаков. – Набережные Челны: Набережночелнинская типография, 2005. – 440 с.

Римма САЙФУТДИНОВА,
заведующий сектором библиотеки – филиала № 17
МБУ «ЦБС» города Набережные Челны

ЖАНРОВОЕ МНОГООБРАЗИЕ В ТВОРЧЕСТВЕ МИХАИЛА НИКОЛАЕВИЧА ГОГОЛЕВА

Проза и поэзия Михаила Гоголева неотделима от его биографии, а также от истории страны. Они настолько тесно переплелись, что и прозу его, и поэзию можно назвать литературой жизни.

Сам автор прямо заявляет: «Я попытаюсь ответить на вопросы, которые возникают у каждого. Ответить доступно, без догматизма... Человеку легче жить, когда он знает, чего хочет, понимает своё место в обществе и мире. Меньше будет разочарований и обид, что жизнь не удалась, что его не поняли, не оценили. Он не будет обманываться, не даст себя обмануть... Словом, всё в руках человека, который умеет размышлять. Не важно, согласится ли он с выводами – главное, чтобы они дали толчок к познанию мира».

А в предисловии к книге «Избранное» Михаил Николаевич обращается к читателям:

«Дорогие друзья!

Я пишу в разных жанрах, поэтому решил представить вашему вниманию почти всю палитру своего творчества. И детские рассказы, и студенческие, и цикл о людях трудной судьбы, и верлибры, и сказки, и рассказы о современной жизни, и юмор, и стихи. А значит, эту книгу можно читать и детям, и молодым, и взрослым, и людям, которые ищут в литературе философскую мудрость. В зависимости от настроения, человек может открыть необходимую страницу и посмотреть на мир моими глазами».

Детские рассказы.

Книгу «Избранное» открывают произведения для детей, написанные в разные годы. Объединяет цикл «Детские рассказы» главный герой Лёнька, обыкновенный сельский мальчишка, живущий на привольном берегу большой реки. В рассказах прослеживается его жизнь с детских лет до окончания школы.

Размышления о честности, воспитанности, дружбе, трудолюбии, которые встают перед главным героем, свойственны каждому ребенку. Каждый в детстве решает этот нелёгкий вопрос: «Как сказать правду?» «Признаваться или не признаваться в совершенном проступке?» Каждый в детстве решает для себя сложную задачу: «Кто мне друг, что такое дружба?». А произведения Михаила Николаевича помогут юным читателям решить с успехом эти задачи, помогут смотреть на жизнь оптимистично и решать все проблемы творчески и с юмором, как делают герои рассказов писателя.

Студенческие рассказы.

В сборник вошли 15 рассказов из цикла «Студенческие рассказы», которые описывают различные ситуации из студенческой жизни. Они, как пишет автор, «о студентах и молодых людях, которые только входят во взрослую жизнь. У них порой

нет денег, осторожности, рассудительности, они не обременены семьёй... и многого у них ещё нет. Зато есть задор, жажда жизни! Они вырвались из-под опеки взрослых и кинулись с азартом и наивностью познавать мир, искать смысл жизни». Эти рассказы объединены, помимо тематики, и общим героем Игорем, который поступил в технический вуз Казани и «с великой радостью кинулся в иную жизнь».

Человек всегда стоит перед выбором, независимо о того, сколько ему лет. Но в молодости, когда делаешь первые шаги в самостоятельную жизнь, когда все в первый раз, так легко пойти на проступок.

Проблемы, поднятые в данном сборнике, рано или поздно возникают в жизни каждого человека. Рассказы Михаила Гоголева помогут молодым читателям избежать опасностей и ошибок, войти во взрослую жизнь более умудрёнными.

Из цикла «Трудные судьбы».

В двадцать лет М. Гоголев получил травму позвоночника, но не растерялся, не обиделся на весь белый свет, а занялся делом, нашёл свое место в жизни. О том, что помогло ему победить трудные обстоятельства, состояться в жизни, Гоголев психологически точно написал в своих произведениях, особенно в цикле рассказов «Трудные судьбы».

Представьте себе первые часы попавшего в подобную ситуацию обездвиженного, молодого, ещё недавно сильного парня, о котором пишет М. Гоголев в рассказе «Юноша».

Что должно произойти, чтобы человек из такого беспомощного состояния вышел с честью? Какую волю должен проявить человек, с каким оптимизмом взяться за лепку своей судьбы – об этом Михаил Николаевич пишет в рассказе «Травма».

А в рассказе «Яркий мазок» Михаил Гоголев пишет, как в небогатого героя, художника, человека с ограниченными физическими возможностями влюбляется молодая красивая женщина. Её тянет к художнику его неистребимый оптимизм, воля и сила духа, поэтическое восприятие мира.

И в произведениях «Странные лекари», «Первая женщина», «Ворон», которые вошли в этот сборник, писатель описывает жизнь людей с ограниченными возможностями. Конечно, многое в судьбе такого человека зависит от его друзей, близких, родственников, которые на начальном этапе поддержат морально и физически.

Сам Михаил Гоголев не обделён ни любовью, ни друзьями. Он от всей души желает этого всем людям трудной судьбы, стараясь своей жизнью и произведениями научить их верить в мечту и добиваться успеха.

Рассказы разных лет.

Пытаясь понять, почему люди часто сталкиваются между собой в непримиримых противоречиях, почему несчастливы, М.Н. Гоголев пишет рассказы для взрослых, в которых находит ответы: человек несовершенен и ему надо умерить свою жадность, зависть, эгоизм, найти достойную цель в жизни. Об этом повествуют рассказы, которые вошли в данный цикл.

В рассказе «Под обрывом» перед читателем разворачивается трагическая картина нелепой гибели молодого мужчины, решившего прокатиться на служебной машине своего приятеля. Олег (так зовут героя) не справился с управлением, машина оказалась под обрывом, перевернулась и стала постепенно погружаться в ил и воду. Самое поразительное то, что вокруг было много людей, равнодушно следивших за тем, как на их глазах уходит из жизни человек. А ведь его можно было спасти.

Потеря внутренней связи между людьми, отсутствие трудолюбия, стыда друг перед другом, пренебрежение вечными традициями уважения к старшим – всё это приводит к тому, что люди превращаются либо в хищников, либо в бездушных эгоистов. Свидетельство тому – ещё один рассказ Михаила Николаевича «Семён и Серафима».

Очень много юридических вопросов возникает во взаимоотношениях между мужчиной и женщиной. В рассказе «Развод» хитрая и наглая женщина пытается разменять квартиру своей свекрови, в которую та её по доброте прописала, – она с ней дерётся, унижает мужа, подаёт на развод…

Проза Михаила Гоголева нацелена, в основном, на современную молодёжь, которая с трудом сможет ответить на вопрос: «Что такое честь и совесть?». Не думаю, что на этот вопрос ответит медсестра Алевтина, которая переступает через свою девичью честь, пытаясь заполучить себе квартиру («Опытная медсестра») или немолодой школьный военрук, который пытается соблазнить одинокую учительницу русского языка и литературы, дабы стать её мужем и поселиться в её квартире («Плагиат»).

Размышляя о причинах жестокости, безнравственности, эгоизма и неприятия хорошего, доброго, писатель не даёт прямого ответа. Ведь многое в жизни зависит от нас самих: «Каждый – скульптор своей души. И хорошо бы замесить её на тесте добра…»

Сказки.

Сказки, которые вошли в сборник «Избранное», являются ярким примером современной политической сказки. В аллегорической форме писатель изобразил правителей государства и послушный им народ. Оригинальные зоологические маски

М.Е. Салтыкова-Щедрина в сказке Михаила Гоголева получили вторую жизнь, вооружились техникой и новыми способами угнетения «мирных» зверей. Это заставляет читателей задуматься о проблемах современной России. Сильно ли она изменилась со времён Салтыкова – Щедрина?

Читая сказки Гоголева, можно получить своеобразную, едкую, местами печальную, иногда поучительную хронику событий прошлых лет. Нелепо и смешно, а порой даже страшно выглядит правитель – реформатор леса в сказке «Глупый медведь», который выращивал вместо жёлудей бананы, а вместо обычных – грецкие орехи, наивно желая быстрыми темпами обогатить жизнь лесных зверей.

К злободневным сатирическим сказкам следует отнести сказки, которые изображают события сегодняшнего времени и высмеивают реально существующие персонажи. Сказка «Башня власти» носит характер притчи, своеобразного предупреждения читателю: учит беречь своё человеческое достоинство, сохранять своё личное «Я», не покупаться на чины. Сказки Михаила Николаевича заставляют нас вновь обратиться к страницам русской классики и по-новому взглянуть на окружающую действительность.

Юмор.

Весёлый и жизнерадостный характер Михаила Николаевича отразился в ряде шутливых сочинений, которые даны в разделе «Юмор». Тематика юмористических рассказов разнообразна, и их чтение вызывает различные эмоции: от печальной улыбки до здорового смеха.

В рассказе «Заяц» пенсионер Фёдор, жалея природу, не раз восклицал, что всё загубили, даже зайца не встретишь. А когда сам развёл на окраине села сад, повадился туда один заяц и все его яблони изгрыз. Как он стерёг этого зайца, но никак не мог поймать!.. Исстрадался весь.

Читатели узнают историю молодого преподавателя Краснова, убедительно сыгравшего в школьном концерте раненого бойца, так как он накануне неудачно упал в подпол и разбился («Достоверно»); о мышонке, который так напугал жену писателя, когда она варила суп, что ему пришлось оставить недописанный рассказ и идти доваривать «харчо» («Мышонок»); о старухе Никаноровне, из-за жадности пустившей на квартиру студенток и «дрессировавшей» их: у неё проявился зуд воспитания, а своих детей толком воспитать ей не удалось. Сын пьёт, дочь драчливая и злая («Никаноровна»); о горе-враче Микстурине, который за спиртное выдаёт липовые справки («Справка»);

о корреспонденте Боеве, который по приказу жены переделывал свой фельетон на директора местного мясокомбината («Правка»).

Верлибры.

Михаил Николаевич пишет и стихи-верлибры, свободные стихи, стихи без рифмы. Этот жанр помог Михаилу Николаевичу легко выразить свои метафоричные, философские мысли в сжатой форме, где нет лишних слов, не надо соблюдать правил стихосложения. Тематика верлибров, представленных в сборнике «Избранное», разнообразна: от любви и бытовых явлений до патриотизма. Их можно условно разделить на следующие основные темы: общефилософские верлибры; тема поэта и творчества; тема любви и дружбы; политические верлибры; тема природы и экологии.

Смысл жизни… В чём он? Для чего человек приходит в этот мир? Что он должен сделать в своей жизни? Правильно ли выбрал жизненный путь? Михаил Николаевич, а вместе с ним и герои его произведений, ищут ответы на эти вопросы. Для писателя характерно совершенно естественное желание прожить жизнь не зря, оставить заметный след в памяти близких ему людей, читателей, которые будут обращаться к его стихотворениям в разные минуты жизни:

На генеалогическом древе человечества
болтался маленьким лепесточком,
который чуть было
не оторвало вихрем молодости.
Не пора ли уже стать корнем,
живительными соками которого
долго будут питаться
тысячи листочков через много лет…

(«На генеалогическом древе…»)

«Каждый – скульптор своей души…», «Когда на пути есть гора…», «Несмотря на возраст…», «При быстром беге времени…» и многие другие верлибры о поиске смысла жизни, о стремлении лирического героя к совершенству, гармонии с окружающим миром заняли в сборнике своё место.

Теме поэта и творчества относятся верлибры «Творческий возраст», «Построю терем Творчества», «Для способного человека одобрение…».

Михаила Гоголева многое интересует в современном обществе. От пристального внимания писателя не ушла и тема политики. Большая часть верлибров посвящена теме любви.

Верлибры Михаила Николаевича пронизаны горячей верой в идеалы Красоты, Истины, Любви. Он верит в силу Слова, в силу Поэзии, стремясь облагородить мир, сделать его краше и добрей, даря современникам сокровенные мысли.

При быстром беге времени
плещется моя жизнь.
Судьба! Не разлей её бесцельно
на горячие камни непонимания,
на жернова зависти и злобы,
на болото суеты и мелочности.
Напои страждущих путников,
полей цветы Красоты, Истины и Любви.

Михаил Гоголев – писатель самобытный и простой, трогательно сдержанный и яркий. Обретя смысл жизни, твёрдые убеждения, испытав немало трудностей и побед, Гоголев считает, что его опыт, умение достигать цели, быть смелым, независимым в суждениях и истинно свободным в столь непростое для многих время, могут пригодиться и другим людям – читателям! И его произведения читают потому, что они увлекают, заставляют задуматься.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Гоголев, М. Избранное / М. Гоголев. – Набережные Челны, 2004. – 462 с.
2. Человек и общество в творчестве Михаила Гоголева: Материалы Всероссийской научно-практической конференции. – Набережные Челны, 2010. – 228 с.

Лейла ХАМИТОВА,
заведующий сектором юношеского отдела
Центральной городской библиотеки МБУ «ЦБС»,
магистрант ФГБОУ ВО «НГПУ»

ОСОБЕННОСТИ ПОЭТИЧЕСКОГО СТИЛЯ Н. П. АЛЕШКОВА

В русской поэзии, столь многословной и многообразной, есть и своя элита, избалованная внимаем критиков, и рабочие лошадки, о которых вспоминают по случаю выхода книг, и авторы, которые внимания критики почти не удостоились.

А есть и те поэты, которые творят, потому что не могут иначе. Главное, что они чувствуют себя поэтами. Перед небом, перед временем, выпавшим им на долю. Одним из них является Николай Петрович Алешков, известный челнинский мастер слова, который более сорока лет своей жизни посвятил поэзии.

Первые свои строки Николай Петрович написал в 12-13 лет. С детства он мечтал стать журналистом. Мечта осуществилась: ещё до армии его взяли на работу в газету на должность выпускающего. В этом ему помог учитель географии, порекомендовав его редактору газеты «Знамя коммунизма».

В начале строительства комплекса заводов Алешков возвращается в родное село и с 1972 года трудится на стройках КАМАЗа рабочим-строителем, руководителем пресс-центра, инженером-диспетчером, журналистом.

Литературным творчеством всерьёз занялся после 30 лет, работал литературным консультантом в Набережночелнинской писательской организации. С 1989 года переходит в издательскую деятельность [3].

На литературное взросление поэта, как это уже было сказано, сильно повлияло литературное объединение «Орфей». Орфеевцы громко заявили о себе, их произведения печатали в журналах «Новый мир», «Молодая гвардия» и в других.

Творческая атмосфера автограда также способствовала литературному взрослению поэта. В 1971 году начинающие писатели и поэты Набережных Челнов организовывают литературное объединение «Орфей», которым более 20 лет руководил сам Николай Петрович. Алешков гордится тем, что участвовал в возведении родного города и в создании его творческой атмосферы.

Он патриот, горячо любящий свою большую Родину – Россию и малую – село Орловку и город Набережные Челны. Поэт абсолютно убеждён в том, что родина, мать, любовь, семья, память о детстве, вера в Бога – это базовые и священные опоры для каждого человека. И Россию он считает, огромным разноцветным ковром культур и языков, обычаев и традиций [3].

Основой поэтического мира Н. П. Алешкова является Родина. Это прослеживается на многих страницах его сборников стихотворений, также на характере поэтического слова. Данная тема оставила в его творчестве значимый отпечаток. Село Орловка –Родина для поэта, но ещё есть часть жизни, которую Н. П. Алешков считает родной стороной – детство. Неважно, что оно совпало с послевоенными годами, но это были самые счастливые годы жизни.

Николай Петрович в своем творчестве продолжает классические традиции русской поэзии. Н. П. Алешков не подражает великим поэтам, а продолжает их традиции. Его произведениям присущи свой оригинальный стиль и своя манера изложения.

На первый взгляд может показаться, что в его стихотворениях практически отсутствуют лирические высказывания. В этом и вся изюминка поэта. За простыми словами скрываются важные мысли, а за элементарными вещами – действия, которые соединяют судьбу и жизнь.

Николай Алешков – настоящий мастер слова. Через интонацию, строй речи поэт проникает в душу читателя и оставляет там неизгладимый след. Его поэзия передаёт чувства и переживания лирического героя и народа, частью которого он себя считает.

Поэтическая речь у Н. П. Алешкова обыденна и проста, он не использует изощрённости. Стихотворения естественны, а если посвящены природе, то ещё и олицетворены. Матушка-природа у Алешкова имеет свой характер и свои повадки. Такими приемами поэт сокращает расстояние между автором и читателем.

Лирический герой Н. П. Алешкова – житель села. Но в большинстве случаев селянин, живущий в городе, тоскующий по своей деревне. Широта души – ещё одна отличительная черта лирического героя Н. П. Алешкова. Все советы и предостережения, перед тем как советовать читателю, он сначала испытал на себе.

Алешков с изумительной точностью передаёт все картины из жизни человека или природы. Когда читаешь его стихотворения, перед глазами встают яркие точные картинки, через которые передаётся весь глубокий смысл написанного. Каждое его стихотворение – маленький рассказ, куда он мастерски вмещает реальную историю, и делает это очень легко, прописывая все детали истории.

Основой творчества Н. П. Алешкова, как уже говорилось, является Родина. Но и Родину Алешков воспринимает по-своему. Родина для Н. П. Алешкова – это село Орловка, речка Челнинка, а ещё и детство. В стихотворениях поэта детство навсегда осталось свободным, невинным, ярким, хотя это были тяжёлые, суровые послевоенные годы.

С любовью Н. П. Алешков относится к реке Каме, на которой прошло детство. Течение Камы он соединяет с течением жизни и соединяет с космосом: *«Я по Каме впадаю в Волгу и взлетаю на Млечный путь»*.

Не однажды в стихах Н.П. Алешкова возникает образ журавлей. Обычно в русской поэзии это знак того, что наступает осень, приходят холода, птицы улетают в теплые края. А у поэта это символ возвращения домой, к Родине:

«Мне журавли под осень прокричали,
что я по снегу к матушке вернусь».

(«Романс») [1, с.64].

Особое место в творчестве Н.П. Алешкова занимает образ берёзы. Хотя уже считается, что лучше Рубцова и Есенина уже никто не напишет, поэт нашёл свое видение этого образа. Для Николая Петровича берёза практически родная душа, ведь именно она была посажена в честь Великой Победы его отцом. Она его ровесница, от чего берёза становится еще родней. И поэтому поэт не хочет с ними расставаться и после смерти. Это чувство хорошо проявляется в стихотворении «Я всё о том же, я всё о том…»:

«…сплетусь с корнями родных берёз
И после смерти…» [1, с.63]

Но и все же для Алешкова береза является символом веры, надежды и величия жизни:

«Дожди весенние прошли
И отгремели грозы.
И как величие земли,
Шумят листвой берёзы». [1, с.33]

Описывая свои родные края, автор стихотворений обращается к образу пойменных лугов, где в детстве пас лошадей.

Из всего творчества поэта можно сделать вывод, что все эти «традиционные» образы являются важнейшими элементами в поэзии Н.П. Алешкова.

В его коротких, но ёмких стихотворениях проявляется всё мастерство поэта.

Ещё один фактор, доказывающий, что Н.П. Алешков – мастер слова: это то, что его стихи легли на музыку многих авторов-исполнителей.

Николай Петрович Алешков – прекрасный и большой поэт современной России.

Он любит и знает свой народ и чувствует сокровенную прелесть нашей земли.

На сегодняшний день Н.П. Алешков является автором одиннадцати книг, опубликованных в городах Казань, Москва и Набережные Челны: «Запомни меня счастливым» (1983), «Орловское кольцо» (1988), «Лимит» (1993), «Дальние луга» (1995), «Это в Тарловке было», (1996), «Вопреки» (2003), «Сын Петра и Мариши» (2005), «Свет небесный» (2007), «С любовью и нежностью» (2010), «От сердца к сердцу» (2012), «Жизнь моя…» (2015).

Николай Петрович занимает свою собственную нишу в народной жизни, в русской культуре и литературе, где он естественен и уместен. По этой причине его произведения знает и любит обычный народ, не только в республике Татарстан, но и за его пределами.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Алешков Н.П. Сын Петра и Мариши / Н.П. Алешков, – Казань. – Тат. книж. изд., 2005. – 287 с.
2. Вердеревская Н.А. Любовь без берегов / Н.Вердревская // Республика Татарстан. – 2015. – 26 мая. – №72. – С. 5.
3. Лютый В. Медленные птицы / В.Лютый // Наш современник. – 2015. – №8. – С. 279-282.

Светлана РОМАНОВА,
заведующий сектором библиотеки – филиала №5
МБУ «ЦБС» города Набережные Челны

ВОСПИТАНИЕ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ТВОРЧЕСТВО ЧЕЛНИНСКОЙ ПИСАТЕЛЬНИЦЫ ЛИДИИ ИВАНОВНЫ ТИМОФЕЕВОЙ

Испокон веков поэтический дар причислялся к высшим духовным дарованиям. Поэзия чиста, звучна, понятна, доступна, утончённа, изящна, влечёт душу к прекрасному. Поэзия и проза – это одни из основных источников искусства, которые оказывают влияние на воспитание подрастающего поколения. Наш город Набережные Челны, как известно, богат представителями поэтического творчества.

Более подробно мне хотелось бы остановиться на творчестве челнинской поэтессы Лидии Ивановны Тимофеевой. Тематика стихотворений её достаточно разнообразна – они о строительстве и развитии Камского автогиганта, о добре и зле, о любви счастливой и безответной, о поколении советских людей, их детстве, которое было опалено войной, их юности, прошедшей на полях и заводах; зрелость, отданная восстановлению страны после Великой Отечественной войны. [1, с.1].

«По душам поговорим» – первая книга стихов Лидии Тимофеевой – творение её души и сердца. Она говорит простыми словами о простой жизни. О том, что мы видим каждый день. Лидия Тимофеева не только рассказывает истории, она чувствует жизнь. И переводит её на язык предельной искренности, доверия, веры в сокровенность человеческой судьбы. Её слова утешают, тревожат, больно ранят и дарят надежду. Эта книга – прекрасный повод поговорить по душам. [2, с.4].

В нашей библиотеке уже стало доброй традицией ежегодно 21 марта отмечать Всемирный день поэзии. Именно в этот день 5 лет назад мы провели первую творческую встречу поэтессы и молодых творческих дарований объединения «Золотое пёрышко», где ребятам была представлена первая книга Лидии Ивановны. В свою очередь ребята смогли почитать свои первые стихотворения. Подобные творческие встречи способствуют развитию творческих способностей школьников и воспитанию в них любви к поэзии.

Следующую книгу рассказов, сказок, стихов «Филькина грамота» Лидия Тимофеева адресовала для детей младшего возраста. Прочитав её, малыши смогли узнать о приключениях котёнка Фильки и Деда Мороза. Из прочитанных стихов ребята могут узнать такие понятия, как «друг», «доброта», «Родина». Ни что так не выражает чувств человека, как поэзия, а дети, как известно, познают всё: прежде всего при помощи чувств. Произведения поэтессы являются одним из главных средств воспитания нравственного и духовного начала детей.

На протяжении четырёх лет день поэзии мы проводим на базе Камского строительного колледжа имени Евгения Никаноровича Батенчука. И второй год подряд на эту встречу, мы приглашаем Лидию Ивановну Тимофееву. Основной темой таких встреч является тема патриотизма. Несомненно, основополагающая роль в привитии патриотических чувств подрастающему поколению отводится и поэзии. Современная молодёжь, преуспевшая в использовании технических изобретений, в познании материальной сферы, нередко равнодушна

к таким понятиям, как: патриотизм, любовь к Родине, к своей истории, героизм, память. Патриотизм, являясь интегральным качеством личности, формируется у юношества разнообразными средствами, и если эта тема красной линией проходит через творчество поэтессы, то значит, она также вносит свой посильный вклад в воспитание.

Наша уважаемая поэтесса является руководителем Литературной гостиной Набережночелнинского Русского общества «Золотые Россыпи», она является автором слов большого количества песен на музыку челнинских композиторов и работает в тесном творческом союзе с авторами-исполнителями Александром Тарасовым и Анной Гильметдиновой. Для учащихся колледжа Лидия Ивановна провела уроки патриотизма «Чародеи звучащего слова» и «Поэтическое крылечко». При помощи песенного слова о святынях города, хранящих имена героев, погибших на фронтах Великой Отечественной, в Афганистане, Чечне, при исполнении служебных обязанностей по обеспечению безопасности граждан, молодое поколение челнинцев, открыло для себя новые его страницы. Песни, написанные Лидией Ивановной совместно с самодеятельными композиторами Александром Тарасовым и Анной Гильметдиновой, талантливо исполненные ими, иллюстрированные фоторядом – «А над Тарловкой ветры весенние», «С днём рождения, малыш», «Сто двадцать семь», ода, посвящённая Тамази Кереселидзе – это живая история, трогающая душу и запоминающаяся. Это то, что сейчас должно быть востребовано и крайне необходимо преемникам Славы отцов и дедов, потому что без прошлого нет настоящего, потому что не должны быть наши дети и внуки «Иванами, не помнящими родства».

Лидия Ивановна Тимофеева – безусловно, человек творческий, талантливый. Она за несколько лет из поэта, непризнанного поэтической элитой, стала одной из любимых авторов камазовцев, подрастающего поколения и многих челнинцев. К сожалению, я не умею говорить поэтическим языком и всегда смотрю с огромным восхищением на людей, которым дано творить прекрасные произведения, которые дарят людям радость, повышают настроение и делают мир добрее. Желаю, чтобы дар, которым наделила Лидию Тимофееву природа, приносил всем окружающим больше новых, замечательных стихов. Пусть рядом с поэтессой всегда будет муза, которая сделает её стихи прекрасней. Хочется пожелать Лидии Ивановне дальнейших творческих успехов!

В заключение хочется сказать, что человек читающий стихи, прежде всего, поднимает свой уровень знаний, встречает интересные взгляды на жизнь, проникается чувствами автора, испытывает внутреннее удовольствие. Поэзия может смешить, удивлять, завораживать, она толкает на революции, и в объятия любимых, и если в целом посмотреть, то это часть искусства позитивно влияет на нравственность общества.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Тимофеева, Л. Запоздалое лето: Сборник стихов и песен / Л. Тимофеева. – Набережные Челны, 2014. – 207 с.
2. Тимофеева, Л. По душам поговорим: Сборник стихов / Л. Тимофеева. – Набережные Челны: Книжный ряд, СПб: Облик, 2007. – 152 с.
3. Тимофеева, Л. Филькина грамота: Сборник рассказов, сказок, стихов для детей / Л. Тимофеева. – Набережные Челны, 2008. – 112 с.

Гузель БЛИНОВА,
заведующий отделом комплексного обслуживания
Центральной городской библиотеки МБУ «ЦБС»
города Набережные Челны

ПРОИЗВЕДЕНИЯ О ЮНОШЕСКОЙ ЛЮБВИ В ТВОРЧЕСТВЕ М. ГОГОЛЕВА

Наверняка в определённый период своей жизни каждый из вас задавал себе вопрос «Что такое любовь?». Однозначно на этот вопрос невозможно ответить. В разные века над этой темой задумывались лучшие умы человечества, философы, психологи, писатели, поэты, художники…

В юношеском возрасте этот вопрос стоит очень остро, как правило, почти у всех, как будто, сделанные по одному шаблону. Впрочем, ни один молодой человек, или девушка, не признает этого. Каждый думает, что его случай уникален что, никто и никогда так не любил, как он. Никто и никогда не сможет понять его чувства. Юношеская мечта о любви выражает первым делом потребность в эмоциональном контакте, понимании, душевной близости.

С возрастом всё изменяется в зависимости от жизненных обстоятельств, горького или счастливого жизненного опыта, удач и неудач в вопросах любви. На первый взгляд у всех всё одинаково, но если говорить о каждом конкретном человеке, то каждый случай уникален и интересен и от этого у каждого человека имеется своё мнение, свои взгляды и впечатления.

Именно в юношеском возрасте накапливается этот опыт, эти взгляды и впечатления. Но каждый юноша воспринимает этот опыт по-своему. Так в рассказе Михаила Гоголева «Пора мужания» есть несколько героев, которые влюблены в одну девушку. Герои ведут себя совершенно по-разному. Поведение их складывается из разных факторов: воспитания в семье, примеры старших, влияния улицы, друзей, отношения самой девушки к ситуации. Есть два друга – главные герои Миша и Сергей. Оба пока достаточно несмелые в отношениях с противоположным полом. Что происходит между ними? В начале повести оба надеются на ответные чувства героини Лены, но когда героиня выбирает Мишу, Сергей, несмотря на горькие чувства, всё же уступает, и, конечно же, не собирается ссориться с другом. Думается, что Миша, выбери Лена Сергея, поступил бы так же. Для них очень важна их мужская дружба, которую многие мужчины ценят превыше всего.

Другая ситуация складывается с бывшим одноклассником Лены с Геной. Лена считалась девушкой Гены в течение полугода, но несмотря на это, так и не полюбила парня. Так иногда бывает. Люди питают надежды на дальнейшее развитие чувств. Так случилось и с Леной. Встретив Мишу, Лена поняла, что тот ей больше нравится и решила разорвать отношения с Геной.

Почему же Лена выбрала именно Мишу, а не Сергея, или Гену? А вот здесь стоит обратить внимание ещё на одну черту характера Миши. Для того, чтобы одержать победу в этом споре влюблённых мальчишек, Миша, в отличие от Сергея, который больше болтает, чем делает, и Гены, привыкшего добиваться всего силой, Миша решает усовершенствовать себя. Он начинает усиленно заниматься спортом, закаливанием, учится играть на гитаре. По его мнению, показав себя именно как всесторонне развитый человек, он лучше добьётся своего и оказывается прав в своих предположениях.

Сергей тоже неплохой человек, но ещё не понимает, что девушкам нравятся не пустые болтуны, а умеющие защитить себя и девушку молодые люди.

А вот Гена слеплен из другого теста, чем наши друзья. Он привык верховодить в своей компании, он привык, что все лучшие куски достаются ему. Он совершенно не берёт в расчёт, что у девушки может быть своё мнение, свой выбор. Он выбирает себе преступный путь, который не может привести ни к чему хорошему и попадает в тюрьму. Рассказ закончился тем, что главные герои расстались, они не остались вместе, да так и бывает в большинстве юношеских романов, но в сердце каждого из них эта любовь осталась, как опыт человеческих отношений, как предостережение и урок на будущее.

Так же, только воспоминанием юности остались и отношения главных героев рассказа «Неоконченный вальс».

Как это часто бывает в этом возрасте, главный герой Сергей в 14 лет влюбился в учительницу. Это была нежная, чистая, любовь подростка. Любовь, когда невозможно сказать о своих чувствах, когда невозможно показать эти чувства другим, когда наблюдаешь за объектом влюблённости со стороны и переживаешь за всё, что приводит в волнение любимого человека, испытываешь ревность к другим мужчинам. Сергей, так же, как Миша из «Поры мужания», хочет показать себя с хорошей стороны. Он делает это, помогая ей в нелёгком сельском труде. Где водицы принести, где дров нарубить, где что-то починить. Это воспитывает в Сергее хозяйственность.

Учительница уехала и чувства стали не так остры, а постепенно и вовсе забылись. Сергей затем не раз влюблялся, женился, вырастил детей. Только через много лет услышав о нелёгкой судьбе когда-то любимой учительницы, главный герой почувствовал в душе желание вновь встретиться с объектом первой юношеской влюблённости, помочь ей чем-то, но это было уже не то ощущение юношеской влюблённости, горячее и взрывное, это было спокойное, доброе воспоминание о юности. Но зато юношеское желание помочь в хозяйстве осталось, закрепилось в характере главного героя на всю жизнь.

Главного героя рассказа «Первый поцелуй» любовь тоже заставила проявить себя. Он стал активным участником военно-спортивной игры «Зарница», изо всех сил стараясь во всех соревнованиях, он стал активистом в подготовке концерта, читал стихи. И, что вовсе не обычно для подростка того времени, заинтересовался балетом. Даже стал мечтать о занятиях балетом. Немного покоробило его то, что избранница Валюша не совсем честно поступила с ним во время игры «Зарница», использовав нечестный приём. Но и это не оттолкнуло его от неё совсем.

В юности, как правило, любят так, что с головой окунаются в свои чувства, забыв обо всём и не воспринимая никакой критики в адрес своего избранника. Даже если это подлец. До поры до времени влюблённый человек не замечает тех мелких проблесков негатива, которые проявляются в подлом человеке. Хорошо, если влюблённый вовремя заметит отрицательные черты характера своего избранника, а может это быть и поздно, как стало поздно в рассказе «Обман». Главная героиня боготворила своего избранника, лже-целителя Григория. Мама её предостерегала, но Дина никого не хотела слушать. В тот момент она жила только чувствами к Григорию. Для неё целитель был богом, совершенством. Дина прозрела, но очень поздно и, не сумев скрыть свои чувства от недавно любимого человека, стала жертвой своей любви, погибнув от его руки. Рассказ заканчивается плохо, но, может быть именно это должно стать предостережением для тех молодых людей, которые легко попадают в руки таких хищников, как Григорий.

Любовь в юношеском возрасте способна творить чудеса. Это очень искреннее, трепетное, нежное, светлое чувство. С другой стороны, это очень хрупкое чувство. Боль от неразделённой любви бывает проникновенной и глубокой. Да, к сожалению, любовь не всегда сопровождается только счастьем – бывают и обманы, и измены, и предательства. Взаимоотношения юношей и девушек сталкивают их с множеством моральных проблем. Юношеский возраст – это период становления человека как личности и подростки остро нуждаются в помощи старших, в их советах, первым делом родителей. Ещё одним помощником и советчиком могут стать художественные книги, в которых писатель делится опытом прожитых лет, не только своим, но и опытом наблюдений. Конечно, молодые люди всё равно совершают ошибки, но во всяком случае, книги Михаила Гоголева помогут им достойно выйти из тех сложных ситуаций, в которые их толкает жизнь.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Гоголев, М. Избранное / М. Гоголев. – Набережные Челны, 2004. – 462 с.
2. Гоголев, М. Тайны мироздания / М. Гоголев. – Киров, 2004. – 191 с.
3. Гоголев, М. Аромат любви: сборник рассказов / М. Гоголев. – Москва: изд. «Коррида», 2006. – 240 с.
4. Гоголев, М. Верь в любовь: сказки / М. Гоголев. – Москва, 2013. – 480 с.
5. Человек и общество в творчестве Михаила Гоголева: Материалы Всероссийской научно-практической конференции. – Набережные Челны, 2010. – 228 с.

Елена ***ПРИВАЛОВА,***
заведующий юношеским отделом
Центральной городской библиотеки
МБУ «ЦБС» города Набережные Челны

ТВОРЧЕСТВО МАРСА ЯГУДИНА

Что такое творчество? Я бы сказала так: творчество – это воплощение своих талантов. Каждый человек наделён некоторыми талантами, и когда он проявляет свои таланты, он творит. Поэтому творчество и является плодом его творческой деятельности.

К творческому процессу можно отнести всё, что каждый из нас делает с радостью и вдохновением. Каждый из нас может быть творческим человеком: главное понять то, что больше всего нравится делать, что приносит удовольствие. Очень важно научиться слушать себя и реализовывать свои таланты, заниматься любимым творчеством.

Творчество приносит удовольствие и радость. Быть творческим человеком, это значит думать по-особому, действовать по-другому, внимательно прислушиваться к себе. Творчество помогает нам познавать окружающий мир, ценить его красоту, а также ценить и других людей; помогает нам открывать всё больше интересного и удивительного вокруг нас.

Марс Нафикович Ягудин – один из челнинских писателей, чей смелый творческий старт состоялся во время работы в студенческом строительном отряде. Он записывал в свой дневник интересные события, происшедшие за день, давая характеристики бойцам отряда, и описывал свою первую любовь… В 2000 году появилась его первая книга, которая называется «А в небе жаворонок поёт». В последующие годы вышли книги: «Тайник» (2002), «Тормыш бу» (2005), «Казлар очар су күреп» (2007), «Через годы… Еллар аша» (2008), «Святое дело – Родине служить» (2008), «Скрытые изображения» (2009), «И текла река» (2009), «Сиртмәле кое» (2010), «Где мой нос» (2010). На сегодняшний день у него десять книг и более ста публикаций в периодической печати.

Каждую книгу писателя можно сравнить с домом, у которого свой особенный мир, свои привычки, свое настроение, свой добрый хозяин, свои гости. Входишь в один дом – и тебя поражает в нём и порядок, и чинность; в другом же доме – радует глаз весёлая пестрота и неожиданная разностильность; в третьем доме – есть что-то музейное, всё живёт в стиле ретро. В общем, каждый дом имеет свой характер, свою душу. «Книжный» дом, который «построил» челнинский писатель Марс Ягудин, привлекает своей простотой, естественностью, искренностью, добротой.

Марс Нафикович пишет на двух языках: татарском и русском, в основном книги состоят из коротких рассказов, новел, очерков.

Особое место в его творчестве занимают воспоминания, посвящённые огненным страницам жизни наших сограждан – участников Великой Отечественной войны 1941 – 1945 годов. Главный герой для писателя – отец, ветеран войны, старший сержант запаса, – Нафик Ягудин.

«Марс Нафикович считает, что они знают и видели столько, сколько не прочтёшь ни в одной книге, потому что у каждого была своя война. Благодаря желанию познакомиться с бывшими солдатами, вышла в 2008 году книга «Через годы…». Его герои бывшие моряки И. Сочнев и Г. Шемелин, летчик А. Галстян, капитан в отставке Л. Низамов, десантник-художник В. Самарцев, пережившая блокаду в Ленинграде Е. Рыбакова и другие. Каждый герой привлекает к себе читателя душевной добротой, мудростью и своим отношением к жизни. Сюжеты просты, но все документальны и написаны в форме воспоминаний. Через книгу лейтмотивом проходят слова героев, звучащие как бы в один голос: «Жизнь надо посвящать творению добра. Найти себя – вот секрет счастья. Надо всегда задумываться над тем: кто ты, честно ли живёшь?».

Так писала Ляля Гайфутдинова, журналист газеты «Челнинские известия» в статье о выходе новой книги Марса Ягудина, и с нею трудно не согласиться.

Рассказы, эссе и повести строятся на конкретном жизненном материале. Героями книг являются интересные или странные люди родной деревни автора, мастера своего дела, люди необычной судьбы. Марс Нафикович пишет только о том, что его волнует. В своей автобиографии он написал: «Не умею писать «из головы», не могу начинать рассказ, пока тема не «зацепила». В сочинениях моих, конечно же, находят отражение и какие-то стороны моего собственного «я». Наиболее автобиографична повесть «И текла река», основанная на подлинных дневниковых записях».

Прочитывая его книги, ты окунаешься в гущу событий, которые происходят с главным героем. И уже он не персонаж произведения, а это ты сам разговариваешь с разными людьми, высказываешь «свои» мысли, влюбляешься и переживаешь все события.

Марс Ягудин любит своих героев – людей простых, некрикливых и почти неприметных, в нелёгких судьбах которых он сумел разглядеть то, что волнует всех читателей, что интересно всем современникам. Герои его произведений привлекают своей душевной добротой, открытостью мыслей и поступков.

Рассказы Марса Нафиковича – эпизоды реальной человеческой жизни, поэтому, пристально вглядываясь в поступки своих героев, автор, размышляет о смысле жизни, простоте и, одновременно, сложности человеческих судеб.

Сквозь многие рассказы писателя проходит тема военного и послевоенного детства, которая наложила свою печать, как на его собственную судьбу, так и на судьбы близких ему людей. Марс Ягудин за будничными событиями умеет увидеть актуальные, важные общественные и нравственно-этические проблемы, поэтому его герои вызывают сопереживание, любовь и уважение читателя.

«Прочитав последнюю страницу, закрываешь книгу и как – будто покидаешь дом, ставший тебе родным и близким. Но покидаешь не насовсем, а с ожиданием новой встречи с этим автором, с его добрыми, честными и мужественными героями», – так писал в предисловие к книге «Через годы…» (2008) писатель-литературовед Мансур Сафин.

Марс Ягудин ищет и находит себя в разных литературных жанрах: пишет рассказы, повести, эссе, дневники и т.п., но всегда остается собой, всегда работает в согласии с природой своего таланта. Писатель стремится выстроить собственный духовный Дом, отмеченный надёжностью открытый для всех.

«Вроде бы, прописные истины, но как они актуальны! Ведь именно на этой грани, как на тоненьком волосочке, удерживается большой мир: мир души человеческой, мир взаимопонимания между людьми. А если удерживается, то значит добра в мире всё-таки больше, да? Книги Марса Ягудина учат добру и излучают свет. Источник этого света – детство, чувство родины, любовь, которая, как эстафета, передавалась восприимчивому сердцу автора его родителями, стенами деревенского дома, прекрасной окружающей природой, хорошими людьми, встретившимися в жизни» пишет в предисловий к книге Марса Ягудина «А в небе жаворонок поет» поэт Николай Алешков, председатель Татарстанского отделения Союза российских писателей.

Приведём ещё одну цитату: «В каждом талантливом человеке скрыто достаточно своего материала: во впечатлениях, в опыте жизни, в мыслях. Только надо уметь его извлечь, надо этот материал обработать… Своё, пусть маленькое, но своё – вот что имеет большую цену в литературе, и это всегда было интересно читателю».

Именно так можно говорить об интересном человеке, нашем современнике, писателе Марсе Нафиковиче Ягудине.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ягудин, М. Тайник / М. Ягудин. – Набережные Челны, 2002. – 63 с.
2. Ягудин, М. И текла река / М. Ягудин. – Набережные Челны: ООО «Набережночелнинская типография», 2009. – 100 с.
3. Ягудин, М. Голоса / М. Ягудин. – Казань: Редакционно-издательский центр «Школа», 2015. – 200 с.

Чулпан ДИЯРОВА,
заведующий сектором библиотеки – филиала №10
МБУ «ЦБС» города Набережные Челны

ТЕМА РОДНОГО КРАЯ В ТВОРЧЕСТВЕ ДМИТРИЯ ПЕТРОВИЧА КОЖАНОВА

Душа поёт, как хочется в полёт,
В полёт над любимою страною.

(«Душа поёт»)

Так трогательно, волнительно пишет Дмитрий Петрович Кожанов. Пишет, как есть, о своём и по-своему, ни на кого не похоже, как сохранилось в его душе: о прошлом, о сегодняшнем. Судьба его многогранна, жизнь богата крупными событиями, полна разными идеями.

Родословная Дмитрия Петровича начинается с удивительного красивого и такого родного для него хутора Сладкий Лабинского района Краснодарского края. Об этом он с гордостью пишет:

Дом старинный, родословный
Сотни лет стоит в селе.

Поэт, используя очень простые, доступные образы, создаёт незабываемый эмоциональный настрой, который сохраняется на всю жизнь. Например, образ «калитки», которая во многом была свидетелем его жизни. Беда в том, что калитка… молчит.

Дороже места на свете нет,
Чем – то, где родная мне
стоит калитка.
Сколько б я не прожил лет,
Она останется загадкой.

(«Калитка»)

Его жизненная судьба не отличается от судеб других детей военного времени. Но не всем дано об этом рассказать в своих стихах читателям.

Отца мы рано потеряли
Молодым погиб он на войне.
Всего шесть было сестре старшей
И полтора годика, лишь мне.

Семья Кожановых провела тревожное время в Краснодаре, но эхо войны не могло не докатиться до сердца ребёнка, столь чуткого именно к тревогам. Быстрое возмужание детей той эпохи коснулось и его.

Мечтая о хорошей доле для своих детей, его мать дала детям материнский наказ – учиться! И сын не ослушался своей матери, после службы в армии, проработав двенадцать лет водителем большегрузных автомобилей, заочно окончил Всесоюзный политехнический институт.

Дмитрий Петрович всю свою сознательную жизнь трудился. Где только не приходилось ему работать: он прошёл путь от простого водителя до директора большого предприятия. Ему присвоено звание – Заслуженный работник транспорта Республики Татарстан. Ныне он на заслуженном отдыхе.

Его книги, его стихи до краёв наполнены жизнью, искренностью, чувством глубокого патриотизма и верностью Отчизне.

Привыкли мы родиной гордиться,
В какой ситуации б она, ни была,

Не нужно прошлого стыдиться, –
Будущему отдадим себя сполна.

Он не рвётся на поэтический пьедестал. Единственное, что позволяет себе Д. П. Кожанов, так это вложить свою боль и радость в стихи, а уж дело читателя согласиться или не согласиться с ним, извлечь или не извлечь для себя урок. Поэт не может не писать, его слова, кажется, сами рвутся на бумагу.

Кожанов в своих стихотворных строках позволяет нам ощутить всю гамму человеческих переживаний: от личных до глобальных.

Великая стройка развернулась
В провинциальном городке Челны –
Батыр решили здесь построить
По выпуску автомобилей для страны…
Такую стройку смог осилить
Советский, дружный наш народ…

С самого детства Кожанов воспринимал природу как живое существо. Она мила и дорога сердцу поэта. Ему хотелось охватить природу в целом, и обнять её чувством и мыслью.

Природу любить не нужно стесняться.
В природе и есть наше богатство,
Умело, разумно используй её человек,
И этих запасов хватит на век.

В стихах Кожанова, вдохновлённых природой, нетрудно уловить глубокое чувство.

С детства наблюдаю за природой,
Мне это удовольствия дает.

Пейзажные мотивы у поэта тесно связаны с круговращением времени в природе:

Лето радует недолго.
Нашли покой душа и тело.

Осень! День совсем укоротился.
Не видно солнца из-за туч.

Зима! Вот и лес покрылся снегом.
Скована льдом река.
Время не стоит на месте,
Уходит в прошлое, в века!

(«Проследить нетрудно за природой»)

К горизонту солнышко скатилось,
Сократилось время дня,
Совсем погода изменилась,
Она не радует меня.
Дни короткие настали
Непрерывно льют дожди.
Сыростью вокруг запахло
Нет погоды и не жди.

(«Осень»)

Дмитрий Петрович не забывает в стихах обращаться к молодому поколению:

Природа жизнь свою продолжит,
Чтобы не случилось на земле.

(«У леса...»)

Человек! Люби природу лучше –
От которой произошёл.

(«Апокалипсис»)

«Любовь к родной природе – один из важнейших признаков любви к своей стране...». Это слова писателя К.Г. Паустовского, непревзойдённого мастера описания русского пейзажа. Кто может, не согласится с ним? Нельзя любить Родину, не живя одной душой с жизнью любимой берёзки.

На берегу растет берёза,
Крону сильно распустив,
Ей не страшны жара и стужа,
Ветра шквального порыв,

Стоит одна, ей одиноко,
Нет рядом клёнов, нет дубов.

(«На берегу растет береза»)

Кожанов очень часто, в своих стихах, говорит о цветах, это его излюбленный образ. Цветок может сказать человеку больше, чем красноречивое послание, выразить уважение и любовь. Каждый цветок, словно волшебная божественная мелодия.

Люблю красивые цветы,
Они приносят радость.
Украшают сокровенные мечты,
Приносят в жизни сладость.

(«Лилия»)

Весной ранней – очаровательны цветы:
Тюльпаны, сирень, розы.
В белый наряд одеваются сады,
В небесах неистовствуют грозы.

(«Роза»)

Природой дан красивый дар
Цветку яркою окраской,
Его солнечный загар
Очарователен и ласков.

(«Подсолнечник»)

Поэт уже более сорока лет живёт в городе Набережные Челны на берегу красивейшей реки Камы. Описывая реку, он с гордостью произносит:

Кама – ты моя река:
Хочу тобою наслаждаться,
Быть в объятиях твоих века!

(«Раздумья у Камы»)

Строчки челнинского поэта Кожанова – это признание в любви реке.

Характерной чертой любого писателя, поэта является увлечённость. Увлечённость творчеством присуща людям одухотворяющим свое воображение, мысли, цели, направленные на достижение конечного результата, каким бы трудным не был путь его достижения, но в конечном счёте приносящий огромное наслаждение творческому лицу.

Именно увлечённость творчеством позволила идти Дмитрию Кожанову своей собственной неимоверно трудной дорогой, которая приносит и радость, и горечь разочарования.

Вот как сам поэт оценивает пройденный путь, не робеющий ни перед какой жизненной ситуацией:

Мы сами выбираем путь
И по нему всю жизнь идём.
Нам не страшны ни смерч, ни жуть,
Трудом препятствия берём.

Я уверен, что путь мной прошедший
От начала и до конца,
Теперь в историю вошедший,
Сделал из меня творца.

Да разве это не творенья –
Дети, внуки, построенные поселки, города…
Полное в жизни получил удовлетворенье,
Оставив след потомкам навсегда!

(«По жизни путь»)

ЛИТЕРАТУРА:

1. Кожанов,Д. Путь России: стихи / Д.Кожанов. – Набережные Челны, 2008. – 144с.
2. Кожанов,Д. Навеки вместе: стихи / Д.Кожанов. – Набережные Челны, 2009. – 120с.
3. Кожанов,Д. Трепет сердца: стихи / Д.Кожанов. – Набережные Челны: ООО «Набережночелнинская типография», 2011. – 116с.
4. Кожанов,Д. Унылые вечера: стихи / Д.Кожанов. – Набережные Челны: ООО «Набережночелнинская типография», 2012. – 128с.
5. Кожанов,Д. Избранное: Проза, стихи [В 3томах] / Д.Кожанов. – Набережные Челны: ООО «Диамант», 2015. – 272с.

Вера ХАМИДУЛЛИНА,
библиотекарь МБУ «ЦБС» города Набережные Челны,
член Союза российских писателей
и Союза писателей Республики Татарстан,
Заслуженный деятель искусств РТ

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПЕРЕВОДОВ «ИЛИАДЫ» ГОМЕРА И ИХ ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ

Лев Толстой писал о Гомере, что это «вода из ключа, ломящего зубы, с блеском и солнцем и даже с соринками, от которых она ещё чище и свежее» (письмо к А.Фету). Свою эпопею «Война и мир» он сравнивал с «Илиадой» и «Одиссей». А вот ещё цитата из дневника: «15 августа. Читал «Илиаду». Вот оно! Чудо!». Гомеровы образы можно встретить у Бунина и Блока. А Гумилев в своей лирике воспроизвел не только образы, но и сам дух Гомера.

Гомер пережил Античность, Возрождение, классицизм и романтизм. В период расцвета позитивной филологической науки, т. е. в середине XIX в., он удостоился всестороннему осмыслению и, вплоть до настоящего времени, всестороннему изучению с лингвистической, литературоведческой, социально-политической, этнографической и археологической точек зрения. В течение XIX-XX вв. появилось огромное количество изданий Гомера и комментариев к ним.

Когда мы говорим о подлиннике «Илиады» Гомера, создание которой датируется весьма приблизительно и относится к VIII веку до нашей эры, мы конечно понимаем, что само понятие подлинности весьма и весьма относительно.

До того, как «Илиада» впервые была записана, её распространением занимались аэды, рапсоды, которых позднее стали называть гомеридами. Существуют сведения о редактировании текстов в VI веке при Писистрате, когда исполнение текстов включалось в афинские празднества Великих Панафиней. Именно к середине VI века до нашей эры относятся первые записи поэмы.

Уже в VI и V веках многих коробило легкомыслие Гомера и выступление у него богов и героев с многочисленными человеческими слабостями и даже пороками, что было несовместимо с углублённым религиозно-философским сознанием данной

эпохи. Гомера изучали, его восхваляли, а чаще порицали и пытались исправить не только философы, но и переводчики, желавшие привнести своим трудом стройность и упорядоченность в гомеровский эпос. Так или иначе, их сопричастность не осталась незамеченной в истории мировой литературы. Прославился своим ярым осуждением Гомера ритор Зоил из Амфиполиса в начале IV в. до н. э., написавший целый трактат в 9 книгах под названием «Бич против Гомера».

Сегодня нам известны имена александрийских ученых, потрудившихся над толкованием, исправлением и изданием гомеровского текста, это – Зенодот Эфесский, Аристофан Византийский и Аристарх Самофракийский. Зенодот Эфесский начал с того, что разделил «Илиаду» на 24 песни и отличился большой смелостью в исправлении текста Гомера, дело доходило до вычеркивания целых стихов. Аристофан Византийский известен своей гибкостью, осмотрительностью, осторожностью и большой филологической проницательностью. И, наконец, Аристарх Самофракийский заново издал Гомера, определял подложные места в нём и, подходя критически, устанавливал текст. В венецианской рукописи Гомера можно найти также схолии из Аристоника, Дидима, Геродиана, Никанора. Изданий Гомера в античности было вообще немало.

Работа александрийских ученых, расценивается во многих отношениях не очень высоко, ввиду того, что они хотели во что бы то ни стало сделать Гомера ясным, общедоступным и совершенным поэтом, удаляя из него всё архаическое, непонятное и противоречивое. Таким образом подчищенный и выправленный труд Гомера, начал свое странствие уже в рукописной форме.

Первый стихотворный перевод Гомера на иностранный язык выполнил Ливий Андроник. Цицерон упоминает о своих переводах Гомера. Его современник Гней Маций полностью перевёл «Илиаду». В 60 годах новой эры было составлено краткое изложение «Илиады» объёмом около 1070 стихов.

Известно так же, что в III веке н.э. Нестор Ларандский соригинальничал и переписал «Илиаду», избавившись в первой песне от буквы «альфа», во второй – от «бета», в третьей от «гамма», и так до конца алфавита и поэмы. Арабы и те имели в VIII веке перевод обоих поэм Гомера. Переводчиком был некий христианский маронит с Ливанских гор Феофил. Этот перевод утерян, но о нём упоминает средневековый арабский историк Абульфарагий.

Лишь в конце XV века появились первые переводы Гомера на итальянский язык Анджело Полициано. Событием в европейской культуре XVIII в. стали переводы Гомера на английский язык А. Попа, на немецкий язык И. Г. Фосса. Александр Поп перевел «Илиаду» (1715-1720) рифмованным ямбом и исправил «вульгарные» места Гомера. На сегодняшний день существует множество вариантов переводов, компиляций и переложений текста «Илиады» на Западе.

Переводы и переложения на русский язык известны не всем и не все. Признанным считается перевод Н. И. Гнедича. Но кто был до него? На что опирался и каких принципов придерживался он и его предшественники и кого мы знаем из его последователей? Существует ли аксиома восприятия и воссоздание подлинника с помощью языкового инструмента, звучит ли этот инструмент в унисон Гомеровскому голосу или это в каждом отдельном случае сугубо индивидуальный и стихийный процесс, который не укладывается в понятие гармонии? Есть ли необходимость новых переложений на русский язык и более фундаментальных изысканий в области донесения Илиады до читателя? Ответы на эти вопросы далеко не однозначны. Переводов Илиады на сегодняшний день столько, что их перечисление может занять довольно много времени. Были среди поэтов, бравшихся за переводы, буквалисты, следовавшие стилю, языку и стихотворному размеру Гомера; были такие, которые переписывали поэму вольным переложением; а были и такие, для которых сюжет Илиады послужил материалом для бурлески; или же просто воспетые «великим слепым» герои перекочевали в сюжеты собственных творений. Каждый из перечисленных вариантов в той или иной мере послужил популяризации древнего опуса и только благодаря неутомимым служителям литературы, об Илиаде помнят, героев Илиады знают, интерес к изучению пятидесяти одного дня великой войны, произошедшей за несколько сот лет до нового летоисчисления не ослабевает не только у поэтов, но и у археологов, и у историков.

Древнерусский читатель мог найти упоминания о Гомере (Омире, как его называли на Руси, следуя византийскому произношению) уже в «Житии» Константина Философа, больше известного нам, как монах Кирилл, который совместно со своим братом Мефодием изобрели славянскую азбуку и письменность. Получив прекрасное образование, основательно изучив Гомера и творчество византийских писателей, Кирилл писал первые славянские поэтические тексты для поднятия авторитета новой славянской литературы.

Далее переводы о Троянской войне встречаются уже в киевскую эпоху «Византийских всемирных хрониках» начиная с «Хронографии» Иоанна Малалы (VI в.). В XVI веке на Руси появляются переводы, написанной по-латыни «Троянской истории» Гвидо де Колумны, с которыми был, в частности, знаком Иван Грозный. По сведениям 1679 года в Москве уже были книги Гомера на русском языке. В 1709 г. по приказу Петра Великого вновь переведённая «Троянская история» была напечатана по-русски. Наконец, в 1748 г. М.В. Ломоносов включает в свою «Риторику» цитаты из «Илиады», впервые переведённые на русский язык стихами.

Вот начало VIII песни «Илиады» в переводе Ломоносова:

Пустила по земле заря червленну ризу:
Тогда, созвав богов, Зевес-громодержитель
На высочайший верх холмистого Олимпа
Отверз уста свои; они прилежно внемлют:
Послушайте меня, все боги и богини,
Когда вам объявлю, что в сердце я имею.
Ни мужеск пол богов, ниже богинь пол женский
Закон мой преступить отнюдь да не дерзает,
Дабы скорее мне к концу привесть все дело.
Когда увижу я из вас кого снисшедша
Во брани помощь дать троянам либо грекам,
Тот ранен на Олимп со срамом возвратится,
Или, хватив его, повергну в мрачный тартар,
Далече от небес в преглубочайшу пропасть,
Где медяный помост и где врата железны.

Первый полный русский перевод «Илиады» Гомера, сделанный прозой, и не с греческого, а с латинского языка, Кирьяком Кондратовичем (1760 г.), остался в рукописи. Михаил Муравьев, опубликовавший в своём сборнике 1773г. отрывок из «Илиады», писал о Гомере: «Я нахожу, что самые сокровеннейшие чувствования моего сердца столь живы в творениях Гомера, как будто происходят во мне самом». Петр Екимов перевёл «Илиаду» прозой (1776-1778). В 1787 году был опубликован перевод первых шести песен «Илиады», выполненный Ермилом Ивановичем Костровым, а в 1811 году он был дополнен найденными в его архиве седьмой, восьмой и фрагментом из одиннадцатой. Перевод был выполнен шестистопным ямбом. И критики обрушились на автора: Белинский писал, что в этом переводе Гомера нет и признаков; Радищев также осуждал этот перевод. Хотя Костров

был опытным переводчиком. Труд Ермила Кострова будет использован Гнедичем и некоторые удачные образы и метафоры плавно перекочуют в его перевод.

Гомерова Илиада переведенная Ермилом Костровым во граде С.Петра ***1787:***

ПЕСНЬ ПЕРВАЯ

Воспой Ахиллов гнев божественная муза,
Источник Грекам бед, разрыв меж них союза,
Сей гнев, что много душ Геройских в ад предслал,
В корысть тела их псам и хищным птицам дал;
Когда Атрид, и с ним Ахилл богоподобный,
Растрогли меж собой приязнь враждой всезлобной.
Так бурна грома Царь свершал судьбу свою.
Но кто из горних сил возжёг вражду сию?
Зевесов светлый сын Латоною рождённый:
Он гневом ярости к Атриду воспалённый
Тлетворной язвой рать Ахейску поразил;
Зане Атрид жрица Хризиса не почтил,
Что жалостью влеком и чувствием сердечным,
Достигнул к кораблям Аргивским быстротечным;
Да знаменитыми дарами и ценой
Искупит дщерь свою ниспадшу в плен судьбой.

В 1796 Карамзин публикует «Прощание Гектора с Андромахой», с пометкой «перевод». Василь Васильевич Капнист публикует перевод начала VI песни «Илиады» (1815). Перевод выполнен былинным стихом. Иван Мартынов перевел прозой «Илиаду» (1823-1825) В 1829 году выходит полный стихотворный перевод «Илиады» Николая Гнедича. Новый полный перевод «Илиады» Минского вышел в 1896 году. Переводы Вересаева изданы посмертно в 1949 и 1953 годах. Перевод Илиады Шуйским, написанный в середине XX века оцифрован, но не издан. Последние полные переводы (компилятивные по авторскому определению) можно найти в интернете. Электронный вариант Илиады – это перевод Н.И. Вашуткина, выполненный современным стилем, не гегзаметром и А.А. Сальникова, который попытался разбавить перевод Гнедича более современными речевыми и стилистическими оборотами, но сохранить размер подлинника. Так же к современным переводам относится изданная в 2008г. книга «Новая Илиада» набережночелнинского поэта Петра Прихожана.

Перевод Гнедича, считается классическим, одним из лучших не только в русской литературе, но и в мировой. К сожалению, современные издания не печатают примечания самого Гнедича, это безусловно затрудняет понимание перевода, по причине обилия в нём славянизмов. Перевод Минского освобождён от славянизмов, но сер, прозаичен, производит впечатление подстрочника. Правда Минскому удались описательные места. Вересаев обобщил опыт Гнедича и Минского, но переводит слишком по народному, натуралистически.

В памяти последующих поколений Н.И. Гнедич остался прежде всего как автор первого полного поэтического перевода «Илиады». «С именем Гнедича, – писал Белинский, – соединяется мысль об одном из тех великих подвигов, которые составляют вечное приобретение и вечную славу литератур. Перевод Гнедича «Илиады» на русский язык есть заслуга, для которой нет достойной награды».

Заслуга в том, что Николай Иванович Гнедич осуществил коллинеарный перевод, то есть строка в строку, не изменив размера стиха. Перевод, по сути, был делом всей его жизни. Двадцать лет без малого кропотливо и скрупулезно изучались материалы первоисточника. У Гнедича, если мы обратимся к его переписке с А.Пушкиным, И.Крыловым, случайных строк в переводе не существовало. Перевод Гнедича несомненно классический, но всё же и он оставляет путь для более совершенных переводов.

Итак, Гнедич был первым, а всего нам известно несколько полных переводов Илиады на русский язык, выполненных позднее. Остановимся только на тех авторах, стихотворные переводы которых, по мнению критиков представляют художественную ценность:

Гнедич Николай Иванович (1784 – 1833) – русский поэт, наиболее известный как переводчик на русский язык «Илиады». Николай Гнедич продолжил дело Кострова и в 1809 г. издал 7-ю песню «Илиады», переведенную тем же размером, а в 1813 г. дописал 11-ю песнь. Стремление наиболее тесно приблизиться к стилю оригинала, придерживаясь принципов немецких переводчиков (например, Фосса), привело Гнедича, начавшего было переводить «Илиаду» александрийским стихом, к использованию гекзаметра. Только в 1829 г. вышло полное издание «Илиады» размером подлинника. Достоинства перевода Гнедича (изд. 1-е, Санкт-Петербург, 1829; неоднократно переиздавался) – чрезвычайная близость к подлиннику и вместе с тем сжатость

и выразительная энергия языка; но «высокий» стиль перевода, обилие архаизмов и славянизмов являлись несколько устаревшими уже для его времени.

Вересаев Викентий Викентьевич (1867 – 1945) – русский писатель, переводчик. В 1949 году опубликован его перевод «Илиады» Гомера, который считается наиболее удачным в XX веке и так же неоднократно переиздавался.

Прихожан Пётр Борисович (1940 – 2010) – поэт, переводчик. Пётр Прихожан создал стихотворный перевод по «Илиаде» Гомера в новом формате, написанный ямбом. В 2008 году в издательстве «Московский писатель» выходит в свет «Новая Илиада» Петра Прихожана, обозначенная автором, как компилятивная поэма, написанная по мотивам «Илиады» Гомера на основе перевода Николая Гнедича. В предисловии к «Новой Илиаде» он пишет, что одной из причин побудивших его заняться переписыванием Илиады, послужило абсолютное не восприятие архаизмов, не зарифмованное силлабо-тоническое изложение. Однажды он посетовал: «Гомер писал Илиаду для современников, знавших, о чём идет речь в данной поэме. Современный читатель далёк от событий и героев настолько, насколько далёк язык и стиль изложения. Моя задача была не просто переписать, но и расшифровать этот язык».

Уместно в данном случае привести цитату М.Л. Гаспарова о нюансах и сложностях перевода исторического наследия, лучших образцов мировой культуры: «В каждой развитой классической культуре памятники прошлой литературы должны существовать не в одном, а нескольких переводах. Каждый перевод, сколь бы он не был превосходен, проецирует многомерную сложность подлинника на плоскость, делает оригинал упрощённым и представляет его односторонне. Сопоставив два или несколько переводов, читатель может получить как бы стереоскопическое изображение оригинала, увидеть его с разных сторон» Таким образом, мы видим, что вариативность помогает читателю полнее проникнуться не столько стилем, сколько событиями дней давно минувших»[4].

Виктор Ремизовский о переводе Гнедича пишет: «А.С. Пушкин сказал: «Русская Илиада перед нами. Приступаем к её изучению». Однако подлинного изучения «Илиады» Н.И. Гнедича не было и нет. Есть труды, посвящённые переводческой работе Гнедича, есть статьи о стихах Гомера в переводе Гнедича, но справочника по «Илиаде» нет. Нет именного указателя, нет мартирологов, нет описания оружия, материалов изготовления и так далее. А для современного читателя уже

необходим и небольшой словарик старославянских слов (верея, глезна, гридня, лядвея, пард, усмарь и др.). Между прочим, в Англии перевод «Илиады» Гомера сопровождают шесть томов справок, уточнений, пояснений и прочего».

К сожалению, после издания 1829 года вышли в свет многие десятки других изданий «Илиады» Гомера в переводе Н.И. Гнедича, но в них до сих пор находим множество упущений. Исчезают авторские комментарии, меняется словарь, и до сих пор, как мы говорили, нет справочника по «Илиаде» в русском переводе. Почти в каждом издании имеется «Словарь мифологических и географических названий и имён», но все они с существенными погрешностями. Так, в издании «Библиотеки античной литературы» 1978 года всего 289 «географических названий и имён» из 1165 упоминаемых в тексте. А в издании, осуществлённом издательством «Азбука-классика» в 2005 году, уже 585 имён и названий. Но! Увеличение произошло в основном за счёт путаницы: автор «Словаря» включил все известные ему имена, в том числе и не встречающиеся в «Илиаде». Нелишним будет напомнить, что в поэме Гомера действующих лиц, в полтора раза больше, чем в «Войне и мире» Л.Н. Толстого.

Поскольку перевод Гнедича к концу XIX века уже оказался устаревшим, то появилась потребность дать перевод «Илиады» в упрощённом виде, без всяких славянизмов и на основе только современного русского литературного языка. Такой перевод «Илиады» в исполнении Минского опубликован в 1896 году издательством Солдатёнкова. Перевод Минского ближе и к современному языку и к современному состоянию филологической науки, считается вполне удачным, но уступает сжатой выразительности Гнедича.

В 1949 году опубликован новый перевод «Илиады» Гомера В.В. Вересаева, который считается наиболее удачным в XX веке и неоднократно переиздавался.

В 2008 году в издательстве «Московский писатель» выходит в свет «Новая Илиада» Петра Прихожана, обозначенная автором, как компилятивная поэма, написанная по мотивам «Илиады» Гомера на основе перевода Николая Гнедича. Добавила ли эта работа ясности, и сделал ли автор шаг вперед, видно из следующих примеров:

- в кратком пояснении к тексту Илиады Гнедич дает краткие характеристики героям:

Аякс — сын царя Теламона (Теламонид), самый сильный, после Ахиллеса, ахейский воин;

- у Прихожана, при написании «Новой Илиады» проводившего не менее тщательные, чем Гнедич исследования всего имеющегося на сегодняшний день материала, образ Аякса выступает более выпукло:

Аякс (Теламонид) – сын Теламона, царя о. Саламин и брата Пелея. После смерти Ахиллеса вступил в спор с Одиссеем за оружие двоюродного брата, которое Фетида велела отдать тому, кто больше всех отличился при спасении тела Ахиллеса.Спор предоставили решать пленным троянцам, которые, по внушению Афины, решили его в пользу Одиссея. Обиженный Аякс впал в безумие и стал избивать скот ахейцев, думая,что убивает ахейских вождей, а придя в себя покончил самоубийством.

Всего «Словарь мифологических терминов и географических названий и имён», приведённый в конце издания Петром Прихожаном содержит 519 слов и пояснений к ним. В качестве иллюстраций использованы фрагменты росписи, изображающие сцены из Илиады, а так же изображения героев античности, относящиеся к 540-230 г.г. до н. э., что позволяет читателю наиболее полно прочувствовать дух того времени, яснее понять описываемы события.

Абсолютно точно можно сказать, что переложение Илиады спустя почти 180 лет с момента появления перевода Гнедича и почти 60 лет с момента опубликования перевода Вересаева – явление в российской литературе.

Отклики на «Новую Илиаду» незамедлительно появляются в печати. Всесторонний анализ с точки зрения современной филологии провела Н.А. Вердеревсая, доцент, кандидат филологических наук, специалист в области русской литературы 40-60 годов XIX века. Вот что она пишет: «Гнедич использует размер, наиболее приближенный к греческому гекзаметру, но в то же время органически включённый в утвердившуюся к этому времени в России силлабо-тоническую систему стихосложения нерифмованный шестистопный дактиль. Он стремится в той или иной степени сохранить стилистику подлинника и подчеркивает его архаичность» [3].

Далее Наталья Вердеревская отмечает достоинства переложения П.Б. Прихожана: «Прихожан не стремится к сходству (созвучию) греческого и русского стиха, он выбирает привычный нашему слуху размер: пятистопный ямб с перекрёстной рифмовкой, с чередованием мужской и женской рифмы, энергичный и стремительный. И этим существенно облегчает восприятие нам, воспитанным на ритме пушкинских и лермонтовских поэм, стихов Блока и Ахматовой» [3].

Несомненно, стиль изложения «Новой Илиады» далёк от перевода Гнедича и Вересаева, тем более далёк он от оригинального текста Гомера. Достоинство это или недостаток покажет время и востребованность. Но одно можно сказать с уверенностью, именно этот перевод адаптирован к современному читателю: лёгкость языка, стремительный ход сюжета, динамизм, а в чем-то и лаконизм, исключающий перечисления, выносящий их за скобки, и предлагающий, таким образом читателю по прочтению обратиться к комментариям и словарю самостоятельно.

Сегодня мы попробуем проанализировать труд Петра Прихожана, в том числе с точки зрения преемственности. Новый перевод Илиады – это произведение для читателя XXI века. Сравним отрывки «Илиады» Гомера в переводе Гнедича и переложения Прихожана из «Песни второй».

Гнедич:

Сжался Терсит, из очей его брызнули крупные слезы;
Вдруг по хребту полоса, под тяжестью скиптра златого,
Вздулась багровая; сел он, от страха дрожа; и, от боли
Вид безобразный наморщив, слезы отёр на ланитах [1:36].

Прихожан:

И жезлом вытянул Терсита вдоль спины.
Хулителя врасплох застала кара,
застряли в горле злые словеса,
а на спине от хлёсткого удара
багровая набухла полоса.
Терсит скукожился, заверещал, заохал,
на землю слёзы брызнули из глаз…[2:27-28].

Мы видим, что в обоих отрывках авторы не уходят от сюжета. Автор «Новой Илиады» в такой же степени точности следует за Гомером, в какой следует за ним Гнедич. В переводе Гнедича оборот «вид безобразный наморщив» нельзя отнести к абсолютно грамотным с точки зрения лексикологии и стилистики. Так же нестройно звучит фраза: «вдруг по хребту полоса, под тяжестью скиптра златого, вздулась багровая». У Прихожана сюжет выстроен, как мы видим, более грамотно, но «скипр» превратился в «жезл», архаизм «ланиты» исчез не получив эквивалентной замены.

Пётр Прихожан в предисловии к книге пишет: «У каждого времени свои ритмы. Мир, со времени описываемых событий, изменился до неузнаваемости: человечество обрело письменность, сотворило других богов, изобрело уйму машин и средств связи, научилось летать за пределы Земли и роботов из кузницы Гефеста широко используют на современных заводах. Хотя не всё из тех времён ушло в небытие: в пятидесятых годах двадцатого века в Крыму носили кожаные лапти из цельного куска кожи, известные под названием «постолы» или «поршни», которые можно видеть на ногах героев «Илиады»»[2:4].

Для того, чтобы понять о чём ведёт речь Гомер, нужно по крайней мере изучить его эпоху, так как он сочинял для своих современников, знающих о колесницах, доспехах и обычаях того времени. Перенестись к стенам Трои, приблизиться к событиям, сжиться с героями современному читателю и должен помочь перевод. Перевод Гнедича изобилует архаизмами и старославянизмами, но данный язык, как мы знаем, считался устаревшим уже на момент завершения его труда.

Рассмотрим отрывок из «Песни одиннадцатой», в котором идёт описание эпизода схватки Диомеда с Гектором:

Гнедич:

И улучил, без ошибки уметил в главу Приамида,
В верх коневласого шлема; но медь отскочила от меди:
К белому телу коснуться шелом возбранил дыроокий,
Крепкий, тройной, на защиту герою дарованный Фебом.
Гектор далеко отпрянул назад и, смесившись с толпою,
Пал на колено; могучей рукой упираяся в землю,
Томный поникул; и взор ему черная ночь осенила [1:177].

Прихожан:

И дрот метнул… В дарёный Аполлоном
Шлем дыроокий дротик угодил,
Ударил в гребень он со страшным звоном,
но только шлем трехслойный не пробил.
Сверкая, медь от меди отскочила;
и в этот раз герой остался цел,
но был удар такой огромной силы,
что Гектор на три метра отлетел.
И пошатнулся он… Обмякло тело…

На правое колено Гектор пал;
в глазах от сотрясенья потемнело;
он на мгновение сознанье потерял.
Но отдышался и, собравшись с духом,
успел укрыться в воинстве своем [2:188].

И снова мы видим сохранение сюжетной линии, образов и действий героя. Нельзя не согласиться с тем, что у Прихожана более выпукло, зримо и, что особенно ценно, более «по-русски» выписан не только шлем Гектора. Читая Гнедича, возникает, по меньшей мере, сомнение в том, что «томный поникул» Гектор от мощного удара по голове. Такие неточности наводят на мысль, что форма в данном случае превалирует над содержанием и непроизвольно вспоминается Пушкин: «Крив был Гнедич поэт, преложитель слепого Гомера...»

В качестве последнего примера обратимся к тому, как переводчикам удалось передать знаменитый «Гомерический хохот». В эпизоде «Песни двадцатой», Гомер показывает не только коварство Аполлона, который, чтобы восстановить Энея против Ахилла, является к последнему под видом Ликаона, но и то, какие аргументы приводит, чтобы свершить суд чужими руками.

Гнедич:

Сыну Анхизову вновь провещал Аполлон дальновержец:
«Храбрый! почто ж и тебе не молиться богам вековечным,
Столько ж могущим! И ты, говорят, громовержца Зевеса
Дщерью Кипридой рожден, а Пелид сей — богинею низшей:
Та от Зевеса исходит, Фетида — от старца морского.
Стань на него с некрушимою медью; отнюдь не смущайся,
Встретясь с Пелидом, ни шумною речью, ни гордой угрозой!»
[1:319].

Прихожан:

Феб возразил: «У матери защиты
ты почему не просишь? Ведь прикинь:
Фетида много ниже Афродиты
по рангу в иерархии богинь!
С такою матерью грешно бояться
Ахилловых насмешек и угроз –
иди смелее! Надо в бой ввязаться,
а кто там победит – ещё вопрос!» [2:349].

Положительный аспект переложения Илиады на современный язык несомненно заметен. Критики, литературоведы и читатели найдут место, которое достойно для большого и далеко не посредственного труда, по причине того, что Пётр Прихожан признанный мастер слова. Он родился 11 февраля 1940 года, кстати, почти день в день с Николаем Гнедичем (2 (13) февраля 1784 года). Ученик Бориса Чичибабина. Член Союза писателей СССР с 1991 года, а затем Союза писателей Татарстана. Поэт, переводчик на счету которого многочисленные переводы на русский язык произведений татарских поэтов, публикации в крупных изданиях России, целый ряд сборников. Стоит отметить, что кроме Илиады, он не раз в своем творчестве обращался к истории. Им мастерски исполнено переложение ещё одного поэтического эпоса «Слова о полку Игореве», которое он назвал «Снова о полку Игореве». А по поэме Петра Прихожана «Дума о граде Китеже» областная студия телевидения еще в 1968 году сняла фильм. Другая поэма – «Алексей и Афросинья» возвращает читателей к трагической любви царевича Алексея и его крепостной возлюбленной.

В 1970 году в Восточносибирском книжном издательстве вышел первый сборник стихотворений поэта «Гуливеры», тепло встреченный читателями и критикой.

Второй сборник стихотворений «Знакомство» вышел уже в Таткнигоиздате в 1986 году. Там же в 1989 году, отдельным изданием, вышла поэма «Стройка», заставившая по-новому взглянуть на великие стройки коммунизма, что, поначалу, вызвало резкую реакцию официальных идеологов и потребовалось время для осознания того, что правда выше принципов соцреализма.

В 1990 году в московском издательстве «Прометей» увидел свет ещё один поэтический сборник Петра Прихожана «Плата за гадание», в который вошло лучшее из написанного поэтом в разное время.

Последнее посмертное издание – сборник стихов и поэм «Сказание о граде Китеже» вышло в 2011г.

Именно поэтическая школа и врожденный такт, а так же уважение и понимание того объёма, который пришёлся на долю первооткрывателей-переводчиков, не позволили ему свой труд назвать переводом, тем более что перед глазами был образец более чем достойный – Николая Ивановича Гнедича. Поэзию Пётр Прихожан любил самозабвенно. Пять лет своей жизни он отдал тому, чтобы переложить на современный язык «Илиаду» Гомера, сделать её удобоваримой книгой, лишённой качества снотворного.

Вот что пишет в своей статье по поводу выхода «Новой Илиады» Вера Арямнова: «Критических замечаний отрицательного свойства при прочтении «Новой Илиады» не возникло: внятный, динамичный текст с крепкими рифмами и размером. Другое дело, что это не размер подлинника. Но, думается, творческий человек имеет право на перевод произведений любым языком, вплоть до хореографического: балет «Илиада» – почему нет?.. Ну, а любителям подлинного не запрещено читать Гомера на древнегреческом или перевод Гнедича. Лишь бы не заснуть на середине списка кораблей…».

В заключении необходимо отметить, что всякий новый перевод ставил задачу, сохранив хронологию и используя материал Гомера, пересказать в той же последовательности, не нарушая замысла автора, содержание Илиады, так, чтобы книга стала более доступна их современникам. Каждый новый перевод, так или иначе, учитывал и опирался на перевод предшественников, вбирая лингвистические находки и опираясь на уже раскрытые психологизмы, привнося авторское осмысление событий многовековой давности. С этой точки зрения все они внесли неоценимый вклад в развитие русской и мировой литературы. Их работы сродни переводам Велесовой книги, Священных писаний и других памятников культуры. Умалять историческое значение этих работ, всё равно, что пытаться умалять ценность произведений, вариативно описывающие знаменитые сражения от Бородино до Сталинграда. Это отнюдь не говорит нам о том, что все последующие изыскания и опыты в этом направлении не имеют права на существование, что предыдущие переводчики сумели подвести своих современников к порогу абсолютной истины. Вариативность, без всякого сомнения, помогает полнее проникнуться не столько стилем, сколько событиями дней давно минувших.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гомер. Илиада. // Пер. с древнегреч. Н.Гнедича, предисл. А.Нейхард // М., Правда, – 1984 – С.36; 177; 319.
2. Прихожан П.Б. Новая «Илиада» // Компилятивная поэма, написанная по мотивам «Илиады» Гомера на основе перевода Николая Гнедича // М., Московский писатель – 2008 – С.4; 27-28; 188; 349.
3. Вердеревская Н.А. ««Новая Илиада»; за и против» // Литературно-художественный альманах «Аргамак. Татарстан», 2009г., №1, С.207-212.
4. Гаспаров М.Л. «О новом переводе «Ада» Данте, выполненном В.Г. Маранцманом // Данте Алигьери. Божественная комедия: Ад. Чистилище. Рай. // Данте Алигьери; (пер. в итал. Г.Маранцмана). – СПб., 2006. – С.5.

Вера ХАМИДУЛЛИНА,
библиотекарь МБУ «ЦБС» города Набережные Челны,
член Союза российских писателей
и Союза писателей Республики Татарстан,
Заслуженный деятель искусств РТ

ПОЭЗИЯ НИКОЛАЯ АЛЕШКОВА – УЧЕБНИК ПО СТИХОСЛОЖЕНИЮ

Время – источник ритма. Помните, я говорил, что всякое стихотворение – это реорганизованное время? И чем более поэт технически разнообразен, тем интимнее его контакт со временем, с источником ритма.

Иосиф Бродский

Введение

Исследуя творчество Николая Петровича Алешкова, нельзя исключить и обойти вниманием многообразие и красоту стихосложения, начиная от метрического рисунка до строфики и рифмики. Особенно это актуально в наше время, когда молодые начинающие авторы игнорируют основные правила, законы этой тонкой науки, а порой, им не хватает элементарных знаний в этой области. И вот мы видим расставленные в хаотичном порядке слоги и ударения, а затем слышим маловразумительную аргументацию, что главное – смысл. Картина получается комичная. С таким же успехом можно преподнести любимой розы в кирзовом сапоге или завернуть ароматный тульский пряник в газету из-под сельди иваси.

Происходит это потому, что школьникам стиховедение преподносится по состоянию двухвековой давности (пять основных силлабо-тонических метров). Но это не главное! Материал даётся, как правило, на одних и тех же примерах, что не может позволить в совершенстве овладеть методикой распознания даже самых простых структур в стихосложении. Что говорить, даже любители и знатоки поэзии не всегда могут отличить «на вскидку» ямб от хорея.

Поэтому здесь придётся остановиться не только на метрических особенностях стихов Николая Алешкова, но и попутно дать краткое изложение основ стихосложения. В качестве учебного пособия возьмём сборник стихов «Сын Петра и Мариши» – автор Николай Петрович Алешков.

Конечно, как говорил Козьма Прутков: «Нельзя объять необъятное!», но нужно хотя бы попробовать.

Основные понятия

Стихи представляют собой ритмически организованную речь, состоящую из последовательных **строк,** длина которых может быть измерена **в слогах.** Границы строк (за редким исключением) проходят по границам слов и часто соответствуют речевым паузам. **Стопа** – условная единица, при помощи которой определяется стихотворный размер. В русском силлабо-тоническом стихе стопа – это группа слогов, состоящая из одного ударного и одного или нескольких безударных слогов. Разделение стиха на стопы условно, потому что границы стопы могут не совпадать с границей слова.

Строки, объединённые между собой при помощи **рифм,** а так же фонетически и синтаксически называются **строфой,** которая, в свою очередь, представляет собой период стихотворного текста. О ритмическом рисунке и схемах рифмовки речь пойдет чуть ниже.

Размер и слог

Метр или, как его называют, **размер** стиха определяется системой или видом стихосложения.

В XVII-XVIII веках на Руси основным типом стихосложения было **силлабическое:** равенство ударных слогов в стихотворных строках, **цезура** (внутристиховая пауза) после 5-7 слога, с использованием в основном женских рифм (рифма с ударением на предпоследнем слоге).

В зависимости от количества слогов в строке различаются 4-;5-;6- сложник – до 13-сложного стиха включительно. Силлабическое стихосложение развивалось в тех языках, где ударение закреплено за определёнными слогами в слове. Например: во французском языке ударение всегда падает на последний слог, в польском – на предпоследний, в чешском – на первый. Нетрудно заметить, что в русский язык силлабика пришла из польской поэзии. В начале 40 гг. XVIII века поэт-сатирик Антиох Дмитриевич Кантемир реформировал силлабику, стремясь придать ей некоторую ритмичность и ввёл обязательную цезуру после 5 или 7 слога в 13- сложных стихах. Сейчас этот вид практически не используется.

Для наглядности приведу пример, как это выглядело:

Наука ободрана,/ в лоскутах обшита,
Изо всех почти домов/ с ругательством сбита,

Знаться с нею не хотят,/ бегут её дружбы,
Как страдавши на море/ корабельной службы...

(А.Кантемир)

После появления работ Василия Кирилловича Тредиаковского «Новый и краткий способ к сложению российских стихов» (1735), а затем Михаила Васильевича Ломоносова «Письмо о правилах российского стихотворчества» (1739) в российской поэзии было признано за основу **силлабо-тоническое** стихосложение, которое используется до сих пор и является главным инструментом мастеров изящной словесности.

Существует пять основных размеров силлабо-тонического стихосложения: Два двусложных – хорей и ямб и три трехсложных – дактиль, амфибрахий, анапест.

Хорей – состоит из первого ударного и второго безударного слогов, то есть стихотворный метр с сильными местами на нечётных слогах письма.

Х – Х – Х – (В целом в строке ударными могут быть 1-3-5-7-9 слоги и т.д.)

Чаще всего применяются 4-, 5- и 6- и стопный хорей, очень редко двустопный.

Ниже пример четырёхстопного хорея с пиррихием в четвёртой строке:

– С глаз долой, из сердца вон! –
крикнул я тебе вдогон.
Этот крик услышал ты
у погибельной черты.

(Н.Алешков стр. 117)

Чистый хорей получить довольно трудно, т.к. слова в этом случае не могут быть более, чем трёхсложными. В приведённом фрагменте, если мы расставим ударения, то заметим – появляется «лишний», ударный слог «ной» в слове «погибельной». Больше нарушений ударного ритма нет, но как же быть с этим? Главное, чтобы присутствовало правильное ударение (в данном случае на слог «ги») Если же по размеру выходит ещё одно ударение, оно просто безударно декламируется, мягко, аккуратно. Этот пропуск ударения называют **пиррихием.** Таким образом, мы видим, что совершенно не обязательно в четырёхстопном хорее использовать по четыре ударения в строке.

А следующее стихотворение для наглядности, привожу полностью. Оно поможет закрепить вышесказанное:

Море бушевало, бушевало,
и на третьи сутки улеглось.
Белой пеной выкипела злость,
ярости как будто не бывало.
Тишина, покой… А на песке –
с джинном из пучин морских бутылка.
И чуть нервно бьётся вдалеке
горизонта тоненькая жилка.

(Н. Алешков стр. 132)

Ямб – не менее распространённый размер в русской поэзии. Также является двусложным и состоит из первого неударного и второго ударного слогов. В котором сильные доли приходятся на чётные слоги стиха.

– Х – Х – Х

(ударные слоги в строке 2-4-6-8-10 и т.д.)

Наиболее распространены 4-, 5-, и 6- стопный ямб.

У Алешкова мы видим 3-х стопный ямб

Весны трепещет знамя,
волнует вновь умы…
А дети что-то знают,
чего не знаем мы.

(Н. Алешков стр. 254)

На примере ямба введём понятие **анакрузы.** Это безударный слог в начале строки перед первым ударным («вес», «вол», «а», «че»). В хорее анакруза нулевая, а в ямбе односложная.

Следующий образец – это удачное сочетание 2- и 4- стопного ямба с пиррихием в третьей строке («из»):

Звучит орган. Звучит печально.
А мир не прост.
А мир подвержен изначально
влиянью звёзд.

(Н. Алешков стр. 186)

Дактиль – трёхсложный размер, состоящий из первого ударного и двух последующих безударных слогов.

Х – – Х – – Х – – (ударение на 1-4-7-10-13 и т.д.)

Наиболее распространен 2- и 4- стопный дактили. Приведенный образец – четырёхстопный:

Так и живу, на планиду не сетуя,
Самая лучшая песня – неспетая.

(Н. Алешков стр. 137)

Амфибрахий – трёхсложный размер, из ударного слога посередине и двух безударных по краям

– Х – – Х – –Х – (ударение на 2-5-8-11 и т.п.)

В данном случае мы видим чередование 1-3- строки – четырёхстопного и 2-4- строки – трёхстопного амфибрахия

Он крепок ещё, мой сосед-инвалид.
Спроси про житьё - бытьё,
он сразу ответит: «Протез не болит,
А всё, что при мне – моё!»

(Н. Алешков стр. 45)

Анапест – трёхсложный размер, состоящий из двух неударных и третьего ударного слогов:

– – Х – – Х – – Х

(ударение в строке на 3-6-9-12 слоге и т.д.)

Иначе говоря, это трёхдольник с двудольной анакрузой.

Наиболее часто встречается трёхстопный анапест:

Отгорел наш прощальный костёр.
Вот и угли покрылись золою.
Но созвездья Господь распростёр
над притихшей, уставшей землёю.

(Н. Алешков стр. 271)

Пример двустопного анапеста:

Здравствуй, мама! И снова
я счастливый стою.

Вид родимого крова
лечит душу мою.

(Н. Алешков стр. 135)

А это четырёхстопный:

Город был занесён порыжелыми листьями.
Ветер рвал их с деревьев, деревья сутуля.
И стволов кривизна обнажалась, как истина.
И дождинки по лужам плясали, как пули.

(Н. Алешков стр. 37)

И завершающим аккордом – пятистопный анапест, с цезурой после второй стопы:

Сорок лет мужику...
И летит под колеса дорога.
Как змея возле ног
шевелилась она до поры.
Понадеюсь, как встарь,
на звезду, на судьбу и на Бога,
и порадуюсь я,
что способен ещё на прорыв...

(Н. Алешков стр. 125)

Итак, мы рассмотрели основные силлабо-тонические стихотворные размеры. Только научившись в совершенстве пользоваться этими классическими формами, можно переходить к поэтическим экспериментам и вводить дополнительные размеры, которых изобретено немало.

Чисто **тоническое** стихосложение, при котором в строках урегулировано количество основных схемных ударений **(иктов),** а количество безударных слогов между ними может варьироваться, употребляется в основном в немецком, английском и русском языках. Другими словами – это **акцентный стих.** К его разновидностям относятся **дольник, паузник** (стихи с урегулированным числом свободных ударений) и **тактовик** (стих основанный на музыкальном счете, на такте).

Все варианты акцентного стиха дружно уживаются в сборнике Алешкова.

Дольник. В правильном дольнике урегулировано не только количество иктов, но и выдерживается строгий изосиллабизм (равносложность) изоиктовых (равноударных) строк. Акцентные стихи, к которым принадлежит и дольник, отличаются от классических настолько, что раньше многие считали их неправильными. Сейчас они ни у кого не вызывают сомнения.

К чёрту разум,
спокойствию – крышка!
Скорость –
прежде всего –
страсть.
Если чувствуешь сзади крылья,
что тут страх?!

(Н. Алешков стр. 18)

И для полной картины мастерского владения метром, представлю ещё один вариант, который лучше всё-таки назвать **паузником** из-за наличия цезуры (паузы) в середине каждой строки. Количество слогов в строках различно (оно для наглядности обозначено числами), но речевые паузы при чтении создают эффект неторопливого задушевного рассказа.

Землянка. Дрова потрескивают. 10
А наверху, в ночи 6
выстрелы – редкие, резкие – 9
хлопают, как бичи. 6
В землянке тепло. Солдаты 8
усталые спят на полу. 8
И только в тесном углу 8
безусый боец угловатый 9
все смотрит и смотрит во мглу. 8

(Н. Алешков стр. 15)

Тактовик. При кажущейся хаотичности ритма, полного нарушения силлабики и тоники, неравенства слогов и ударений, мы видим совершенно уникальные строки, наполненные смыслом и мелодикой. Достигнут эффект совершенства, благодаря шикарным рифмам, переносам предложений и их разрывам. В отличии от дольника, в тактовике ритм базируется на ритме одной или нескольких строк и от строки к строке

расшатывается на один-два и более слогов. Стихотворение, как бы дышит, пульсирует.

Неразбериха-полночь
нас от любви знобила…
Ты обо мне помнишь
или с другим забыла?

Неразбериха - полночь…
Помнишь?

Луна,
как кошка,
по крышам прыгала –
большая, рыжая.
И жаркой печкой вздыхала горница,
и ты вздыхала,
вздыхала горестно.
И наши тени
на шторах бились,
а мы не верили,
что любили…

(Н. Алешков стр. 23)

Конечно, различных метров в стихосложении существует гораздо больше, чем здесь приведено. Но задачи озадачить и накрепко запутать в хитросплетениях такой объемной науки в рамках данного доклада не сто́ит. Всё, что необходимо знать и уметь начинающим поэтам – всё освещено.

В заключение этого раздела раскрою один секрет. Смешивать разные размеры, метры можно и нужно. Размер, образованный из двух других, к примеру, ямба и дактиля, называется **логаэдом.** Проще говоря, это стихи, в которых ударения расположены в строках с неравными слоговыми промежутками, и это расположение ударений точно повторяется из строки в строку.

И вновь мы видим классическое сочетание двух метров пеона – 4 и ямба, которое удачно использовал Николай Петрович в одном из своих произведений. **Пеон** – никакого отношения к садовым цветам не имеет. Это один из дополнительных стихотворных метров – 4-х сложная стопа с одним ударным и тремя безударными слогами. Существует четыре разновидности пеонов, в зависимости от того, на какой слог падает ударение:

1. Х – – –
2. –Х – –
3. – – Х –
4. – – – Х

Я уже сказала, что у Алешкова – классическое сочетание метров. Дело в том, что пеон 1 и 3 чаще используется в сочетании с хореем, а 2 и 4 – с ямбом.

Итак, строки из стихотворения «Тредиаковский»

В который раз побит великим князем
и перед дворней посрамлён пиит!
Горит огнём кровоподтёк под глазом,
но во сто крат сильней душа горит.

(Н. Алешков стр. 65)

В приведённом логаэде сочетаются, как я уже говорила, пеон и ямб, где ударения падают на 4 – 8 – 10 слоги. Не трудно заметить, что в первой и третьей строках после последнего ударного слога стоит безударный слог, а во второй и четвертой лишний слог отсутствует.

А это значит, что пора вводить понятие **клаузула** – это последний ударный слог и следующие за ним безударные, сколько бы их не стояло. Клаузула – понятие обратное анакрузе.

К таким формам необходимо стремиться. Это эталон технического совершенства в поэзии.

Рифма

Безусловно, одним из важнейших факторов в стихосложении является рифма. Начиная эту простую, на первый взгляд, но очень обширную тему, нельзя обойти стороной **стихотворения без рифмы.**

Первая разновидность – это **белые стихи,** стихи без рифмы. В белых стихах должен и **обязан присутствовать размер.**

Орган и море… Море и орган,
перекликаясь, мир заполонили,
и тягу к небу, тягу к совершенству
почувствовала грешная душа.

(Н Алешков стр. 129)

Количество слогов 11-10 кружит по всей канве стиха, а рифмы нет.

Второй пример белого стиха удивляет и поражает не только точностью звучания и легкостью чтения, но и тем, что это редкий случай белого пятистрочия. В такой форме написана «Баллада о роднике». Здесь, так же количество слогов 10 -11 и все они находятся в прекрасной гармонии.

Он умер по дороге к роднику.
Была весна. И солнце торопилось
расплавить снег последний на дороге.
Почувствовав в груди толчок внезапный,
он вдруг присел на снежный островок.

(Н. Алешков стр. 145)

Апогеем безрифменной поэзии являются **верлибры** – в переводе с французского – свободный стих. Верлибры не имеют ни рифмы, ни уравновешенности слога. По сути, это проза, разделённая на строки. Верлибры появились много раньше других видов поэзии и развивались параллельно с ними.

У Николая Алешкова в книге «Сын Петра и Мариши» мы не можем не заметить пример классического верлибра.

Горизонт утонул в закате.
Багрово-красный шар солнца
переваливается
на другое полушарие планеты.
Там рассвет.
А у нас закат.
На землю тихо, неслышно,
но упрямо и неотступно опускается ночь.
А небо, словно раскалённый лист железа…

(Н. Алешков стр. 14)

Иногда поэты в стихах используют приём холостой рифмы, этакие нерифмованные элементы. Сочетание нерифмованных и рифмованных строк называют **арифмией.**

За селом белым-бело –
столько снегу намело!
У Суворовых на печке
в стужу лютую тепло.

(Н. Алешков стр. 242)

В этом примере не зарифмована 3 строка. А в следующем 1 и 3.

На исходе осень.
Листья отжелтели.
Догоняя лето,
птицы улетели.

(Н. Алешков стр. 13)

Подводя черту, и заканчивая разговор о безрифменной поэзии, хочется особо подчеркнуть: талантливые и сильные стихи без рифмы написать гораздо сложнее, чем с рифмой.

Но нельзя полагать, что рифмующиеся слова подобрать и главное, правильно применить – легкое, не требующее умственных усилий занятие.

Прежде всего, дадим самую простую классификацию рифм. Рифмы бывают:

1. Точные
2. Приблизительные
3. Неточные
4. Богатые
5. Грамматические
6. Составные
7. Бедные
8. Неравносложные
9. Рифмы со смещенным ударением
10. Диссонансные

И так далее…

Конечно, если бы речь шла о том, как не надо писать стихи, можно было бы долго говорить о бедных или диссонансных рифмах. Но мы на уроке у мастера ювелирного стихосложения, поэтому разговор пойдёт совсем о другом – об индивидуальной рифме.

Умение применить и найти интересную и красивую рифму – можно с уверенностью назвать поэтическим даром.

Вот этот поэтический дар я и предлагаю рассмотреть на примере рифм, во всём их разнообразии, взяв за образец поэзию Николая Алешкова.

Но, давайте введём понятие рифмы и её основные определения.

Что такое рифма?

Рифма – это повтор звуков, связывающих окончания двух и более строк или симметрично расположенных частей стихотворных строк. Основным признаком рифмы, является совпадение ударных гласных. Рифма отмечает звуковым повтором окончания стиха **(клаузулы),** подчеркивая ритм стиха.

В зависимости от расположения ударений в рифмующихся словах рифма, чаще всего бывает:

Мужская – рифма с ударением на последнем слоге в строке.

Ты крепким парнишкой рос,
мой клён на крутом юру:
переносил мороз,
переносил жару.

(Н.Алешков стр.253)

Женская – с ударением на предпоследнем слоге в строке

Звезда мелькнула вспышкой робкой,
Мы след её не отыскали.
Была любовь, как вздох, короткой.
Как долго боль не отпускает!

(Н.Алешков стр.68)

Дактилическая – с ударением на третьем от конца строки слоге.

Приведу в качестве примера сочетание дактилической (1-3 – строки) и мужской рифмы (2-4 – строки)

Сбруя лентами вся разукрашена.
Кони ждут у ворот. Не грусти
и о будущей встрече не спрашивай!
Я частушку спою – подхвати:

(Н.Алешков стр.50)

Существуют и мало употребляемые рифмы **гипердактилическая** – ударение на 4-5 слоге от конца строки и **супергипердактилическая** – когда ударение лежит на шестом и выше слоге. Но это, повторюсь, редко употребляемые рифмы. Вряд ли вы встретите когда-нибудь такое: выкристаллизовавшиеся – выбаллотировавшиеся!

Есть множество разновидностей у так называемых хороших рифм. Для удобства и наглядности я буду приводить в этом разделе и сами рифмы, т.е. пары слов, и давать ссылку на страницу сборника. Честно сказать, в этом нет большой необходимости, т.к. если мы у Николая Петровича встречаем рифмы (а встречаем мы их практически во всех работах!), то, как правило – это красивые авторские рифмы.

Группа **акустических рифм** – состоящих из слов, ритмическое окончание которых различно в написании, но совпадает по звучанию:

Объективные акустические рифмы строго подчинены законам произношения, фонетики и воспринимаются всеми одинаково, как точные рифмы.

Один – сын (209)
О боли – боле (76)

Субъективные акустические рифмы – созвучия слов, основанные сугубо на индивидуальном восприятии. Такие рифмы могут оказаться созвучными для одних читателей и неприемлемыми для других. Объективные акустические рифмы относятся к точным рифмам, а субъективные – к приблизительным.

Помни – понял (68)
Присядь – сад (168)
Хвост – звёзд (188)

Предударная рифма – самая красивая и созвучная, с совпадением ударной гласной и предударных звуков и слогов. Чем больше звуковое сходство, тем созвучнее рифма. Предударная рифма – единственная рифма, в которой клаузулы слов не играют рифмообразующей роли.

Страсть – страх (18)
Изверясь – двери (69)
Звеном – зерном (75)
Спасёт – снесёт (64)
Крыл – открыл (86)

Глубокие рифмы – в них помимо окончаний совпадают целые предударные слоги.

Пескарей – поскорей (104)
Речистым – чистым (173)
Подожди – подожги (173)

Йотированная рифма – наиболее распространенный вариант усеченных рифм: равносложная рифма из слов с открытым и закрытым слогом, при этом закрытый слог заканчивается на «Й»

Лаврентий – бредни (174)

Неравносложные рифмы. Название говорит само за себя.
Грани – нагрянет (172)
Вбок – коробок (173)
Иронии – посторонними (37)

Рифма с вклинением и выпадением – рифмосочетание слов, при котором в клаузулу одного из них вклинивается согласная, чаще сразу после ударной гласной или согласная выпадает перед ударным слогом.
Я устал – уста (192)
Поры – прорыв (125)
Вздох – сдох (52)
Садом – стадом (165)
Пелось – прелость (34)

Рифма с чередованием (перестановкой) – рифма, в составе которой согласные звуки или части слова чередуются между собой, создавая иллюзию звукового сходства.
Маска – Макса (192)

Следующей группой хороших рифм, является **рифмовка различных частей речи.**

Для справки скажу, что рифмовка одинаковых частей речи в одной и той же форме называется параллельной и не является шедевром рифмы. Стремление зарифмовать различные части речи между собой всегда вознаграждает поэта красивой рифмой и обогащает поэзию, если найдено редкое сочетание.

В этой части мы проанализируем, на примере рифмо-пар, как Николай Алешков сочетает в поэзии различные части речи.

Глагол – существительное. Это классическая идеальная рифма, к которой следует всегда стремиться. Но даже среди этих рифм бывают исключительные.
Расколется – околица (51)
Власть – слилась (57)
Учи – грачи (56)
Крыл – открыл (86)

А как вам такие строки!
Что же душу я не берегу
На морском безлюдном берегу (189)

Глагол – прилагательное. Очень хорошее красивое и сложное сочетание.
Свесит – весел (55)
Ужален – окружали (67)
Сетуя – не спетая(137)

Глагол – местоимение. Это можно назвать стильной рифмой, редко встречающейся.

Своих – не таи (91)

Глагол – наречие.
Дотла – зажгла (51)
Вещала – нещадно (24)
Поем – насовсем (55)

Глагол – числительное. Легко рифмуются, но встречаются редко.
Найти – тридцати (62)
Тысячу – высвечу (221)
Четвёртого – завёртывай (216)
Сорок пять – поднять (154)

Глагол – частица.
Велосипед – нет (81)
Свяжет – даже (104)

Существительные – прилагательные. Рифма простая и красивая.
Стол – тяжёл (55)
Крова – былого (54)
Старый – удара (52)

Существительное – местоимение. Тоже довольно естественная и интересная рифма.
Воробьи – мои (54)
Городьбе – тебе (77)

Убедительное сочетание можно получить, используя указательную форму местоимения:
Те – высоте (95)

Существительное – наречие. Встречается реже, чем прилагательное, но технической сложности не представляет.
Строго – дорога (52)

Существительное – деепричастие. Редкая и сложная рифма.
Изверясь – двери (69)

Существительное – числительное. Тоже лёгкая рифма.
Дважды – жажду (129)
Сорока – мужика (149)
Один – сын (209)

Существительное – союз. Эффектная рифма.
Когда – города (временной подчинительный союз + существительное) (51)

Прилагательное – наречие. Крайне сложная форма, т.к. прилагательное и наречие сходные части речи.
Одиноким – ненароком (95)
Премудрым – под утро (82)

Прилагательное-местоимение. Встречается редко, но технической сложности не представляет.

Дорогим – другим (55)

Прилагательное – числительное. Легкость применения, ввиду того, что числительные в одной из форм, являются частями речи, подобными прилагательным.

Роковой – сороковой (215)

Одинаковые части речи рифмуются Алешковым с изобретательностью. Мы практически не видим банальных рифм: розы – морозы, кровь – любовь. Он или применяет редкие сочетания:

Не чаю – отвечаю (216)

Или использует полную рифму, близкую к идеальной:

Садом – стадом (165)
Кувалдами – увалами (155)
Спасёт – снесёт (64)
Надежд – невежд (110)
Заскучал – застучал (119)

Лексическое разнообразие рифмы тоже требует рассмотрения.

Рифмовать нарицательные части речи – это хорошо. Но можно и нужно использовать и **имена собственные:** имена, фамилии, географические названия, марки авто и названия заводов. Грамотное и гармоничное вплетение этих слов в канву стиха – является его украшением. К счастью, таких примеров в сборнике «Сын Петра и Мариши» великое множество.

Имена *– Василий – силой (49); рано – Руслана (83); Семён-чемпион (81)*

Фамилии *– Евтеев – затея (49); Рубцов – лицо (67); Грин – один (85)*

Географические названия *– Челны – полны (56); Орловкой – свекровкой (77);Камы – мамы(56); Россия – осилю (67) и т.д.*

Я не ошибусь, если скажу, что на каждой странице можно встретить интересные примеры рифмовки имён собственных с разными частями речи.

Составные рифмы – вершина поэзии. Когда поэт находит слово или словосочетание, рифмующееся идеально с двумя-тремя словами – это всегда интересно и неожиданно.

И те, и эти – как дети (201)
Боли – одного ли (69)
Но не те – высоте (95)
Та же сила – уносила (36)
Свет не мил – недоговорил (79)

Иногда в строке можно встретить случайную рифму, не влияющую на рифму строк.

Строка, с так называемой **авторифмой,** наполняет стихотворение дополнительной мелодичностью.

В памяти, <u>в голосе</u>, будто бы <u>в колосе</u>,
зреет печальный, как осень мотив.

(Н. Алешков стр. 27)

Что ж вы, <u>мужики</u>, <u>жуки</u> навозные?
Хоть бы кто-то крикнул вам – не сметь!
Гневно клокотала в зимнем воздухе
звонкая разливистая медь.

(Н. Алешков стр. 155)

Строки о строфах

В белых стихах простая строфа, обычно обособлена от других строф синтаксически, а в рифмованных, – объединяется замкнутой цепью рифм и не может быть разделена на части, без разрыва этой цепи.

Воспроизведём основные простые виды рифмовки с помощью поэтических строк Николая Петровича Алешкова.

Парная или смежная рифмовка – рифмуются 1-2; 3-4 строк в строфе. Обозначается обычно так **аавв.**

Самым простым примером парной рифмовки является рифма в дистихе или двустишии. Обозначается она очень просто – **аа**

В берег обрывистый бьётся волна.
А над обрывом застыла сосна.

(Н. Алешков стр. 118)

Приведём еще один пример – строфу, в которой наглядно показана смежная рифмовка:

Поэт с трагической судьбой:
всю жизнь воюет сам с собой,
а в плен идёт жене сдаваться…
И это будет издаваться.

(Н. Алешков стр. 197)

Перекрёстная – рифмуются 1-3; 2-4 строки. Ее обозначение: **авав.**

Такая схема наиболее часто встречается.
Мы стали вдруг такими смелыми…
А где же раньше были мы,
когда отравленными стрелами
разила критика умы?

(Н. Алешков стр. 111)

Кольцевая (опоясная, охватная) – 1-4; 2-3. Эту форму обычно обозначают: **авва.**

Называется она иногда ещё сонетной, т. к. данная схема рифмовки применяется при написании сонетов.

Ты шляпу снял. Но где же дом и сад?
Асфальт… Автомобильная развязка…
У драмы современная развязка,
которой вряд ли Яков был бы рад.

(Н. Алешков стр. 168)

На 56 странице стихотворение, где рифмовки строф чередуются в такой последовательности: перекрёстная – кольцевая – перекрестная.

Или замечательный образец «Карие очи» (стр. 94) шестистишие с усеченной последней строкой и схемой рифмовки: **аавааав,** напоминающую строфу из старофранцузской поэзии – вирелэ.

Я постараюсь тебе не звонить.
Пусть оборвётся незримая нить
перекликающихся голосов.
Я постараюсь тебя позабыть.
Ты посоветуй, как душу закрыть
мне на засов.

(Н. Алешков стр. 94)

На этом можно было бы, и закончить, но как быть с не менее интересными, комбинированными схемами рифмовок?

Например, в стихотворении «Поэт в деревне» (стр. 96) – **аваав**

Или еще пример – «Праздник» (стр. 183) – **аавссв** – так называемой ронсаровой строфой.

Или…

Но остановиться всё же придётся. Пусть недосказанность, интрига, загадка заставит вас лишний раз взять в руки учебник по стихосложению Николая Алешкова с красивым названием «Сын Петра и Мариши»… Перелистать, перечитать, задуматься и заняться самообразованием.

В заключение, хочется поблагодарить Николая Петровича за умение в совершенстве использовать всё разнообразие форм, приёмов и технических средств в трудном и прекрасном ремесле, коим является поэзия. Сегодня, думаю, для всех стало понятно, что ремеслом поэзию называют далеко не случайно. Для написания хороших стихов необходимы и знания, и специальные инструменты, и жизненный опыт, и, конечно, терпение. Но самое главное – уважение к своим читателям. Мы все можем по праву гордиться, что живём в одном городе и в одном временном измерении с мастером изящной словесности, и нам есть, у кого учиться.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Алешков Н. П. Сын Петра и Мариши: Стихи. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2005. – 287 с.
2. Елисеев И. А., Полякова Л. Г. Словарь литературоведческих терминов. – Ростов н/Д: Феникс, 2002. – 320 с.

III

ПРИЛОЖЕНИЕ:

СОВРЕМЕННЫЕ ПИСАТЕЛИ ГОРОДА НАБЕРЕЖНЫЕ ЧЕЛНЫ

1. **Абросимов Геннадий Тимофеевич (Геннадий Бердников).** Поэт. Родился 20 ноября 1935 года на станции Узловая Тульской области. Член Союза писателей России.
2. **Алешков Николай Петрович. Поэт, публицист.** Родился 26 июня 1945 года в селе Орловка Челнинского (ныне – Тукаевского) района ТАССР. Член Союза писателей Татарстана и Союза российских писателей. Руководитель Татарстанского отделения Союза российских писателей. Заслуженный деятель искусств РТ.
3. **Ахметгалиева Айгуль Габдулловна.** Писатель. Родилась 27 ноября 1973 года в деревне Качкын Актанышского района Республики Татарстан. Является членом Союза журналистов РТ (2007), членом Союза писателей РТ (2009).
4. **Бабаев Александр Николаевич (Александр Агвольек).** Поэт, прозаик. Родился 8 апреля 1944 года в городе Махачкале Дагестанской АССР. Член Союза российских писателей.
5. **Байрамова Фаузия Аухадиевна.** Писатель, журналист, общественный и политический деятель. Родилась 5 декабря 1950 года в Сабинском районе ТАССР. В Набережных Челнах проживает с конца 1990-х годов. Член Союза писателей Татарстана.
6. **Башаров Рашит Гафарович (Рашит Башар).** Родился 7 октября 1949 года в деревне Янил Кукморского района Татарстана. Член Союза писателей Республики Татарстан.
7. **Валиев Нияз Хасиятович (Нияз Валиди).** Поэт. Родился 20 ноября 1955 года в деревне Камынный Брод Буинского района. Член Союза писателей Татарстана.
8. **Гибадуллина Лилия Фаисовна.** Поэт. Родилась 22 марта 1987 года в деревне Әҗмәт Актанышского района. Член Союза писателей Татарстана.

9. **Гимадиев Раис Мубаракшович.** Поэт. Родился 23 апреля 1954 года в деревне Карчали Чистопольского района. Член Союза писателей Татарстана.
10. **Гоголев Михаил Николаевич.** Поэт, прозаик, публицист, драматург. Родился 27 мая 1956 года в селе Ижевка Елабужского района ТАССР. Член Союза писателей России. Руководитель Татарстанского отделения Союза писателей России.
11. **Зарипов Рубис Тазиевич.** Писатель, автор-исполнитель. Родился 20 апреля 1939 года в деревне Телянче Тамак Ворошиловского (ныне Тукаевский) района. Член Союза писателей Татарстана.
12. **Имамов Вахит Шаихович.** Писатель. Родился 18 марта 1954 года в селе Старое Байсарово Актанышского района ТАССР. Заслуженный работник культуры РТ (2002), Член Союза писателей Татарстана (1992), лауреат литературной премии Союза писателей Татарстана имени Гаяза Исхаки (1995), лауреат Государственной премии Республики Татарстан имени Габдуллы Тукая (2014).
13. **Кашеварова Светлана Николаевна (Светлана Летяга).** Поэт. Родилась 8 сентября 1970 года в Пензенской области. Член Союза российских писателей.
14. **Кузьмичева-Дробышевская Ольга Владимировна.** Поэт, прозаик, журналист, автор-исполнитель. Родилась 8 апреля 1964 года в городе Волжском Волгоградской области. Член Союза российских писателей, руководитель Набережночелнинского литературного объединения «Лебедь».
15. **Латыйпов Хамит Назипович (Хамит Латыйп).** Писатель, художник. Родился 5 марта 1949 года в селе Половинка (ныне город Губаха) Пермской области. Член Союза Российских художников, Союза писателей Республики Татарстан.
16. **Лоншаков Олег Николаевич.** Поэт. Родился в 1975 году в городе Набережные Челны. Член Союза российских писателей.
17. **Мазитов Фидаил Василович.** Поэт. Родился 24 мая 1984 года в деревне Кыркаентүбә Актанышского района. Член Союза писателей Татарстана.
18. **Манусов Юрий Владимирович.** Кинодраматург, кинорежиссёр, писатель. Родился 12 августа 1948 года в Тбилиси. Член Союза кинематографистов СССР, член Союза российских писателей. Заслуженный деятель искусств РТ.

19. **Мингазова Зулейха Мухитовна.** Поэт. Родилась 9 апреля 1955 года в деревне Салих Бавлинского района. Член Союза писателей Татарстана.
20. **Мухиярова Разина Хайбрахмановна (Рәзинә Мөхияр).** Поэт, литературовед. Родилась 26 мая 1956 года в деревне Аблаево Чекмагушского района Республики Башкортстан. Член Союза писателей Татарстана.
21. **Орехова Алла Вячеславовна.** Поэт, журналист. Родилась 26 июня 1962 года в Новосибирске. Член Союза российских писателей.
22. **Первова Наталья Ивановна.** Поэт, журналист. Родилась 26 июня 1939 года в Мурманске. Член Союза российских писателей.
23. **Попова Светлана Александровна.** Поэт. Родилась 28 мая 1947 года в селе Макарье Кировской области. Член Союза писателей России.
24. **Разов Мирхади Мирзаянович.** Поэт, публицист. Родился 22 октября 1960 года в деревне Аишево Актанышского района ТАССР. Член Союза писателей Татарстана.
25. **Сабиров Равиль Расимович (Равил Сабыр).** Драматург. Родился 27 января 1974 года в деревне Тупач Мензелинского района. Член Союза писателей Татарстана.
26. **Саетгараева Разина Габделбаровна.** Писатель. Родилась 11 июля 1959 года в деревне Биклян Тукаевского района. Член Союза писателей Татарстана.
27. **Салахов Булат Нуретдинович.** Драматург. Родился 21 марта 1952 года в деревне Алан Арского района. Член Союза писателей Татарстана.
28. **Салимзянов Рафис Хасанович.** Прозаик, публицист. Родился 1 октября 1952 года в селе Иштеряково Тукаевского района ТАССР. Член Союза писателей Татарстана.
29. **Сафин Мансур Габдуллович.** Поэт, переводчик, литературовед, журналист, краевед. Родился 11 мая 1949 года в городе Анжеро-Судженск Кемеровской области. Член Союзов писателей России и Республики Татарстан, член Союзов журналистов РФ и РТ.
30. **Сафин Факиль Миннемухамитович.** Поэт и прозаик, Родился 1 январвя 1954 года в деревни Амикеева Муслюмского района. Член Союза писателей Республики Татарстан. Лауреат премии Союза писателей Татарстана имени Гаяза Исхаки.
31. **Ситдикова Альфия Мирзануровна.** Поэт. Родилась 14 августа 1957 года в деревне Кузякино Актанышского района. Член Союза писателей Республики Татарстан.
32. **Суфиянов Айрат Талгатович.** Поэт. Родился 26 марта 1958 года в деревне Усман Балтасинского района Республики Башкортстан. Член Союза писателей Республики Татарстан.
33. **Тарасов Александр Николаевич.** Поэт, композитор, исполнитель авторских песен. Родился 14 мая 1952 года в Ижевске. Член Союза российских писателей.
34. **Фаляхов Амур Нурович.** Писатель. Родился 10 сентября 1965 года в деревне Новый Кумазан Мамадышского района. Член Союза писателей Республики Татарстан.
35. **Хайруллин Данис Табибуллович.** Поэт, публицист. Родился 7 октября 1945 года в деревне Татарские Шуганы Азнакаевского района ТАССР. Член Союза писателей Татарстана.
36. **Халимов Борис Низметдинович (Айдар Халим).** Поэт, прозаик, драматург, публицист, общественный и политический деятель. Родился 1 января 1942 года в селе Малые Каркали Миякинского района Башкортстана. Член Союза писателей Татарстана. Лауреат премии Союза писателей Татарстана имени Гаяза Исхаки.
37. **Хамидуллина Вера Петровна.** Поэт, переводчик, издатель. Родилась 28 мая 1960 года в городе Краснотурьинске Свердловской области. Член Союза российских писателей, Союза писателей Республики Татарстан, Союза писателей XXI века и Литфонда России. Заслуженный деятель искусств РТ.
38. **Шавалиева Сания Абдрахмановна (Софья Андреева).** Прозаик. Родилась 11 октября 1964 года в городе Губаха Пермской области. Член Союза писателей России.
39. **Шагиахметов Галиахмет Маратович (Галиәхмәт Шаһи).** Поэт, песенник. Родился 24 августа 1949 года в деревне Шура Арского района ТАССР. Член Союза писателей Татарстана.
40. **Шарипов Анвар Магданурович.** Учёный-филолог, литературовед, поэт. Родился 9 октября 1941 года в деревне Каракашли Ютазинского района Татарской АССР. Член Союза писателей Татарстана, доктор филологических наук.

41. **Шафигуллин Хабибрахман Галимуллович (Рахман Шафигуллин).** Писатель. Родился 2 июня 1949 года в селе Верхний Тимерлек Рыбно-Слободского района. Член Союза писателей Татарстана.
42. **Шафиков Ягъсуф Долмаганович.** Писатель, журналист. Родился 1 января 1937 года в деревне Нижний Карач Актанышского района. Член Союза писателей России и Республики Татарстан.
43. **Ягудин Марс Нафигуллович.** Писатель, журналист. Родился 7 августа 1950 года в Башкортостане. Член Союза российских писателей, Союза журналистов Республики Татарстан, Литфонда России, Международного литературного фонда.
44. **Якупова Сирень Мухибулловна.** Поэт. Родилась 26 августа 1961 года в селе Нижнее Абдул Альметевского района. Член Союза писателей Татарстана.

Содержание

ОТ СОСТАВИТЕЛЕЙ 4

I. Хамидуллина Р.Г.
ЛИТЕРАТУРНО-КРАЕВЕДЧЕСКИЙ МУЗЕЙ

ВВЕДЕНИЕ 7

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ГОРОДА
НАБЕРЕЖНЫЕ ЧЕЛНЫ И ЧЕЛНИНСКОГО КРАЯ 8

ИСТОРИЯ СОЗДАНИЯ
ЛИТЕРАТУРНО-КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ........ 13

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
ЛИТЕРАТУРНО-КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ........ 17

ЦЕЛЬ – УВЛЕЧЬ МОЛОДЫХ 21

НАГРАДЫ, ДОСТИЖЕНИЯ
ЛИТЕРАТУРНО-КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ........ 30

БЕЗ ПРОШЛОГО НЕТ БУДУЩЕГО........ 30

II. МАТЕРИАЛЫ
региональной научно-практической конференции «ЗНАЧЕНИЕ ТВОРЧЕСТВА ПИСАТЕЛЕЙ ГОРОДА НАБЕРЕЖНЫЕ ЧЕЛНЫ В СОВРЕМЕННОМ ПОЛИКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ»

Мансур САФИН
ДНЕЙ ГОРИЗОНТ СТАНОВИТСЯ СВЕТЛЕЕ
(Из истории литературы Челнинского края) 35

Раиса САЛИХОВА
ЛИТЕРАТУРНАЯ КАРТА ГОРОДА НАБЕРЕЖНЫЕ ЧЕЛНЫ. ЭЛЕКТРОННЫЙ ПУТЕВОДИТЕЛЬ «НА WEB-САЙТЕ МБУ «ЦЕНТРАЛИЗОВАННАЯ БИБЛИОТЕЧНАЯ СИСТЕМА»........ 47

Вера ХАМИДУЛЛИНА
ПРОБЛЕМА СОХРАНЕНИЯ ЛИТЕРАТУРНЫХ ТРАДИЦИЙ 49

Ирина АБРАМОВА
ЧЕЛНИНСКИЕ ПИСАТЕЛИ
(Их вдохновил на творчество КамАЗ) 55

Мансур САФИН
СИСТЕМА ПЕЙЗАЖНЫХ ОБРАЗОВ
В ТВОРЧЕСТВЕ ПОЭТОВ НИЖНЕГО ПРИКАМЬЯ........ 60

Мансур САФИН
СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМ ПЕЙЗАЖНЫХ ОБРАЗОВ В РУССКОЙ И ТАТАРСКОЙ ПОЭЗИИ НИЖНЕГО ПРИКАМЬЯ 70

Алсирә МӨХӘММӘТҖАНОВА
ЧАЛЛЫ ТӨБӘГЕ ШАГЫЙРЬЛӘРЕ ИҖАТЫНДА ТУГАН АВЫЛ ТЕМАСЫ 75

Рәзинә МӨХИЯРОВА
ШАГЫЙРЬ АЙРАТ СУФИЯНОВ ПОЭЗИЯСЕНДӘ АКЛЫК КОНЦЕПТЫ 81

Дания НИГЪМӘТҖӘНОВА
РӘШИТ БӘШӘР ШИГЫРЬЛӘРЕНДӘ БАЛАЛАР ОБРАЗЛАРЫ 88

Альбина РИЗВАНОВА, Гөлназ БӘШӘРОВА
КЕШЕ КИТӘ, ЭШЕ КАЛА (Язучы Эдуард Касыймов иҗаты буенча) 98

Илнара ҖИҺАНШИНА
ТАБИГАТЬ ҺӘМ КЕШЕ МӘСЬӘЛӘЛӘРЕ (Эдуард Касыймовның иҗаты һәм тормыш юлы) 105

Алия ГАРИФУЛЛИНА
«ТУРГАЙ НӘРСӘ ДИП ҖЫРЛЫЙ?» (Фоат Садриев, Ибраһим Гази иҗатына нигезләнеп) 111

Әлфия БАДРТДИНОВА
ЯМАШ ИГӘНӘЙНЕҢ «СӘФӘР ЧЫГАМ» ШИГЫРЬЛӘР ҖЫЕНТЫГЫНДА КУЗГАТЫЛГАН ТЕМАЛАР 113

Эльвина ЗАКИРОВА
РАЗИЛ ВӘЛИЕВ – ҖЫРЧЫ ШАГЫЙРЬ 119

Илсияр ГАНЕЕВА
АЙДАР ХӘЛИМ ИҖАТЫНДА СУГЫШ ТЕМАСЫ 122

Эльвира ХӘЙРЕТДИНОВА
ФАКИЛ САФИН ИҖАТЫНДА АВЫЛ ТЕМАСЫ 125

Фәния СӘМИГУЛЛИНА
«ХИКМӘТЛЕ ДӨНЬЯ» ИЛЧЕСЕ (Заһирә Гомәрова шигъриятенә күзәтү) 129

Фирдая ЗИГАНШИНА
МАНСУР САФИН ИҖАТЫНДА ТУГАН ЯК ЧАГЫЛЫШЫ 135

Резеда АСЫЛГАРАЕВА
КҮПКЫРЛЫ ШӘХЕС (Шагыйрь, прозаик Мансур Сафин иҗатына күзәтү) 139

Айсылу НИГМӘТҖАНОВА
ТЫЙНАК МАТУРЛЫК (Мансур Сафинның әдәбиятта тоткан урыны) 144

Илсия МӨХӘМӘДИЕВА
МИЛЛӘТ ЯЗМЫШЫ (Амур Фәләх әсәрләренә нигезләнеп) 149

Ләйсән ХӘЕРТДИНОВА
«БИКЛӘН» АВЫЛЫ БИКЛӘНГӘН, ТИК ЙӨРӘГЕНЕҢ ТҮРЕНӘ (Рәзинә Сәетгараева иҗатына багышлана) 153

Резеда ГАЙНЕТДИНОВА
ХАТЫН-КЫЗ ОБРАЗЫ (Зифа Кадырова иҗатына нигезләнеп) 156

Зөлфия ШӘКҮРОВА
СИРЕНЬ ЯКУПОВА ИҖАТЫНДА ТУГАН ЯК МОТИВЛАРЫ 159

Нәҗибә ЗАРИПОВА
ДЕТЕКТИВ ЖАНР (Шамил Шәйдуллин иҗатына нигезләнеп) 166

Валентина ИБРАҺИМОВА
ВАХИТ ИМАМОВ ИҖАТЫНДА ТАТАР ХАЛКЫНЫҢ РУХИ МИРАСЫ – ТАРИХНЫҢ АЧЫЛМАГАН ЯҢА БИТЛӘРЕ 169

Алмазия ШӘИХОВА
МОҢ ИЯСЕ (Әлфия Ситдыйкова иҗатына багышлана) 174

Наиля ИСРАФИЛОВА
РОМАНТИКА ТРУДА (по творчеству Евгения Кувайцева) 177

Наиля ХАСАНОВА
СИСТЕМА ПЕЙЗАЖНЫХ ОБРАЗОВ В ПОЭТИЧЕСКОМ ТВОРЧЕСТВЕ МАНСУРА САФИНА 182

Светлана ЗАБОЛОТНАЯ
СЫНЫ ОТЕЧЕСТВА (по творчеству Бориса Васильевича Казакова) 185

Римма САЙФУТДИНОВА
ЖАНРОВОЕ МНОГООБРАЗИЕ В ТВОРЧЕСТВЕ МИХАИЛА НИКОЛАЕВИЧА ГОГОЛЕВА 189

Лейла ХАМИТОВА
ОСОБЕННОСТИ ПОЭТИЧЕСКОГО СТИЛЯ Н.П. АЛЕШКОВА 195

Светлана РОМАНОВА
ВОСПИТАНИЕ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ТВОРЧЕСТВО ЧЕЛНИНСКОЙ ПИСАТЕЛЬНИЦЫ ЛИДИИ ИВАНОВНЫ ТИМОФЕЕВОЙ 199

Гузель БЛИНОВА
ПРОИЗВЕДЕНИЯ О ЮНОШЕСКОЙ ЛЮБВИ В ТВОРЧЕСТВЕ М. ГОГОЛЕВА 202

Елена ПРИВАЛОВА
ТВОРЧЕСТВО МАРСА ЯГУДИНА 206

Чулпан ДИЯРОВА
ТЕМА РОДНОГО КРАЯ В ТВОРЧЕСТВЕ ДМИТРИЯ ПЕТРОВИЧА КОЖАНОВА 209

Вера ХАМИДУЛЛИНА
СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПЕРЕВОДОВ «ИЛИАДЫ» ГОМЕРА И ИХ ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ 215

Вера ХАМИДУЛЛИНА,
ПОЭЗИЯ НИКОЛАЯ АЛЕШКОВА – УЧЕБНИК ПО СТИХОСЛОЖЕНИЮ 229

III. ПРИЛОЖЕНИЕ:

СОВРЕМЕННЫЕ ПИСАТЕЛИ ГОРОДА НАБЕРЕЖНЫЕ ЧЕЛНЫ 248

Научное издание

БИБЛИОТЕКА.
ЛИТЕРАТУРНО-КРАЕВЕДЧЕСКИЙ МУЗЕЙ.
ВЕХИ ИСТОРИИ.

Коллективная монография

Компьютерная верстка и дизайн обложки:
Л. В. Недовизий

Подписано в печать __.__.2018
Бумага офсетная.
Формат 60x90/16. Гарнитура PT Serif. Усл. печ. л. 16,0.
Тираж 100 экз. Заказ № ___.

Отпечатано с готового оригинал-макета
в типографии…………………

Адрес…………